

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ŞERÎF MEHMED'İN MENSUR FERRUH U HÜMÂ
HİKÂYESİ**

[İnceleme-Metin (76b-154b)]

ZEYNEP NAMOĞLU

10723004

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. CİHAN OKUYUCU

İSTANBUL

2013

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞERİF MEHMED'İN MENSUR FERRUH U HÜMÂ
HİKÂYESİ

[İnceleme-Metin (76b-154b)]

ZEYNEP NAMOĞLU

10723004

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 15.05.2013
Tezin Savunulduğu Tarih: 03.06.2013

Tez Oy birliği / Oy çekişi ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : PROF. DR. CİHAN OKUYUCU
Jüri Üyeleri : YRD. DOÇ. DR. ALİ YILDIZ
YRD. DOÇ. DR. SADIK YAZAR

İSTANBUL

HAZİRAN, 2013

ÖZ

ŞERİF MEHMED'İN MENSUR FERRUH U HÜMÂ HİKÂYESİ

[İnceleme-Metin (76b-154b)]

Zeynep NAMOĞLU

Haziran, 2013

Bu tezde XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında yaşamış olan Türk Edebiyatı mütercim ve müelliflerinden Şerîf Mehmed'in Türkçe yazmış olduğu "Mensur Ferruh u Hümâ Hikâyesi" incelenmiştir. İstanbul doğumlu Şerîf Mehmed, köklü bir aileye mensup olup Osmanlı devletinde müderrislik, kadılık ve kazaskerlik (Anadolu ve Rumeli) ile nakîbüleşrâflık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Şerîf Mehmed bu mensur hikâyeyi Gazanfer Ağa'nın aracılığı ve Sultan III. Mehmed'in emriyle manzum bir eserden nesre çevirmiştir. Şerîf, metnin kaynağı hakkında bilgi vermediği bu eserin yazımına 1009/1601 senesinin Şaban/Şubat ayında başlamış ve eseri 1010/1601 senesinin Muharrem/ Temmuz ayında tamamlamıştır. Hikâye, Klasik Türk Edebiyatı nesrinin en önemli özelliklerinden biri sayılan manzum-mensur bir yapıda oluşturulmuştur; mensur metnin içerisinde pek çok mısra ve beyit parçası bulunmaktadır. Hikâyenin konusu Ferruh ile Hümâ arasındaki beşerî aşka dayanmaktadır. Hikâye aynı zamanda zengin bir şahıs kadrosuna sahip olup türlü maceralarla örülüdür. Eserin Berlin Staatsbibliothek, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi olmak üzere dört adet nüshası bulunup bu çalışma hazırlanırken musannif hattıyla kaleme alındığı belirtilmiş olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi-Revan nüshası esas alınmıştır. Bu çalışma Ferruh u Hümâ hikâyesinin metin incelemesi, nüshalarının tanıtımı ve değerlendirilmesi ile transkripsiyonlu metninden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şerîf Mehmed, Ferruh u Hümâ, mensur, hikâye.

ABSTRACT

THE PROSE STORY OF FERRUH AND HUMA OF SERIF MEHMED

[Analysis-Text (76b-154b)]

Zeynep NAMOĞLU

June, 2013

In this thesis, a prose work of Şerif Mehmed, a Turkish Literature translator and author, who lived between the late XVI century and early XVII century, written in Turkish language has been studied. Şerif Mehmed was born in Istanbul and belonged to a prominent family and served in important positions in the Ottoman Empire such as being a professor (mudarris), judge (kadi), judge of the army (kadi asker in Anatolia and Rumelia) and officer of the prophetic family (chief of the prophet's descendants). Şerif Mehmed has converted this poetic work titled "Ferruh u Huma (Ferruh and Huma)" to prose by the order of Sultan Mehmed III subsequent to being informed through Gazanfer Agha. Şerif, the author, who has not given any information germane to the source text has started writing cited book on Shaban 1009/February 1601 and completed on Muharram 1010/July 1601. The story has been written in prose-verse form which is one of the most important features of prose form in Classical Turkish Literature and there are many verses and couplets inserted within the prose text. The story is incident to the human love between Ferruh and Huma. The story includes an abundant number of protagonists and is replete with various adventures. The work has 4 copies that can be found in Berlin Staatsbibliothek, Istanbul University's Library of Rare Books, Library of Sadberk Hanım Museum and the Library of Topkapı Palace Museum and the work has been written in the musannif (author) calligraphy form, and the Revan copy in the Library of Topkapı Palace Museum has been based on. This study consists of three parts viz. text examination of the story of Ferruh and Huma, presentation of the copies and the transcribed text.

Keywords: Şerif Mehmed, Ferruh and Huma, prose, short story.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu Ferruh ile Hümâ'nın aşk hikâyesi oluşturmaktadır. Ferruh u Hümâ hikâyesi, şark hikâyelerinin umumi özelliklerini taşımakla birlikte zengin ve farklı içeriğiyle dikkat çekmektedir.

Bu eser, 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında yaşamış olan Şerîf Mehmed tarafından manzum bir eserden nesre çevrilmiş bir hikâye olarak oluşturulmuştur. Şerîf'in eseri, 1398 senesinde Mehmed adlı bir şairin yazmış olduğu Işk-nâme* adlı manzum eserle aynı konuyu işlemektedir.

Şerîf, Ferruh u Hümâ hikâyesinin giriş kısmında (9a-b) Kızlarağası Gazanfer Ağa'nın aracılığı ve Sultan III. Mehmed'in emriyle manzum bir eseri mensur hâle getirmekle görevlendirildiğinden ve az bir zamanda nazmı nesre tebdil eylediğinden söz etmektedir. Gazanfer Ağa vasıtasıyla III. Mehmed için birçok eser tercüme etmiş olan Şerîf, metnin kaynağı hakkında bilgi vermemiştir. Hazırlanan bu tezde, Şerîf'e ait olan söz konusu mensur hikâye ve bu hikâyenin Işk-nâme ile olan ilişkisi tespit edilerek ortaya konmuştur.

Ferruh u Hümâ hikâyesi, klasik mensur metinlerin önemli özelliklerinden biri olan manzum-mensur bir yapıda oluşturulmuştur. Şerîf, eserin bütününde görülen manzum parçaların bazılarını kaynak eserden aynen aldığını, beğenmediği beyitlerde ise birtakım değişikliklere gittiğini ifade etmiştir (9a-b). Çalışmamızın inceleme kısmında, eserin Işk-nâme ile pek çok ortak beyti bulunduğu ve bu beyitlerin bazıları üzerinde birtakım değişiklikler yapıldığı ortaya konmuştur. Bu beyitlerin yanı sıra Şerîf; Hayâlî (ö. 1556-7), Bâkî (ö. 1600), Fuzûlî (ö. 1556) gibi şairlerin beyitlerinden iktibaslar yapmıştır. Şerîf bu beyitlerin kime ait olduğunu belirtmemiştir. Yalnızca mahlas beyti olması dolayısıyla Zâtî'ye (ö. 1546) ait olduğunu görebildiğimiz bir beyit bulunmaktadır. Eserde aynı zamanda Farsça mısra ve beyitler de bulunmaktadır. Klasik eserlerde sıklıkla rastlanan bir özellik olarak bu beyitlerin de kime ait olduğu belirtilmemiştir. Bunlardan Câmî'ye (ö. 1492) ve Hâfız'a (ö. 1390) ait olduğunu tespit edebildiğimiz birkaç beyit ile diğer iktibasları incelememizde ortaya koyduk.

Ferruh u Hümâ hikâyesi tahkiyeye dayalı bir eser olduğu için, yapılan inceleme çalışmasında modern tekniklerden faydalanarak öyküleme tekniği üzerinde durmanın doğru bir metot olacağı kanaatine vardık. Bununla birlikte geleneksel yaklaşım biçimi olan gazel inceleme metodundan da faydalanarak eseri kapsamlı bir şekilde çözümlenmeye çalıştık.

Eserin Berlin Staatsbibliothek, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi olmak üzere dört adet nüshası tespit edilmiştir. Bu tezde, musannif

* Tek nüshasının Paris'te bulunduğu belirtilen bu mesnevi için bkz. Sedit Yüksel, **Işk-nâme (İnceleme-Metin)**, (Ankara: AÜDTCF Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965).

hattıyla yazıldığı belirtilmiş olan Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar-Revan 1484 (Ktl.2814) numara ile kayıtlı nüsha esas alınmıştır.

Bu çalışmanın hacmi bir yüksek lisans tezini aşacağı için eser ikiye taksim edilmiştir. 76b-154b varakları arası tarafımızdan hazırlanmış olup 1a-76b varakları arası Tülay Kır[†] tarafından çalışılmaktadır. 76b-154b varakları arası çalışmamızın metin kısmında transkripsiyon harfleri ile verilmiş ve inceleme kısmında yer alan başlıklar tarafımızdan hazırlanmıştır. Ancak inceleme kısmı hazırlanırken “İncelememiz 76b-154b varakları arasını mı yoksa metnin bütünü mü kapsamalı?” sorusunu beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak konu bütünlüğünü sağlamak ve sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek adına hikâyedeki vaka örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, tasvirler, âdetler, iktibaslar ve dil özellikleri açısından metnin tamamı (1b-154b) esas alınmıştır. Atasözleri ve deyimler ile kısmî sözlüğü hazırlarken ise kendi bölümümüzü (76b-154b) incelemekle yetindik. Normalde bir tez çalışmasının ilk bölümünü yazar ve eserleri teşkil eder. Ne var ki ilk kısım Tülay Kır’ın çalışmasında yer alacağı için biz giriş kısmında Şerîf’ten kısaca söz ettik. Şerîf’in hayatı ve eserleri, Kızlarağası Gazanfer Ağa hakkında bilgi, hikâyenin anlatım teknikleri, Topkapı nüshası ile Sadberk Hanım nüshası arasındaki mukayese çalışması Tülay Kır’ın tezinde ortaya konulacaktır.

Şerîf’in Ferruh u Hümâ adlı mensur hikâyesini incelemeyi ve transkripsiyonlu metnini ortaya koymayı amaçlayan bu tez; giriş, Ferruh u Hümâ hikâyesinin incelenmesi, eserin yazma nüshaları, transkripsiyonlu metin ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş kısmında, mensur hikâyeler ile Şerîf’in biyografisine kısaca değinildikten sonra Topkapı nüshası hakkında genel bilgi verilmiştir.

İnceleme bölümü dokuz ana başlığa ayrılmaktadır. Burada ilk olarak eserin Işk-nâme ile mukayesesi ve iktibaslar üzerinde durulmuştur. Daha sonra hikâye, modern metotlar ışığında vaka ve vaka örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, tasvirler yönüyle ele alınmıştır. Vaka ve vaka örgüsünde, hikâyenin özeti verilerek klasik hikâye geleneğinin ortak konularını oluşturan motiflerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Eserin muhtevasını oluşturan çeşitli unsurlar; şahsiyetler, musiki alet ve terimleri, âdetler, ülkeler, milletler vs. başlıkları altında değerlendirilmiştir. Eserin dil ve imlâ özellikleri belirtilerek eserde geçen atasözleri ile deyimler ortaya konulmuştur. İncelemenin sonuna kısmî bir sözlük eklenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, eserin yazma nüshalarına yer verilmiştir. Burada Topkapı-Revan nüshası, Sadberk Hanım nüshası, İstanbul Üniversitesi nüshası ile Berlin nüshalarının tavsifi yapılarak bir değerlendirme yoluna gidilmiştir. Daha sonra metnin hazırlanışında izlenen yol belirtilerek transkripsiyonlu metin bölümüne geçilmiştir.

Sonuç bölümünde Şerîf ile Ferruh u Hümâ hikâyesi hakkında varılan sonuçlar ve tespitler ortaya konulmuş, ekler kısmında da metnin nüshalarından örnekler verilmiştir.

Bu çalışmam boyunca zaman ayırıp yardımını esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Cihan OKUYUCU’ya yol gösterici katkılarından dolayı teşekkür ederim. Yüksek lisans döneminde kendisinden pek çok şey öğrendiğim ve

[†] Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Edebiyatı Programı Yüksek Lisans Öğrencisi

beni mensur eserler konusunda çalışmaya teşvik eden hocam Yrd. Doç. Dr. Ali Emre ÖZYILDIRIM'a; maddi-manevi desteğini her zaman yanımda hissettiğim Ali YILMAZ'a; bilgi ve görüşlerinden faydalandığım hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ali YILDIZ'a, Doç. Dr. Sadık YAZAR'a ve Arş. Gör. Elif NAMOĞLU'ya yardımlarından ötürü teşekkür ederim.

İstanbul; Haziran, 2013

Zeynep NAMOĞLU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ.....	1
1. 1. Şerîf Mehmed ve Eseri.....	2
2. FERRUH U HÜMÂ HİKÂYESİ'NİN İNCELENMESİ.....	6
2. 1. Ferruh u Hümâ ve Işk-nâme	6
2. 2. Ferruh u Hümâ'da İktibaslar	65
2. 3. Vaka ve Vaka Örgüsü	68
2. 4. Şahıs Kadrosu:	93
2. 4. 1. Ana Kahramanlar.....	93
2. 4. 2. Yardımcı Kahramanlar ve Tipler.....	114
2. 5. Zaman... ..	114
2. 5. 1. Zamanın İnsanlar Üzerindeki Etkisi	117

2. 6. Mekân...	118
2. 6. 1. Mekânın İnsanlar Üzerindeki Etkisi	118
2. 7. Tasvirler	119
2. 7. 1. Mekân Tasvirleri	119
2. 7. 1. 1. İç Mekân Tasvirleri	119
2. 7. 1. 2. Dış Mekân Tasvirleri	121
2. 7. 2. Savaş Tasvirleri	122
2. 7. 2. 1. İnsanlarla Savaş Tasvirleri	122
2. 7. 2. 2. Hayvanlarla Savaş Tasvirleri	123
2. 7. 3. Meclis Tasvirleri	124
2. 7. 4. Şahıs Tasvirleri	124
2. 8. Eserin Muhtevasını Oluşturan Çeşitli Unsurlar	125
2. 8. 1. Şahsiyetler	125
2. 8. 1. 1. Dinî Şahsiyetler	126
2. 8. 1. 2. Tarihî ve Efsanevi Şahsiyetler	129
2. 8. 1. 3. Sanatkârlar	132
2. 8. 1. 4. Âlimler	132
2. 8. 2. Ülkeler, Şehirler, Dağlar, Denizler, Nehirler	133
2. 8. 3. Milletler (Toplum-Kavim)	133
2. 8. 4. Âdetler	134
2. 8. 5. Musiki Aletleri ve Terimleri	143
2. 8. 6. Hayvanlar	145
2. 8. 7. Bitkiler	146
2. 9. Dil	146
2. 9. 1. Dil ve İmla Özellikleri	146
2. 9. 2. Atasözleri ve Deyimler	149

2. 9. 2. 1. Arapça.....	149
2. 9. 2. 2. Farsça.....	150
2. 9. 2. 3. Türkçe.....	150
2. 9. 2. 4. Deyimler.....	151
2. 9. 3. Kısmî Sözlük.....	161
3. ESERİN YAZMA NÜSHALARI	180
3. 1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.....	180
3. 2. Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi.....	181
3. 3. Staatsbibliothek, Berlin Ms. or. fol. 4061.....	181
3. 4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi.....	182
3. 5. Nüshaların Değerlendirilmesi.....	182
3. 6. Metnin Hazırlanışında İzlenen Yol.....	184
4. FERRUH U HÜMÂ HİKÂYESİ [METİN (76b-154b)]	186
5. SONUÇ... ..	333
KAYNAKÇA.....	335
EKLER.....	340
Ek 1: Topkapı-Revan Nüshası; kapak sayfası.....	340
Ek 2: Topkapı-Revan Nüshası; 1a sayfası.....	341
Ek 3: Topkapı-Revan Nüshası; 1b - 2a sayfaları.....	342
Ek 4: Topkapı-Revan Nüshası; 147b - 148a sayfaları.....	343
Ek 5: Topkapı-Revan Nüshası; 154b sayfası.....	344
Ek 6: Sadberk Hanım Nüshası; iç kapak sayfası.....	345
Ek 7: Sadberk Hanım Nüshası; 1b sayfası.....	346
Ek 8: Sadberk Hanım Nüshası; 251b sayfası.....	347
Ek 9: İstanbul Üniversitesi Nüshası; 206a sayfası.....	348
ÖZGEÇMİŞ	349

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ا, ء	a, e, ʾ	ص	ş
آ	ā, a	ض	z, ḏ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṯ	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k
خ	ḫ	گ	g, ħ, k
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v (o, ö, u, ü)
ژ	j	ه	h (a, e)
س	s	لا	lā
ش	ş	ي	y (ı, i, ĩ)

* vāv-ı ma'dûle “” işaretiyle gösterilmiştir. خواب : ḫāb gibi.

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
Ar.	: Arapça
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafiya Fakültesi
b.	: Beyit numarası
B.	: Beyitler
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Far.	: Farsça
G.	: Gazeller
haz.	: Hazırlayan
İÜ.	: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
K.	: Kasideler
Ktl.	: Katalog numarası
M.	: Muhammesler
MATK	: Milletlerarası Türkoloji Kongresi
mtn.	: Metinde
ö.	: Ölüm yılı
s.	: Sayfa
st.	: Satır
S.	: Staatsbibliothek
SH.	: Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
T.	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
V.	: Volume
Yay.	: Yayın, yayınları
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatında esas türün nazım olduğu ve sanat göstermek, hüner sergilemek için en uygun alanın manzum eserler olduğu düşüncesi hâkimdir. Şairler nesre karşı küçümser bir tavır takınırken hikâye de en az itibar edilen nesir türü olmuştur.¹ Bununla birlikte 13. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına değin birçok mensur eser kaleme alınmıştır.² Ayrıca Türk Edebiyatındaki hikâye geleneği İslamiyet öncesi dönemlere, Uygurlara kadar giden zengin ve köklü bir geçmişe sahiptir.³

A. Sırrı Levend ilk mensur hikâyeler arasında saydığı Battal-nâme, Dânişmend-nâme, Hamza-nâme, Ebu Müslim gibi eserlerin daha 13. yüzyılda Anadolu'da geniş halk yığınları arasında bilinip okunduğunu, bu ilk devirlerdeki halk hikâyelerinin toplumca benimsendiğini ve yüksek çevrelerce de geniş ilgi uyandırdığını belirtmiştir. Saray çevresindeki şairlerin İran edebiyatının etkisiyle eserler kaleme almaya başlamalarıyla da hikâye türünün genişleyerek divan edebiyatındaki hikâyenin halk hikâyelerinden ayrıldığını ifade etmiştir.⁴

Yazarı bilinmeyen Bahtiyar-nâme (10 Vezir Hikâyesi) ile Şeyhzâde Ahmet Mısırî'nin Kitâb-ı Subh u Mesâ (40 Vezir Hikâyesi), 14-15. yüzyıllara ait mensur hikâyelerdir.⁵

¹ Hasan Kavruk, **Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler** (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 1998), 5.

² Süleyman Çaldak, "Eski Türk Edebiyatında Nesir: Düzyazı", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim** (2006): 77-78'den aktaran Hasan Kavruk, "Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili" (Nesrin İnşası, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010): 177.

³ Hasibe Mazioğlu, "Divan Edebiyatında Hikâye", **Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin**, Ankara: AKM, (1985): 19'dan aktaran Hasan Kavruk, "Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili" (Nesrin İnşası, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010): 178.

⁴ A. Sırrı Levend, "Divan Edebiyatında Hikâye", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı BELLETEN**, (1967): 71-72.

⁵ **age**, 112.

16. yüzyıla gelindiğinde manzum-mensur pek çok hikâye çevirisi yapıldığı görülmektedir (Tûtî-nâme, Firûz Şâh, Hâtem-i Tay gibi). Bunun yanında Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Züleyha gibi ikili aşk hikâyeleri de nesirle yazılmaya başlanmıştır.⁶

Şerîf Mehmed⁷, tez çalışmamızın esasını oluşturan Ferruh u Hümâ adlı mensur hikâyesini süslü nesirle hikâyelerin yazıldığı 17. yüzyılın başlarında, 1010/1601 yılında tamamlamıştır.

1. 1. Şerîf Mehmed ve Eseri

Köklü bir ailenin mensubu olan Şerîf'in hayatı hakkında gerek biyografik eserlerde gerekse tezkirelerde ve daha pek çok kaynak eserde bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilere göre Şerîf Mehmed, 964/1557 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1040/1631 yılında vefat etmiştir.

Şerîf, Osmanlı devletinde ulema sınıfından müderrislik, kadılık ve kazaskerlik (Anadolu ve Rumeli) ile nakîbüleşrâflık gibi önemli görevlerde bulunmuş biridir. Şiir ve inşada başarılı olan Şerîf, Ferruh u Hümâ hikâyesi dâhil olmak üzere günümüze ulaşan mensur eserlerinin tamamını Sultan III. Mehmed'e sunmuştur. Kızlarağası Gazanfer Ağa vasıtasıyla da birçok eser tercüme etmiştir.

Şerîf'in "Ferruh u Hümâ Hikâyesi"nden başka "Kasîde-i Bürde Tahmîsi", dedesi Şeyh Burhâneddîn'in hayatına ve menkıbelerine yer verdiği "Menâkıb-ı Şeyh Burhâneddîn" adlı eseri, "Münâzara-i Tûtî vü Zâğ", "Miftâh-ı Cifrü'l-Câmi" ve "Mesâlikü'l-Memâlik" adlı tercümeleri bulunmaktadır.⁸

Ferruh u Hümâ hikâyesinin eldeki dört nüshasının katalog bilgilerinde yazarla ilgili malumat karışık ve yetersizdir. Esas aldığımız Topkapı nüshasında ve Sadberk Hanım nüshasında yazar adı katalogda hiç geçmiyor. İstanbul Üniversitesi

⁶ Mazıoğlu, **age**, 24-29.

⁷ Türk edebiyatında mensur hikâyeler ile Şerîf'in hayatı ve eserleriyle ilgili çalışma Tülay Kır'ın tezinde yer alacağı için biz burada kısaca bilgi vermekle yetindik.

⁸ Buradaki biyografik bilgiler Sadık Yazar'ın Şerîf ve eserleri hakkındaki kapsamlı çalışmasından alınmış olup ayrıntılı bilgi için bkz. Sadık Yazar, **Eğirdirli Münevver Bir Ailenin Hikâyesi Şerîf Mehmed'in Menâkıb-ı Şeyh Burhâneddîn'i** (İstanbul: Okur Akademi, 2012); Hanna Sohrweide, "Mehmed Şerîf, ein Heeresrichter und Literat um 1600", **Hungaro-Turcica Studies in Honour of Julius Németh**, (1976): 309-314.

katalogunda sadece Şerîf adı geçmektedir. Buna mukabil Berlin katalogunda ise eserin 1040/1630 yılında vefat eden Şerîf Mehmed'e ait olduğu belirtilmiştir. Gerçekten eserin giriş bilgileri ile eserin sonunda yer alan yazar adı, katalog bilgilerini doğrulamaktadır.

Nüshalarda eser adı da değişik şekillerde geçmektedir. Sözelimi Sadberk Hanım nüshasının baş sayfasında “Hazâ târîh-i Acem Farsî'den Türkî'ye tercüme Murâd Hân Gâzî itdürmüşdür. İsmi Ferruh-nâme” kaydı bulunmaktadır. Topkapı nüshasında eserin adı 1a sayfasının üst tarafında “Kitâb-ı Ferruh-nâme” olarak belirtilmiştir. Bu nüshadaki hikâye başlığı ise “Âgâz-ı dâstân-ı dilsitân Ferruh u Hümâ”dır. Ancak biz tez adında eserin mensur bir hikâye oluşuna vurgu yapmak adına “Mensur Ferruh u Hümâ Hikâyesi” demeyi tercih ettik.

Eser hakkında, kaynaklara baktığımızda, Hasan Kavruk'un “Dâstân-ı Ferruh u Hümâ” olarak adlandırdığı Topkapı nüshasından şu şekilde söz ettiğini görmekteyiz: “Farsça'dan manzum olarak tercüme edilen eser Sultan III. Mehmed (1595-1603) zamanında Sahn müderrislerinden biri tarafından Kızlarağası Gazanfer Ağa'nın emriyle nesre çevrilmiştir.”⁹ Yine İslam Ansiklopedisi “Hikâye” maddesinde söz konusu eserin adının 16. yüzyılda Türkçeye aktarılan hikâye külliyatlarından biri olarak anıldığını görmekteyiz.¹⁰ Bunun dışında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Bununla beraber, minyatürlü bir eser olan İstanbul Üniversitesi nüshasıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹¹ Bu çalışmalar ışığında nüshaları değerlendirdiğimizde, T. nüshasının İÜ. nüshası için bir tür taslak vazifesi gördüğünü anlamaktayız.

Şerîf Mehmed, tezimizin esasını oluşturan Topkapı nüshasının giriş kısmında (9a-b) eserin yazılış sebebi ve zamanıyla ilgili bilgiler vermektedir. Bu kısımda Şerîf, Sultan III. Mehmed'in emriyle ve Gazanfer Ağa'nın aracılığıyla yazmaya başladığı eseri hakkında şu ifadeleri kullanır:

⁹ Kavruk, 1998, 26.

¹⁰ Hasan Kavruk, İskender Pala, “Hikâye”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 17, (İstanbul: TDV, 1998): 491.

¹¹ Bkz. Eserin Yazma Nüshaları.

“...Ol Sultān-ı muvaḳḳar ve Şāhen-şāh-ı muẓafferūn maḥşūş du‘ācısı olmak ‘izzetine zafer bulup du‘ā-yı devleti ḥidmetine iştiğāl ü ikbāb üzre iken tāriḥ-i hicret-i nebeviyyenūn biñ ṭoḳuzıncı sāl-i ferruḥ-fālinūn Şa‘bānū’l-mu‘azzāminūn evāsıtında ol āfitāb-ı saltanat ve ḥürşid-i cihān-efrūz-ı ḥilāfetden bu zerre-i kemtere bir yevm-i sa‘īdde iltifāt-ı cedīd olup kışsa-i ‘aşḳ-ı Hümā vü Ferruḥ’ı müş‘ir ve niçe ḥikāyāt-ı ḥikem-āyātı mutāzammın u muḥbir bir kitāb-ı manẓūmuñ menşūr olması emr olıcaḳ vāsıta-i teblīğ-i fermān olan müşārün-ileyh Ağa-yı kerīmü’ş-şānuñ lisān-ı mekārım-nişānından fermān-ı ḳazā-cereyānı telāḳḳı bi’l-ḳulūb idüp in‘ām u iḥsānına müceddiden şükr-i firāvān ḳıldum. Yed-i te’yid-iltiyāmından ol kitāb-ı müşğīn-erḳāmı dest-i edeb ü iḥtirām birle alup *el-me’mūru ma’zūrun* feḥvāsınca edā-i vāzıḥ ve beyān-ı rüşen ile zamān-ı sehl ü evān-ı ḳalīlū’l-mehlde nazmın neşre tebdīl eyleyüp ‘uhde-i fermāndan ḥurūca sa‘y eyledüm.” (9a-b)

Giriş kısmında adını zikretmeden kendinden söz eden Şerīf Mehmed, eserin sonunda ise (154a) Gazanfer Ağa’ya dua ederken adını şu şekilde vermektedir:

“Ve ḥavāşş-ı zevi’l-iḥtirāmından dest-gīr-i ehl-i dil ve aşḫāb-ı ‘irfān olup bu ‘abd-i za‘īf Şerīf-i naḥife veliyyü’n-ni‘am ve müvellī’l-ḥayr ve’l-kerem olan sālif’ül-beyān Ağa-yı mekrūmet-feşānı sāye-i sa‘ādet-vāye-i şehen-şāhīde dā’im kām-baḥş u kām-rān eyleye.” (154a)

Şerīf’in, konusu beşerî aşka dayanan, Ferruh u Hümâ adlı hikâyesi klasik nesrin en önemli özelliklerinden biri olan manzum-mensur bir yapıda oluşturulmuştur. Mensur metin esas olmakla birlikte bu metnin içerisine yerleştirilmiş mısralar, beyitler ve daha büyük manzum parçalar bulunmaktadır. Klasik eserlerin bir diğer özelliği olarak kime ait oldukları belirtilmeyen bu parçalardan tespit edebildiklerimiz, çalışmamızın inceleme kısmında ortaya konmuştur. Burada manzum parçaların işlevlerine kısaca göz atacak olursak şunları söyleyebiliriz: Beyitler bazen nesirdeki ifadeleri pekiştirir niteliktedir ve parçadan çıkarıldıkları zaman hiçbir anlam kaybı söz konusu olmamaktadır. Ancak bazen de beyitler nesri bütünleyici konumdadır ve parçadan çıkarılmaları hâlinde metinde bir eksikliğe yol açabilmektedir. Bazı beyitler de doğrudan kahramanların ağzından söylenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktibaslar dışında metinde zaman zaman “Li-münşiihi” ibaresi ile bazı manzum parçaların da söylenmiş olduğu görülmektedir. Bu ibare, nüshanın

girişindeki Padişah ve Gazanfer Ağa övgüsü kısımlarında bulunmakla birlikte metnin hikâye kısmında yalnızca bir yerde geçmektedir: 127b/12-16.st.

Ferruh u Hümâ'da çocuğu olmayan padişah, imgeye âşık olma (rüya, resim), elma, sandığa saklanma, hayvanlarla konuşma gibi pek çok motif bulunmaktadır. Klasik eserlerde sıklıkla karşılaşılan ve çoğu mazmunlaşmış olan bu motifler, çalışmamızın vaka örgüsü kısmında değerlendirilmiştir. Vaka örgüsü içerisinde, “kılık değiştirme” (Hüma'nın yüzünü peçe ile örterek erkek kılığına girip padişahlık yapması), “hayvanlarla savaşıma” (Ferruh'un boğa ile savaşıması) gibi motiflerin yapı ve işleniş bakımından ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2. FERRUH U HÜMÂ HİKÂYESİ'NİN İNCELENMESİ

2. 1. Ferruh u Hümâ ve Işk-nâme

Şerîf Mehmed, Ferruh u Hümâ hikâyesi Topkapı nüshasının giriş bölümünde (9a-b) eserin yazılış hikâyesini anlatırken Hümâ ve Ferruh'un manzum aşk hikâyesini nesre çevirmekle görevlendirildiğinden söz etmektedir. Şerîf, söz konusu manzum eserin kime ait olduğunu belirtmemiştir. Açık, parlak bir üslupla sade bir şekilde nazmı nesir hâline getirdiğini ve içinde yer yer beyitler nazmettiğini söyler. Bununla birlikte kaynak eserdeki hoş sözlü olan beyitleri aynen aldığını, kulağa hoş gelmeyen bazı tuhaf kelimeleri ise renkli eda ve şirin kelimelerle değiştirdiğini ifade eder:

“İçinde cā-be-cā ba' zı ebyât-ı dil-güşâ nazm eyleyüp ve yer yer nüsha-i mü'ellifün ba' zı hoş-âyende olan ebyâtın yazdum lâkin vahşiyetü'l-isti' māl olan ba' zı kelîmât-ı ğarîbesin edâ-i rengin ve 'ibâret-i şîrine taḥvîl eyleyüp tağyîr-i yesîr-iḥtiyârın aḥrâ gördüm.”
(9b)

Menşesi hakkında bilgi sahibi olamadığımız Ferruh u Hümâ hikâyesi, Türk Edebiyatında 14. yüzyılda (3 Ocak 1398) Mehmed tarafından yazılmış olan Işk-nâme¹² adlı tek nüshası Paris'te bulunan manzum eserle aynı konuyu işlemektedir. Mehmed, bu eserin kaynağı olarak Tatar dilinde yazılmış olan bir nüshadan söz etmektedir. Dibacesinin kopmuş olduğunu belirttiği bu nüsha hakkında bilgimiz bulunmamakla birlikte Mehmed bu nüshadaki hikâyeyi genişleterek nazma çektiğini ifade etmektedir. 8701 beyitlik bu mesnevi, Emir Süleyman'a sunulmuştur.¹³

¹² Sedit Yüksel, **Işk-nâme (İnceleme-Metin)**, (Ankara: AÜDTCF Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965).

¹³ **age**, 19-50.

Söz konusu iki eser mukayese edildiğinde, Hümâ ile Ferruh arasındaki aşkı işleyen Işk-nâme'nin pek çok beytinin Ferruh u Hümâ hikâyesinde aynen yer aldığı, bazen beyitler üzerinde birtakım kelime ve ifade değişikliği yapıldığı, hatta bazen de aynı manaya gelecek farklı kelimelerle yeni beyitler yazıldığı görülmektedir. Şerîf'in giriş kısmında verdiği bilgilerle örtüşen bu durum, Ferruh u Hümâ hikâyesine kaynaklık eden eserin Işk-nâme olduğunu göstermektedir.

Genel olarak baktığımızda, her iki eser de Numan Şah'ın tahta geçişiyle başlamakta ve Şah'ın tahtını oğlu Ferruh'a devretmesiyle sona ermektedir. Hikâye çatısı ekseriyetle muhafaza edilmiştir ancak şahıs isimlerinde ya da bazı durumlarda birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Sözelimi Işk-nâme'de Ferruh'un doğumu, çocukluğu ve Hüma'ya ne şekilde âşık olduğu gibi belirsiz bırakılan yerler Ferruh u Hümâ hikâyesinde açıkça işlenmiştir. Işk-nâme'de Tus'un kardeşinin adı Gazanfer, Ferruh u Hümâ hikâyesinde ise Muzaffer'dir. Işk-nâme'de Cabir, Tus'un oğluyken Ferruh u Hümâ hikâyesinde kız kardeşinin oğludur. Sencer Şah'ın oğlunu öldüren arslan, Işk-nâme'de şehri haraca kesen olağanüstü bir canlı olarak işlenirken Ferruh u Hümâ hikâyesinde yalnızca öldürülmesi zor bir hayvan olarak anlatılmıştır vs.

Aşağıda, Ferruh u Hümâ hikâyesinin nesir parçaları arasında bulunan beyitler ile Işk-nâme'nin beyitlerinin mukayese edildiği bir tablo hazırlanmıştır. Sol kısımdaki sütun, mensur metnin arasına yerleştirilmiş olan beyitleri ihtiva etmektedir.¹⁴ Sağdaki sütun ise Işk-nâme'deki ilgili beyitlerden müteşekkildir. Beyitlerin altlarında Işk-nâme'de geçtiği şekliyle beyit numarası ve Ferruh u Hümâ'da geçtiği şekliyle de varak ve satır numaraları bulunmaktadır. Beyitlerin yerleştirilmesinde varak numaraları esas alındığından beyitlerdeki farklılıklar altı çizili olarak gösterilmiştir.¹⁵

¹⁴ Bu tabloya yalnızca Işk-nâme ile ilgisini tespit edebildiğimiz beyitleri dâhil ettik. İlgili beyitler toplamda 434 adet olup bunlardan 160 kadarı her iki eserde aynen geçmektedir.

¹⁵ Ferruh u Hümâ Hikâyesi ile Işk-nâme adlı eserin beyitlerinin mukayese edildiği bu kısımda hikâye metninin bütünü esas alınmıştır (10a-153b). Işk-nâme beyitleri için Sedit Yüksel'in hazırlamış olduğu transkripsiyonlu metinden faydalanılmıştır.

FERRUH U HÜMÂ

IŞK-NÂME

<p>Hevâya <u>ger</u> kılaydı serçe pervâz <u>Yuvada</u> gizlenürdi niçe şebbâz (10a/19)</p>	<p>Hevâya kılaydı serçe pervâz <u>Yuvadan</u> gizlenürdi niçe şebbâz (29a/764)</p>
<p>Şu resme olmuş-idi <u>mülki</u> ma' mür Yuvasın yañılup bulmazdı zenbür (10b/1)</p>	<p>Şu resme olmuş-idi <u>ilî</u> ma' mür Yuvasın yañılup bulmazdı zenbür (29a/767)</p>
<p><u>Bulına cānib-i maşrıqda</u> bir kız Nażiri olmaya ' âlemde hergiz (13a/11)</p>	<p><u>Ki Maşrıqdan yaña bulına</u> bir kız Nażiri olmaya ' âlemde hergiz (32b/865)</p>
<p>Yüzinde üç beñi ola müdevver Kıla Keşmîr'i anuñla musahħar (13a/11-12)</p>	<p>Yüzinde üç beñi ola müdevver Kıla Kişmîr'i anuñla musahħar (32b/866)</p>
<p>Didi Şâh'uñ <u>qulıyuz şāhumuzdur</u> Bugün taht üzre baht u <u>cāhumuzdur</u> (15a/8)</p>	<p>Didi Şâh'uñ <u>qulıyuz Şāh'umuz ol</u> Bugün taht üzre baht u <u>cāhumuz ol</u> (34b/915)</p>
<p>Geçer başı<u>muz</u> üzre hükmi anuñ Kim oldur <u>serveri şimdi</u> zamānuñ (15a/8-9)</p>	<p>Geçer başı<u>muz</u> üzre hükmi anuñ Kim oldur <u>ulusı uşbu</u> zemānuñ (34b/916)</p>
<p><u>Gülün yanında añılmaz</u> şakā'ıq Neyüz biz kim olavuz aña lāyık (15a/9)</p>	<p><u>Külef katında kim ola</u> şekāyık Neyüz biz kim olavuz aña lāyık (34b/917)</p>

Ne vaktin buyurursa h�azırız biz Şeh�n buyruklarına n�zır(ız) biz (15a/9-10)	Ne vaktin buyurursa h�azırız biz Şeh'�n buyruklarına n�zırız biz (35a/921)
İki g�n y�ridiler h�rem � ş�d �nci g�n g�rindi H�rem-�b�d (31b/15-16)	İki g�n y�ridiler h�rem � ş�d �nci g�n g�rindi H�rem-�b�d (37a/973)
� y�r�n meskenini g�rdi Ferru� İ�i k�pdı yere y�z urdı Ferru� (31b/16-17)	� y�r�n meskenini g�rdi Ferru� İ�i k�pdı yere y�z vurdı Ferru� (37a/974)
�o�un cennet gibi vir�r ş�f�y� Bağışlar hastaya d�rl� ş�f�y� (32a/1)	�o�un cennet gibi vir�r ş�f�y� Bağışlar hastaya d�rl� ş�f�y� (37a/978)
Bu dem topra�un atdı oduma su Nesim�n kıldı <u>kalb�m hem�u min�</u> (32a/2)	Bu dem topra�un atdı oduma su Nesim�n kıldı <u>g�nl�mi � min�</u> (37a/979)
Dim�gum oldu ter bu hoş hav�dan Şif�tum ş�f� oldu <u>bu</u> ş�f�dan (32a/2-3)	Dim�gum oldu ter bu hoş hev�dan Şif�tum ş�f� oldu <u>ol</u> ş�f�dan (37a/980)
Bi-�amdi'll�h ki bu devr-i zam�ne �rişd�rdi beni i�bu mek�na (32a/8-9)	Bi-�amdi'll�h ki bu devr-i zem�ne Beni ir�rdi bu <u>kutlu</u> mek�ne (37b/985)
D�şinde g�rdi bir kaşr-ı mu'azzam Der � d�v�r� p�r-naqş u mura�kam (32b/1)	D�şinde g�rdi bir kaşr-ı mu'azzam Hez�ran bakşile d�rl� mura�kam (38a/998)
�ninde eylemişler <u>havz</u> -ı z�b�	�ninde eylemişler <u>kaşr</u> -i z�b�

<p><u>Suyı Kevser kenârı serv-i tûbâ</u> (32b/1-2)</p>	<p><u>Meger cennetde ola aña hemtâ</u> (38a/999)</p>
<p>İçinde oturur bir bedr-i kâmil Ki bağlar <u>zülfi hürşide</u> selâsil (32b/2-3)</p>	<p>İçinde oturur bir bedr-i kâmil Ki bağlar <u>güneşe zülfi</u> selâsil (38a/1001)</p>
<p>Yüzi ‘aksi bülür üstine <u>düşmiş</u> <u>Kamusı reng almış lâ‘ le dönmiş</u> (32b/3-4)</p>	<p>Yüzi ‘aksi bülür üstine <u>konmuş</u> <u>Ki reng almış kamusı lâ‘ le dönmiş</u> (38a/1002)</p>
<p>Teni lütfi virürdi şu‘ le bî-tâb Şanasın havz tölmiş-idi sîm-âb (32b/4)</p>	<p>Teni lütfi virürdi şu‘ le bî-tâb Şanasın havz tölmiş idi sîm-âb (38a/1003)</p>
<p>Tozardı saçlarından misk ü ‘anber Gül-âb olmuş <u>‘izârından çıkan der</u> (32b/5)</p>	<p>Tozardı saçlarından müşğ ü ‘anber Gül-âb olmuş <u>cemâlinden mu‘attar</u> (38a/1004)</p>
<p>Hümâ kıldı teferrüc <u>çün bu hâli</u> Gözinde kalmadı illâ hayâli (32b/5-6)</p>	<p>Hümâ kıldı teferrüc <u>bu cemâli</u> Gözinde kalmadı illâ hayâli (38a/1005)</p>
<p>Cemâli pertevinde kalmadı nûr Gözi kıan buludından dökdi yağmur (32b/17-18)</p>	<p>Cemâli pertevinde kalmadı nûr Gözi kıan bulıdından dökdi yağmur (39a/1022)</p>
<p>Bu dün ne ay-idi ‘aqlumı târümâr itdi Ne cân-idi ki beni böyle dil-figâr itdi (33a/8-9)</p>	<p>Bu dün ne ay idi ‘aqlumı târümâr itdi Ne cân idi ki beni böyle dil-figâr itdi (38b/1015)</p>

<p>Bu işde yoğ-idi hiç ihtiyârı hâtırumuñ ‘ Aceb beni ne sebebden ol ihtiyâr itdi (33a/9-10)</p>	<p>Bu işde yoğ-idi hiç ihtiyârı hâtırumuñ ‘ Aceb beni ne sebebden ol ihtiyâr itdi (38b/1016)</p>
<p><u>Karâr</u> gitdi gönülden qarâra yandı tenüm Çü ‘ ışk ğuşşaları geldi vü qarâr itdi (33a/10-11)</p>	<p><u>Karârı</u> getdi gönülden qarâra yandı tenüm Çü ‘ ışk ğuşşaları geldi vü qarâr itdi (38b/1018)</p>
<p>İçümde od u dimâgumda yil elümde türâb Başumı çalkadı gözümü âbdâr itdi (33a/11-12)</p>	<p>İçümde od (ü) dimâgumda yil elümde türâb Başumı çalkadı gözümü âb-dâr itdi (39a/1019)</p>
<p>Ne âdemî idügin bilürem anuñ ne perî <u>Ne turfe murğ idi bu kim</u> Hümâ şikâr itdi (33a/12-13)</p>	<p>Ne âdemîyidügin bilürem anuñ ne perî <u>Bu niçe turfa kuşidi</u> Hümâ şikâr itdi (39a/1020)</p>
<p>Özi Ferruḥ atası Şâh Nu‘ mân <u>Cemâlerinden cihân olmuş fûrüzân</u> (37a/10)</p>	<p>Özi Ferruḥ atası Şâh Nu‘ mân <u>Halâyık ‘ adli ile şad ü handân</u> (48b/1261)</p>
<p>Şekerden hûb u şîrîndür kelâmı Ki ‘ <u>âkîller</u> olur anuñ ğulâmı (37a/10-11)</p>	<p>Şekerden hûb ü şîrîndür kelâmı Ki <u>Yûsuf’lar</u> olur anuñ ğulâmı (48b/1262)</p>
<p>Lebi çün aqıda âb-ı hayâtı Teberrük-çün virür Hızr’a zekâtı (37a/11-12)</p>	<p>Lebi çün aqıda Āb-i Hayât’ı Teberrük’çün virür Hızr’a zekâtı (48b/1263)</p>

<p>Yañağında deri çünki belüre Şanurlar <u>bāde</u> koydılar bilūra (37a/12-13)</p>	<p>Yañağında deri çünki belüre Şanurlar <u>süci</u> koydılar bülūra (48b/1264)</p>
<p>Getürmez vaşfını kimse beyāna <u>Ƨoğurmadı mişālini zemāne</u> (37a/13)</p>	<p>Getürmez vaşfını kimse beyāna <u>Doğurmadı mişālini zemāne</u> (48b/1266)</p>
<p>Sözün söz mi ‘aceb yā lā’l ü yāķūt <u>Olur bu kalbe kuvvet cānuma ķūt</u> (37b/4-5)</p>	<p>Sözün söz mi ‘aceb yā lā’l ü yāķūt <u>Bu hasta yüregüme oldu uş ķūt</u> (48b/1268)</p>
<p>Bu şīrīn mīvenün bostānı ķanda <u>Özün tütī kelāmuñ döndi ķanda</u> (37b/5-6)</p>	<p>Bu şīrīn meyvenün bustānı ķanda <u>Ki yād itmekde sözün döndi ķanda</u> (48b/1270)</p>
<p><u>Letā’ifdür bu sözler bü’l-‘acebdür</u> <u>Devāsına bu bīmāruñ sebeddür</u> (37b/6)</p>	<p><u>Letā’if söz dur(ur) bu bü’l-‘acebdür</u> <u>Ki derdümüñ devāsına sebeddür</u> (48b/1271)</p>
<p>Bu terkībüne cevherler mi ķatduñ Ki sevdāmı benüm yabana atduñ (37b/7)</p>	<p>Bu terkībüne cevherler mi ķatduñ Ki sevdāmı benüm yabana atduñ (48b/1272)</p>
<p>Didi Hurrem eyā Bānū-yı ‘ālem <u>Beyānum kem dilüm vasfında ebkem</u> (37b/9-10)</p>	<p>Didi Hurrem eyā Bānū-yı ‘ālem <u>Ki vasfında beyānum kem durur kem</u> (48b/1273)</p>
<p><u>Dimem illā</u> ki ‘aqlum irdüğince Dilüm şerħ idemez göz gördüğince (37b/10)</p>	<p><u>Dimezven ille</u> ‘aqlum irdüğince Dilüm şerħ idemez göz gördüğince (49a/1274)</p>

Hümā şorduqça ol şekker yir idi Didügince dağı yigrek dir idi (37b/10-11)	Hümā şorduqça ol şekker yir idi Didügince dağı yigrek dir idi (49a/1275)
Didi dāye ki ey maħbūb-ı ‘ālem Vücūduñdur bugün <u>gül-zār-ı ħurrem</u> (37b/14)	Didi Dāye ki iy maħbūb-i ‘ālem Vücūduñdur bugün <u>matlūb-i ādem</u> (49a/1278)
Ĥaber şorma bu kişiyē ħıl ārām Seni şeydā ħılır bu ħurfe peygām (37b/14-15)	Ĥaber şorma bu kişiyē ħıl ārām Seni şeydā ħılır bu ħurfa peygām (49a/1279)
Bu <u>pürsiş çün</u> dağı ölçerdi oduñ Ne diñlersin ki diñlenmez vücūduñ (37b/15-16)	Bu <u>sormaklık</u> dağı ölçerdi oduñ Ne diñlersin ki diñlenmez vücūduñ (49a/1280)
Bunuñ sözi degül illā ciger-sūz Degül peygāmı illā āteş-efrūz (37b/16-17)	Bunuñ sözi degül illā ciger-sūz Degül peygāmı illā āteş-efrūz (49a/1283)
Eli naqşı dili raħşı revāndur Bunı söyletmek aşşısuz ziyāndur (37b/17-18)	Eli naqşı dili raħşı revāndur Bunı söyletmek aşşısuz ziyāndur (49a/1284)
Şu bāğ u ħaşr-ı cennet kim senüñ var Kimüñ var <u>cāy-ı ‘işret</u> kim senüñ var (38a/5-6)	Şu bāğ ü ħaşr-i cennet kim senüñ var Kimüñ var <u>zevk ü ‘işret</u> kim senüñ var (49b/1289)
Varalum ‘ayşe meşğül ol mükerrer Ki ‘ayş ile dimāğ olur mu‘ aţtar	Varalum ‘ayşe meşğül ol mükerrer Ki ‘ayş ile dimāğ olur mu‘ aţtar

(38a/6-7)	(49b/1290)
Bugün eyvāna yarın gülsitāna <u>Gehī</u> şeş-tā <u>gehi</u> çeng ü çegāne (38a/7)	Bugün eyvāna yarın gülsitāna <u>Birinde</u> şeş-tā <u>birinde</u> çegāne (49b/1291)
Varup çaldur ki gönlüñ <u>ola</u> <u>hurrem</u> <u>Safā</u> kesb eyle dilde turmasun <u>gam</u> (38a/7-8)	Varup çaldur ki gönlüñ <u>açıla</u> <u>hōş</u> <u>Bu</u> fāsīd fikri kılasın <u>ferāmuş</u> (49b/1292)
Hümā ‘azm eyledi yine sarāya Kıgırdı Hürrem’i <u>yanına</u> dāye (38b/9-10)	Hümā ‘azm eyledi yine serāya Kıgırdı Hürrem’i <u>katına</u> Dāye (50a/1311)
Didi iy barmağı <u>vü</u> sözleri şüm <u>Kamū</u> etvārı nā-hemvār u mezmüm (38b/10)	Didi iy barmağı <u>şum</u> sözleri şüm <u>İşi</u> vü fikri vü kendüsi mezmüm (50a/1312)
Ne idi <u>ol</u> <u>nağş</u> kim <u>sen</u> bunda yazduñ <u>Meger</u> rengini anuñ <u>kanla</u> ezdüñ (38b/11)	Ne idi <u>süreti</u> kim bunda yazduñ <u>Ki</u> rengi yirine buña <u>kan</u> ezdüñ (50b/1313)
Delü kılduñ bu sultānuñ kızın sen Çürüdüñ ağızı içre sağızın sen (38b/11-12)	Delü kılduñ bu Sultān’uñ kızın sen Çürüdüñ ağızı içre sağızın sen (50b/1314)
Eger <u>sultān</u> tuyarsa baş <u>gidiser</u> <u>Elüñ</u> kat‘ eyleyüp ‘ibret idiser (38b/12-13)	Eger <u>şeh</u> seze bu sırrı <u>gönül</u> den <u>Seni</u> başdan çıkara yok kim elden (50b/1315)
Elüñden sözlerüñ dağı şuludur	Elüñden sözlerüñ dağı şuludur

Dilüñde mekr ü hîle toptoludur (38b/13-14)	Dilüñde mekr ü hîle toptoludur (50b/1316)
Dime kim gizlene her yirde rāzı Felekler çalaçurur tabl-bāzı (39a/19;39b/1)	Dime kim gizlene her yirde rāzı Felekler çaladurur tabl-bāzı (52b/1373)
<u>Kimesne yok diyü</u> uzatma lāğı <u>Meşeldür bu olur yirüñ</u> kulağı (39b/1-2)	<u>Yalañuzvan diyüp</u> uzatma lāğı <u>Ki dīvāruñ dağı</u> olur kulağı (52b/1374)
Didi Hurrem eyā fikr issi dāye Giriftār olmışam <u>müşkil belāya</u> (41a/4-5)	Didi Hurrem eyā fikr ıssı Dāye Giriftār olmışam <u>dürlü kazāya</u> (59b/1552)
Nigār eydür anuñ vaşfin beyān it Sen eydürsin ki hürşīdi nihān it (41a/5-6)	Nigār eydür anuñ vaşfin beyān it Sen eydürsin ki hürşīdi nihān it (59b/1553)
Bu iki <u>buyruğı</u> ben nice ideyin <u>Baņa sen di ki kankısın tutayın</u> (41a/6-7)	Bu iki <u>buyruğıñ kankısı</u> keydür <u>Dutayın di baņa tapuñ ne eydür</u> (59b/1554)
Didi dāye ki Bānū sözidür söz Velī benüm <u>sözüme dağı tut</u> göz (41a/7-8)	Didi Dāye ki Bānū sözidür söz Velī binüm <u>dağı dut sözüme</u> göz (59b/1555)
İgen dağı şifātını uzatma Göñülden diñledüğini gözetme (41a/8)	İgen dağı şifātını uzatma Göñülden diñledüğini gözetme

	(59b/1556)
Didi kandasın ey şîrîn-nefes sen Kim arturduñ gönüllerde heves sen (41b/2)	Didi kandasın iy şîrîn-nefes sen Kim arturduñ gönüllerde heves sen (60a/1564)
<u>Nice</u> bu devlet olısar müyesser Bula mı âb-ı hayvânı Sikender (42b/5-6)	<u>Nite</u> bu devlet olısar müyesser Bula mı Âb-i Hayvân'ı Sikender (63a/1642)
Kerem kıl bize <u>toğrusın</u> haber vir Şuşamış tūtiye şîr ü şeker vir (42b/6-7)	Kerem kıl bize <u>doğrudan</u> haber vir Şuşamış tūtiye şîr ü şeker vir (63a/1643)
Hümâ eydür eyâ şekker zebānum Haķıķat di gider şekk ü gümānum (42b/11-12)	Hümâ eydür eyâ şekker-zebānum Haķıķat di gider şekk ü gümānum (63a/1646)
Zihî şîrîn söz ü kütlu beşāret Kılur <u>emvāta ihyādan</u> işāret (42b/12)	Zihî şîrîn söz ü kütlu beşāret Kılur <u>ölüye dirlikden</u> işāret (63b/1647)
Eyâ Hızr-ı zemāne eyle ihsān Karañudan çıkarğıl âb-ı hayvân (42b/12-13)	Eyâ Hızr-i zemāne eyle ihsān Karañudan çıkarğıl Âb-i Hayvân (63b/1648)
Eyit <u>cān muntazırdur vuslatına</u> <u>Gönül teşne vişāli şerbetine</u> (43a/9)	Eyit <u>bu muntazır muhtāc hātır</u> <u>Vişālūñ şerbetine aç hātır</u> (63b/1654)
Dün ü gün derd ile <u>efgān</u> içinde <u>İki çeşmi dem-ā-dem kân</u> içinde	Dün ü gün derd ile <u>hasret</u> içinde <u>Yüregi ğark olupdur kân</u> içinde

(43a/9-10)	(63b/1656)
<p>Ḳadem rence ḳıluḡ gel būsītāna</p> <p>Ki bülbul ḥoşdur ire gülsītāna</p> <p>(43a/10-11)</p>	<p>Ḳadem rence ḳıluḡ gel būsītāna</p> <p>Ki bülbul ḥoşdur ire gülsītāna</p> <p>(63b/1659)</p>
<p><u>Bahār-ı gülşeni irmiş ḥazāna</u></p> <p><u>Gül-i ruḥsārı rengi za‘ ferāna</u> (43a/14)</p>	<p><u>Bahārı şeklinüñ irmiş ḥazāna</u></p> <p><u>Yañağı güli dönmiş za‘ ferāna</u></p> <p>(64b/1682)</p>
<p>‘Akīk (ü) lâ li olmuş zerd (ü) yāḳūt</p> <p>Teni bî-ḳuvvet olmuş cānı bî-ḳūt</p> <p>(43a/14-15)</p>	<p><u>Lebinüñ lâ li olmuş saru yāḳūt</u></p> <p>Teni bî-ḳuvvet olmuş rûhı bî-ḳūt</p> <p>(64b/1683)</p>
<p>Bükülmüş <u>kāmeti servi olup ḥam</u></p> <p><u>Dili pür-ḡuşsa vü ḡam çeşmi pür-nem</u></p> <p>(43a/15-16)</p>	<p>Bükülmüş <u>serv boyı oluban ḥam</u></p> <p><u>Gül-āb alup eline tiz Ḥurrem</u></p> <p>(64b/1684)</p>
<p>Uyandı baḥt-ı <u>siyāhum bu şeb ki yār</u> gelür</p> <p><u>Teveccüh eyledi devlet ki o gül-‘ izār</u> gelür (43b/8-9)</p>	<p>Uyandı baḥt <u>ile devlet çü taḥta yār</u> gelür</p> <p><u>Yazıldı nām-i sa‘ ādet ki nām-dār</u> gelür</p> <p>(65b/1706)</p>
<p>Dirildi mürde iken bu ümīd gülzārı</p> <p><u>Ḥaber getürdi şabā kim yine bahār</u> gelür</p> <p>(43b/9-10)</p>	<p>Dirildi mürde iken bu ümīd gülzārı</p> <p><u>Çü müjde virdi şabā kim yine bahār</u> gelür (65b/1708)</p>
<p>Sa‘ ādet oldı müsā‘ id <u>felekler oldı mu‘īn</u></p> <p><u>Bu gice menzile ol mäh-ı tâcdār</u> gelür</p> <p>(43b/10-11)</p>	<p>Sa‘ ādet oldı müsā‘ id <u>kerāmet oldı karīn</u></p> <p><u>Vişāli devleti çün baḥta pây-dār</u> gelür</p> <p>(65b/1709)</p>

<p>Zihî <u>sa'âdet</u> ü devlet Hümâ-yı nâ-şâda Ki <u>şâhbâz-ı</u> sa'âdet aña şikâr gelür (43b/11)</p>	<p>Zihî <u>kerâmet</u> ü devlet Hümâ'ya añsuzda Ki <u>murğ-i 'izz</u> ü sa'âdet aña şikâr gelür (66a/1713)</p>
<p>İrişdi bâğa ol iki muvâfık Biri şâdık yolında biri 'âşık (43b/13)</p>	<p>İrişdi bâğa ol iki muvâfık Biri şâdık yolında biri 'âşık (66a/1716)</p>
<p>Temâşâ kıldı Ferruḡ bâğı tenhâ Bihîşt-âbâd idi ol bâğ-ı ra' nâ (43b/13-14)</p>	<p>Temâşâ kıldı Ferruḡ bâğı tenhâ Bihîşt-âbâd idi ol bâğ-ı ra' nâ (66a/1717)</p>
<p>Şabâ irmiş bahâruñ maḡşadına Reyhâñin döşemiş gül mesnedine (43b/14-15)</p>	<p>Şabâ irmiş bahâruñ maḡşadına Reyhâñin döşemiş gül mesnedine (66a/1718)</p>
<p>Semen yaprakları reyhâna düşmiş Anuñ <u>şevkiyle</u> <u>murğ</u> efgâna düşmiş (43b/15)</p>	<p>Semen yaprakları reyhâna düşmiş Anuñ <u>şevkinde</u> <u>kuş</u> efgâna düşmiş (66a/1719)</p>
<p>Düşüp serv-i revân âb-ı revâna Bağışlardı <u>şafâ rûh-ı</u> revâna (43b/15-16)</p>	<p>Düşüp serv-i revân âb-ı revâna Bağışlardı <u>ferah cân ü</u> revâna (66a/1721)</p>
<p>Çağan yıl depredeydi yâsemîni Dökerdi yirlere dürr-i şemîni (43b/16-17)</p>	<p>Çağan yıl depredeydi yâsemîni Dökerdi yirlere dürr-i şemîni (66b/1725)</p>
<p>Çamer üstine <u>düşmiş</u> tâze sünbül Benefşe çoyına girmiş kızıl gül</p>	<p>... üstine <u>döşemiş</u> tâze sünbül Benefşe çoyına girmiş kızıl gül</p>

(44b/6-7)	(67b/1749)
Olur olmaz kişiye koşmağıl baş Şaķınmaz başa düşer şanmaduķ taş (45b/6-7)	Olur-olmaz kişiye koşmağıl baş Şaķınmaz başa düşer şanmaduķ taş (68a/1765)
Ķanı Ħozān ķanı mülk-i Ħıṭā di Şavāb añlama bu sözi ḥaṭā di (45b/7-8)	Ķanı Ħozān ķanı milk-i Ħıṭā di Şavāb añlama bu sözi ḥaṭā di (68a/1766)
Elinde barmağıdur <u>sıhr el-ḥak</u> Dilinde <u>her sözi</u> fitne muḥaķķaķ (45b/9-10)	Elinde barmağıdur <u>sıhr-i mutlak</u> Dilinde <u>sözleri</u> fitne muḥaķķaķ (68a/1771)
İşi <u>sıhr u kelāmi pür</u> feşāḥat İnanmaķdur aña <u>ğāyet</u> fezāḥat (45b/10-11)	İşi <u>cādulıg ü işi</u> feşāḥat İnanmaķlık aña <u>ķatı</u> fezāḥat (68a/1772)
Birez şabr it tefahḥuş ķılalum biz Gedā mı şeh mi toğrı bilelüm biz (45b/11)	Birez şabr it tefahḥuş ķılalum biz Gedā mı şeh mi doğru bilelüm biz (68b/1786)
Ķılalum dürlü dürlü imtiḥānı Belüre şāh ise bellü nişānı (45b/11-12)	Ķılalum dürlü dürlü imtiḥānı Belüre şāh ise bellü nişānı (69a/1787)
Ne varsa ķap içinde ol şızar hem Şınayıcaķ ķişi anı sezer hem (45b/12-13)	Ne varsa ķap içinde ol şızar hem Şınayıcaķ ķişi anı sizer hem (69a/1788)

<p>Kişinüñ aşlı nesli kim ola ğayb Göñül virmek aña <u>key</u> ‘ ayb ola ‘ ayb (45b/13)</p>	<p>Kişinüñ aşlı nesli kim ola ğayb Göñül virmek aña ‘ ayb ola ‘ ayb (69a/1792)</p>
<p>Hümāsın himmeti her şāha berk it Gedā şöhetlerini aña terk it (45b/13-14)</p>	<p>Hümāsın himmeti her şāha berk it Gedā şöhetlerini aña terk it (69a/1797)</p>
<p><u>Düşerse hāke altun</u> rengi gitmez Baķır atlasda <u>olsa</u> jengi gitmez (46a/2-3)</p>	<p><u>Güher balçığa batsa</u> rengi gitmez Baķır atlasda <u>yatsa</u> jengi gitmez (70a/1818)</p>
<p><u>T</u>utalum kim degüldür şāh uruğı <u>Olur halvā çün āhir sev</u> korusı (46a/3-4)</p>	<p><u>D</u>utalum kim degüldür şāh uruğı <u>Āhir helvā için sevgil</u> korusı (70a/1820)</p>
<p>Hele çün hüsni var bākī kayurmaz Mey olsa olmasa sākī kayurmaz (46a/4)</p>	<p>Hele çün hüsni var bākī kayurmaz Mey olsa olmasa sākī kayurmaz (70a/1822)</p>
<p>Bize hüsniñ gerek aşlın gözetme <u>Kelāmı muhtasar eyle</u> uzatma (46a/4-5)</p>	<p>Bize hüsni gerek aşlın gözetme <u>Kıs kıl kıssañı yiter</u> uzatma (70a/1823)</p>
<p>Gerek şāh olsun ol yā <u>merd-i</u> sâ’il Göñül olmışdur <u>su gibi</u> mâ’il (46a/5-6)</p>	<p>Gerek şāh olsun ol yā <u>ilde</u> sâ’il Göñül olmışdur ‘ <u>ışkına</u> mâ’il (70b/1828)</p>
<p>Gel iy cismüm içinde cān olan gel</p>	<p>Gel iy cismüm içinde cān olan gel</p>

Bu gönlm mlkine sultn olan gel (46b/12-13)	Bu gönlm mlkine sultn olan gel (81b/2109)
Benm ağladuğuma gice gndz <u>Dem--dem gl gibi</u> hndn olan gel (46b/13-14)	Benm ağladuğuma gice gndz <u>Klef gibi yzi</u> hndn olan gel (81b/2111)
Sikender gibi <u>oldum gel</u> Hzrveş <u>Yetiş iy</u> çeşme-i hyvn olan gel (46b/14-15)	Sikender gibi <u>susuz oda yandım</u> <u> Hzr'a</u> çeşme-i Hyvn olan gel (81b/2114)
Didi Ferruğ ey bn-y 'lem Ayağuğ toprağıdur ry-i 'lem (48a/8-9)	Didi Ferruğ ey Bn-y 'lem Ayağuğ toprağıdur ry-i 'lem (84a/2181)
şeker dilden bugn bir hoş haber vir l cisme hytndan eşer vir (48a/9-10)	şeker dilden bugn bir hoş haber vir l cisme hytndan eşer vir (84b/2182)
Ne vağt ola ara yirde mlkt <u>Dimişlerdr ki fi't-te</u> 'hr ft (48a/10)	Ne vağt ola ara yirde mlkt <u>Ki dimişlerdr et-te</u> 'hr ft (84b/2183)
Firkuğ bir demi bir yldan artuğ Gz <u>inden</u> yaşlar açar Nil'den artuğ (48a/11)	Firkuğ bir demi bir yldan artuğ Gz <u>m</u> den yaşlar açar Nil'den artuğ (84b/2184)
Eger şabr <u>itse</u> olmaz bağa hemvr Ve ger bağt ise hd hergiz degl yr (48a/11-12)	Eger şabr <u>ise</u> olmaz bağa hemvr Ve ger bağt ise hd hergiz degl yr (84b/2186)
<u>Bize</u> gel Ferruğ' da' vet kl iy dost	<u>Bu gn</u> gel Ferruğ' da' vet kl iy dost

Bu <u>şeb</u> <u>ğamhānemiz</u> cennet kıl iy dost (49a/2-3)	<u>Yirümüzi bizüm</u> cennet kıl iy dost (86a/2233)
Müşerref eylesün işbu maqāmı Zamān almazdan öñdin intiķāmı (49a/3)	Müşerref eylesün işbu maqāmı Zemān almazdan öñdin intiķāmı (86b/2234)
İki ‘ <u>āşık</u> gül ile bülbül idi Müferriḥ ara yirde ḥoş mül idi (50a/4)	İki <u>dost çün</u> gül ile bülbül idi Müferriḥ ara yirde ḥoş mül idi (89b/2314)
‘Aceb cem’ olmuş idi iki lāle Biri ferruḥ yüzi biri piyāle (50a/4;50b/1)	‘Aceb cem’ olmuş idi iki lāle Biri Ferruḥ yüzi biri piyāle (89b/2312)
Ne ḥoş reng ile ğarḫ idi iki gül Hümā’nuñ ‘ <u>arızıyla</u> şışede mül (50b/1-2)	Ne ḥoş reng ile ğarḫ idi iki gül Hümā <u>yañağı dahı</u> şışede mül (89b/2313)
Hümā eydür eyā serv-i revānum Fedā olsun saña cān u revānum (50b/4-5)	Hümā eydür eyā serv-i revānum Fidā olsun saña cān ü revānum (89b/2316)
Mekānum vaşluñ ile oldı cennet Zamānum şevketüñden buldı rif at (50b/5-6)	Mekānum vaşluñ ile oldı cennet Zemānum şevketüñden buldı rif at (89b/2317)
Bu <u>şeb</u> baḥtum güli açıldı tāze Ḳara kışum irişdi <u>tāze</u> yaza (50b/6-7)	Bu <u>dün</u> baḥtum güli açıldı tāze Ḳara kışum irişdi <u>yiñi</u> -yaza (89b/2318)

<p>Bu <u>şeb</u> baña haqīkat qadr olupdur <u>Şeref burcunda rüyuñ bedr</u> olupdur (50b/7)</p>	<p>Bu <u>dün</u> baña haqīkat Qadr olupdur <u>Sa' ādet mesnedinde qadr</u> olupdur (89b/2322)</p>
<p>Vişālūñ bahtuma 'izz ü şerefdür <u>Geçen 'ömrüm firākuñda</u> telefdür (50b/8)</p>	<p>Vişālūñ bahtuma 'izz ü şerefdür <u>Ki hicr ile geçen 'ömrüm</u> telefdür (90a/2323)</p>
<p>Cemālūñ vaşlatı fırsatdur iy dost Vişālūñ fırsatı devletdür iy dost (50b/8-9)</p>	<p>Cemālūñ vaşlatı fırsatdur iy dost Vişālūñ fırsatı devletdür iy dost (90a/2324)</p>
<p>Bi-ḥamdi'llāh ki irmeden zevāle Elüm irdi bugün luṭf-ı vişāle (50b/9-10)</p>	<p>Bi-ḥamdi'llāh <u>kim</u> irmedin zevāle Elüm irdi bugün luṭf-i vişāle (90a/2325)</p>
<p>Müşerrefdür senūñle rüzgārum Şafā vü zevḳ olur her rüz kārüm (50b/10-11)</p>	<p>Müşerrefdür senūñle rüzgārum Şafā vü zevḳ olur her rüzgārum (90a/2331)</p>
<p>Felekler <u>kāmuma</u> oldu mu' āvin Qamer ḥürşīd ile <u>oldı</u> muḳārin (50b/11)</p>	<p>Felekler <u>işüme</u> oldu mu' āvin Qamer ḥürşīd ile <u>düşdi</u> muḳārin (90a/2332)</p>
<p><u>Didi</u> ḥüsnūñ durur şem' -i <u>şeb</u>-efrüz Benem pervāne-i bī-<u>per</u> piger-süz (50b/14-15)</p>	<p><u>Senūñ</u> ḥüsnūñ durur şem' -i <u>dil</u>-efrüz Benem pervāne-i bī-<u>ter</u> piger-süz (90b/2338)</p>
<p>Cemālūñ nūrı beñzer āfitāba Benüm cismüm <u>müşābihdür</u> seḫāba</p>	<p>Cemālūñ nūrı beñzer āftāba Benüm cismüm <u>mükābildür</u> seḫāba</p>

(50b/15)	(90b/2339)
Bu luṭf ile ki düşmişdür beyānuñ Degül bülbül nigārā hem- <u>zebānuñ</u> (50b/16)	Bu luṭf ile ki düşmişdür beyānuñ Degül bülbül nigārā hem- <u>inānuñ</u> (90b/2342)
Söze hoş zīnet ü zīver virürsin Ne sözdür kim gül ü şekker virürsin (50b/16-17)	Söze hoş zīnet ü zīver virürsin Ne sözdür kim gül ü şekker virürsin (90b/2343)
<u>Kelām-ı rûh-baḥşuñ</u> āb-ı ḥayvān Bağışlar <u>sözün</u> ‘ <u>uşşāka biñ cān</u> (50b/17-18)	<u>Haḳīkat lutfuñ olur</u> Āb-i Ḥayvān Bağışlar <u>lutf ile bir cāna yüz cān</u> (90b/2344)
Gerek kim şāh elinde ola şebbāz Çekürge olmaya şebbāza dem-sāz (54a/5-6)	Gerek kim şāh elinde ola şebbāz Çekürge olmaya şebbāza dem-sāz (97a/2508)
Yüzün güldür gerek bülbül ṭapuñda Yaraşmaz ḳapucı ḳarḡa ḳapuñda (54a/6)	Yüzün güldür gerek bülbül ṭapuñda Yaraşmaz ḳapucı ḳarḡa ḳapuñda (97a/2509)
Çü rengün <u>hoş</u> gözetgil saña hem-reng Ki bir yirde yaraşmaz şīşe vü seng (54a/6-7)	Çü rengün <u>hub</u> gözetgil saña hem-reng Ki bir yirde yaraşmaz şīşe vü seng (97a/2510)
Çü <u>duḥtersin</u> ḳomagıl ‘āruñı sen Çü dil-bersin gözet dildāruñı sen (54a/7-8)	Çü <u>fāhirsin</u> ḳomagıl ‘āruñı sen Çü dilbersin gözet dildāruñı sen (97a/2511)
Gerek Şīrīn ḳıla Ḥüsrev özin yād	Gerek Şīrīn ḳıla Ḥüsrev özin yād

Yüzin görmek anuñ <u>lâyık mı</u> Ferhād (54a/8)	Yüzini görmek anuñ <u>hâşa</u> Ferhād (97a/2512)
Ḳaşañ burtarmağıl gel bu ögütten Ṭama ^ç kıılma yimiş yimek söğütten (54a/9)	Ḳaşañ burtarmağıl gel bu ögütten Ṭama ^ç kıılma yimiş yimek söğütten (97a/2513)
Çü gücüñ yitmeye depretmegil çöp Eli kim kesemezsin başa ko öp (56b/18-19)	Çü gücüñ yetmeye depretmegil çöp Eli kim kesemezsin başa ko öp (132b/3419)
Uzatma mest <u>olan</u> kişiye hiç dil Ki esrügüñ sözi esrük olur bil (56b/19;57a/1)	Uzatma mest <u>iken</u> kişiye hiç dil Ki esrügüñ sözi esrük olur bil (132b/3420)
Ḳızı kimse evinde tutduğı yok Ṭutan ^ç âlemde nesne utduğı yok (57a/1)	Ḳızı kimse evinde <u>du</u> tduğı yok <u>D</u> utan ^ç âlemde nesne utduğı yok (132b/3421)
Buña elbetde hod bir er gerekdür Ere virmeklik âhir yigrekdür (57a/2)	Buña elbetde hod bir er gerekdür Ere virmeklik âhir yig(i)rekdür (132b/3422)
Ḳarıtmak <u>bunı</u> evde iş degüldür Ḳurutmak <u>ersiz</u> ârâyiş degüldür (57a/2-3)	Ḳarıtmak <u>kızı</u> evde iş degüldür Ḳurutmak <u>özsüz</u> ârâyiş degüldür (132b/3423)
Çü âhir eş budur şoñını kııl yād Sitize <u>itme kıılma zulm ü</u> bî-dād (57a/3)	Çü âhir iş budur şoñın(ı) kııl yād Sitize <u>olma zulme kıılma</u> bî-dād (132b/3424)

<p>Eyitdi Şāhumuñ buyruğı bu kim Hıta'ya olmayasın dağı hākim (57b/11-12)</p>	<p>Eyitdi Şāhumuñ buyruğı bu kim Hıtāy'a olmayasın dağı hākim (133a/3439)</p>
<p>Qızuñı qo vü çık git işbu yirden Haqıqat bil saña dirüz biz irden (57b/12)</p>	<p>Qızuñı qo vü çık git uşbu yirden Haqıqat bil saña dirüz biz irden (133a/3440)</p>
<p>Ve illā şavururuz göge tozuñ Yüri git bellüyiken şimdi yoluñ (57b/13)</p>	<p>Ve ger nī şavururuz göge külüñ Yüri git bellüyiken şimdi yoluñ (133b/3441)</p>
<p>Adı Sehm idi <u>ol kaşı kemānuñ</u> <u>Sehāda Hātemi idi zamānuñ</u> (63b/19;64a/1)</p>	<p>Adı Sehm idi <u>gāyetde sahi ol</u> <u>Ki Hātem'den 'atāsı var idi bol</u> (154b/3985)</p>
<p>Niçe efgān idersin niçe bir āh Ki derdüñden degül ma' şūqa āgāh (64b/16)</p>	<p>Niçe efgān idersin niçe bir āh Ki derdüñden degül ma' şūqa āgāh (155a/3996)</p>
<p>Neden vaşl-ı <u>nigāra tutduñ ümmīd</u> <u>Görür mi çeşm-i a' mā nūr-ı hürşīd</u> (64b/17)</p>	<p>Nedür vaşla <u>neden dutarsın üm(m)īd</u> <u>Nite gözsüz göriser nūr-i hürşīd</u> (155a/3997)</p>
<p>Çü vaşl ümmīdine bir furşatuñ yoq Bu bāzār içre pulca kıymetüñ yoq (64b/17-18)</p>	<p>Çü vaşl ümmīdine bir furşatuñ yoq Bu bāzār içre pulca kıymetüñ yoq (155a/4000)</p>
<p>Ümīdüñ kes yüri <u>işbu dilekden</u> Dilekçe behre kim <u>aldı bu felekden</u></p>	<p>Ümīdüñ kes yüri <u>uşbu felekden</u> Dilekçe behre kim <u>buldı felekden</u></p>

(64b/18-19)	(155a/4002)
Yiter yan iy gönül ayruķ üşenme Kılıç yastanma vü diken döşenme (64b/19)	Yiter yan iy gönül ayruķ üşenme Kılıç yastanma vü diken döşenme (155b/4004)
Şınaduñ devletüñ niçe şınarsın Oda düşdüñ beni niçe kınarsın (64b/19;65a/1)	Şınaduñ devletüñ niçe şınarsın Oda düşdüñ beni niçe kınarsın (155b/4005)
Kılurđı āh u ħālin zıkr iderdi <u>Soñı nice ola dir fikr iderdi</u> (66b/9-10)	Kılurđı āh ħālin zıkr iderdi <u>Ĥalāş olduğına çok şükr iderdi</u> (164a/4234)
Şehinşeh vaşlın añup ağlar-idi Firāk odına <u>cānın</u> dağlar-idi (66b/10-11)	Şehinşeh vaşlın añup ağlar idi Firāk odına <u>bağrın</u> tağlar idi (164b/4235)
Gönül virgil baña dilekleriñ al Vefā kıl luř ile ħiç kılmağıl āl (67a/1)	Gönül virgil baña dilekleriñ al Vefā kıl luř ile ħiç kılmağıl āl (166b/4292)
İlı söz çıkarur inden ılanı Yavaşlığıla tutarlar kolanı (67a/9-10)	İlı söz çıkarur inden ılanı Yavaş
Er ondur toķuzı mekr ile ħīle Olur āl ile her kāra vesile (67a/10)	Er ondur toķuzı mekr ile ħīle Olur (167a/4300)

<p>Ḥamiyyet kıldı ‘ aqlın dirdi yine ‘<u>Asāyı</u> ‘ aql eline virdi yine (68b/1)</p>	<p>Ḥamiyyet kıldı ‘ aqlın dirdi yine ‘<u>İnānı</u> ‘ aql eline virdi yine (168a/4333)</p>
<p>Didi bu nice şūretdür bu ne kaç Ki yüz reng ile yazmaz böyle naqqāş (68b/1-2)</p>	<p>Didi bu niçe şūretdür bu ne kaç Ki yüz reng ile yazmaz böyle naqqāş (168a/4334)</p>
<p><u>Bu ne gözdür</u> ‘ aceb yaqıcı gözler Bırakdı içüme yaqıcı közler (68b/2-3)</p>	<p><u>Ne gözlerdür</u> ‘ aceb yaqıcı gözler Bırakdı içüme yaqıcı közler (168a/4335)</p>
<p><u>Didi iy şeh</u> bu sözde hiç şafā yok Cihānda dil-bere āhir behā yok (68b/7-8)</p>	<p><u>Re ’is eydür</u> bu sözde hiç şafā yok Cihānda dilbere āhir behā yok (168a/4340)</p>
<p>Kim ola ayruğa vire ḥabībin Şaқınur itçe it kendü naşībin (68b/8)</p>	<p>Kim ola ayruğa vire ḥabībin Şaқınur itçe it kendü naşībin (168b/4341)</p>
<p>Didi ey cān içinde sevgülü yār <u>Baņa sensin cihān içinde dildār</u> (70a/17)</p>	<p>Didi iy cān içinde sevgülü yār <u>Kamu ḥublar katında bilgülü yār</u> (169b/4383)</p>
<p>Bugün sensin benüm zāhir fütūḥum Senüñle şād <u>olupdur tende</u> rūḥum (70a/17-18)</p>	<p>Bugün sensin benüm zāhir fütūḥum Senüñle şād <u>olmuşdur bu</u> rūḥum (169b/4384)</p>
<p>Żamīrūñ böyle kim şāfidür ey dost Baņa sen yār iseñ kāfidür ey dost</p>	<p>Żamīrūñ böyle kim şāfidür iy dost Baņa sen yār iseñ kāfidür iy dost</p>

(70a/18-19)	(170a/4385)
Gözüm yüzüñden <u>ayru</u> yire bakmaz (70a/19) Gönül ‘ aşkuñdan özge yire <u>akmaz</u> (70b/1)	Gözüm yüzüñden <u>artuk</u> yire bakmaz Gönül ‘ ışkuñdan özge yire <u>bakmaz</u> (170a/4386)
Seni buldum gerekmez baña hiç yâr Cihân <u>hânından</u> oldum <u>cümle</u> bî-zâr (70b/1-2)	Seni buldum gerekmez baña hiç yâr Cihân <u>hübından</u> oldum <u>küllî</u> bî-zâr (170a/4387)
Kişi kim irişe âb-ı hayâta Nazar kılmaya Ceyhün u Fırat’a (70b/2)	Kişi kim irişe Āb-i Hayât’a Nazar kılmaya Ceyhün ü Furât’a (170a/4390)
Cevâhir bulana şunma ‘ aķiki Mecâzî olur ol şanma haķiki (70b/2-3)	Cevâhir bulana şunma ‘ aķiki Mecâzî olur ol şanma haķiki (170a/4392)
Ķamer yüzlü <u>peri şüretlü dil-ber</u> <u>Gören şanur anı rûh-ı musavver</u> (77a/2-3)	Ķamer yüzlü <u>durur âdemde mahbûb</u> <u>Şeker sözlü durur ‘ âlemde mergûb</u> (184a/4754)
<u>Dizilmiş</u> inciye beñzer kelâmı İşidenler <u>sözün olur gulâmı</u> (77a/3)	<u>Müselsel</u> incüye beñzer kelâmı İşidenler <u>olur dilden gulâmı</u> (184a/4755)
Hüner içre <u>bulınmaz hiç nazîri</u> <u>Olur Erjeng</u> barmağı esîri (77a/3-4)	Hüner içre <u>bulınmaya nazîri</u> <u>Ki yüz</u> barmağı esîri <u>maş</u> (184a/4756)

<p>İkisin iki yaña atdı <u>anuñ</u></p> <p>Melül oldı içi yandı Hümân'uß</p> <p>(95b/13-14)</p>	<p>İkisin iki yaña atdı <u>geminüñ</u></p> <p>Melül oldı içi yandı Hümân'uß</p> <p>(212b/5485)</p>
<p>Şeh ü Mehlâ giderlerdi perişân</p> <p>Ki sâkin <u>oldı yine</u> Baħr-i 'Ummân</p> <p>(95b/14)</p>	<p>Şeh ü Mehlâ giderlerdi perişân</p> <p>Ki sâkin <u>kıldı hışmın</u> baħr-i 'ummân</p> <p>(212b/5486)</p>
<p>Didi Mehlâ işi fâtir kılursın</p> <p>Belâ gâ'ib iken hâzır kılursın</p> <p>(96a/12-13)</p>	<p>Didi Mehlâ işi fâtir kılursın</p> <p>Belâ gâ'ib iken hâzır kılursın</p> <p>(213b/5509)</p>
<p>Ne lâzım bu işe gönül virürsin</p> <p>Çazâya şıgınuş karşı <u>varursın</u></p> <p>(96a/13-14)</p>	<p>Ne lâzım bu işe gönül virürsin</p> <p>Çazâya şıgınuş karşı <u>virürsin</u></p> <p>(213b/5510)</p>
<p>Çü <u>yatar</u> göresin ılanı ço var</p> <p>Başup kıyruğın uyarma zinhâr</p> <p>(96a/14-15)</p>	<p>Çü <u>yatur</u> göresin ılanı ço var</p> <p>Başup kıyruğın uyarma zinhâr</p> <p>(213b/5511)</p>
<p>Şekâvet kapusın yapmağ gerekdür</p> <p>Çazâdan kaçuban şapmağ gerekdür</p> <p>(96a/15)</p>	<p>Şekâvet kapusın yapmağ gerekdür</p> <p>Çazâdan kaçuban şapmağ gerekdür</p> <p>(214a/5516)</p>
<p>Ne miğdâr ola bir âdemde kuvvet</p> <p>Ki bula bir kağan arslana fırsat (96a/16)</p>	<p>Ne miğdâr ola bir âdemde kuvvet</p> <p>Ki bula bir kağan arslana fırsat</p> <p>(214a/5517)</p>
<p>Aña tenhâ varanuñ uşşı yoğdur</p>	<p>Aña tenhâ varanuñ uşşı yoğdur</p>

Ziyān ider özine aşşı yoqdur (96a/16-17)	Ziyān ider özine aşşı yoqdur (214a/5520)
Felek düşmenlerüñ <u>ber</u> -bād kılsun Evin <u>ahbābuñuñ</u> ābād kılsun (97b/8-9)	Felek düşmenlerüñ <u>bī</u> -dād kılsun Evin <u>dostuñuñ</u> ābād kılsun (216b/5579)
Murāduñı müyesser eylesün <u>Haqq</u> <u>Nasīb itsün zafer Feyyāz-ı Mutlak</u> (97b/9-10)	Murāduñı müyesser eylesün <u>Haq</u> <u>Dilegüñi mukadder eylesün Hak</u> (216b/5580)
Didi kimsin eyā <u>pākīze</u> <u>gevher</u> Yüzüñ güldür sözüñ şehd ile şekker (98a/3-4)	Didi kimsin eyā <u>matbū</u> ^c <u>peyker</u> Yüzüñ güldür sözüñ şehd ile şekker (216b/5583)
<u>‘ Aceb ne şüret ü şeh-siret el-haqq</u> <u>Saña dirsem revā şeh-zāde mutlak</u> (98a/4-5)	<u>Ne mah-şüretsin (ü) şah-siret elhaq</u> <u>Tapuña eydürem şah-zāde mutlak</u> (216b/5584)
Nedür aşluñ eyit toğrusın ey yār Yirinde rāz açmayan olur zār (98a/5)	Nedür aşluñ eyit toğrusın iy yār Yerinde rāz açmayan olur zār (216b/5585)
<u>Didi erdür Hümā şanma anı kız</u> Metā ^c in şatmadı ucuz ü yā kız (99a/16)	<u>Ki şabaş dünyede er gibi key kız</u> Metā ^c in şatmadı ucuz ü yā kız (220b/5684)
<u>Senüñ ‘ aşkuñda ol şābit-kağemdür</u> Vefā ‘ ilminde ‘ ālemde ‘ alemdür (99a/16-17)	<u>Bu ‘ ışk yolında ol şābit-kağemdür</u> Vefā ‘ ilmi(n)de ‘ ālemde ‘ alemdür (220b/5685)

Bütündür cevheri irmedi elmās Virür baş kimseden hiç minnet almas (99a/17-18)	Bütündür cevheri ırmadı elmas Virür baş kimseden hiç minnet almas (220b/5687)
Muķārin olmadı lā' line bir dūr Felek <u>mihri</u> vü anuñ <u>mihri</u> birdür (99a/18-19)	Muķārin olmadı lā' line bir dūr Felek <u>mühri</u> vü anuñ <u>mühri</u> birdür (220b/5688)
‘ Aķıķı dānedür bulmadı <u>rişte</u> Muṭı‘ olmadı şeyṭāna firişte (99a/19)	‘ Aķıķı dānedür bulmadı rişte Muṭı‘ olmadı şeyṭāna firişte (221a/5689)
<u>Gümüşden</u> ḳal‘ asınuñ bābı <u>makfūl</u> Ḥarāmīler ḥaremnden dūr u ma‘ zūl (99b/1)	<u>Zehebden</u> ḳal‘ asınuñ bābı <u>makbūl</u> Ḥarāmīler ḥaramdan dūr ü ma‘ zūl (221a/5690)
Ḥimāyet eyledi dürrini sāhil <u>Ki hakkāk olmadı</u> hiç aña ‘ āmil (99b/1-2)	Ḥimāyet eyledi dürrini sāhil <u>Ki çeğāl ilmedi</u> hiç aña ‘ āmil (?) (221a/5691)
<u>Peyām-ı hayrdan</u> şād oldı Ferruḥ <u>Belā bendinden</u> āzād oldı Ferruḥ (99b/9-10)	<u>Ḥaber hayr işidüp</u> şād oldı Ferruḥ <u>Ġamuñ habsinden</u> āzād oldı Ferruḥ (221a/5697)
Didi Mehlā’ya Ferruḥ <u>eyle himmet</u> Bize Sencer’den <u>iste</u> var icāzet (99b/15-16)	Didi Mehlā’ya Ferruḥ <u>kıl hamıyyet</u> Bize Sencer’den <u>izde</u> var icāzet (223a/5751)
Eyit <u>ihsānıñı gördük firāvān</u> <u>Yidük ni‘ metleriñ bi-hadd ü pāyān</u>	Eyit <u>ni‘ metleriñ bi-had yimişüz</u> <u>Ferāgat yiyüp içüp uyımışüz</u>

(99b/16-17)	(223a/5752)
<u>Velī māder peder derd-i derūnum</u> <u>Yakup akıtdı eşk-i lāle-gūnum</u> (99b/17-18)	<u>Bugün anduk ata ana vatan biz</u> <u>Niçe bir yürüevüz مستجن biz</u> (223b/5753)
<u>İcāzet vırsün ol kân-ı mürüvvet</u> Kavuşsun hasretine yine hasret (99b/18)	<u>Şehensah'dan diler vire icāzet</u> (223b/5759) Kavışsun hasretine yine hasret (223b/5756)
Elinden aldı içdi bir ayağı Başı çegzindi süst oldu ayağı (102b/1-2)	Elinden aldı içdi bir ayağı Başı çegzindi süst oldu ayağı (229b/5919)
Bu dārū <u>şeyle</u> kıldı bunları mest Ki ne baş deprenübildi ne hūd dest (102b/2-3)	Bu dārū <u>şöyle</u> kıldı bunları mest Ki ne baş deprenübildi ne hūd dest (229b/5920)
<u>Didi nā-geh baña bu ne seferdür</u> Behişt <u>olsa</u> Feraḥ baña saḫardur (105b/3)	<u>Didi kim bu 'aceb niçe seferdür</u> Bihışt <u>ise</u> Feraḥ baña saḫardur (237b/6121)
Du' ādan soñra didi ey melek-zād Gerek <u>bir</u> ḫalvet ü hem-ḫāṭır āzād (108a/14-15)	Du' ādan soñra didi iy melek-zād Gerek <u>yir</u> ḫalvet ü hem ḫāṭır āzād (241b/6249)
Ki sırrum var kılam ṭapuñda <u>izhār</u> Ne yār işide <u>anı ve ne</u> aḡyār	Ki sırrum var kılam ṭapuña <u>izhār</u> Ne yār işide <u>ne añlaya</u> aḡyār

(108a/15)	(241b/6250)
Didi Hengām eyā bāğ-ı cüvānī Getürdüm <u>saña bir hoş</u> armağanı (108a/18-19)	Didi Hengām eyā bāğ-i cüvānī Getürdüm <u>tapuña bir</u> armağanı (242a/6252)
<u>Şu resme tuhfe kim yok</u> hiç bahası Şafā vü zevkinün yok intihāsı (108a/19)	<u>Ki yok ol armağanuñ hiç</u> bahası Şafā vü zevkinün yok intihāsı (242a/6253)
<u>Peyām-ı cān-fezā-yı pür-şafādur</u> <u>Ser-ā-pā cümlesi mihr ü vefādur</u> (108b/1)	<u>Haberdür söyle kim āvāz-i hātif</u> <u>Ki lāfzı keşfi der şad rāz-i hatif</u> (242a/6254)
Laṭīf ü dil-güşādur cennetāsā Bağışlar <u>cān çü enfās-ı Mesihā</u> (108b/1-2)	Laṭīf ü dil-güşā vü hemçü cennet Bağışlar cennete zeyn ile zīnet (242a/6255)
Ferruḡ-baḡş ü sa‘ ādet-naqş-ı peygām Ṭarab-engiz ü <u>rūh-ı dil-ārām</u> (108b/2-3)	Ferruḡ-baḡş ü sa‘ ādet-naqş peygām Ṭarab-engiz ü <u>cān-efzā dil-ārām</u> (242a/6256)
Gerekdür kim eyā <u>ferhunde-aḡter</u> <u>Peyāmumdan ola kalbün münevver</u> (108b/3)	Gerek <u>bu dem eyā cism-i mutahhar</u> <u>Bu sözlerden gerek ola münevver</u> (242a/6257)
<u>Şehen-şāh-ı cihān Şeh-zāde Ferruḡ</u> <u>Yakında ‘ arz idiserdür saña ruḡ</u> (108b/3-4)	<u>Ki Sultān-i cihān Ferruḡ yegāne</u> <u>Esendür irmedi cevri-i zemāne</u> (242a/6258)
<u>Geliyor Ṭūs ile ‘ asker içinde</u>	<u>Biledür Ṭūs ile leşker içinde</u>

Yazılmışdur adı defter içinde (108b/4-5)	Yazılmışdur adı defter içinde (242a/6259)
Buyurdı t̄a kim açıldı ḥaz̄ine Ne kim var idi taşraya def̄ine (108b/18)	Buyurdı t̄a kim açıldı ḥaz̄ine Ne kim var idi taşraya def̄ine (243a/6284)
Üleşdürdi yigide vü yeñile Kim olmaya ‘adūsınā yeñile (108b/19)	Üleşdürdi yigide vü yeñile Kim olmaya ‘adūsın <u>dan</u> yeñile (243a/6285)
Didiler <u>Tūs</u> ’a görme guşsa vü ğam Cihāna gitmek için geldi ādem (110b/3-4)	Didiler <u>Şāh</u> ’a görme guşsa vü ğam Cihāna gitmek için geldi ādem (244a/6309)
Ölen öldi gerek şabr u taḥammül <u>İşi sehl añlama kār oldı müşkil</u> (110b/4)	Ölen öldi gerek şabr ü taḥammül <u>İvekdür işümüz kılma tekāsül</u> (244a/6310)
Hümā çün hūşa geldi gördi Şāh’ı Ki ğāret oldı gönlinüñ <u>sipāhı</u> (111b/19;112a/1)	Hümā çün hūşa geldi gördi Şāh’ı Ki ğāret oldı gönlinüñ <u>siyāhı</u> (245b/6339)
Leb-i lā‘ linden içdi şerbet-i nāb Sürildi yüreginden <u>ğussa</u> vü t̄ab (112a/2)	Leb-i lā‘ linden içdi şerbet-i nāb Sürüldi yüreginden <u>tāsa</u> vü t̄ab (245b/6340)
Bu <u>hāle</u> vāqıf oldı çünki Ḥurrem Buyurdı t̄utdılar bir ḥayme muḥkem (112b/3)	Bu <u>işden</u> vāqıf oldı çünki Ḥurrem Buyurdı <u>dutdılar</u> bir ḥayme muḥkem (245b/6347)

<p><u>Tınâbın rişte-i cân eylediler</u></p> <p><u>İki cânâni pinhân eylediler (112b/4)</u></p>	<p><u>Tabıl urdılar (ü) san eylediler</u></p> <p><u>Bu rāzı anda pinhân eylediler</u> (245b/6348)</p>
<p><u>Sadefveş baħr-i ʿ asker içre ey cân</u></p> <p><u>Ol iki dūrri kıldı ħayme pinhân</u> (112b/4-5)</p>	<p><u>Lātif rāy ü eyü tedbīr olundı</u></p> <p><u>Sadef ol iki dūrre bir olundı</u> (245b/6349)</p>
<p>Ķarışdı güle şekker şekkere mül</p> <p>Gehī mül ʿ işvesi geh şekker ü gül (112b/9)</p>	<p>Ķarışdı güle şekker şekkere mül</p> <p>Gehī mül ʿ işvesi geh şekker-ī gül (245b/6342)</p>
<p>Ķocardı serv(i) tūbā tūbā servi</p> <p>Tezerv ol kekligi keklik tezervi (112b/9-10)</p>	<p>Ķoçardı servi tūbī tūbī servi</p> <p>Tezer(v) ol kekligi keklik tezervi (245b/6343)</p>
<p><u>Didi düşmez baña söz bunda ayruķ</u></p> <p><u>Senüñdür ħükmele yasaķ u buyuruķ</u> (112b/18)</p>	<p><u>Baña kalmadı söz bu yirde ayruķ</u></p> <p><u>Senüñdür ħükm ile yasaķ ü buyruķ</u> (247a/6389)</p>
<p>Ne kim itmek gerek işle ħaťāsız</p> <p>Ki ben bir Ķaravaşuñum bahāsız (112b/19)</p>	<p>Ne kim itmek gerek işle ħaťāsuz</p> <p>Ki ben bir Ķaravaşuñum behāsuz (247a/6390)</p>
<p>Ķayātumdan baña bu-y-idi maķşūd</p> <p>Ki <u>irgürdi beni vasluña</u> maʿ būd (112b/19;113a/1)</p>	<p>Ķayātumdan baña bu idi maķşūd</p> <p>Ki <u>vasluña irüre bini</u> maʿ būd (247b/6391)</p>
<p>Bi-ħamdi ʾllāħ Ķalap virdi murādum</p> <p>Yirine düşdi küllī iʿ tiķādum (113a/1-2)</p>	<p>Bi-ħamdi ʾllāħ Ķalap virdi murādum</p> <p>Yirine düşdi küllī iʿ tiķādum (247b/6392)</p>

Bugünden gerü kamu iş senüñdür Düzen tertîb ü ârâyiş senüñdür (113a/2)	Bugünden girü kamu iş senüñdür Düzen tertîb ârâyiş <u>hep</u> senüñdür (247b/6393)
Budur ‘ âlem içinde resm ü âyîn Ben âyîne <u>tutam</u> sen tîr ü rüyîn (113a/3-4)	Budur ‘ âlem içinde resm ü âyîn Ben âyîne <u>đutam</u> sen tîr ü rüyîn (247b/6394)
Nigârâ lütfuñuñ yoğdur kıyâsı Ne hulkuñ gencinüñ vardur bahâsı (113a/10-11)	Nigârâ lütfuñuñ yoğdur kıyâsı Ne hulkuñ gencinüñ vardur behâsı (248a/6408)
Velî vağtı degül sırr ola zâhir Bu bir ma‘ nâ durur ‘ âlemde nâdir (113a/11)	Velî vağtı degül sırr(r) ola zâhir Bu bir ma‘ nî durur ‘ âlemde nâdir (248a/6409)
Çi ger ta‘ cîl ile ihsân hoşdur <u>Belî</u> sırr işler pinhân hoşdur (113a/11-12)	Çi ger ta‘ cîl ile ihsân hoşdur <u>Velî</u> sırr(r) işleri pinhân hoşdur (248a/6410)
Dizilmiş mâh-rûlar hem-çü Pervîn Güneş yüzlü şeker sözlü nigârîn (113b/10-11)	Dizilmiş mâh-rûlar hemçü pervîn Güneş yüzlü şeker sözlü nigârîn (249a/6429)
Çamunuñ boyı çün serv idi âzâd Semen-ber sîm-ten dil-ber perî-zâd (113b/11-12)	Çamunuñ boyı çün serv idi âzâd Semen-ber sîm-ten dilber perî-zâd (249a/6431)
Bütân-ı Çîn ü hûb-ı Rûm ü Berber Ki her biri birinden hûb u ber-ter	Bütân-i Çîn ü hûb-i Rûm ber(â)ber Ki her biri birinden hûb u ber-ter

(113b/12-13)	(249a/6430)
Gözi her birinüñ ahüya beñzer Kaşınıñ fitnessi cādüya beñzer (113b/13)	Gözi her birinüñ ahüya beñzer Kaşınıñ fitnessi cādüya beñzer (249a/6433)
Hümā nāzük kamudan hūb u <u>nārīn</u> <u>Yañağı gül lebi mül alnı nesrīn</u> (113b/13-14)	Hümā nāzük kamudan hūb ü <u>nāzenīn</u> <u>Ki cennet eylemiş tahtı vü dārın</u> (249a/6434)
Boyu serv-i çemen yimişi şekker Lebi yāqūt u <u>ağzı</u> bārı Kevşer (113b/14-15)	Boyu serv-i çemen yimişi şekker Lebi yāqūt-i <u>ahmer</u> bārı kevşer (249a/6435)
Cemālinden müzeyyen Rūm u Māçīn Kemālinden müşerref hıttā-i Çīn (113b/15)	Cemālinden müzeyyen Rūm ü Māçīn Kemālinden müşerref hıttā-i Çīn (249a/6436)
Yürise ay idi bir ‘ālem-efrüz Otursa baht idi manşūr u pīrüz (113b/16-17)	Yürise ay idi bir ‘ālem-efrüz Otursa baht idi manşūr ü pīrüz (249a/6440)
Yañağı şerm ile kim derler-idi Görenler anı dürdür derler-idi (113b/17)	Yañağı şerm ile kim derler idi Görenler aña dürdür dirler idi (249a/6441)
Didi <u>Ferruh</u> ki ey <u>gülzār-ı</u> cennet <u>Senüñdür</u> hüsñ içinde <u>cāh</u> u haşmet (114a/5-6)	Didi <u>iy gülsitān-i bāğ-i</u> cennet <u>Sikender</u> hüsñ içinde <u>şāh-i</u> haşmet (250a/6464)

Cemālũndür cihānuñ nev-bahārı Vişālũndür <u>zamānuñ</u> iħtiyārı (114a/6)	Cemālũndür cihānuñ nev-bahārı Vişālũndür <u>melek(ler)</u> iħtiyārı (250a/6465)
Bu bir dem Őoħbetũñ ‘ayş-ı ebeddür Sözũñ tiryāķı ‘ömrũme mededdür (114a/6-7)	Bu bir dem Őoħbetũñ ‘ayşı ebeddür Sözũñ tiryāķı ‘ömrũme mededdür (250a/6467)
Çü devlet řapuñ-ile hem-dem oldı Senũñle <u>baħtumuz</u> uş ħurrem oldı (114a/7-8)	Çü devlet řapuñ ile hem-dem oldı Senũñle <u>taħtumuz</u> uş ħurrem oldı (250b/6468)
Zihĩ dem <u>kim yirũm evc-i semādur</u> Zihĩ ferħunde gün Şaydum ħümādur (114a/8-9)	Zihĩ dem <u>devlet ayı āşnādur</u> Zihĩ ferħunde gün Şaydum ħümādur (250b/6469)
İki gül gibi açıldı iki ay Biri cān-baħş-ıdi biri dil-ārāy (114a/18-19)	İki gü(n) gibi açıldı iki ay Biri cān-baħş idi biri dil-ārāy (251a/6488)
Sa‘ ādet gökde <u>sa‘ deyne irişdi</u> Ki ay-ile güneş yirde <u>konışdı</u> (114a/19;114b/1)	Sa‘ ādet gökde <u>sa‘ d ile danışdı</u> Ki ay ile güneş yirde <u>karışdı</u> (251a/6489)
Döşekde bir ten- <u>idiler iki</u> cān Şadefde iki dürr idi dıraħşān (114b/2)	Döşekde bir ten (san) <u>iy</u> cān Şadefde iki dürr idi dıraħşān (251a/6490)
<u>Yatup</u> Şarmaşdılar çũn serv ü ‘ar‘ ar Karışdılar nitekim Şır ü Şekker	<u>Durup</u> Şarmaşdılar çũn serv(ü) ‘ar‘ ar Karışdılar nite kim Şır ü Şekker

(114b/2-3)	(251a/6491)
<p>Ṭolaşdı iki ten çün <u>zülfi dildār</u></p> <p>Zihī hoş kim tolaşa yār <u>ile</u> yār</p> <p>(114b/3;115a/1)</p>	<p>Ṭolaşdı iki ten çün <u>mār bā mār</u></p> <p>Zihī hoş kim tolaşa yār <u>bā</u> yār</p> <p>(251b/6492)</p>
<p>Yañaq yañağa vü dudak dudağa</p> <p>Ele el ten tene ayak ayağa (115a/1)</p>	<p>Yañaq yañağa vü dudak dudağa</p> <p>Ele el ten tene ayak ayağa (251b/6493)</p>
<p><u>Tolaşmış billerine kolları</u> bil</p> <p>Kim ara yirde <u>şığmaz idi</u> bir kııl</p> <p>(115a/1-2)</p>	<p><u>Ṭuşanmış idi key anla vü key</u> bil</p> <p>Ki ara yire <u>hiç şığmazdı</u> bir kııl</p> <p>(251b/6494)</p>
<p>Güle gül şekkere şekker qarıldı</p> <p><u>Sanasın</u> anda <u>gül-şekker kurıldı</u></p> <p>(115a/2-3)</p>	<p>Güle gül şekkere şekker qarıldı</p> <p><u>Diyedüñ</u> anda <u>şek(k)er gül qarıldı</u></p> <p>(251b/6495)</p>
<p>Meger bādāma ṭanz iderdi ‘unnāb</p> <p>Ki <u>varduñ h̄‘āba içüm</u> ṭoldı h̄ñ-āb</p> <p>(115a/3)</p>	<p>Meger bādāma ṭanz iderdi ‘unnāb</p> <p>Kim <u>uyıduñ yüregüm</u> ṭoldı h̄ñ-āb</p> <p>(251b/6496)</p>
<p>Ḳız(ıl) elmaya şeftālū şunar leb</p> <p>Zihī sīb ü zihī şeftālū yā Rabb (115a/4)</p>	<p>Ḳızıl elmaya şeftālū şunar leb</p> <p>Zihī sīb ü zihī şeftālū yā Rab</p> <p>(251b/6499)</p>
<p>Gehī buse gehī nāz u <u>tekellüm</u></p> <p>Gehī elṭāf u geh dürlü <u>tebessüm</u></p> <p>(115a/4-5)</p>	<p>Gehī buse gehī nāz ü <u>tebessüm</u></p> <p>Gehī elṭāf gehī dürlü <u>terennüm</u></p> <p>(251b/6501)</p>
<p>Murādumuz bizüm çün oldı h̄şıl</p>	<p>Murādumuz bizüm çün oldı h̄şıl</p>

Gerekdür Hurrem'ün maşşüdü <u>kâmil</u> (115a/14-15)	Gerekdür Hurrem'ün maşşüdü <u>hâsıl</u> (255a/6590)
<u>Hümâ kıldı nazar kim çehre-i şâh</u> <u>Su resmiyle ki girer buluda mâh</u> (115b/6-7)	<u>Çü Şâh'ı gördi bu ahvâl içinde</u> <u>Elif boyı girüpdür dâl içinde</u> (256a/6610)
Cemâli şevketi olmuş muhaqqar Yañağı gülleri olmuş <u>mükedder</u> (115b/7-8)	Cemâli şevketi olmuş muhaqqar Yañağı gülleri olmuş <u>mu' attar</u> (256a/6608)
Cihânuñ revnağı çıqđı gözinden <u>Hayât ümmîdini kesdi özinden</u> (115b/8-9)	Cihânuñ revnağı çıqđı gözinden <u>Ümîd üzdi haqîkat gündüzinden</u> (256a/6611)
Didi n'oldı cemâlün güllerine Cevâb itmez <u>bu dem</u> bülbüllerine (116a/6-7)	Didi n'oldı cemâlün güllerine Cevâb itmez <u>idüm</u> bülbüllerine (256a/6613)
<u>Çatup uşşâka kaşuñ kîn idersin</u> <u>Kamer alnuñ neçün pür-çîn idersin</u> (116a/7)	<u>Kamer alnuñ neden düşdi kirince</u> <u>Yüzün elması benzerdi turunca</u> (256a/6614)
<u>Nedendür zerd-i yâkût oldı lâ' lüñ</u> <u>Neden oda düşüp kızardı lâ' lüñ</u> (116a/8)	<u>Görürem saru yâkût oldı lâ' lüñ</u> <u>Yanar oda düşüp kızardı nâ' lüñ</u> (256a/6617)
<u>Ham olmuş bîdveş ol serv-i simîn</u> Kızıl gül rengi olmuş <u>zerd-i nesrîn</u> (116a/8-9)	<u>Sögüt gibi eğilmiş serv-i simîn</u> Kızıl gül rengi olmuş <u>saru nesrîn</u> (256a/6618)

<p>Firākuñdan cigerler diler idüm</p> <p><u>Hudā</u>'dan irte gice diler idüm</p> <p>(116a/9-10)</p>	<p>Firākuñdan cigerler diler idüm</p> <p><u>Çalap</u>'dan erte gice diler idüm</p> <p>(256a/6619)</p>
<p>Ki <u>vasla irişem</u> dil-şād olam ben</p> <p>Dimezdüm <u>ğussadan</u> bî-dād olam ben</p> <p>(116a/10)</p>	<p>Ki <u>vasluña irem</u> dil-şād olam ben</p> <p>Dimezdüm <u>fıkr ile</u> bî-dād olam ben</p> <p>(256a/6620)</p>
<p><u>Sebebsiz</u> ğuşşa vü ğamlar ' aceb ne</p> <p>Melâlet yüzün açmağdan sebep ne</p> <p>(116a/10-11)</p>	<p><u>Bu dürlü</u> ğuşşa vü ğamdan ' aceb ne</p> <p>Melâlet yüzün açmağdan sebep ne</p> <p>(256b/6621)</p>
<p><u>Henüz</u> olmadı mı <u>pâyânı</u> cevruñ</p> <p><u>Dağı</u> sâkin degül mi <u>hışmı</u> devruñ</p> <p>(116a/11-12)</p>	<p><u>Cefâ</u> irişmedi mi <u>ğâyetine</u></p> <p><u>Belâlar</u> dönmedi mi ric'atine</p> <p>(256b/6622)</p>
<p><u>Eger</u> virdünse bir mahbûbeye dil</p> <p>Beni <u>satun</u> alınmış <u>karavaş</u> bil (116b/3)</p>	<p><u>Var</u> ise <u>gönlün(ün)</u> tahtında <u>hatun</u></p> <p>Beni <u>bir</u> <u>karavaş</u> bil evde <u>satun</u></p> <p>(257a/6640)</p>
<p>Muğâlif olmazam <u>sen Şâh'a</u> hâşâ</p> <p>Kimi <u>gönlün</u> severse <u>kıl</u> temâşâ</p> <p>(116b/3-4)</p>	<p>Muğâlif olmazım <u>tapuña</u> hâşâ</p> <p>Kimi <u>kim</u> eyleseñ <u>dile</u> temâşâ</p> <p>(257a/6641)</p>
<p>Ne kim gönlün diler <u>kıl</u> hâtırur hoş</p> <p>Velî <u>kılma</u> beni <u>dağı</u> ferâmüş (116b/4)</p>	<p>Ne kim gönlün diler <u>kıl</u> hâtırur hoş</p> <p>Velî <u>kılma</u> beni <u>dağı</u> ferâmüş</p> <p>(257a/6642)</p>
<p>Elün <u>tutdıysa</u> ğonce ey dil-<u>fürüz</u></p>	<p>Elün <u>dutdise</u> ğonca iy dil-<u>efrüz</u></p>

<p><u>Beni kılma gelincik gibi dil-süz</u> (116b/4-5)</p>	<p><u>Gelincük gibi bini kılma dil-süz</u> (257a/6644)</p>
<p><u>Gülü hoş-bū kılan Sultān-ı Kādir</u> <u>Gelincüğe viribdür reng-i fāhir</u> (116b/5-6)</p>	<p><u>Güle koku viren Sāhib-mürüvvet</u> <u>Gelincüğe dahı Ol viridi sıbgat</u> (257a/6645)</p>
<p><u>Eger bulduñsa bir yāķūt-ı aķmer</u> <u>Revādur kılsañ anı zīb-i efser (116b/6)</u></p>	<p><u>Elüñe düşdise bir yāķūt-i aķmer</u> <u>Yarar kaldurup anı kılsañ efser</u> (257a/6646)</p>
<p>N'ola terkini urmasañ Hümā'nuñ Yoğ-ise aşsuñ olmaya ziyānuñ (116b/7-8)</p>	<p>N'ola terkini urmasañ Hümā'nuñ Yoğ'ise aşsuñ olmaya ziyānuñ (257b/6650)</p>
<p><u>Çü Ferruķ gördi yāruñ bu cefāsın</u> <u>Unutdı 'ālemün zevk ü safāsın</u> (116b/15-16)</p>	<p><u>İşitdi çün Ferruķ bu 'itābı</u> <u>Nigārīn'e virimedi cevābı</u> (257b/6651)</p>
<p>Kesildi söz dilinden ķan etinden Başından gitdi 'aķl u cān teninden (116b/16)</p>	<p>Kesildi söz dilinden ķan etinden Başından gitdi 'aķlı can teninden (257b/6652)</p>
<p>Yıķıldı gözleri ħāba ulaşdı Kızıl gül kara topraĝa bulaşdı (116b/17)</p>	<p>Yıķıldı gözleri ħāba ulaşdı Kızıl gül kara topraĝa bulaşdı (257b/6653)</p>
<p>Meşakķat yazısında ĥayretün-çün Beni azıtduĝuñda ĝayretün-çün</p>	<p>Meşakķat yazısında ĥayretün'çün Beni azıtduĝuñda ĝayretün'çün</p>

(117a/9-10)	(259a/6685)
<u>Firākumda</u> şu vahşet günleri-çün Uyanıklıkda Һasret dñnleri-çün (117a/10-11)	<u>Yabanda</u> da şu vahşet günleri'çün Uyanuqlıkda Һasret dñnleri'çün (259a/6686)
Beni añduğñ ol ıssı nefes çün Vişālümñ ümidine heves-çün (117a/12-13)	Beni añduğñ ol ıssı nefes'çün Vişālümñ ümidine heves'çün (259a/6693)
Şu vaqt için ki bī-çäre olurduñ Cihān u cāndan āvāre olurduñ (117a/13-14)	Şu vaqt için ki bī-çäre olurduñ Cihandan candan āvāre olurduñ (259a/6694)
<u>Seb-i firkatde</u> bī-hūş olduğñ-çün Bu dem vaşlumı nā-geh bulduğñ-çün (117a/14-15)	<u>Yazuda yaşlu</u> bī-hūş olduğñ'çün Bu dem vaşlumı nā-geh bulduğñ'çün (259a/6695)
Neyidi nā-gehān <u>ol gün melālñ</u> <u>Ne bā' isdendi cānā infi' ālñ</u> (117a/15)	Ne idi nā-gehān <u>uşbu melālet</u> <u>Melüllige ne nesne oldı ālet</u> (259a/6696)
<u>Didi ey serv-i kāmēt sīm-endām</u> Tenümde sensiz itmez cānum ārām (117a/16-17)	<u>Şeh eydür iy niğār-i sīm-endām</u> Tenümde sensüz itmez cānum ārām (259b/6708)
Vişālñ ' ömrümñ sermāyesidür <u>Һayālñ didemñ pīrāyesidür</u> (117a/17-18)	Vişālñ ' ömrümñ sermāyesidür <u>Һayālñ dirliğümñ māyesidür</u> (259b/6709)

Eger sensiz behişt olsa baña yir Beni <u>dūzah</u> gibi maḥv eyleyüp yir (117a/18)	Eger sensüz bihişt olsa baña yir Beni <u>ṭamu</u> gibi maḥv eyleyüp yir (259b/6710)
Gice gündüz ne kim iṣterdi ḥāṭır Bi-ḥamdi ’llāh ḳamusı oldı ḥāzır (117a/18-19)	Gice gündüz ne kim izterdi ḥāṭır Bi-ḥamdi ’llāh ḳamusı oldı ḥāzır (260a/6721)
Müzeyyendür bu baḥtum devletünde Müheyyā oldı raḥtum ṣevketünde (117a/19;117b/1)	Müzeyyendür bu baḥtum devletünde Müheyyā oldı raḥtum ṣevketünde (260a/6722)
Velī çün Ḥurrem’i gördüm <u>bugün</u> ṣād Olupdur <u>bend-i ḡamdan serv-i āzād</u> (117b/1)	Velī çün Ḥurrem’i gördüm <u>bek</u> ṣād Olupdur <u>kayḡular bendinden</u> āzād (260a/6723)
<u>Dili bī-ḡussa vü cānı</u> ṣafāda Sa’ ādet bulmuş u irmiş murāda (117b/1-2)	<u>İçi sāfī vü cānı</u> ḥoş ṣafāda Sa’ ādet bulmuş ü irmiş murāda (260b/6724)
Ḳaṣuñ gibi belüm olmuş-durur ṭāḳ Baña cüft olmasañ ṭāḳat olur ṭāḳ (117b/4)	Ḳaṣuñ gibi belüm olmuş durur ṭāḳ Baña cüft olmasañ ṭāḳat olur ṭāḳ (260b/6729)
Ecel çünkim hemişeder <u>ḳafādur</u> Zamān u ‘ömre inanmaḳ ḥaṭādur (117b/6)	Ecel çün kim hemişedür <u>ḳazādur</u> Zemāna ‘ömre inanmaḳ ḥaṭādur (260b/6727)
Ne ‘ışḳ işi gelür bir dem ḳarāra	Ne ‘ışḳ işi gelür bir dem ḳarāra

Ne devrũñ ğavrı irişur kenāra (117b/6-7)	Ne devrũñ ğavrı irişur kenāra (260b/6731)
Gerek her yāra bir ‘āřık mu‘ayyen Ki pervāne kıılır şem‘i müzeyyen (117b/7-8)	Gerek her yāra bir ‘āřık mu‘ayyen Ki pervāne kıılır şem‘i müzeyyen (261a/6742)
Ƙılan ģikmetler incüsini süfte Ƙamu eşyāyı düzmiş çifte çifte (117b/8)	Ƙılan ģikmetler incüsini süfte Ƙamu şey‘i düzüpdür cüfte cüfte (261a/6743)
Budur ğönlümdeki derd-ile ğuşşa Ĥaķıķat bil <u>degül bī-hüde</u> kışşa (117b/8-9)	Budur ğönlümdeki derd ile ğuşşa Ĥaķıķat bil <u>şeh‘üm anlama</u> kışşa (261a/6745)
<u>Didi ğönlümde budur</u> i‘tiķādum Ki sensin dünyede ancaķ murādum (118a/8)	<u>Budur dā‘im ğönlümde</u> i‘tiķādum Ki sensin dünyede ancaķ murādum (261b/6754)
Cihāndan yeg baña bir ķāl ü ķılũñ şatarlarsa alayın cāna ķıluñ (118a/8-9)	Cihandan yig baña bir ķāl ü ķılũñ şatarlarsa alayın cāna ķıluñ (261b/6753)
Bu cān didükleri bir ģoř nefesdür <u>Nisār itmek anı ğāyet</u> hevesdür (118a/9-10)	Bu cān didükleri bir ģoř nefesdür <u>Saña terk itmegüm anı</u> hevesdür (261b/6756)
Didi Bānũ‘ya Ferruĥ nidelüm biz Ki ķalmıřuz bu işde zār u ‘āciz	Didi Bānũ‘ya Ferruĥ n’idelü(m) biz Ki ķalmıřuz bu işde zār ü ‘āciz

(122b/10-11)	(272b/7050)
Çeriye baş gerek bende ayak yok Bir arka arılanmağa tayağ yok (122b/11-12)	Çeriye baş gerek bende ayak yok Bir arka arılanmağa tayağ yok (272b/7051)
Çü ben başlu vü başsız ola leşker Nite olubile haşma berāber (122b/12)	Çü ben başlu vü başsız ola leşker Nite olubile haşma berāber (272b/7052)
<u>Eyitdi Hürrem'e ey yār-ı ğam-h'ār</u> Kuşağūñ iki yirden bağla zinhār (122b/14-15)	<u>Kıgırdı Hürrem'i didi ki iy yār</u> Kuşağūñ iki yirden bağla zinhār (272b/7056)
Yavuz haşma yūri çıkar eyü ad Ki şākirdlik idenler olur üstād (122b/15)	Yavuz haşma yūri çıkar eyü ad Ki şākirdlik idenler olur üstād (273a/7059)
<u>Didi</u> çünkim buyurduñ varayın ben Eteğüme başumı şarayın ben (122b/18)	<u>Velī</u> çün kim buyurduñ varayın ben Eteğüme başumı sarayın ben (273a/7062)
Yoluñda ölmek imiş evvel āhir Su boğmadı ise öldüre Cābir (122b/19)	Yoluñda ölmek imiş evvel āhir Su boğmadı ise öldüre Cābir (273a/7063)
Çeri dirdi ' azīmet kıldı Hürrem Kamu şādīlīği tağıldı ol dem (123a/3-4)	Çeri dirdi ' azīmet kıldı Hürrem Kamu şādīlīği tağıldı ol dem (273a/7064)
Yüridi bir iki gün añul añul	Yüridi bir iki gün añul añul

Ki nā-geh aña tuş oldı qaravul (123a/4)	Ki nā-gah aña tuş oldı qaravul (273a/7065)
Şıdı Hurrem çerisin qodı gitdi Ki Hurrem Merkez'e cān atdı yetdi (123a/5)	Şıdı Hurrem çerisin qodı gitdi Ki Hurrem Merkez'e cān atdı yitdi (273a/7066)
‘ Aceb n’oldı ser-encāmuñ nigārā ‘ Aceb qandadur ārāmuñ nigārā (123b/14-15)	‘ Aceb n’oldı ser-encāmuñ nigārā ‘ Aceb qandadur ārāmuñ nigārā (274b/7108)
‘ Aceb qandasın ey āb-ı hayātum ‘ Aceb qandasın ey qand ü nebātum (123b/15-16)	‘ Aceb qandasın iy Āb-i Hayāt’um ‘ Aceb qandasın iy qand ü nebātum (274b/7107)
‘ Aceb ey tende cānum qandasın sen ‘ Aceb ey gülistānum qandasın sen (123b/16-17)	‘ Aceb iy tende cānum qandasın sen ‘ Aceb iy gülsitānum qandasın sen (274b/7106)
Didi big ne yigitsin sāde-hātır Ki hüsnüñdür bugün ‘ ālemde <u>nādir</u> (125b/1-2)	Didi Beg ne yigitsin sāde-hātır Ki hüsnüñdür bugün ‘ ālemde <u>nāzır</u> (282b/7338)
Didi Ferruḡ ġarībem ey cūvān-baḡt Zamāne cevr qılmışdur baña saḡt (125b/2)	Didi Ferruḡ ġarībem iy cevān-baḡt <u>Ki</u> zemāne cevr qılmışdur baña saḡt (282b/7339)
Kişi ‘ aybdur özin itmek sitāyiş Qabül itseñ buyur işleyeyüm iş (125b/2-3)	Kişi ‘ aybdur özin itmek sitāyiş Qabül itseñ buyur işleyeyüm iş (282b/7340)

<p>Haṭā kılmayuban <u>vir</u>di niṣānı</p> <p>Beg anı gördi şād oldı revānı</p> <p>(127a/4-5)</p>	<p>Haṭā kılmayuban <u>kı</u>ldı niṣānı</p> <p>Beg anı gördi şād oldı revānı</p> <p>(284b/7393)</p>
<p>Didi <u>aḥ</u>sentey ey dildār-ı Ferruḥ</p> <p>Sa' ādet mihri <u>g</u>östersin saña ruḥ</p> <p>(127a/5-6)</p>	<p>Didi <u>y</u>igit hezār aḥsent saña</p> <p><u>Y</u>irüñe ataña vü hem anaña</p> <p>(284b/7394)</p>
<p>Eline aldı çün ol yayı Ferruḥ</p> <p>Begüñ karşıısına vurdı yire ruḥ</p> <p>(127a/11-12)</p>	<p>Eline aldı çün ol yayı Ferruḥ</p> <p>Begüñ karşıısına vurdı yire ruḥ</p> <p>(284b/7401)</p>
<p>Dizin çökdi vü <u>anı</u> çekdi āsān</p> <p>Didiler āferin ey merd-i merdān</p> <p>(127a/12)</p>	<p>Dizin çökdi vü <u>ç</u>ekdi anı āsān</p> <p>Didiler āferin iy merd-i merdān</p> <p>(284b/7402)</p>
<p>Begüñ Ferruḥ'a artdı i' tiḳādı</p> <p>Daḥı <u>pek</u> şakladı ol hoş-nihādı</p> <p>(127a/13)</p>	<p>Begüñ Ferruḥ'a artdı i' tiḳādı</p> <p>Daḥı <u>hoş</u> şakladı ol hoş-nihādı</p> <p>(284b/7403)</p>
<p>Çarışdı iki leşker <u>h</u>ün qarıldı</p> <p>Şanayduñ anda kim maḥşer qurıldı</p> <p>(129b/2)</p>	<p>Çarışdı iki leşker <u>ç</u>ün qarıldı</p> <p>Şanayduñ anda kim maḥşer qurıldı</p> <p>(286b/7443)</p>
<p>Yigitler borkini berk <u>ey</u>lediler</p> <p><u>Ç</u>ıkarup ad u cān terk <u>ey</u>lediler</p> <p>(129b/2-3)</p>	<p>Yigitler borkini berk <u>ey</u>ler idi</p> <p><u>A</u>dın saklar ü can terk <u>ey</u>ler idi</p> <p>(286b/7444)</p>
<p><u>Dil</u>-āverler kayırmaz ceng iderdi</p>	<p><u>Ç</u>ayurmadın ölümnden ceng iderdi</p>

<u>Yönin</u> döndürmege key neng iderdi (129b/3-4)	<u>Yüzin</u> döndürmege key neng iderdi (286b/7445)
<u>Secā'</u> atden kiminüñ beñzi <u>handān</u> Kiminüñ <u>rengi</u> oldı <u>za' ferān-sān</u> (129b/4)	<u>Kiminüñ</u> beñzi <u>gözi</u> bir <u>külefdi</u> Kiminüñ <u>korkudan</u> saru 'alefdi (286b/7446)
<u>Zemīn</u> at ayağından ağlar oldı <u>Ovalar yazı yazı</u> <u>tağlar</u> oldı (129b/5)	<u>Cihān</u> at ayağından ağlar oldı <u>Ki tağlar yazı yazı</u> <u>dağlar</u> oldı (286b/7448)
<u>Dökerdi</u> <u>geh kılıç</u> <u>cigerlere</u> <u>āb</u> Geh oğ göze girerdi nitekim <u>h'āb</u> (129b/5-6)	<u>Kılıç</u> <u>geh döker</u> <u>idi</u> <u>cigere</u> <u>āb</u> Geh oğ göze girürdi nite kim <u>h'āb</u> (287a/7460)
<u>Çemen</u> <u>qandan</u> <u>qızıl mīnā</u> <u>idi</u> <u>hep</u> <u>Tağ u taş</u> <u>cümle lā' l āsā</u> <u>idi</u> <u>hep</u> (129b/6-7)	<u>Çayır</u> <u>qandan</u> <u>qızıl mīnā</u> <u>idi</u> <u>hep</u> <u>Tağ ü taş</u> <u>cümle lā' l āsā</u> <u>idi</u> <u>hep</u> (287a/7461)
<u>Kayır</u> <u>qum kızarup</u> <u>mercāna</u> <u>döndi</u> Dere <u>qandan</u> <u>taşup</u> 'ummāna <u>döndi</u> (129b/7)	<u>Yir (ü)</u> <u>qum cümlesi</u> <u>mercāna</u> <u>döndi</u> Dere <u>qandan</u> <u>taşup</u> 'ummāna <u>döndi</u> (287a/7462)
<u>Beni</u> <u>kılduñ yeganum</u> <u>öldürüp</u> <u>zār</u> <u>Seni cānuñdan</u> <u>idem ben de</u> <u>bī-zār</u> (130a/18)	<u>Yigenüm</u> <u>öldürüp</u> <u>kıldı</u> <u>beni</u> <u>zār</u> <u>Kılayın anı</u> <u>gelsün cāna</u> <u>bī-zār</u> (287b/7487)
Bu bir oğum saña <u>tut</u> armağandır <u>Eger-çi</u> <u>cidd degüldür</u> <u>imtiḥāndur</u>	Bu bir oğum (<u>ki</u>) saña armağandır <u>Degüldür</u> <u>جدله</u> <u>kim</u> <u>imtiḥāndur</u>

(131a/1-2)	(287b/7490)
Eger bunı <u>savarsa</u> ñ bir dağı var Irılma <u>tur</u> yirüñde şöyle kim var (131a/2-3)	Eger bunı <u>kırarsa</u> ñ bir dağı var Irılma <u>dur</u> yirüñde şöyle kim var (287b/7491)
İçini <u>ğussa</u> tutdı <u>kalbini</u> jeng Ġamı oldı ferah u ħatırı teng (131b/2-3)	İçini <u>tāsa</u> dutdı <u>gönlünü</u> reng Ġamı oldı ferah (ü) ħatırı teng (290a/7566)
Didi ben <u>bir</u> ġarībem şah sultān Gedā sultāna nite ola miĥmān (131b/3-4)	Didi ben ġarībem (ol) şah sultān Gedā sultāna nite ola miĥmān (290a/7567)
Cihānda olmaya bu resm ü āyīn Ki yoĥsul gözleye şehler sarāyın (131b/4)	Cihanda olmaya bu resm (ü) āyīn Ki yoĥsul gözleye şehler sarāyın (290a/7568)
Çaçal arslanla oynamaz oyun <u>Kebik</u> dilküye <u>nite</u> ola <u>avın</u> (131b/5)	Çaçal aslan ile oynamaz oyun <u>Geyik</u> dilküye <u>n'itse</u> ola <u>oyun</u> (290a/7571)
<u>Bil.....la</u> hem şahīn yaraşur <u>Kamer yanında</u> ĥoş Pervīn yaraşur (131b/5-6)	<u>Güzel keklik ile</u> şahīn yaraşur <u>Yöresinde Ay'uñ</u> ĥoş Pervīn yaraşur (290a/7572)
Ne cān-ile kılam bu <u>kāra</u> āheng <u>Turur</u> mı bir arada şīşe vü seng (131b/6-7)	Ne cān ile kılam bu <u>söze</u> āheng <u>Durur</u> mı bir arada şīşe vü seng (290a/7573)

Kişi hoşdur ki bile kendü hâlin Her âzâde <u>uzatmaya</u> maķâlin (131b/7)	Kişi hoşdur ki bile kendü hâlin Her âzâde <u>azıtmaya</u> meķâlin (290a/7574)
Hele bu dün baña mühlet virüñ siz <u>Tanışmaķlıĝa bir ric'at</u> virüñ siz (131b/7-8)	Hele bu dün baña mühlet virüñ siz <u>Danışmaķlıĝa bir ruhsat</u> virüñ siz (290a/7575)
Ķanı 'ahde vefâ peymân-ile 'ahd <u>Ķanı vasluñ için kılduklarum cehd</u> (132a/2-3)	Ķanı 'ahd ü vefâ peymânuña 'ahd <u>Cühüd ağacı olmaz 'İsâ'ya mehd</u> (290b/7581)
Yolumda ben beni şâdıķ bilürken <u>Saña biñ cânla 'âşık bilürken</u> (132a/3-4)	Yolumda ben beni şâdıķ bilürdüm <u>Sanu 'ilminde key hâzık bilürdüm</u> (290b/7582)
<u>Dürüşürler</u> ki şıdķum ola bâtıl Dilerler olalar hürşide hâ 'il (132a/4)	<u>Durışalar</u> ki şıdķum ola bâtıl Dilerler olalar hürşide hâ 'il (290b/7583)
Ķanı mihrüm saña vü Ķanı cehdüm Ķanı peymânum u yâ Ķanı 'ahdüm (132a/4-5)	Ķanı mihrüm saña vü Ķanı cehdüm Ķanı peymânum (ü) yâ Ķanı 'ahdüm (290b/7584)
Diriĝâ olmadan <u>ben ĝayre</u> bende <u>Bıraĝurlar üşüp</u> boynımı bende (132a/5-6)	Diriĝâ olmadın <u>kimseye</u> bende <u>Gerek bıraĝalar</u> boynımı bende (290b/7585)
Neçün <u>ben ihtiyâr ile sıyam</u> 'ahd <u>Bulup fırsat firâra itmeyem cehd</u> (132a/6)	Neçün 'ahdi <u>sıyam bu ten gönülde</u> <u>Ki koçmak fırsatı var durur elde</u> (290b/7588)

<p>Nigār<u>um</u> kim yüzün görmezdi hiç gün <u>Dile</u> ‘aşkum odıyla urdı döğün (132a/6-7)</p>	<p>Nigār<u>in</u> kim yüzün görmezdi hiç gün <u>Göñülde</u> vardı ‘ışk odile döğün (290b/7591)</p>
<p>Benüm derdümden ol āvāre oldu <u>Diyārından</u> çıkup bī-çāre oldu (132a/7-8)</p>	<p>Benüm derdümden ol āvāre oldu <u>Yolından</u> çıkdı vü bī-çāre oldu (291a/7592)</p>
<p>Düşer mi baña kim yoldan çıķam ben Ya yolsuz yire şu gibi aķam ben (132a/8-9)</p>	<p>Düşer mi baña kim yoldan çıķam ben Ya yolsuz yire şu gibi aķam ben (291a/7593)</p>
<p>Eger hūrī olursa yā firişte Ki cismi müşg ile ola sirişte (133a/8)</p>	<p>Eger hūrī olursa yā firişte Ki cismi müşg ile ola sirişte (292a/7642)</p>
<p>Ķabül itmez göñül illā Hümā’yı Kim ola tuta ıldız ķoya ayı (133a/9)</p>	<p>Ķabül itmez göñül illā Hümā’yı Kim ola <u>duta</u> yılduz ķoya ayı (292b/7643)</p>
<p>Ķarañulıķda olmazsa necātum Ümīdüm var ire āb-ı ħayātum (133a/9-10)</p>	<p>Ķarañulıķda olmazsa necātum Ümīdüm var ire <u>Āb-i Ħayāt</u>’um (292b/7645)</p>
<p>Anuñ-çün çekmişem <u>bunca</u> cefāyı Ki bulam devr elinden bir vefāyı (133a/10)</p>	<p>Anuñ’çün çekmişem <u>nice</u> cefāyı Ki bulam devr elinden bir vefāyı (292b/7646)</p>
<p>Anuñ-çün görmişem dürlü ta‘ abler</p>	<p>Anuñ’çün görmişem dürlü ta‘ abler</p>

Kim <u>ola</u> vaşl-ı dildāra sebebler (133a/10-11)	Ki <u>bula(m)</u> vaşl-i dil-dāra sebebler (292b/7647)
Anuñ-çün kılmadum bir yirde ārām Elüme gire <u>bir gün</u> ol gül-endām (133a/11-12)	Anuñ'çün kılmadum bir yirde ārām Elüme gire <u>nā-geh</u> ol gül-endām (292b/7650)
Anuñ-çün <u>itmişem</u> irte gice kayd Ki bahtum ol Hümā'yı eyleye şayd (133a/12)	Anuñ'çün <u>yirmişüm</u> irte gice kayd Ki bahtum ol hümāyı eyleye şayd (292b/7652)
Anuñ-çün <u>komışam</u> araya cānı Arayup <u>yārdan</u> bulam nişānı (133a/12-13)	Anuñ'çün <u>komışam</u> araya cānı <u>Ki</u> arayup bulam <u>yirden</u> nişānı (292b/7653)
Çü ol olmaya 'ālem olmasun ço Zamān ansız ki hurrem olmasun ço (133a/13-14)	Çü ol olmaya 'ālem olmasun ço Zemān ansız ki hurrem olmasun ço (292b/7654)
Şu meclisde kim <u>ol</u> sākī degüldür Haqīkat cān yüzi bākī degüldür (133a/14-15)	Şu meclisde (o) kim sākī degüldür Haqīkat cān yüzi bākī degüldür (292b/7655)
Çü eksük ola yanumdan şu dildār Baña hīç olmaya dirlik sezāvār (133a/15)	Çü eksük ola yanumdan şu dildār Baña hīç olmaya dirlik sezā-vār (292b/7657)
Qızum alup sözüm <u>tutar</u> ise hoş Özinden habs içini eylegil boş (133b/19)	Qızum alup sözüm <u>dutar</u> ise hoş Özinden habs içini eylegil boş (293b/7680)

<p><u>Eger</u> yok diye dik anuñ-içün dār</p> <p>Ki görinsün bu ‘ālem gözine dar (134a/1)</p>	<p><u>Ve ger</u> yok diye dik anuñ içün dār</p> <p>Ki görinsün bu ‘ālem gözine dar (293b/7681)</p>
<p>Çıkarğıl dār içinden dāra urğıl</p> <p>Ṭaşına zaḥm içine yara urğıl (134a/1-2)</p>	<p>Çıkarğıl dār içinde(n) dāre <u>yurğıl</u></p> <p>Ṭaşına zaḥm içine yare <u>yurğıl</u> (293b/7682)</p>
<p>Daḥı ol ‘avreti kim <u>uydurur</u> ol</p> <p>Nikāh <u>itmeklik-içün köydürür</u> ol (134a/2-3)</p>	<p>Daḥı ol ‘avreti kim <u>ay durur</u> ol</p> <p>Nikāh(a) almak için <u>key durur</u> ol (293b/7683)</p>
<p>Sever anı meger geçmez sözinden</p> <p>Irağ olsa gerek devlet yüzünden (134a/3)</p>	<p>Sever anı meger geçmez sözinden</p> <p>Irağ olsa gerek devlet yüzünden (293b/7684)</p>
<p>Gözine karşı sekbāna <u>vir anı</u></p> <p><u>Tutup keyvāna iriṣṣün fiğānı</u> (134a/3-4)</p>	<p>Gözine karşı sekbāna <u>virūñ siz</u></p> <p><u>Kılıbilür ise kılsun bir perhiz</u> (293b/7685)</p>
<p>Çü girdi kaşra gördi bāğ-ı cennet</p> <p><u>Dizilmiş saff saff olmuş hūr kat kat</u> (134a/14-15)</p>	<p>Çü girdi kaşra gördi bāğ-i cennet</p> <p><u>Düzülmüş vaz‘ı ile kamu zinet</u> (296a/7764)</p>
<p>İçinde <u>var velī bir dürr-i meknūn</u></p> <p><u>Eger görseydi Leylī ola Mecnūn</u> (134a/15-16)</p>	<p>İçinde <u>oturur bir hūri mevzūn</u></p> <p><u>Ki Leylī görse di olaydı Mecnūn</u> (296a/7765)</p>
<p>Yañağı ‘aksi düşmiş ‘āc-ı taḥta</p> <p>Ki lā‘l olmuş ser-ā-ser taḥta taḥta</p>	<p>Yañağı ‘aksi düşmiş ‘āc taḥta</p> <p>Ki lā‘l olmuş ser-ā-ser taḥta taḥta</p>

(134a/16-17)	(296a/7766)
Yüzinden çünkü götürdi niķābı Şanavber üzre gördi āfitābı (134a/17)	Yüzinden çünkü götürdi niķābın Şanavber üzre gördi āftābın (296a/7667)
Şaçı Zühre <u>gibi</u> Pervīn'e beñzer Cebīn ü <u>cebhesi</u> ¹⁶ nesrine beñzer (134a/17-18)	Şaçı Zühre <u>bigi</u> Pervīn'e beñzer Cebīn ü <u>vechesi</u> nesrine beñzer (296a/7769)
‘ <u>İzārı</u> derlemiş çün dürr-i şehvār Leb ü dendānı lā‘l idi güher-bār (134a/18-19)	<u>Yañağı</u> derlemiş çün dürr-i şeh-vār Leb ü dendānı lā‘l idi güher-bār (296a/7770)
Velī Ferruḥ gözinde hīç idi hīç <u>Hümā derdi ile bağı</u> pīç <u>der</u> pīç (134a/19)	Velī Ferruḥ gözinde hīç idi hīç <u>Firāk ile yüregi</u> pīç <u>idi</u> pīç (296a/7771)
Anı gördi Hümā ögine düşdi Uyanık şanmadı şandı ki düşdi (134b/1)	Anı gördi Hümā ögine düşdi Uyanık şanmadı şandı ki düşdi (296a/7772)
Dir idi n’itdün ey devr-i zamāne Ki şatduñ güherümi rāygāne (135b/5-6)	Dir idi n’itdün iy devr-i zemāne Ki şatduñ güherümi rāygāne (297a/7792)
Elümden <u>nā-geh</u> alduñ dürrümi sen Cihāna fāş kılduñ sırrımı sen (135b/6-7)	Elümden alduñ (uşbu) dürrümi sen Cihāna fāş kılduñ sırrımı sen (297a/7793)
Gülüm қаpduñ külüm göge şavurduñ	Gülüm қаpduñ külüm göge şavurduñ

¹⁶ “veche” yazılıp üzeri çizilmiş ve “cebhe” yazılmıştır.

Yüriyen devletüm yine çevürdüñ (135b/7)	Yüriyen devletüm yine çevürdüñ (297a/7795)
Neyidi virmiş iken baña bir genc Yine alduñ virürsin zaḥmet ü renc (135b/8)	Ne idi virmiş iken baña bir genc Yine alduñ virürsin zaḥmet ü renc (297a/7800)
<u>Segirdişüp irişdiler</u> Hümā'ya Zihī itler ki ' av ' av <u>eyler</u> aya (136a/6)	<u>Segirdişdi kamu gitdi</u> Hümā'ya Zihī itler ki ' av ' av <u>ider</u> aya (301a/7906)
Hümā gördi gelür birkaç zebānī Şeker ağızda depreti zebānı (136a/6-7)	Hümā gördi gelür birkaç zebānī Şeker ağızda depreti zebānı (301a/7907)
<u>Murād itdi ki kıla</u> luḥf u iḥsān Müdārā eyleye olduḡça imkān (136a/7)	<u>Ki kıla bunlara bir</u> luḥf ü iḥsān Müdārā eyleye olduḡça imkān (301a/7908)
Üşüp tıtdılar ü söyletmediler Şorup ḥālını söz iyletmediler (136a/8)	Üşüp <u>ıtdılar</u> (ü) söyletmediler Şorup ḥālını söz eyletmediler (301a/7909)
Keşān <u>alıgtidiler</u> ḡatına ' Üç' uñ <u>Hudā</u> dādın ala andan bu gücüñ (136a/8-9)	Keşān <u>iletidiler</u> ḡatına ' Üc' uñ <u>Çalap</u> dādın ala andan bu gücüñ (301a/7910)
Nazar kıldı cemāline didi hāy Bunuñ medḥinde kimse itmemiş rāy (136a/9)	Nazar kıldı cemāline didi hāy Bunuñ medḥinde kimse itmemiş rāy (301a/7911)

Ne kim medh itdiler biñ ancadur bu Yüzi gökcek ve lîkin kendü bed-ḥū (136a/10)	Ne kim medh itdiler biñ ancadur bu Yüzi gökçek ve lîkin kendü bed-ḥū (301a/7912)
Baḳardı ḥüsnine <u>mefṭūn</u> olurdı <u>Saçı Leylîsine Mecnūn</u> olurdı (136a/10-11)	Baḳardı ḥüsnine <u>mecnūn</u> olurdı <u>Gözi fitnesine meftūn</u> olurdı (301a/7913)
Didi ey kız baña eyle vefāyı <u>Senūñle sürelüm zevk ü safāyı</u> (136a/11)	Didi iy kız baña eyle vefāyı <u>Ki yāra yār ider eyle vefāyı</u> (301a/7914)
Gözetme kim gele yaz u gide kış Göñül virdüm saña gel baña yaqış (136a/12)	Gözetme kim gele yaz ü gide kış Göñül virdüm saña gel baña yaqış (301a/7915)
Tamāmet <u>mülküme</u> ḥātūn olasın Ne kim göñlüñ diler şatun alasın (136a/12-13)	Temāmet <u>ilüme</u> ḥātūn olasın Ne kim göñlüñ diler şatun alasın (301a/7916)
<u>Şeb-i tārīk-i hicrān</u> rüşen oldı <u>Derūn-ı külbe-i ğam</u> gülşen oldı (140a/12)	<u>Karañu dün safā vü</u> rüşen oldı <u>Cihān bād-i sabādan</u> gülşen oldı (305b/8046)
Ḥumārın <u>ferruḥuñ</u> ol iki dem-sāz Şarāb-ı vaşl ile yazardı az az (140a/12-13)	Ḥumārın <u>hicretuñ</u> ol iki dem-sāz Şarāb-i vaşl ile yazardı az az (305b/8047)
Tene cān cāna hem cānān irişdi Melek ḥavrāya şan mihmān irişdi (140a/13-14)	Tene cān cāna hem cānān irişdi Melek ḥavrāya şan mihmān irişdi

	(305b/8048)
Şerefde ay ü gün düşdi muķārin Felekler bahta oldılar mu'āvin (140a/16-17)	Şerefde ay ü gün düşdi muķārin Felekler bahta oldılar mu'āvin (305b/8051)
Şeker qarğa elinden çıķdı āsān Ġidā oldı yine tūṭīye yeksān (140a/17)	Şeker qarğa elinden çıķdı āsān Ġidā oldı yine tūṭīye yeksān (305b/8052)
Hümā geh 'arz iderdi ayrulıĝın Firāķ u hier elinden şayrulıĝın (140a/18)	Hümā ki 'arz iderdi ayrulıĝın Firāķ ü hier elinden şayrulıĝın (306a/8055)
Gehī iderdi Ferruḥ dürlü derdin Zamānuñ niçe gördi germ ü serdin (140a/18-19)	Gehī eydürdi Ferruḥ dürlü derdin Zemānuñ niçe gördi germ ü serdin (306a/8056)
Ne hoş vaķt ü ne hoş sā'at ne hoş dem Ki firķat zaḥmına vaşl ola merhem (140a/19;140b/1)	Ne hoş vaķt (ü) ne hoş sā'at ne hoş dem Ki fūrķat zaḥmına vaşl ola merhem (306a/8057)
Urup yüz yüze bī-hüş <u>oldı bunlar</u> <u>Mey-i vaşl ile serhoş oldı bunlar</u> (144b/18-19)	<u>Urup yüz yüze bī-hüş oldılardı</u> <u>Şerāb-i vaşla serhoş oldılardı</u> (310b/8193)
Öperdi Hurrem'i aĝlardı Kāmil <u>Hudā'nuñ şükrini eylerdi Kāmil</u> (144b/19;145a/1)	Öperdi Hurrem'i aĝlardı Kāmil <u>Çalap'a sıdkını baĝlardı Kāmil</u> (310b/8194)
Gehī öperdi geh yilerdi boynın	Gehī öperdi geh yilerdi boynın

Gehî tûtar kuşağın gâh kıoynın (145a/1-2)	Gehî dutar kuşağın gâh kıoynın (310b/8195)
Nebâti dökdiğer şahrâlara fâş <u>Nitekim</u> çay içi tolu olur taş (149a/19)	Nebâti dökdiğer şahrâlara fâş <u>Niçe kim</u> çay içi tolu olur taş (316b/8368)
Nevâ-yi erğanün ü nâle-i çeng Kııldı Müşteri vü Zühreyi deng (149b/3-4)	Nevâ-yi erğanün ü nâle-i çeng Kııldı Müşteri vü Zühreyi deng (317a/8378)
Hevâ-yi mey şafâ-yi def dem-i nây Kıomazdı kimseye tedbîr ile rây (149b/4-5)	Hevâ-yi mey şafâ-yi def dem-i nây Kıomazdı kimseye tedbîr ile rây (317a/8379)
<u>Sunardı sâkı-i gül-çehre bâde</u> Virürü âdemün 'aklını bâda (149b/5-6)	<u>Basardı sâkıler toğru ayağı</u> Virür sağa sola egri ayağı (317a/8380)
Ŧonandı gerdek içün kaşır u eyvân Şaçı saçdı aña bir Bercis ü Keyvân (149b/14)	Ŧonandı girdek içün kaşır ü eyvân Şaçı saçdı aña bir Bercis ü Keyvân (317a/8387)
<u>Degül kaşır-ı İrem'den hiç kâşır</u> Özi cennet içinde hür-ı nâdir (149b/15)	<u>Ne kaşır ol nesneden olmadı kâşır</u> Özi cennet içinde hürî nâdir (317a/8388)
Ser-â-ser şahını-idi sîm ile zer Zebercedden kıurulmuş taht-ı ber-ter (149b/15-16)	Ser-â-ser şahını idi sîm ile zer Zebercedden kıurulmuş taht ü minber (317a/8389)

<p>Ƙızıl yāḳūt idi ḥavzı mükemmel</p> <p>Şu yirine <u>aḳardı lü 'lü '-yi ter</u></p> <p>(149b/16-17)</p>	<p>Ƙızıl yāḳūt idi ḥavzı mükemmel</p> <p>Şu yirine <u>yaş incüler muhayyel</u></p> <p>(317a/8390)</p>
<p>Çehār erkān u saḳfı zer varaḳdan</p> <p>Cevāhir şu' le virür her bucaḳdan</p> <p>(149b/17-18)</p>	<p>Çehār erkān ü saḳfı zer varaḳdan</p> <p>Cevāhir şu' le virür her bucaḳdan</p> <p>(317a/8391)</p>
<p>İçi <u>zer</u> taşı müşg-ile şıvalu</p> <p>Felek zīnetlü vü cennet hevālu</p> <p>(149b/18)</p>	<p>İçi (vü) taşı müşg ile şıvalu</p> <p>Felek zīnetlü vü cennet hevālu</p> <p>(317a/8392)</p>
<p>Elifden noḳta çünkim mīme düşdi</p> <p>İki nūn ol sebebden nīme düşdi</p> <p>(151a/7-8)</p>	<p>Elifden noḳta çün kim mīme düşdi</p> <p>İki nūn ol sebebden nīme düşdi</p> <p>(318b/8433)</p>
<p>Meger Şīrīn ḳoḳusın aldı Ferhād</p> <p>Bilürīn taḡa urdı çīnī pūlād (151a/8-9)</p>	<p>Meger Şīrīn ḳoḳusın aldı Ferhād</p> <p>Bulūr taḡına <u>yurdu</u> çīnī pūlād</p> <p>(318b/8434)</p>
<p>Çü elmās idi tīz ḥakkāk-i ḳattāl</p> <p>Ḥarīr üstine oldu la' l seyyāl (151a/9)</p>	<p>Çü tīz elmās idi ḥakkāk-i ḳattāl</p> <p>Ḥarīr üstine oldu la' l seyyāl (318b/8435)</p>
<p>Murādına irişdi Şāh Ferruḥ</p> <p><u>Nigārīn sürdi nāf ü dürcine ruh</u></p> <p>(151a/10-11)</p>	<p>Murādına irişdi Şāh Ferruḥ</p> <p><u>Dönüp Bānū'ya didi tatlu pāsüh</u></p> <p>(318b/8436)</p>
<p>Du' ā ḳıldı ḥalā 'iḳ şehriyāra</p> <p>Didiler şākirüz bu rüzgāra</p>	<p>Du' ā ḳıldı ḥalāyık Şehriyār'a</p> <p>Didiler şākirüz bu rüzgāra</p>

(152a/6-7)	(322a/8533)
Bi-ḥamdi 'llāh olalıdan ŧehen-ŧāh Kimesne zılm elinden kılmadı āh (152a/7-8)	Bi-ḥamdi 'llāh olalıdan ŧehenŧāh Kimesne zılm elinden kılmadı āh (322a/8536)
ŧu deñlü eyledüñ luḫ ile iḥsān Ki oldu her ıarınca bir Süleymān (152a/8-9)	ŧu deñlü eyledüñ luḫ ile iḥsān Kim oldu her ıarınca bir Süleymān (322a/8537)
Degül ođluñ kosañ bir 'abd-i kemter <u>Bize hükm itmege döndürmezüz ser</u> (152a/9-10)	Degül oğul ki korsañ bir kuluñı <u>Ola egri anuñ dağı uluñı</u> (322a/8538)
Ḥuŧuŧā ŧāh Ferruḫ'dur yegāne <u>Toğurmaz mislini Zāl-i zamāne</u> (152a/10)	Ḥuŧuŧā ŧāh Ferruḫ'dur yigāne <u>Ki doğurmadı tayını zemāne</u> (322a/8541)
Yüzinüñ nūr-ı devlet pertevیدür <u>Sitemdendür beri 'adli ıavıdür</u> (152a/10-11)	Yüzinüñ nūrı devlet pertevیدür <u>Ža' ifdür zulmi vü 'adli ıavıdür</u> (322b/8542)
Yirince ḫulkı vü iḥsānı anuñ Zihı ḫoŧdur ola devrānı anuñ (152a/11-12)	Yirince ḫulkı vü iḥsānı anuñ Zihı ḫoŧdur ola devrānı anuñ (322b/8544)
Yüzi özi sa' ādet mağharıdur Sa' id ü sa' d hem-çün Müŧteri'dür (152a/12-13)	Yüzi özi sa' ādet mağharıdur Sa' id ü sa' d ü hemçün Müŧteri'dür (322b/8545)

Muṭī'üz her ne kim Şeh buyurursa Sevinürüz ne işe kayırursa (152a/13)	Muṭī'üz her ne kim Şeh buyurursa Sevinürüz ne işe kayırursa (322b/8546)
Hoş oldu hâṭırı Nu' mân Şâh' uñ İçin taşın bezetdi bârgâhuñ (152b/1-2)	Hoş oldu hâṭırı Nu' mân-î Şâh' uñ İçin taşın bezetdi bârgâhuñ (322b/8547)
Geçürdi Ferruḥ' ı tahta yirine Döşenmiş idi zer tahta yirine (152b/2)	Geçürdi Ferruḥ' ı tahta yirine Döşenmiş idi zer tahta yirine (322b/8548)
Vezîri oldu Hurrem bî-bahâne Şubaşı oldu Hengâm-ı yegâne (152b/3)	Vezîri oldu Hurrem bî-behâne Subaşı oldu Hengâm-i yegâne (322b/8549)
Yirince kamuyı hoş tutdı şeh-zâd Ki ğam bendinden oldu cümle âzâd (152b/3;153a/1)	Yirince kamuyı hoş dutdı Şeh-zâd Ki ğam bendinden oldu cümle âzâd (322b/8550)
Düzildi bî-kuşur erkân-ı devlet Dizildi dört yaña şâhib-sa' âdet (153a/1-2)	Düzüldi bî-kuşur erkân-i devlet Dizildi dört yaña şâhib-sa' âdet (322b/8551)
<u>Dürüst olmadı hiç bir şahsa mihri</u> Boşandı her kime kıldıysa mihri (153a/8)	<u>Kimesneye dürüst olmadı mihri</u> Boşandı her kime kıldise mihri (323a/8566)
Nihâdında vefâ <u>yokdur cihânuñ</u> Vişâlinde devâ <u>olmaz zamânuñ</u> (153a/9)	Nihâdında vefâlar <u>komamışlar</u> Vişâlinde devâlar <u>komamışlar</u> (323a/8567)

Bunuñ ef' āline mağrūr olma <u>Saķın h̄iç emrine</u> me'mūr olma (153a/9-10)	Bunuñ ef' āline mağrūr olma <u>Çürük emrine h̄iç</u> me'mūr olma (323b/8572)
Çü ūhsin yoħsuluñ ħālini gözle Yime mālını ħırŝ-ile vü gözle (153a/14)	Çü ūhsin yoħsuluñ ħālini gözle Yime mālını ħırŝ ile vü gözle (323b/8573)
<u>Ra' iyyetdür koyun çübāndur ūāh</u> Gerek <u>ūbān koyun ħālinden āgāh</u> (153a/14-15)	<u>Ki yoħsul koyun olur ūeh(i) çöbān</u> Gerek <u>saklaya çöban koyın āsān</u> (323b/8574)
ūaķın her yirde oranı vü ħaddi Revā görme kimesneye ta' addi (153a/16)	ūaķın her yirde oranı vü ħaddi Revā görme kimesneye ta' addi (323b/8577)
Emānet virdi <u>ħalkı saña</u> Allāh Ĥiyānet itme <u>zinhār</u> olma gümrāh (153a/16-17)	Emānet virdi <u>saña ħalkı</u> Allāh Ĥiyānet itmegil ü olma gümrāh (323b/8578)
Diril ūu resme eyle ' adl-ile dād Ki senden ūoñra ħala bir eyü ad (153a/17-18)	Diril ūu resme eyle ' adl ile dād Ki senden ūoñra ħala bir eyü ad (323b/8582)
Dime māl-ile <u>ħolduram</u> ħazāne Ki Ķārūn mālı olmışdur define (153b/1-2)	Dime māl ile <u>ħoldurdum</u> ħazāne Ki Ķārūn mālı olmışdur define (324b/8601)
Eyü ad aluban vir mālı zinhār	Eyü ad aluban vir mālı zinhār

Ki böyle olur almak virmek ey yār (153b/2)	Ki böyle olur almak virmek iy yār (324b/8602)
Tevāzu‘ kı l ulu olmağ dilerseñ Ŗo kibri toğru yol bulmağ dilerseñ (153b/11)	Tevāzu‘ kı l ulu olmağ dilerseñ Ŗo kibri doğru yol bulmağ dilerseñ (324b/8612)
Budur mezheb budur āyīn budur kīş Ki ħalka olmayasın hiĉ bed-endiş (153b/12-13)	Budur mezheb budur āyīn budur kīş Ki ħalka olmayasın hiĉ bed-endiş (325a/8620)

2. 2. Ferruh u Hümâ’da İktibaslar

Işk-nâme’den aynen alınan ya da değiştirilen beyitler dışında Ferruh u Hümâ’da nesrin iĉerisine yerleştirilmiş pek ĉok mısra, kaside ve gazel beyitleri bulunmaktadır. Bu mısra ve beyitler nüshada kırmızı mürekkeple “شعر , بیت , م” şeklinde gösterilmiştir.

Eserin giriş kısmında (1b-9b) Abdurrahman Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî, Bâkî gibi şairlerden iktibaslar yapılmıştır:¹⁷

1- (1b) چو مرغ امر ذی بالی ز آغاز

¹⁸ نه از نیروی حمد آید به پرواز

¹⁷ Giriş kısmındaki (1b-9b) iktibaslardan yalnızca bir kısmına yer verdik. Beyitlerin metinde geĉtiđi yerleri beyit sonlarında parantez iĉerisinde gösterdik.

¹⁸ “Önceden Tanrı adını dile getirip onu övmeden kutlu bir işe başlayan kimse cılız bir kuş gibi uçmaya güç yetiremez. Amacına ulaşmadan kanatları kırılır; bir daha kalkamayacak gibi yere düşer.”, bkz. **Baharistan**, çev. M. Nuri Gencosman (Ankara: Maarif Basımevi, 1958), s. 13.

2- (2a) دل فارغ ز درد عشق دل نیست

تن بی درد دل جز آب و گل نیست¹⁹

3- (3a) ستاره ای بدرخشید و ماه مجلس شد

دل رمیده ما را انیس و مونس شد²⁰

4- Reh-i mey-hāneyi kaṭ' itdi tīg-i qahrı sultānuñ

Şu gibi arasın kesdi Sitānbūl u Qalātā'nuñ²¹ (6b)

Hikāyedeki iktibaslar içerisinde kime ait olduğunu tespit edebildiğimiz diğer mısra ve beyitler şunlardır:

1- Hūrşide baḡsa gözleri ḡalkuñ ṭola gelür

Zirā görünce ḡāṭıra ol meh-liḡā gelür²² (23b)

2- Bīmār ḡālını yine bīmār olan bilür²³ (45b)

3- Dökilmiş zūlf-i müşgāsā o ḡadd-i dilsitān üzre

Döşenmiş sāye-i ṭubā behişt-i cāvidān üzre²⁴ (82a)

4- Seni seyr itmek için reh-güzer-i gülşende

İki cānibde ṭurur serv-i ḡurāmān şaff şaff²⁵ (140b)

¹⁹ “Aşk derdinden anlamayan gönül, gönül değildir; gönül derdine düşmeyen ten ise su ve çamurdan başka bir şey değildir.”, bkz. haz. Günay Kut, çev. A. N. Tarlan, **Beşinci Taht: Yûsuf ve Züleyhâ** (Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2003), s. 18.

²⁰ “Bir yıldız parladı, meclise ay kesildi. Bizim ürkmüş, kaçmış gönlümüze yoldaş oldu.”, bkz. **Hafız Divanı**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968), G. CXCVII-1673, s. 199.

²¹ Bkz. Sabahattin Küçük, **Bâkî Dîvânı** (Ankara: TDK Yayınları, 1994), G. 279-1, s. 272.

²² Küçük, **age**, M. 2-8, s. 76.

²³ **age**, G. 83-1, s. 151.

²⁴ **age**, K. 8-1, s. 24.

- 5- Çıkmasun āhum odı ağzumı açdurma benüm
Yağmasun sūz-ı derūnum seni söyletme beni²⁶ (18b)
- 6- Nedür cān kim anı sen nāzenīn cānāna virmezler
Saña ‘āşık olanlar yoluña cānā ne virmezler²⁷ (117b)
- 7- Yine şalındı ‘alemler kıadd-i dil-cūlar gibi
Tūğlar tağıtdı kākül-i ‘anberīn mūlar gibi
Ğamze-i dil-ber gibi nāvekler oldı kıana tīz
Cenge kıurıldı kemānlar yine ebrūlar gibi
Tīr-i bārān kıaşdına bağlandı terkeşler yine
Kıanlar aķsa cism-i a‘ dādan nola cūlar gibi²⁸ (138b)
- 8- Sa‘ādet-i ezeli kıābil-i zevāl olmaz
Güneş yir üstine hem düşse pāymāl olmaz²⁹ (47a)
- 9- Zātīyā ol māh varsun bir zamān seyr eylesün
Görelüm āyīne-i devrān ne şūret gösterür³⁰ (65a)

²⁵ age, G. 229-2, s. 241.

²⁶ Bkz. Yaşar Aydemir, **Behiştî Dîvânı**, ekitap.kulturturizm.gov.tr [30.10.2012], M. 8-2, s. 170.

²⁷ Bkz. Ali Nihat Tarlan, **Hayâli Divanı** (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), G. 106-1, s. 125.

²⁸ Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi'nin divanında “Derviş” adlı şairin bu beyitleri tahmis edilmiştir. Savaş konulu bu tahmis 7 bendden oluşmaktadır. Metnimizde Derviş'e ait olan bu beyitlerin yalnızca ilk üçü bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Dönmez Parlak, “Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi'nin Divanı'nın İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006).

²⁹ Fuzûlî Dîvânı beyitlerde şu şekilde geçmektedir: “Sa‘ādet-i ezeli kıābil-i zevāl olmaz / Güneş yir üstine düşmekle pāy-māl olmaz”, bkz. Hasibe Mazıoğlu, **Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler** (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992), B. 15, s. 212.

³⁰ Bkz. Ali Nihat Tarlan, **Zatî Divanı**, Gazeller Kısmı, c. 1 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1967), G.194-5, s. 194.

10- 31 (49b) مژده ای دل که مسیحا نفسی می آید

11- (137a) عنان کشیده روای پادشاه کشور حسن

که نیست بر سرر آهی داد خواهی نیست³²

2. 3. Vaka ve Vaka Örgüsü

Vaka, anlatım esasına bağlı türlerin temel unsurudur. Anlatıdaki zaman, mekân, şahıs kadrosu gibi diğer unsurlar vakanın oluşumuna hizmet ederler.

Anlatım esaslı edebî metinler, vaka örgüsünden yani metin halkalarından meydana gelirler. Ferruh u Hümâ hikâyesinin asıl çekirdeğini Ferruh'un kulaktan, Hümâ'nın da rüyada âşık olması oluşturmaktadır. İki sevgilinin kavuşma çabaları, ayrılıkları, mücadeleleriyle gelişen olay örgüsü, ayrılığın bitmesi ve sevenlerin kavuşmasıyla çözümlenmektedir.

Fatih Köksal "Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahyâ'nın Şâh u Gedâ Mesnevisi" adlı makalesinde, mesnevi gibi geleneksel ve Batılıların romans tabir ettikleri eserlerin olay örgüsünü "motif"ten başlatarak incelemenin doğru bir metot olacağını; böyle analizlerin mesnevilerdeki ortak motifler ile bu motiflerin yapısı ve işlenişini ortaya çıkarmak bakımından faydalı olacağını belirtmiştir.³³

Mesnevilerde olduğu gibi, klasik hikâyelerde de çoğu mazmunlaşmış geleneksel motifler bulunmaktadır. Kendi başlarına konuya özellik kazandıran

³¹ "Gönül, müjde... öyle bir Mesih nefesli gelmekte ki...", bkz. Gölpınarlı, **age**, G. CLXXXVIII-1596, s. 190.

³² "Ey güzellik ülkesinin padişahı, dizginini kas da at sür, hiçbir yoldaşı yok ki orada senden adalet isteyen birisi olmasın.", bkz. Gölpınarlı, **age**, G. XXIV-218, s. 26.

³³ Fatih Köksal, "Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahyâ'nın Şâh u Gedâ Mesnevisi", **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları** (Ankara: Akçağ, 2005): 36.

motifler, vaka örgüsünün en küçük unsurlarıdır. Ferruh u Hümâ hikâyesinde vaka zincirinin ilk halkasını “çocuğu olmayan padişah” motifi oluşturmaktadır.³⁴

Numan Şah, babası Cemşid Şah’ın ölümünün ardından tahta geçer. Numan Şah bir gün âdeti olduğu üzere ava çıkmışken güzel bir yerde tuba ağacına benzer yücelikte bir ağaç görür. Bir süre orada vakit geçirip ağacı seyrederken iki kuş yuvası fark eder. Kuşların nağmesi onu etkiler ve yuvaları koruması için oraya bir bekçi tayin eder. Aradan zaman geçer. Numan Şah bir gün o yuvaları hatırlar, gidip de yuvalardan birinin harap olduğunu görünce çok öfkelenir, bekçiyi çağırarak azarlar. Bekçi ise aradan geçen zamanla o yuvadaki kuşların öldüğünü, bu yüzden yuvanın da öyle harap kaldığını, diğer yuvadaki kuşların da geçmiş zamandaki kuşlar olmayıp onların yavruları olduğunu, bu sayede de yuvanın aynı canlılıkta kaldığını söyler. Padişah kuşların bu hâlimden çok etkilenir ve kendi tahtını, tacını bırakacak bir oğlu olmayışına üzülür. Vezir Kamil bu duruma çare bulmak için zamanın üstat filozoflarını çağırmayı teklif eder. Padişah bu fikri kabul eder. Devrin remmal ve münecimleri davet edilerek usturlap tutturulur. Çözüm olarak şark diyarında belirli vasıflara sahip (yüzünde üç beni olan, ay yüzlü, servi boylu) bir kızı almanın istenen oğlu vereceği bildirilir. Padişah da tarif edilen kızı bulmaları için iki kişiyi görevlendirir, bunlar tüccar kılığında yola koyulur. Birkaç ay sonra görevlilerden biri Çin ülkesindeyken güzel bir bağa girerek orada dinlenmek ister. Ancak tam yerleşmişken bağcı gelerek onu uyarır. Çünkü o bağ, Cumhur Şah’ın kızı Nazenin Banu’ya aittir. Görevli Hâce temkinli yaklaşır ve bir süre bağcı ile dostluk eder. Bir gün Nazenin Banu’nun bağa geleceği duyurulur. Hâce, bağcı ile kurduğu yakınlık dolayısıyla Nazenin Banu’yu görme fırsatı bulur ve Nazenin Banu’nun vasfedilen kız olduğunu anlar. Derhâl Numan Şah’ın yanına dönerek müjdeli haberi verir. Bu habere çok sevinen Şah, Cumhur Şah’a mektup yazarak kızını almak istediğini bildirir. Cumhur Şah da mektuba karşılık yazarak kabul ettiğini bildirir. Böylece Numan Şah düğün hazırlıklarına başlar; havası güzel, gönül açıcı bir yerde yeni bir

³⁴ Hikâyedeki vaka örgüsünü oluşturan ortak konu ve motiflerle ilgili olarak İsmail Ünver’in “Mesnevi” makalesinden faydalanılmıştır.

şehir ve içinde de cennet gibi bir saray inşa ettirir. Cennetin gül bahçelerine benzeyen bir şehir kurarlar ve gülleri çok olduğu için bu şehre Gülbam adını verirler. Bundan sonra Vezir Kamil'i Nazenin Banu'yu alıp getirmesi için gönderirler. Cumhur Şah büyük bir düğün yapıp kızı Nazenin Banu ile Numan Şah'ın nikâhını kıyar, kızını bir tahtirevan üzerine koyarak kabile ile yolcu eder. Gülbam şehrine yaklaştıklarında müjdeciler gelip Numan Şah'a haber verir. Şah, gelini karşılamaya çıkar ve onu yeni yaptırdığı kasra yerleştirir, ülkesindeki zengin fakir herkesi toplayarak büyük bir düğün yapar.

Hikâyenin asıl kahramanı olan “Ferruh'un doğumu ve yetiştirilmesi”, vaka zincirinin ikinci halkasını oluşturmaktadır:

Numan Şah o gece isteğine kavuşur ve Nazenin Banu hamile kalır. Günler haftalar geçtikten sonra Nazenin Banu bir gün gün yüzlü bir oğlan dünyaya getirir. Bu habere çok sevinen Numan Şah, hazinesini açarak aç-muhtaç her kim varsa türlü mallar saçarak doyurur. Vezirlerini ve ulemayı toplayıp oğluna vereceği ismi danışır:

“Toğup gösterdi çün bā-zīb ü fer ruḥ
Ḳodı şāh-ı cihān adını Ferruḥ”

Aynı gece Vezir Kamil'in de güzel bir oğlu olur ve ismini Hurrem koyarlar. Ferruh ve Hurrem sarayda iki kardeş gibi büyütülür ve iyi bir eğitimden geçirilir.

Hikâyeye buradan sonra yeni bir metin halkası eklenir ve Hüma'nın yaşamından söz edilmeye başlanır:

Hüma'nın babası Hıta ülkesinin padişahı Hümayun Şah'tır. Hüma güzelliğiyle meşhur olmuş, herkesi kendine âşık etmiş ama kimseye gönül vermemiştir. Hüma etrafı bağ-bostan, içi-dışı İrem gibi gül bahçesi; halkının ahlakı yüce ve ulu bir şehir olan Hurrem-abad'da yaşamaktadır. Şehrin civarında Deyr-i Şeddat ismiyle bilinen bir kilise bulunur. Yılda bir kez bayram olur, herkes kiliseye gider ve üç gün boyunca ibadet eder. Kilisenin içinde pek çok resim, suret ve put bulunmaktadır. Hepsinden büyük saf kırmızı altın, yakut, inci mercan gibi değerli taşlardan yapılmış bir putları daha bulunmaktadır. Hüma da her yıl bayram vakti

kiliseye giderek o puta secde eder ve inancına göre ibadet eder. Her nerede usta bir nakkaş görürse de kilisenin duvarlarına tasvirler yaptırır.

Hikâyeye yeni bir halka dâhil edilerek Keşmir padişahı Ray ve oğlu Alemşah'tan söz edilmeye başlanır. Burada “resimde görüp âşık olma” motifi işlenmektedir. Alemşah'ın av sırasında rastladığı derviş, dervişin bindiği geminin reisi ve bu gemiye rastlayan Şehla, Hüma'nın tasvirini görüp de âşık olan kişilerdir:

Alemşah, Ray'ın tek oğludur ve devamlı olarak ava çıkmaktadır. Bir gün avdayken gördüğü dervişin hâli dikkatini çeker, ona ısrarla bu hâlinin nedenini sorar. Derviş nihayetinde Hüma'yı görüp onun aşkına düştüğünü anlatır. Dervişin anlattıkları Alemşah'ı meraklandırır ve Hüma hakkında sorular sormaya başlar. Derviş, Hüma'yı kilisede gördüğünü ve üç gün boyunca kilisede kendini kaybetmiş bir şekilde kaldığını anlatır. Kilisedeki bir rahip dervişle ilgilenir ve derdine çare olarak usta bir nakkaşa bin tane tam-ayar kırmızı altın karşılığında Hüma'nın tasvirini yaptırabileceğini söyler. Derviş bin altın verip tasviri yaptırır. Alemşah, dervişin gösterdiği Hüma tasvirini gördüğü anda âşık olur, yemeden içmeden kesilir. Alemşah, Hıta ülkesine gitmeyi düşününce babası ona nasihatler eder. Hümayun Şah'a mektup ve bolca mal göndererek kızı Hüma'yı güzellikle istemeye eğer teklifleri kabul olunmazsa da asker gönderip zorla almaya karar verirler. Bu amaçla Tacir adlı iş bilir bir elçiyi görevlendirirler.

Âşık derviş, Alemşah'tan ayrıldıktan sonra yoluna devam eder; deniz kenarına gelip vilayetine gitmek için bir gemiye biner. Dokuz gün boyunca gözünü açmadan yiyip içmeden yatar ve sonunda ölür. Gemidekiler onu kefenleyip denize atar. Daha sonra üzerindeki hırka ve elbiseleri geminin reisine götürürler. Hüma'nın tasvirini de bulup reise verirler. Tasviri gören reis, Hüma'ya âşık olur ve gemiyle alakası kesilir. Denizde bu hâl ile giderken Şehla'nın gemisiyle karşılaşır. Şehla, Erdeşir adlı Hindistan padişahının oğludur. Tayfalarıyla giderken rastladıkları bu geminin tuhaf hâli dikkatlerini çeker ve yaklaşır nedenini sorarlar. Âşık reis hâlini, çektiği elemi onlara anlatır. Şehla, Hüma'nın tasvirini görmek ister ve gördüğü anda gözü kararır başı döner. Tasvirin kime ait olduğunu öğrenip Hıta tarafına yola

çıkmaya karar verir. Ancak babası ondan sabretmesini ve ilkyaz gelince adam gönderip Hümayun'dan kızı Hüma'yı isteyeceklerini söyleyerek oğlunu avutur.

Keşmir Şahı Ray'ın elçisi Tacir, geceyi gündüze katarak Hıta'ya varır. Hümayun Şah'a Ray'ın mektubunu ulaştırarak Hüma'yı istediklerini bildirir. Hümayun Şah ise Keşmir'in uzak olduğunu ve kızından ayrı kalamayacağını söyleyerek teklifi geri çevirir. Tacir de bu haberle geri döner. Ray bu cevap karşısında çok öfkelenir ve oğlunu vazgeçirmeye çalışır. Ancak Alemşah bir gece yola çıkarak kaybolur. Bunu haber alan Ray, yetişip oğlunu geri döndürür ve asker toplayıp kızı alacağını söyler.

Hikâyeye buradan sonra Mısır'da malı çok olan bir tacirin güzel yüzlü, iyi ahlaklı oğlu Selim katılır. Ferruh, Selim sayesinde "Hüma'nın güzelliğini duyarak âşık olacak" ve "Hüma'ya ulaşmak için zorlu bir yolculuğa çıkacak"tır:

Selim, bir gün ticaret amacıyla Hıta ülkesine yola çıkmak ister. Babası bir yılı geçirmemek üzere ona izin verir ve Selim yola çıkar. Ferruh'un şehri Gülbam'a gelir. Burada, ava çıkmış olan Ferruh ile karşılaşır. Bir süre birlikte vakit geçirirler ve daha sonra Selim seyahatine devam edip Hurrem-abad'a varır. Bir gün çarşuları gezerken bir kalabalığa rastlayıp bunun nedenini sorar. Kalabalığa sebep olarak Hümayun Şah'ın her göreni kendine âşık eden kızı Hüma'nın kiliseye gitmekte olduğu söylenir. Selim, anlatılanlar yüzünden Hüma'yı merak edip görmek ister, gördüğü anda da âşık olup kendinden geçer. Akli başından gitmiş bir hâlde yolu tekrar Ferruh'un şehrine düşer ve yine Ferruh'la karşılaşır. Ancak bu kez Selim iki büklüm olmuş dertli bir derviş hâindedir. Bu nedenle Ferruh onu tanıyamaz. Selim, Ferruh'u gördüğünde ise düşüp kalır. Çünkü onun güzelliği ile Hüma'nın güzelliğini bir elmanın yarısı gibi benzer olarak görmüştür. Kendine geldikten sonra ona bu hâlinin nedenini sorarlar. Selim'in anlattıkları Ferruh'u çok etkiler. Ferruh her fırsatta onu konuşturur ve duydukları ile Hüma'ya âşık olur. Ferruh aşk derdine düştükten sonra kendini günlerce odasına kapar. Hurrem ona derdini sorunca başına gelenleri anlatır ve bir gece herkesten habersiz bir şekilde Hıta'ya doğru yola koyulurlar. Ertesi gün Numan Şah, oğlundan haber alamayınca durumu soruşturur ve oğlunun bir güzele

âşık olduğunu, Hurrem’le birlikte yollara düştüğünü öğrenir. Bu ayrılık hem Numan Şah’ı hem de Vezir Kamil’i çok üzer.

Öte yandan Ferruh’la Hurrem yedi gün yedi gece gemiyle yolculuk edip sekizinci gün bir iskeleye çıkarlar. Geldikleri yer Husban Şah’ın Ferâme şehridir. Şehir halkı arasında güzellik ve cömertlikleriyle meşhur olurlar. Bu durum Şah’ın dikkatini çeker ve kim olduklarını öğrenmek için bir çavuşunu görevlendirir. Şah daha sonra onları davet eder ve kendisi de hem güzelliklerini hem de sözlerini beğenir. Onlara kim olduklarını sorduğunda Ferruh, ticarete heves eden bir bezirgân olduğunu ve Hurrem’in de amcaoğlu olduğunu söyler. Ferruh’la Hurrem birkaç gün bu şehirde Şah’ın misafiri olarak konaklarlar. Ancak Ferruh, aşkına duyduğu hasret dolayısıyla Şah’tan icazet alıp yola devam etmek ister. Şah gitmek istedikleri için üzülür. Daha sonra sefer için gerekli her şeyi hazır edip onları bir gemiyle uğurlar. On gün kadar gemiyle seyahat ederler. Bir gün büyük bir fırtına olur ve gemi korkunç bir adanın yakınlarında taşlık yere vurarak parçalanır. Gemi halkı kıyıya çıkar ve geceyi orda geçirirlerken tuhaf bağırtılar duyarlar. Ne olduğunu araştırdıklarında bu seslerin yakınlardaki bir mağaraya hapsedilmiş insanlardan geldiğini anlarlar. Ferruh’la Hurrem mağaraya giderek onlara bu hâllerinin sebebini sorar. Mağaradaki adamlar, bu adanın yamyamlar adası olduğunu ve kimseye görünmeden kaçmaları gerektiğini söyler. Fakat adam yiyicilerden birkaçı Ferruh’la Hurrem’i görüp yakalamaya çalışır. Aralarında geçen mücadeleden sonra Ferruh’la Hurrem’i esir alıp şahlarına götürürler. Şahın kızı Ferruh’u görünce âşık olur ve besleyip semirtmek bahanesiyle babasından ister. Ferruh’u alıp gittikten sonra Hurrem’i de yanlarına alarak bir süre vakit geçirirler. Ancak yakalanmaktan korktukları için bir gün üçü birlikte bir gemiye binerek adadan kaçarlar. Karaya çıktıkları yerde sekiz harami yollarını keser ve onlarla mücadele ederlerken haramilerden gelen bir ok kıza isabet eder. Kızın ölümü Ferruh’u üzer. Hurrem ona teselli verip yola devam etmeleri gerektiğini söyler. Haramilerin at ve eşyalarını alıp yola devam ederler ve Hıta ülkesine varırlar. Hüma’nın şehri olan Hurrem-abad’a geldikleri için şükrederler.

Hikâyenin bu kısmında tekrar Hüma'dan söz edilmeye başlanır. Hüma'nın “düşünde gördüğü kişiye âşık olması” ile geliştirilen aşk motifi, kilisenin “duvarında gördüğü tasvir” ile pekiştirilmektedir:

Hüma eğlencedeyken şaraptan mest olup uykuya dalar ve rüyasında muazzam bir kasır görür. Her yanı nakışlı bu kasrın içinde ise mükemmel güzellikte bir genç delikanlı bulunmaktadır. O ana dek hiçbir erkeğe meyilemeyen Hüma, rüyasındaki erkeğe âşık olmuştur. Uyandıığında ah edip inlemeye başlar; kendini eğlenceden, sohbetten çekip yalnız bir köşede kalır, bir iki gün içerisinde sararıp solar. Dadısı Parsa bu hâlinin sebebini sorduğunda ona rüyasını anlatıp aşk derdine düştüğünü söyler. Parsa bunun şeytani bir rüya olduğunu belirtip vesveseleri uzaklaştırmak için eğlence tertip etmeyi teklif eder. Ayrıca ona, evlenmek istiyorsa bir belirsizliğin ardından gidemeyeceğini, kendisine uygun bir padişahın oğlunu seçebileceğini söyler. Hüma ise böyle bir arzusu olmadığını ama bu aşkın da gönlüne düştüğünü söyler.

Ferruh'la Hurrem, Hüma'nın şehrinde bir konağa yerleşip şehri seyretmeye çıkarlar. Sık sık Hüma'nın sarayı civarında gezdikleri için bazı hizmetçilerin dikkatini çekerler. Hurrem, sırlarının açığa çıkmasından endişe ederek buna bir çare düşünür ve bir hafta kadar kilisede kalıp Hüma'nın özel ibadet odasının duvarına Ferruh'un tasvirini yapar. Böylece Hüma ibadet için kiliseye geldiğinde onu görüp âşık olacaktır.

Hüma aşkından bir yerde duramamaktadır ve derdine çare olarak kiliseye ibadete gider. İbadet sırasında duvardaki Ferruh tasvirini görür ve düşünür bayılır. Çünkü rüyasında âşık olduğu kişinin tasvirini görmüştür. Dadısı Parsa, yüzüne gül suları saçarak onu ayıltır. Dadısından bu tasviri yapanı bulmasını ister. Daye soruşturduğu vakit ona kilisede misafir olarak kalan nakkaş Hurrem'i tanıtır. Hüma, Hurrem'e tasvir hakkında sorular sorar. Hurrem de bu tasvirin Hozan ülkesi şahının oğlu Ferruh'a ait olduğunu söyler. Hüma, Ferruh hakkında sordukça Hurrem anlatmaya devam eder ve böylece Hüma'nın derdine çare bulmak için gittiği kilisede

aşkı ziyadeleşir. Parsa'nın uyarılarına rağmen Hüma, Hurrem'i yanına almadan sarayına dönmek istemez.

Burada, daha sonra da karşımıza çıkacak olan “kılık değiştirme” motifi işlenir:

Hurrem, cariye kılığına sokularak saraya götürülür ve Hüma ondan hiç ayrılmadan sürekli olarak Ferruh'un vasıflarını dinler. Hurrem bir süre Hüma'nın yanında kalarak ona övgüyle Ferruh'dan söz eder ve her geçen gün Hüma'nın aşkını artırır. Bir gün Hurrem yakalanmaktan korktuğunu bahane ederek oradan ayrılmak istediğini söyler. Her ne kadar Hüma bu duruma razı gelmese de Hurrem birkaç gün için izin alıp dönmek üzere oradan ayrılır ve Ferruh'un kaldığı yere gider. Ferruh ise hem aşkıdan hem Hurrem'in yokluğundan ağlar inler hâldedir. Hurrem'in geldiğini görünce çok sevinir ve Hüma hakkında anlatacakları için sabırsızlanır. Hurrem, Hüma'nın aşkının iyice canına tesir etmesi için Ferruh'u birkaç gün bekletir. Diğer taraftan Hurrem'in planladığı gibi Hüma, Hurrem'in yokluğunda daha kötü bir hâl alır. Onun bu durumu Parsa'yı endişelendirir. Parsa, Hurrem'e hem yaptığı nakış yüzünden hem de tatlı diliyle Hüma'yı büyülemedeki becerisi yüzünden “ayakları kurusaydı da bu şehre gelmeseydi” gibi sözlerle beddua etmektedir. Parsa'nın öğütleri Hüma'ya tesir etmez ve Hüma, Parsa'dan Hurrem'i bulup getirmesini ister. Parsa şehirde aranırken tesadüfen Hurrem'e rastlar ve onu saraya götürür. Hüma artık yerinde duramadığı için Ferruh'a gitmek ister. Hurrem hem babası Hümayun Şah'tan hem de uzun yolun getireceği sıkıntılardan söz açar. Buna karşılık Hüma ayrılığın derdiyle helak olacağını ve bir gece kaçıp gitmeleri gerektiğini söyler. Bunun üzerine Hurrem, Hüma'ya Ferruh'la aynı şehirde olduklarını müjdelir. Hurrem bir an evvel Ferruh'un yanına giderek Hüma'nın onu görmek istediğini söyler ve birlikte Hüma'nın bağına giderler. Ferruh kararlaştırılan yerde tek başına birkaç saat bekler. Bu çaresiz bekleyiş onu öyle yıpratır ki sonunda bir ağacın dibinde düşüp kalır.

Sevgililerin buluşmaları ve ayrı düşmelerini konu edinen bu kısımda, “altın elma”, “mektuplaşma” ve “kılık değiştirme” gibi motiflerin yer aldığı görülmektedir:

Hüma bağa varıp Ferruh'u yatmış görünce elindeki altın elmayı ona atar ve Ferruh kalkar. Her ikisi de birbirlerinin güzelliğinden öyle etkilenir ki bir bakmakla ikisi de yere yığılır. Parsa, Hüma'nın yüzüne gül suyu serpip onu ayıltır ve alıp götürür. Sabaha karşı ise Hurrem, Ferruh'u baygın hâlde bulur ve onu odasına götürür. Ferruh yine bağa gider ve bir kâğıda Hüma'ya olan aşkını anlatan bir gazel yazar. Orada ağlayarak biraz zaman geçirir ve düşüp kalır. Hüma, Parsa ile bağa çıktığı vakit Ferruh'u yerde yatmış görünce ona acır. Ferruh'un elindeki kâğıdı görüp alır ve gazele bir nazire yazar. Ferruh uyanınca nazireyi görüp sevinir, gitmeye niyetlenince Hüma saklandığı yerden ona elindeki elmayı atar. İki âşık karşılaşır selamlaşır ve birbirlerine çektikleri sıkıntıları anlatırlar. Bir süre sohbet ettikten sonra Hüma sarayına Ferruh da kendi konağına geri döner. Âşıklar ayrılık derdiyle yanmaya devam ederler.

Bir gece, Parsa ve Hurrem'in yardımıyla âşıklar sarayda bir araya getirilir. Ancak sabah olup da Ferruh saraydan ayrılırken bir görevli onları görür ve Ferruh okuyla onu vurarak öldürür. Daha sonra Parsa ve Hüma cesedi bağın içindeki büyük bir kuyuya atarlar. İki tarafta da büyük korkuya yol açan bu durum onları bir süre kendi köşelerinde alıkoyar. Bir ay kadar zaman geçince yine görüşme arzusu duymaya başlarlar ve bağın içerisindeki bir köşkte buluşma ayarlanır. Âşıkların buluşma vaktinde Ferruh beklerken birkaç kadeh şarap içip uykuya dalar. Hüma gelip de Ferruh'u aşk yerine şaraba yenik düşmüş uyur hâlde görünce öfkelenir. Onun aşkının sadece sözden ibaret kuru bir dava olduğuna hükmederek gitmeye niyetlenir. Ancak Ferruh'un yüzüne bakıp da güzelliğinden etkilenince aşkı galip gelir ve onu bağışlar. Bir kâğıda "Sen henüz işi oyun, eğlence olan bir taze gençsin. Senin aşkın hakikat değil mecazdır. İçki kadehini sevgilinin dudağına tercih eden vefasızdan ne beklenir." şeklinde ayıplar nitelikte sözler yazıp kâğıdı Ferruh'un koynuna koyar. Ferruh sabaha karşı uyanıp konağına geri döner, koynundaki mektubu görüp okur, düştüğü duruma çok üzülür. Birkaç gün geçince Hüma'ya cevap yazar. Hüma'nın dadısı Parsa ise sürekli onu bu âşktan vazgeçirmek için dil döker. Hüma birkaç gün Ferruh'a küs kalıp daha sonra yeniden onunla bir araya

gelmenin planlarını yapmaya başlar. Parsa'nın aracılığıyla bir gece bağda buluşma ayarlanır ve sabaha kadar birlikte vakit geçirirler. Bu buluşmalar haftada bir kez olmak üzere üç dört ay kadar sürer.

Öte yandan Hindistan padişahı Erdeşir, oğlu Şehla'ya Hüma'yı istemek için gemilerle iki yüz bin kadar asker ile Hıta şehrinin sınırına gelmiştir. Bu haber duyulunca Hümayun Şah'ın devlet görevlileri hem asker hem de güç olarak zayıf olduklarını, savaşmaya kalkışılırsa şehrin harap olacağını söylerler. En iyi çare olarak böyle bir padişahın oğlunu damat edinmek gerektiğini söylerler. Ancak Hümayun Şah hem kızının bu şekilde alıkonmak istenmesini kabul edemeyeceğini hem de altı aylık mesafeye kızını veremeyeceğini belirtir, gelen elçiyi de kovar. Diğer taraftan Ray'ın oğlu Alemşah da Hüma'yı istemek üzere askeriyle Hıta'ya varmıştır. Hümayun Şah deniz aşırı, uzak mesafeye kızını vermektense kendi ülkesine yakın olan Alemşah'ı tercih edeceğini belirtir ve Alemşah'ın adamına Şehla'nın askerinden kurtarılma şartıyla tekliflerini kabul edeceğini bildirir. Böylece Alemşah ve Hümayun Şah'ın askeri birlik olup Şehla ile birkaç gün savaşıp onu ülkeden uzaklaştırırlar ve düğün hazırlıklarına başlarlar. Ferruh ile Hüma bu ayrılık derdine çare düşünür. Hüma, Ferruh'la Hurrem'in Alemşah'ın askerlerinin peşinden gitmesini ister. Alemşah'ı hileyle pek çok gece oyalayabileceğini ve fırsat düştüğünde birlikte kaçacaklarını söyler. Ayrıca Ferruh'tan, başka güzellere gönül vermeyeceğine dair güvence ister. Ferruh ise ömrü oldukça böyle bir ihtimalin olmayacağını, cennet hurisi dahi olsa bir kere dönüp bakmayacağını söyler. Böylece iki âşık birbirlerinden başkasıyla beraber olmayacaklarına dair sözleşirler ve ayrılırlar. Alemşah, Hüma'yı babasından ister ve yola koyulurlar. Ferruh'la Hurrem de asker içinde onlara yakın yola devam eder. Konakladıkları bir gün Alemşah, Hüma ile birlikte olmak ister ve Parsa'yı aracı kılar. Bunun üzerine Hüma, Ferruh'la Hurrem'e haber gönderip o gece kaçmaları gerektiğini söyler; erkek kıyafetleri giyerek pehlivan kılığına girer. Üçü atlara binip oradan uzaklaşırlar. Yolda köprüsü olmayan büyük bir nehre rastlarlar. Atlarıyla nehirden geçerken Hurrem'in atının ayağı sürçer ve Hurrem suya kapılıp gider. Hurrem'in öldüğünü düşünürler. Ferruh

büyük bir üzüntüye kapılıp canına kasteder. Hüma ona teselli verir ve yola devam ederler.

Türkistan sınırında dinlenirken Zengilerin saldırısına uğrarlar: Ferruh ağır bir şekilde yaralanır, Hüma ise Zengilere esir düşer. Ferruh, Sehm'in emir olduğu topraklara varır. Sehm, atıyla gezerken Ferruh'u bulur ve yaralarını bağlatıp onu şehrine götürür. Ferruh'un başına hizmetkâr bırakıp bakımı ve iyileşmesi için gereken her şeyi yapar. Ferruh'un güzelliğine ve yiğitliğine hayran kalıp onu dünya ve ahiret kardeşi olarak gördüğünü söyler. Bir ay boyunca her gün Ferruh'u yoklar, Ferruh'un yaraları da bu sürede iyileşir. Ferruh iyileşince gündüzleri birlikte vakit geçirirler, yiyip içip sohbet ederler. Geceleri ise Ferruh sabaha dek Hüma'dan ayrıldığına gözyaşı döker.

Zengilerin beyi Seg, Ferruh'la mücadelesinde büyük yara aldığı için adamları tarafından ata bindirilip uzaklaştırılır. Seg, Ferruh'a duyduğu öfke nedeniyle hakaret etmek için Hüma'yı huzuruna çağırır ama Hüma'nın güzelliğine vurulup âşık olur. Bir gün Zengiler o civardan geçen bir kervanı basmaya giderler. Seg ile Hüma kalede yalnız kalır. Seg, Hüma ile birlikte olmak ister. Hüma ona vurunca öfkelenir ve Hüma'yı kırbaçlar. Aralarında geçen mücadeleden sonra Hüma, kılıçla boynunu vurduğu Seg'i öldürür.

Hüma, değerli eşyaları yanına alarak bir ata binip kaçır. Bir hafta kadar yolculuk eder, bir sahraya varır. O bölgenin reisi Hüma'yı görünce âşık olur ve onunla evlenmek ister. Hüma tatlı dillerle onu aldatarak bir hafta kadar mühlet ister. Hüma bir gün pencereden sahrayı seyrederken birkaç atlı görür. O civarda Sarim adlı bir padişah vardır. Su almaya gönderdiği adamı gelmeyince durumu öğrenir ki adam penceredeki Hüma'yı görüp aklını kaybetmiştir. Sarim, Hüma'yı kendi gözleriyle görünce ona hayran olur. Reisi getirtip ona Hüma'yı sorar, mal-mülk teklif ederek Hüma'yı ister. Reis bu teklifi kabul etmeyince Sarim güçle onu alacağını söyler. Reis bu duruma öfkelenir ve Sarim'i okuyla vurarak öldürür. Sarim'in öldürüldüğü duyulunca askerleri reisi ve adamlarını öldürüp evini yağmalarlar. Hüma da bu fırsatı değerlendirip gizli bir kapıdan kaçarak oradan uzaklaşır. İki gün boyunca yolculuk

edip üçüncü gün bir şehre varır. Şehirde bir şenlik havası vardır; şehrin hükümdarı olan Melik Âdil, düğününü yapmak üzere yola çıkmaya hazırlanmaktadır. Melik Âdil, Hüma'nın şehre atıyla geldiğini görür ve onun kim olduğunu öğrenmek ister. Hüma feleğin bir tuzağından kurtulup başka bir tuzağa yakalandığı için üzülür ve yine hile yapmakla oyun etmekle kurtulabileceğini düşünüp bu şekilde hareket etmeye karar verir. Melik Âdil'e tatlı dille başından geçenleri anlatır. Âdil, Hüma'nın güzelliğine vurulur ve dünyanın bütün güzellerinden vazgeçip yalnızca Hüma ile birlikte olmak istediğini söyler. Hüma diller dökerek yalvarıp ağlayarak onu öncelikle evleneceği kızı görmeye ikna eder. Melik Âdil de Hüma'nın şehirde istediği bir kasa yerleştirilip her isteğinin yapılmasını emrederek yola çıkar. Hüma bu sürede deniz kenarında bir kasırda kalıp fırsat gözlemeye başlar. Birkaç gün sonra deniz kenarındaki bir geminin yola çıkmak üzere olduğunu görür ve kasrın burcundan kement atıp deniz kenarına inerek gemiye biner.

Geminin sahibi Kaygan adlı bir Tatar'dır. Hüma'yı görünce onun kaçak olduğunu anlar ama güzelliğini fark edince ona âşık olur. Hüma'yı ambarına kapatıp onunla birlikte olmak ister. Hüma karşı koyup Kaygan'a vurur. Bunun üzerine Kaygan öfkelenir ve Hüma'yı saçından sürükleyerek gemi direğine bağlar. Tam kamçulamak üzereyken büyük bir fırtına kopar. Kaygan'la birlikte diğer denizciler can kaygısına düşerek gemiyi kurtarmakla meşgul olurlar, güçlükle bir limana çıkmayı başarırlar. Kaygan, Hüma'yı çözmelerini tembihleyerek birkaç adamı ile birlikte yakınlardaki bir köye erzak almaya gider. Bu arada Hüma, gemideki tüccarlara mücevher vereceğini söyleyerek yardım ister. Gemidekiler Kaygan'dan usandıkları için Hüma'ya itaat ederler ve yelken açıp oradan uzaklaşırlar.

Burada “kılık değiştirme ve nikap takma” motifi karşımıza çıkmaktadır:

Hüma geminin reisi olunca yüzüne örtü takar. Birkaç gün yol aldıktan sonra deniz kenarında yapılmış olan muazzam bir şehre (Ferah'a) varırlar.

Ferah şehrinin halkına iyi bakan ve adalet yayan bir padişahı vardır. Çocuğu olmayan bu padişah, devlet adamlarına bir vasiyet bırakır. Vasiyete göre padişah,

öldüğü vakit onu defnettikten sonra üç gün beklemelerini, bu süre içinde karadan ya da denizden bir kervan ya da bir gemi gelirse onları yoklamalarını, içlerinde hâli tavrı padişahlara yaraşır bir kimse bulurlarsa onu padişah yapmalarını istemektedir. Böyle olacağını gönül ehli ve keramet sahibi birinden işittiğini söylemiştir. Hüma'nın gemisi iskeleye yanaşınca devlet adamları onları karşılayıp başlarındakinin kim olduğunu sorarlar. Gemidekiler yüzünde peçe olan Hüma'yı gösterip ondan övgüyle söz ederler. Devlet adamları onu beğenip padişahları olduğuna kesin olarak inanırlar ve durumu Hüma'ya anlatırlar. Hüma başına gelen belalardan, her görenin ona sarkmasından, seyahatten usandığı için orada kalmaya karar verir. Kendisini Çin padişahının oğlu olarak tanıtır. Güzelliği olmadığından küçüklüğünden beri peçeyle gezmeye alıştığını söyler. Hüma'yı bu hâliyle padişah olarak kabul edip tahta çıkarırlar. Hüma cömertlik ve adaletle şehri yönetmeye başlar; geceleri ise Ferruh'un özlemiyle ağlayıp inler, şehre her gelen misafirden, dervişten haber sorarak Ferruh'u bulmaya çalışır.

Hüma ile Ferruh, Hurrem'i suya kapılıp boğuldu sanırlarken Hurrem bir kütüğe tutunarak sağ kalmayı başarmıştır. Bir köye varıp misafir olur. O sırada köyü haramiler basar ve Hurrem de köylülere yardım eder, okuyla pek çok haramiyi öldürür. Bunun üzerine haramiler birlik olup Hurrem'i yakalarlar. Onun gibi hünerli birini öldürmektense aralarına katmak isterler. Hurrem de ölmektense onlara katılmayı uygun bulur ve aylarca onlarla birlikte hareket eder. Bir gün büyük bir köye baskına giderler. Hurrem bu fırsatı değerlendirip oradan kaçır. Yedi gün yedi gece yürüyüp Ruz şehrine varır. Koruluk bir yerde oturup dinlenirken okuyla bir kuş vurur. Korum bekçileri, padişahın yasağını çiğnediği için Hurrem'i zindana atar. Hurrem de bir beladan kurtulup başka bir belaya uğradığı için üzümlü ağlar. Bu esnada zindanın kapısı açılır; Numan Şah'ın adamı olan Hengâm'ı içeriye koyarlar. Hurrem'le Hengâm birbirlerini görünce başlarından geçenleri anlatıp ağlaşırlar.

Hengâm, Ferruh'la Hurrem'i bulması için Numan Şah tarafından görevlendirilmiştir. Onların deniz tarafından gittiğini öğrenince öncelikle Husban Şah'a uğrayarak haber sorar. Husban Şah, kendilerinden tüccar olarak bahseden iki

genci misafir ettiğini anlatır. Hengâm da bu kişilerin Ferruh’la Hurrem olduklarını söyler ve yola devam edip Ruz şehrine gelir. Şehre vardığında bir Rum ile Arap’ın kavga ettiklerini görür. Rum’u Arap’ın elinden almaya çalışırken Arap’a bir tokat atar ve dişlerini ağzına döker. Bunun üzerine Arap feryat etmeye başlar ve Hengâm da kaçmaya kalkışınca halk “Kaçıyorsa kabahati vardır.” deyip Hengâm’ı yakalar. Subaşı da Hengâm’ı zindana gönderir ve böylece Hurrem ile zindanda bir araya gelmiş olurlar.

Ruz şehrinin Şahı bir saray yaptırmaktadır ve içini Çin’den gelen usta bir nakkaşa resmettirmektedir. Nakkaş pek çok odayı bezemiştir ama işini tamamlayamadan ölmüştür. Bunun üzerine Şah, etrafa haber salıp kalan işi tamamlayacak yeni bir nakkaş arar. Bu haber Hurrem’in kulağına kadar gelir ve bir kâğıda çizim yapıp vezire ulaştırılmasını ister. Vezir çizimi beğenince durumu Şah’a bildirir ve Şah da Hurrem’i çağırıp kalan işleri ona verir. Hurrem orada kalıp birkaç gün nakışla meşgul olur, görenleri hayran eder. Padişah da yaptıklarını beğenince Hurrem zindandaki Hengâm’ın da yanına getirilmesini rica eder. Böylece Hurrem ile Hengâm yeniden bir araya gelmiş olur.

Hurrem’in hikâyesine devam edilen bu kısımda, “hac sandığına saklanma” gibi ilginç bir motif karşımıza çıkmaktadır:

Bir gece Ruz Şah sarayında karısıyla sohbet ederken söz Hurrem’den açılır.³⁵ Şah, Hurrem’in hem sanattaki başarısından hem de iç ve dış güzelliğinden övgüyle söz ederken bu sözleri Şah’ın kızı duyar ve Hurrem’i görme arzusuna düşer. Şah’ın ava gittiği bir gün kız, annesine yalvararak sarayın nakşını görmek istediğini söyler. Dadısıyla birlikte saraya Hurrem’i görmeye giden kız, Hurrem’i gördüğü anda âşık olur. Bu aşkı dadısıyla paylaşıp ondan yardım ister. Dadı kıza acır, büyü ile de olsa Hurrem’i hizmetine getireceğini söyler. Dadı ertesi gün Hurrem’le konuşmaya gider ve kızın aşkından bahseder. Hurrem kendisinin padişah kızına layık olmadığını, bu

³⁵ Hikâyedeki vaka örgüsü bu noktadan itibaren tez çalışmamızın esasını oluşturan 76b-154b varakları arasını kapsamaktadır.

yolda canından olacağını söyler ama fayda etmez. Saraya girip çıkan hac sandığına Hurrem'i koyarak kızın yanına gönderirler. Şah'ın kızı bir eğlence meclisi tertip eder ve Hurrem ile yiyip içip eğlenir. Şah onları bu hâlde görünce çok öfkelenir, o anda boyunlarını vurmak ister. Ancak sabah olup da divanda karar alıncaya dek bağlı kalmalarını emreder. Bu arada kız, hizmetçiye yalvarır ve hep beraber kaçmayı kararlaştırırlar. Hurrem, Hengâm'ı da haberdar eder; dördü atlara binip oradan uzaklaşır. Şah Ruz sabah olunca divanı toplar, cellatları hazır eder ve mahpusları çağırır. Kaçtıklarını öğrenince işi sabaha ertelediği için pişman olur ve peşlerinden adamlarını gönderir.

Hurrem, Hengâm, Şah'ın kızı ve hizmetçi üç gün üç gece yolculuk ederek Hüma'nın padişah olduğu Ferah şehrine gelirler. Burada kalırlarken bir casus, Şah'a haber gönderir. Şah da Hüma'ya mektup yazarak şehrinde kalan dört kişiyi ister. Hüma, Hurrem'le Hengâm'ı huzuruna çağırır. Hurrem'le Hengâm başlarından geçenleri anlatınca Hüma, Şah'a mektup yazarak ondan kızını isteyeceğini söyler. Şah ise bu durumu kabul etmez ve asker hazırlatarak Ferah şehrine yönelir. Bir gece Hüma'nın adamlarıyla Hurrem ve Hengâm, Şah'a baskın düzenleyerek onu öldürür, askerini kırıp kovar. Şehir halkı Şah'ın öldüğünü öğrenince Hüma'ya tabi olur. Fetih kutlaması bittikten sonra Hüma, Hurrem'le Hengâm'ı davet eder; sohbet ederlerken yüzündeki örtüyü kaldırarak kendini tanıtır. Daha sonra Hurrem'i Şah'ın kızıyla evlendirmeyi ve Ferruh'u bulması için yola koymayı kararlaştırır. Büyük bir düğün hazırlığı yapılır. Düğün gecesi Şah'ın kızını yataktaki siyah bir yılan sokar. Kız sabaha dek feryat eder, sabah olunca da ölür. Hurrem birkaç gün matem tuttuktan sonra Ferruh'u bulmak üzere yola koyulur.

Kızını vermek istemeyen padişahla girişilen savaşı ve siyah bir yılanın sokarak öldürdüğü kızı konu edinen bu kısımdan sonra, Hurrem'in vuslata ereceği Dilgüşa ile karşılaşmasına geçilir ve bu kısımda "altın turunç" motifi işlenir:

Hurrem bir ay kadar yolculuk edip Sencer'in padişah olduğu Bezm şehrine varır. Etrafta toplanmış bir kalabalık görür ve bunun sebebini öğrenmek ister. Padişahın Dilgüşa adlı bir kızı olduğunu, yılda bir gün belirleyip taliplerini seyre

çıkıldığını, bu esnada elinde altından bir turunc tutup beğendiği kimseye onunla vurduğunu ama yedi sekiz yıldan beri de hiç kimseye vurmadığını öğrenir. Hurrem bu kızı merak eder ve kalabalığın arasına karışıp Dilgüşa'yı görmek ister.

Hurrem, Dilgüşa'yı gördüğü anda çok beğenir ama Ferruh'u bulma görevinden kendini alıkoymamak için ona ikinci defa bakmaz. Ertesi gün ona son bir kez daha bakmak için yine âşıkların arasına karışır. Bu kez Dilgüşa onu görüp beğenir. Üçüncü gün geldiğinde ise her ikisi de birbirlerine âşık olduklarını anlarlar. Dilgüşa turuncu vurma konusunda kararsız kalır. Çünkü bunca şehzade arasında Hurrem'e iltifat ettiği için babasından çekinmektedir. Durumunu dadısına açtığında dadı onu turuncu atma konusunda cesaretlendirir. Dilgüşa turuncu atıp da bu haber babasına ulaşınca babası bunca şehzadeler varken namı nişanı olmayan birine turuncu attığı için çok öfkelenir. Kızının boğulup denize atılmasını ve Hurrem'in de asılmasını ister. Ancak veziri duruma müdahale edip Hurrem'in hapsedilmesini ve kızın da mağaraya gönderilmesini sağlar. Sencer, kızını öldü sanırken vezir ona gizlice bakmaya devam eder. Günler sonra şehrin yakınlarında bir aslan ortaya çıkar. Padişah askerleri onu öldürmek için saldırıya geçtiklerinde padişahın oğlu yara alır ve ölür. Bunun üzüntüsüyle padişah Bezm şehrinde kalamayıp birkaç günlük yolda yeni bir şehrin inşasını emreder, halkıyla birlikte oraya göçer.

Ferruh aylarca Sehm'in yanında kalır. Zevk, eğlence içindeki üzüntülü hâli ve bolluk içindeki zayıf bedeni nedeniyle Sehm ona derdinin ne olduğunu sorar. Böylece Ferruh'un Hüma'dan ayrı düştüğünü öğrenir. Başta onu vazgeçirmeye çalışır, Hüma'yı araması için adamlarını görevlendirebileceğini söyler. Ancak Ferruh bizzat kendisi aramayınca bulmanın mümkün olmayacağını söyleyerek Sehm'den icazet ister. Sehm sonunda çaresiz kalıp Ferruh'un seyahati için gereken her şeyi hazır eder ve onu yola koyar. Ferruh beş on gün kadar yolculuk eder. Bir gün konakladıkları yerde Ferruh uyurken yanındaki Sehm'in adamları atları ve malları alarak kaçarlar. Ferruh yürüyerek bir iki gün yola devam eder ve bir iskeleye varır. Buradaki gemiye binmek ister ama reis onu gemisine almaz. Gemi henüz hareket etmeden deniz tarafından bir yelkenli gelip gemiye saldırır. Ferruh kendini

gemilerine almayan tüccarlara acır ve onlara yardım etmek için karşı tarafla savaşmaya başlar. Karşı tarafın lideri olan Hüman'ın tam başını kesecekken onun haramiye benzemediğini fark edip neden böyle bir işe kalkıştığını sorar. Hüman da Saba vilayetinin Tecan şehrinin hükümdarı olduğunu, aşk belasına uğradığından böyle bir şey yapmak zorunda kaldığını anlatır.

Burada yine kızını vermek istemeyen bir padişah söz konusu edilir ve “hayvanlarla savaş” motifi işlenir:

Ad Şah, kızına talip olan kişilere, beslemiş olduğu yavuz bir boğayı öldürmeyi şart koşturmuştur. Bu amaçla pek çok kişi ya ölmüş ya da sakat kalmıştır. Ferruh, Hüman için boğayı öldürebileceğini söyler ve Ad Şah'ın divanına varıp hâlini arz eder. Şah, Ferruh'u beğenip kızını Hüman için istemesinden rahatsızlık duyar. Ancak böyle bir şart koşturmuş olduğu için de geri adım atamaz. Böylece bir gün belirlenir ve Ferruh boğayı öldürür. Ad Şah, Ferruh'un boğayı öldürmesi üzerine büyük bir üzüntü duyar, kızını Hüman'a vermemek için ondan Mehla'yı öldürmesini isteyerek kurtulmaya çalışır. Ferruh, Hüman için bunu da yapabileceğini söyler ve iki taraf da askerlerini hazır eder. İki askerin karşı karşıya geldiği yerde Mehla ile Ferruh iki kahraman gibi mücadele eder. Mehla yaralanınca Ferruh iyileşmesi için ona üç gün mühlet verir. Mehla iyileşince tekrar karşı karşıya gelirler. Ferruh galip gelince onu öldürmelerine mâni olur. Böyle güçlü bir kimsenin nadir bulunduğunu ve kendilerine bağlı kılmalarının daha iyi olacağını söyler. Mehla'nın da itaat etmesiyle Şah yeni bir oyun arama telaşına düşer ve çeyiz hazırlamayı bahane ederek bir ay mühlet ister. Birkaç gün içinde adamlar toplayıp Ferruh, Mehla ve Hüman'ı öldürtmeyi amaçlamaktadır. Bir gece kızını kaleye gönderip uzaklaştırır. Bu durumu haber alan biri Ferruh'a bildirir ve üçü hemen kızın peşine düşüp kızını alarak gemiye binip kaçarlar. Giderlerken bir düşman gemisine rastlarlar. Ferruh ile Mehla düşman gemisine geçerek gemiyi teslim alır. Yedi gün birlikte yol alırlar. Sekizinci gün büyük bir fırtına olur ve gemiler birbirinden ayrılır. Ferruh ile Mehla'nın gemisi Sencer ve halkının terk ettiği Bezm şehrine varır.

Ferruh ile Mehla terk edilmiş Bezm şehrinde bir köylüye rastlayıp ondan bilgi alırlar. Köylü onlara Sencer'in padişah olduğu bu şehirde bir aslanın ortaya çıkıp çok zarar verdiğini, en son Sencer'in oğlunu öldürdüğünü ve bu yüzden de padişahın yeni bir şehir inşa ettirip oraya göçtüklerini anlatır. Ferruh bu aslanın nerede olduğunu sorar. Birlikte oraya giderler. Ferruh aslanı öldürür ve köylü bu müjdeli haberi Sencer'e ulaştırır. Sencer, Ferruh'un hem benzersiz güzelliğine hem de kahramanlığına hayran kalır. Onun yanında kalmasını isteyip bütün ihtiyaçlarını görür. Hep beraber Bezm şehrine göçüp şehri yeniden mamur hâle getirirler.

Ferruh bir gün Sencer Şah'ın divanına giderken Hurrem'in zindandan gelen sesini duyar, görünüşünden tanımakta zorlansa da sesinden bilip hemen yanına koşar. Birbirlerine başlarından geçenleri anlatırlar. Ferruh üzgün hâlde divana gidip Şah'a durumu arz eder, kardeşinin günahının bağışlanmasını diler. Şah, bu kişinin Hurrem olduğunu öğrenince başta kabul etmek istemez. Ferruh'un kederlenmesi üzerine çaresiz kalıp Hurrem'in getirilmesini emreder. Ferruh ve Hurrem bir araya gelince Hüma hakkında konuşma fırsatı bulur. Hurrem, Ferruh'u bulmak için Hüma tarafından görevlendirildiğini anlatır. Bu haberler üzerine Ferruh sevinir ve hemen şehirden ayrılıp Hüma'ya kavuşmak ister. Bu amaçla da Mehla'yı icazet alması için Sencer Şah'ın divanına gönderir. Ferruh'un sefer hazırlıklarıyla meşgul olması Hurrem'i kederlendirir. Onun için bu denli belalara maruz kalmışken Ferruh'un bir kere olsun derdini sormayı büyük üzüntü duymasına neden olur. Nihayetinde Ferruh durumu öğrenince af diler ve Dilgüşa'yı kurtarmak üzere yola çıkarlar. Mağaradaki bekçileri öldürüp Dilgüşa'yı alıp kaçarlar. Sağ kalan bekçilerden biri Şah'a haber verir. Şah, askerlerini peşlerinden gönderir. Askerlerle mücadele sırasında Mehla okla vurularak ölür.

Ferruh, Hurrem ve Dilgüşa kaçıp bir köye gelirler. Köyde Dilgüşa'nın güzelliği dikkatleri üzerlerine çeker. Zaim, kıza âşık olur ve onu Ferruh'tan ister. Ferruh "Kız, kardeşimdir; Hurrem de damadımdır." dese de fayda etmez. Köy içinde kavga çıkar. Aracılar iki tarafı buluşturup bu işi hileyle çözmesi için Zaim'e nasihatte bulunurlar. Zaim de af dileyip onları bağına davet eder. Bağda yemek yendikten

sonra Zaim içine ilaç katmış olduğu şarabı Ferruh'la Hurrem'e ısrarla içirmeye çalışır. Onlar şarabı içip de kendinden geçtiği vakit Dilgüşa'yı yanına getirtir. Hurrem'le Ferruh'u öldürmek ister. Arkadaşları akıl verip düşmanın çok olduğunu, bu durumun padişahın kulağına gidebileceğini söylerler. En iyisi bu adamları haramiler olarak padişaha götür ve onun emriyle öldür derler. Zaim de bu sözlerle itimat edip denileni yapar. Ancak şehrin şahı Hüman Şah'tır ve söz konusu edilen kişileri görmek istediği vakit, Zaim'in yalanı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Zaim yakalanarak zincire vurulur ve sonra da katledilir.

Hüman Şah, vezirlerine "Hayatıma sebep olan Ferruh Şah işte budur, gemiyle gelirken ayrılmıştık..." diyerek Ferruh'u tanıtır. Şah'ın emriyle Dilgüşa getirtilip Hurrem'e teslim edilir. Hüman Şah, Ferruh'u tahtına geçirmek ister. Ferruh ise hem sevdiğinden ayrı olması hem de babasına duyduğu hasret yüzünden kalamayacağını söyleyerek icazet ister. Bunun üzerine Hüman tacını tahtını bırakıp Ferruh'a yoldaşlık etmek ister. Ferruh, bir şahın ülkesini bırakarak yollara düşmesinin uygun olmayacağını söyler. Sonunda Hüman Şah develer, katırlar, kumaşlar, mallar, mücevherler hazırlatıp hizmetkârlarıyla birlikte büyük bir kervan ile Ferruh, Hurrem ve Dilgüşa'yı uğurlar. Veda sırasında Ferruh'u uyarıp yolları üzerinde Tus adlı zalim bir padişah olduğunu ve oradan ihtiyatla geçip gitmelerini söyler.

Ferruh, Hurrem ve Dilgüşa, Hüman'ın ülkesinden ayrılıp yola devam ederlerken Tus'un ülkesinin sınırından geçerler. Bu esnada sınır bekçileri tarafından fark edilirler. Bekçinin adamları kim olduklarını öğrenmek için yanlarına gider, mallarının çok olduğunu ve yanlarında güzel bir kız olduğunu görüp bunu bekçiye bildirirler. Bekçi, kızı görünce akli gider; onları düşman sayıp öldürüp kıza ve mallara el koymak ister. Ancak arkadaşları onu uyarır ve durumu Tus'a bildirince isteğine daha kolay ulaşabileceğini söyler. Bunun üzerine bekçi, Ferruh ve Hurrem'i Tus'a götürmekle görevli olduğunu söyleyip onları Tus'un huzuruna götürür. Tus öfkeyle onlara kim olduklarını sorar. Ferruh tacir olduklarını söyler ama Tus ona inanmaz. Yanlarında bulunan bazı adamlar kurtulmalarına vesile olur sanarak

Ferruh'un aslında bir şahın oğlu olduğunu söylerler. Tus, Ferruh'un yalan söylediğini anlayınca onu azarlar, Hurrem ve Dilgüşa ile birlikte zindana atar.

Tus bir gün bekçiyi Hüma'nın taht yeri olan Ferah şehrine haberci olarak göndermek ister. Ferah şehri hâkimi yılda bir kez Tus'a haraç gönderirmiş ama Hüma padişah olduğundan beri bu görevi ihmal etmiş. Tus da habercisi aracılığıyla bu haracı isteyecektir; aksi hâlde de şehre saldıracaktır. Bekçi yola çıkar. Vakitsiz ve tedbirsiz bir şekilde şehre vardığı için sınırı kollayan görevlilerin saldırısına uğrayarak öldürülür. Hüma'nın adamlarının karşı tarafı düşman sanıp saldırması, Tus'a yanlış bir şekilde aksettirilir. Şöyle ki Tus'a, Hüma'nın Tus tarafından gelenleri öldürmek üzere yol üzerine adamlar yerleştirdiğini, Tus'a isyan edip hücum etmeyi planladığını söylerler. Bunun üzerine Tus asker toplayıp Ferah üzerine yürümeyi planlar. Bu haber casuslar tarafından Hüma'ya ulaştırılınca Hüma kederlenir ve devlet adamlarını toplayıp Tus'a durumu açıklayıcı bir mektup yazmayı kararlaştırır. Mektup hazır olunca Hengâm elçi olarak yola koyulur. Tus'un askerleri arasında Ferruh ve Hurrem ile karşılaşan Hengâm, Ferruh'a Hüma'dan haberler verir. Daha sonra Tus'un divanına gidip mektubu sunar. Tus barış teklifini geri çevirir. Hengâm geri dönüp Hüma'ya Ferruh'un müjdesiyle birlikte Tus'un savaş haberini getirir. Bunun üzerine Hüma asker toplar ve Hengâm'ı serasker yapar. Ordusuyla birlikte büyük bir gururla Ferah'a yürüyen Tus, Hüma'nın kaçıp gitmek yerine asker toplamış olmasına güler. Kendisi varmadan önce bir miktar askeriyle birlikte kardeşi Muzaffer'i gönderip Hüma'nın ordusunu dağıtıp kendisini öldürmeden getirmelerini ister. Bu haber casuslar tarafından Hüma'ya ulaştırılınca Hüma acı duyar ama Allah'a sığınarak yüreklilik gösterir ve Muzaffer varmadan ona baskın düzenlemeyi kararlaştırır. Hengâm ile askerleri Muzaffer'in ordusunu basıp Muzaffer'i öldürür. Zafer haberi bekleyen Tus, Muzaffer'in öldürüldüğünü duyunca ağlayıp saçını sakalını yolar. Beyleri onu teselli eder ve gayrete gelip Hüma üzerine saldırarak intikam almaya karar verir. İki tarafın askeri karşı karşıya gelir, büyük bir savaş başlar. Bu esnada Tus tarafında yer alan Ferruh, Tus'un ensesine kılıç vurup başını yere düşürür. Bu olay asker arasında kargaşaya yol açar. Hüma, vezirini ve

Hengâm'ı Tus'un askerini kovmakla görevlendirir. Böylece Tus'un şehri de fethedilmiş olur. Ferruh ise Hurrem'in yol göstericiliği ile Hüma'nın yanına varır. İki âşık yeniden kavuşur. Hem kavuşmanın hem de fethin sevinci ile kutlamalar, eğlenceler düzenlenir. Hüma muradına kavuştuktan sonra Hurrem ile Dilgüşa'ya büyük bir düğün yapıp onların da mutlu olmasını sağlar.

Hüma, divanını toplayıp orada bulunanlara kendi kimliğini açıklar. Ferruh'u tanıtır ve bir teklifte bulunur. Bu teklife göre ya Ferruh'u tahta geçirip padişah edineceklerdir ya da aralarından seçtikleri birini şah edinip Hüma ile Ferruh'u babalarının vilayetine yolcu edeceklerdir. Hepsi birden Hüma ile Ferruh'un başlarında olmasını ister ve Ferruh'un saltanatını kabul eder. Böylece Hüma, Ferruh'a taç ve kemer ile hilat giydirerek onu tahta çıkarır.

Birkaç gün sonra Ferruh, mektuplar yazarak Hengâm'ı babası Numan Şah'a ve Hümam'ı da Hümayun Şah'a gönderir. Babalarına gönderdikleri habercilerden haber beklerken birkaç ay geçer. Ferruh gündüzleri devlet işleriyle geceleri de Hüma ile yiyip içip eğlenerek vakit geçirir.

Bir gün Hüma, Ferah şehrinde sıkılır; havası suyu güzel bir yerde inşa edilmiş olan Merkez Kalesi'ne gidip birkaç gün orada zevküsefa etmek ister. Ferruh ile birlikte atlanıp oraya giderler. Kasrın etrafında gezerlerken Ferruh'un bastığı tahta çöker ve Ferruh aşağı düşer. Hüma çığlık atıp yanına koşar. Ferruh'un öldüğünü sanıp hançerini çıkarır ve Ferruh'un üzerinde canına kıymak ister. Cariyeler Hüma'yı tutup kendini öldürmesine mâni olurlar. Ferruh'un bir ayağı kırılmıştır. Hüma, Ferruh'un yaşadığına çok sevinir ama bütün bunlara sebep olduğu için de çok üzülür. Kurbanlar kesip adaklar adar ve üstat cerrahlar getirtip Ferruh'un ayağını sardırır. Ferruh'un bu hâlimden etraftaki düşmanların haberi olur. İntikam almak için fırsat gözleyen düşmanlardan biri de Tus'un kardeşinin oğlu Cabir'dir. Cabir önce Tus'un şehrine hâkim olan emiri öldürüp şehri ele geçirir. Daha sonra askeriyle birlikte Ferah üzerine yürür. Bu haber Hüma'ya ulaşınca Ferruh da askerin toplanmasını emreder ve askerin başına Hurrem'i geçirir; ancak asker bozguna uğrar. Hurrem canını zor kurtararak kaleye sığınır. Durum böyle olunca şehri terk etmeye karar

verirler. Bir gemi hazırlatıp (Ferruh, Hüma, Hurrem ve Dilgüşa) yelken açıp kaçarlar. Birkaç gün yol alırlar. Bir gün sert bir rüzgâr eser ve gemi kayaya vurup parçalanır. Bir tahtaya Ferruh ile Dilgüşa başka bir tahtaya da Hurrem ile Hüma tutunur. Hayatta kalmışlardır ama ayrı düşmüşlerdir.

Hurrem ile Hüma kolaylıkla kıyıya çıkar. Ferruh ile Dilgüşa ise iki üç gün aç susuz tahta üzerinde gider. Ferruh hem Hüma'dan ayrılışı hem ayağının yarası hem de boğulup ölme korkusu ile acı içindedir. Bütün acılarına Hüma'nın ayrılığı üstün gelir. Dördüncü gün, üzerinde buldukları tahta bir kıyıya yaklaşır ve binbir güçlükle Dilgüşa ile karaya çıkarlar.

İki âşık çiftin birbirinden ayrı düşmesini konu edinen bu kısımda Ferruh'un üzüntüden sahralarda dolaşması ve burada "hayvanlarla konuşması" motifi işlenmektedir:

Dilgüşa bir balıkçıya rastlayıp hâlini anlatır. Balıkçı gelip Ferruh'a bakar ve yiyeceğini onlarla paylaşır. Ferruh ona buldukları şehrin adını ve şahını sorar. Balıkçı da Mina şehrinde olduklarını ve şahın adının Sad olduğunu söyler. Ferruh balıkçıdan şehirden bir kağrı getirmesini ve onlara şehirde bir oda kiralamasını ister. Birkaç ay geçtikten sonra Ferruh tamamen iyileşir, Hüma'dan ayrı düştüğü için sahralarda dolaşmaya ve kuşlar ile karıncalarla konuşmaya başlar. Yanlarındaki para tükenince şehrin dışındaki bağlara gider. Orada bağını işleten bir emir görüp ona bağda çalışmak istediğini söyler. Emir ise Ferruh'un görünüşünü beğenir, bağ işine talepkâr oluşuna şaşırır ve onu sohbet arkadaşı edinmek ister. Ferruh ona başından geçenleri anlatır ve emir onu sağ salim babasına göndereceğine dair söz verir.

Bir gün Sad Şah'ın düşmanı olan Hürmüz, Şah'a savaş açar. Sad Şah her ne kadar barışı sürdürmek istese de çaresiz, asker toplamaya başlar. Emir, Ferruh'u Şah'a övgüyle takdim eder ve her ikisi de Şah'ın askerleri arasına katılır. İki tarafın askeri karşı karşıya gelir. Hürmüz'ün Siyeh Merd lakaplı bir yeğeni vardır. Sad Şah'ın yirmi kadar askerini öldürünce askerler onun karşısına çıkmaya korkarlar. Böyle olunca Siyeh Merd de gururlanıp meydanda nara ve kahkaha atarak dolaşır.

Askerlerin morali bozulmuşken Ferruh ona karşı çıkıp meydana girer ve birkaç zayıf öldürmekle neden gururlandığını sorar. Aralarında büyük bir mücadele geçer ve sonunda Ferruh, gürzü ile Siyeh Merd'in başını dağıtır. Hürmüz, yeğeni Siyeh Merd'in öldürüldüğünü görünce hem üzüntü hem de öfke ile Ferruh'a askerleriyle birlikte saldırır; kendisi bir filin üzerindedir. Sad Şah bunu görünce hemen kendi askerine Ferruh'a yardıma koşmalarını emreder. İki taraf arasında büyük bir çarpışma olur. Hürmüz kayıpların çok olduğunu görünce ara verir; ertesi gün askerler tekrar toplanır. Hürmüz, Ferruh'u öldürmekle düşmanı ele geçirebileceğini düşünür ve meydana onu çağırır. Fakat Ferruh'un okuyla ölür ve askerleri de bozguna uğrar.

Sad Şah, Ferruh sayesinde büyük bir düşmandan kurtulduğu için çok mutludur; Ferruh'u oğlu gibi ağırlar, kızı Dilbend Banu'yu da ona vermek ister. Bu haber vezir tarafından Ferruh'a bildirildiğinde Ferruh mühlet isteyip Dilgüşa ile kaçmayı kararlaştırır. O gece kimseye haber vermeden birlikte atlanıp yola çıkarlar. Ertesi sabah vezir cevap almaya gittiğinde kimseyi bulamayınca durumu anlar ve Şah'a bildirir. Sad Şah çok öfkelenir, askerlerini yanına alıp bizzat peşlerine düşer. Dilgüşa, bekçilik yapması gerekirken uyuyakalır. Bu sırada Şah'ın askerleri etraflarını kuşatır. Askerler Ferruh'u yakaladıklarında Şah, yaptığı şey dolayısıyla onu ayıplar, vefasızlık etmekle suçlar ve türlü sözlerle azarlar. Ferruh, Şah'ın üzenliğini öpüp özür dilemekten başka bir şey yapamaz. Şehre dönerler ve Şah, Ferruh ile Dilgüşa'yı zindana attırır. Aradan bir hafta geçince Şah, veziri aracılığıyla Ferruh'u yoklatır ama Ferruh inat etmeye devam etmektedir. Vezir ile Dilgüşa nasihat etseler de fayda etmez. Şah, Ferruh'un evlilikten kaçınmasını yine Dilgüşa'ya bağlayıp onun sekbanlara verilmesini, Ferruh'un da asılmasını emreder. Dilgüşa, bu fermanı duyunca Ferruh'un ayaklarına kapanıp evliliği kabul etmesi için yalvarır. Sonunda Ferruh evliliğe razı gelir ve Sad Şah büyük bir düğün yapıp Ferruh'u kızını ile evlendirir.

Gemileri parçalandıktan sonra Hüma ile Hurrem kolayca sahile çıkmıştır. Karşlarına bir balıkçı çıkar ve ondan yardım isterler. Balıkçı onları köyüne götürüp ağırlar. Bir haftanın içinde Hüma'nın güzelliği dillere destan olur. Bir gün göçebe bir

bey olan Uç'un meclisinde Hüma'nın güzelliğinden söz açılır. Uç, Hurrem'i çağırıp ondan Hüma'yı ister. Hurrem bunun mümkün olamayacağını söyleyince de onu kovdurup adamlarına Hüma'yı getirmelerini emreder. Hüma'yı getirdiklerinde onun güzelliğine vurulur ama huyunu kötü bulur. Çünkü Hüma onun teklifini kabul etmez. Hüma önce ona layık olmadığını söyler. Sonra erinin beş on güne kadar çıkıp geleceğini söyleyerek vakit kazanmak ve bu yolla onun elinden kurtulmak ister. Ancak sözleri Uç'u hiç etkilemez. Uç mal mülk ile Hüma'yı razı edemeyince ona zorla sahip olmak ister. Hüma zorda kaldığını anlayınca Uç'a tokat atıp onu yıkar. Uç bu duruma öyle öfkelenir ki Hüma'ya vurur ve boyun eğinceye kadar onu direğe bağlayıp günde yüz kırbaç vurulmasını emreder.

Hurrem, Uç'un yanından kovulup da çaresiz kalınca etrafa dert yanıp yardım arar. Bir gün bir çobana rastlar. Çoban, adil bir şah olan Sad'ın ona yardımcı olabileceğini söyler. Üstelik yakın zamanda Sad'ın bir damat edindiğini ve zorlukla karşılaşan herkesin ona varıp derdine derman bulduğunu anlatır. Bunun üzerine Hurrem süratle yola koyulur. Şah'ın damadının Ferruh olduğunu görüp şükürler eder. Hurrem, Hüma'nın durumunu Ferruh'a anlatır. Ferruh, kardeşinin Uç'un elinde esir düştüğünü, onu kurtarmaya gideceğini söyleyerek Sad Şah'tan izin ister. Sad'ın mevcut olan askerini yanına alıp Uç'a baskın yapmayı planlamıştır ama durumu öğrenen biri Uç'a haber verir. Uç da oba halkına savaşa hazır olmalarını söyler. İki taraf karşı karşıya gelir, büyük bir çarpışma olur. Ferruh, Uç'u kılıcıyla yaralar, atından yıkar; askerler de Uç'un başını kesip bir mızrağa diker.

Kavuşmayı engelleyen bir dizi olaydan sonra Ferruh, Hüma'nın hapsedildiği yere gidip onu kurtarır. Sad Şah'a fetihname yazıp gönderir. Birkaç gün Uç'un bağlarında eğlendikten sonra döneceğini bildirir. Ferruh, Hüma ve Hurrem, Uç'un cennet bahçelerine benzeyen bağında büyük bir eğlence meclisi tertip edip eğlenirlerken Sad Şah'tan Ferruh'a sövgü dolu, korkunç bir mektup gelir. Şah, casusları aracılığıyla durumdan haberdar olmuştur. Mektupta Ferruh'a aşkıandan vazgeçip ailesinin yanına dönmesini, aksi hâlde binlerce askeriyle yola çıkıp onu

yakalayıp perişan edeceğini bildirmektedir. Ferruh, onun haklı bir öfkeye sahip olduğunu düşünür ve savaşmak yerine kaçmayı tercih eder.

Ferruh, buldukları yere yakın olan memleketleri sorup öğrenir. Ferâme şehrinin hemen yakınlarında olduğunu öğrenince Ferruh ile Hurrem babalarının şehrine yaklaşmış oldukları için çok sevinirler. Hüma ve Dilgüşa ile hemen yola koyulurlar.

Hikâyedeki metin halkaları, genel olarak birbirleriyle uyumlu bir şekilde bağlanmaktadır. Ancak burada, Dilgüşa'nın halkaya nasıl dâhil olduğu konusu başarılı bir şekilde işlenmemiştir.

Husban Şah onları karşılayıp bir hafta kadar ağırlar. Ferruh, babası Numan Şah'a adam gönderip sağlık haberini vermek ve ardınca da yola koyulmak ister. Bu görev Hurrem'e verilir. Hurrem birkaç gün süratle yol alır ve bir gün dinlenmek üzere durduğunda büyük bir çadır görür. Çadırdaki ise Ferruh'u alıp getirmesi için Numan Şah tarafından görevlendirilen Vezir Kamil ve Hengâm bulunmaktadır. İki taraf da birbirinden haberdar olunca Vezir Kamil ile oğlu Hurrem birbirine kavuşur. Baba oğul sevinç içinde üç gün geçirir. Hurrem başlarından geçenleri babasına anlatır. Bundan sonra Hurrem vazifesini yerine getirmek amacıyla Numan Şah'ın şehrine doğru yola koyulur. Vezir Kamil de Ferruh'u almak üzere Ferâme şehrine gider.

Hurrem, Numan Şah'a Ferruh ile başlarından geçenleri anlatır. Şah şükürler edip Hurrem'in Ferruh'a yaptığı iyilikler için ona türlü iltifatlarda bulunur. Vezir Kamil de Ferruh'un yanında birkaç gün geçirir. Yolculuk için hazırlık yaparlar ve Dilgüşa ile Hüma'yı da yanlarına alarak yola koyulurlar. Müjdecî, Numan Şah'a haber verince Şah, oğlunu karşılamaya çıkar. Baba oğul kavuşup hasret giderir ve birlikte Gülbam şehrine dönerler. Birkaç günü sevinç içinde yiyip içerek geçirip yorgunluklarını giderirler.

Mutlu sonla biten hikâyede, Numan Şah, Ferruh ile Hüma'ya kırk gün kırk gece düğün yapar. Birkaç gün geçtikten sonra da ölmeden tahtını oğluna bırakmak ve

kendi vaktini ibadetle geçirmek istediğini söyler. Ferruh tahta çıkar. Hurrem vezir, Hengâm da subaşı olur.

Numan Şah, devlet adamlarına seslenip Ferruh'a bazı nasihatlerde bulunmak istediğini söyler. İlk nasihati, dünyaya aldanmamaktır. İkinci nasihati, adaletli olmak ve halkın düzen içinde yaşamasını sağlamaktır. Üçüncü nasihati, her emirde ılımlı olmak ve haddi aşmamaktır. Dördüncü nasihati, mal biriktirip de cimri adam olarak anılmamaktır. Beşinci nasihati ve vasiyeti, hüner sahiplerini korumak ve her sınıfın iyisine saygı gösterip gözetmektir. Ferruh bu nasihatleri dinleyip kabul eder ve kendilerinden sonra gelen hükümdarlara dahi faydalı olması için gümüşten bir levha üzerine altın kalemle yazılmasını emreder.

Bundan sonra Numan Şah uzlet köşesine çekilip oğlunun devleti için duacı olur. Ferruh, adaletiyle ve yönetimiyle meşhur bir şah olur. Hüma ile uzun yıllar kaygısız, sevinç içinde bir hayat geçirirler. Öldüklerinde, yadigâr olarak güzel bir ad bırakırlar.

2. 4. Şahıs Kadrosu:

2. 4. 1. Ana Kahramanlar³⁶

Hikâyede birinci, ikinci ve üçüncü derecede pek çok kahraman bulunmaktadır. Kahramanların bazıları sadece rolü gereği var olmakta ve dolayısıyla onlardan kısaca söz edilmektedir. Örneğin Cumhur Şah, Nazenin Banu'nun babası ve Çin padişahı olmakla söz konusu edilir. Numan Şah ondan kızını ister ve düğünden sonra hikâyede bir daha adı geçmez. Aynı şekilde Nazenin Banu, Ferruh'u doğurduktan sonra bir daha anılmaz. Bununla birlikte Numan Şah (tahta çıkışı) ile başlayan hikâye, Ferruh ve Hurrem'in başlarından geçen türlü maceralardan sonra yine Numan Şah (tahtı oğluna bırakışı) ile bitirilmektedir.

Hikâyenin geneline hâkim olan kahramanların Ferruh ile Hurrem olduğunu, daha sonra bunları Hüma'nın takip ettiğini söyleyebiliriz.

³⁶ Bu başlık altında, hikâyede "bir isme sahip olan" kişiler söz konusu edilmektedir.

Kahramanların adı ile sıfatları arasında yer yer bir ilgi kurulduğu görülmektedir:

“Hümā’nuñ Pārsā-nām bir müşfiḳ u mihrbān dāyesi var idi. Ğāyet de ‘ākıl ü kār-dān ve nāmı gibi pārsā-yı cihān idi.” (32b)

Numan Şah oğluna isim verirken de şöyle söylemektedir:

“Toğup gösterdi çün bā-zīb ü fer ruḥ
Ḳodı şāh-ı cihān adını Ferruḥ” (16a)

Hikâyede kadın kahramanların adlarının “Banu” ile birlikte kullanıldığı görülmektedir:

Dil-güşā Bānū, Hümā Bānū, Dil-bend Bānū gibi.

Ruz Şahı’nın kızından bahsederken ise adı anılmayıp ondan yalnızca “Banu” diye söz edilmektedir. Bununla birlikte kadın kahramanlara adı olsa dahi yalnızca “Banu” olarak da hitap edildiği görülmektedir:

“Ey Bānū, hiç olur mı ki...”

Hikâyedeki kadın kahramanlar genel olarak güzeldir, güzellikleri ile dikkat çekerler. Bu yüzden gittikleri yerlerde karşılıklarına çıkan her erkek onlara vurulup âşık olur. Bu duruma düştüklerinde kendilerini kurtarmak için hileye, oyuna başvururlar yahut da güçlkle karşılaşp belaya uğrarlar.

Erkek kahramanlar ise genel olarak yiğittir, cesurdur. Bir kahramandan bahsedileceği zaman öncelikle onun zalim ya da iyi yürekli olduğu vurgusu yapılır. Savaşın dahi adabı vardır, düşmana mertçe davranılır.

Aşağıda kahramanların adı, akrabalık ilişkileri, sıfat ve unvanları belirtilerek bu kahramanların hikâyedeki rollerine değinilmiştir. Hikâyede birinci derecede rol oynayan Ferruh, Hüma ve Hurrem’e öncelikli olarak yer verilip diğer kahramanlar için alfabetik bir sıralama esas alınmıştır.

Ferruḥ Şāh: Numan Şah ve Nazenin Banu’nun oğludur. Ferruh, Vezir Kamil’in oğlu Hurrem ile aynı gün doğar ve sarayda birlikte büyürler. Beş yaşına geldiklerinde talim için bir edibe teslim edilirler. Yedi-sekiz yaşına geldiklerinde hem ilim hem de askerlik için gerekli olan eğitimi almaya başlarlar ve dokuz yaşına

geldiklerinde hem ilimde hem de ok ve süngü kullanmada, ata binip kılıç kullanmada usta olurlar. Eğitimin sonunda padişahlara gereken her türlü fen ve sanatla donatılmışlardır. On-on iki yaşına geldiklerinde gündüzleri ava çıkıp geceleri ise nazenin kızlar ve çengiler ile eğlenerek vakit geçirirler.

Ferruh sık sık ava çıkmaktadır. Avdayken karşılaştığı Selim sayesinde Hüma'dan ve onun vasıflarından haberdar olur, duydukları ile Hüma'ya âşık olur. Hüma'nın şehrine varmak için babası Numan Şah'tan habersiz, Hurrem ile birlikte yola çıkar.

Ferruh, her geçen gün Hüma'nın aşkıyla ağlayıp inler. Hüma'nın nazlı ve endişeli davranışları, yokluğu ona acı verir. Hüma'ya olan aşkını dile getiren bir gazel yazar.

Alemşah'tan kaçarken Hurrem atıyla birlikte suya kapılıp gidince Ferruh onun öldüğünü sanıp üzüntüsünden kendi canına kıymak ister.

Ferruh, parası olmadığı için onu gemiye almayan tüccarların saldırıya uğradıklarını gördüğünde onlara acır ve yardım eder. Saldıran tarafın lideri Hüman'ın başını kesecekken onun haramiye benzemediğini fark edip neden böyle bir işe kalkıştığını sorar. Hüman'ın da kendisi gibi aşk belasına uğramış biri olduğunu öğrenince ona yardım etmek ister. Bu amaçla Ad Şah'ın şart koştuğu boğayı öldürme işine talip olur. Ferruh boğayı öldürünce Şah bu kez de düşmanı olan Mehla'nın öldürülmesini ister. Ferruh, Hüman için bunu da yapabileceğini söyler. Mehla, Ferruh ile kahramanca mücadele edince Ferruh onun gibi birini öldürmek yerine kendilerine bağlı kılmalarının daha doğru olacağını söyler.

Ferruh, Sencer'in şehrini terk etmesine ve oğlunun ölümüne sebep olan aslanı öldürür. Bunun üzerine Mehla onun kahramanlığından övgüyle söz eder. Ferruh ise alçakgönüllülükle bu sözleri karşılar:

“Ferruh dahı hazz eyleyüp ‘Bu ni‘met Hakk te‘âlânuñ ihsânıdır ve yârân-ı şâfâ ve ihvân-ı vefânüñ hüsni himmetidür.’ diyüp Mehla'ya nüvâzişler ve dervişâne cünbişler kılp tevâzu‘ lar itdi.” (97a)

Hüma divanını toplayıp Ferruh'un tahta geçmesini teklif eder, orada bulunanların hepsi Ferruh'un saltanatını kabul eder ve Ferruh yönetime geçer:

“Ferruḥ Şāh aḥvāl-i re‘āyā vü sipāh ile muḳayyed olup bir melik-i melek-intibāh oldu ki nām u nişānı ve şīt ü şadāsı eṭrāf u eknāfa münteşir oldu. ‘Adl ü siyāsetde müselleme ve fikr ü firāsetle meşhūr-ı ‘ālem olmuşdı.” (120a)

Ferruh, Hüma ile kaçarken sert bir rüzgârda gemileri kayaya vurup parçalanır. Bir tahta parçasına tutunup Hüma’dan ayrı düşen Ferruh, feleğe sitem eder:

“Ey felek nitdüm saña cevri-i firāvān eyledün
Ol dürri deryāya şalduñ bağrumı ḳan eyledün

Taḥtumı ber-bād idüp bir taḥteye muḥtāc idüp
Şındurup pāyum başumla gūy u çevgān eyledün

Taḥtumı pīrüz idüp her bir günüm nev-rüz idüp
Evvel iḥsān ‘āḳıbet bīmār-ı hicrān eyledün” (123b)

Hüma’dan ayrı düşünce her yanda onu arar, hayvanlarla konuşmaya başlar:

“...Ferruḥ’uñ kārı şehr içre gezüp Hümā ile Ḥurrem’den ḥaber ü eşer ṭuymaḳ idi. Şehirlüden kimesne ile iḥtilāṭ itmeyüp kendünüñ nām u nişānın setr ü iḥfā ider gāhī şaḥrālara çıkar murğ u mūra ḥiṭāb eyleyüp ğam-ı cānānla giryān u nālān olup āh u efgān ider aḥşam olunca gezerdi.” (124b-125a)

Ferruh, Hüma’yı Uç’un elinden kurtarır ve birlikte Ferruh’un şehri olan Gülbam’a giderler. Numan Şah, Ferruh ile Hüma’ya kırk gün kırk gece düğün yapar ve tahtını oğluna bırakır. Ferruh adaletiyle ve yönetimiyle meşhur bir şah olur, Hüma ile kaygısız, sevinç içinde bir hayat geçirir.

Hikâyede Ferruh çoğunlukla şu şekillerde anılmaktadır:

Ferruḥ-ı dil-āver, Ferruḥ-ı ferḥunde-fer, Ferruḥ-ı gül-ruḥ, Ferruḥ-ı ḥürşid-ṭal‘at, Ferruḥ-ı nev-cüvān, Ferruḥ-ı ferruḥ-nihād, Ferruḥ-ı ferruḥ-fāl.

Hümā: Hıta şehrinin padişahı Hümayun Şah’ın kızıdır ve güzelliğiyle meşhur olmuştur. Herkesi kendine âşık etmiş ama kimseye gönül vermemiştir. Hüma’nın vasıfları şöyle dillendirilmektedir:

“Sözinüñ lezzetinden şehr-i yağma

Gözinüñ ‘ işvesinden Zühre şeydâ

Dudağı aqıdur âb-ı hayâtı

Eridür la‘ l-i cân-bağşısı nebâtı

Çaşı fitne kemânın saht kırması

Ruğı şehmât için ferzini sürmüş

Teni bādâm-ı terdür zülfi engür

Çoludur ol ikinüñ müşğ ü kâfûr

Ağızdan şuyı kim yire atardı

Çara toprağda ney-şeker biterdi

Şeşilse terliginden bir iligi

Görinürdi sünük içre iligi

Leb ü zülfi iderdi sihr ü efsûn

Gören olurdu ol Leylâ’yı Mecnûn

Hired hüsünin görür hayrân olurdu

‘ Aql vaşfında ser-gerdân olurdu’ (17a)

Hüma, Hurrem-abad şehrinde yaşamaktadır ve bu şehrin yakınındaki Şeddad Kilisesi’nde ibadet etmektedir. İbadete gittiği zaman fakirlere kâselerle süt dağıtır, usta nakkaşlara kilisenin duvarlarına tasvirler yaptırır.

Hüma, Ferruh’u rüyasında görür ve ona âşık olup aşk derdine düşer. Buna çare olarak kiliseye ibadete gider; orada Hurrem’in yaptığı Ferruh tasvirini görünce aşkı ziyadeleşir. Hurrem’i cariye kılığında sarayına getirtip ona günlerce Ferruh hakkında sorular sorar. Artık sabrı kalmayınca da Ferruh’u görmek ister. Buna karşılık Hurrem hem Hümayun Şah’tan hem de uzun yolun getireceği sıkıntılardan söz açar. Hüma ise şöyle cevap verir:

“Çırlığuma bakma, cünbişüm merdâne ve her işüm şîrânedür.” (42a)

Hüma, Ferruh’un gazeline nazire yazar.

Hüma karşısına çıkıp da ona âşık olan erkeklerden tatlı diliyle ve hileyle kurtulmaya çalışır. Alemşah, Hüma'yı babasından istediği vakit Hüma, Ferruh'a şöyle der:

“Ey yār-ı ğam-güsār, gerçi ben zâhiren zen-i bî-mecâlin ammâ himmet ü cünbüşüm merdâne ve vaz^c u vaķârüm şîrânedür. Hıuşûşâ bizüm tâ'ifemüze mekr ü hîle musahħar ve reng ü âl itmek müyesserdür.” (59b)

Ancak zorda kaldığı zaman da mücadele eder. Esir düştüğü Zengilerin beyinden kurtulabilmek için kılıçla boynunu vurarak onu öldürür.

Kaçak olarak bindiği geminin sahibi Kaygan, Hüma'a âşık olur. Karşılık görmeyince öfkelenir ve Hüma'yı saçından sürükleyip gemi direğine bağlar. Hüma gemideki tüccarlara mücevher teklif ederek yardım ister. Böylece gemidekiler Hüma'yı reis edinip yelken açıp kaçarlar. Hüma, reis olduktan sonra yüzünü bir örtü ile gizler. Ferah şehrinin yeni padişahı olması istenince de başına gelen belalardan, her görenin sarkmasından, seyahatten usandığı için bu teklifi kabul eder. Kendisini Çin padişahının oğlu olarak tanıtan Hüma, cömertlik ve adaletle şehri yönetir.

Hüma, Ruz Şah'tan kaçan Hurrem ile Şah'ın kızını himaye eder. Şah'ın ordusunu yenip şehrini ele geçirir. Şah'ın kızına çeyiz verip büyük bir düğün yapar. Onlara şöyle der:

“Benüm ‘âdet-i kadîmem ğarîb-nüvâzlıkdur. Hıuşûşâ ‘aşk u muħabbet bâdiyelerinüñ ser-geştelerine çäre-sâz olmağı üzerüme lâzım kılmışındır.” (79a)

Tus, Hüma'ya savaş açar. Hüma ise düşmana karşı hazırlıksız değildir:

“Bârgâh-ı Tûs'da Hümâ'nuñ cäsûsları var idi. Hümâ aħvâl-i düşmenden ğâfil olmaz şâh-ı zîrek ü ‘âķıl idi.” (110b)

Hüma, kasrın etrafında gezerlerken Ferruh'un bastığı tahta çöküp de Ferruh aşağı düştüğünde onun öldüğünü sanıp hançerini çıkarır ve Ferruh'un üzerinde canına kıymak ister.

Hüma'nın başı güzelliği nedeniyle daima belaya girer. Uç ona âşık olur ve zorla sahip olmak ister. Hüma karşı koyup da Uç'a vurunca Uç yere yıkılır ve düştüğü duruma çok öfkelenir:

“Ey bürīde-gīsū, sen misin baña bu işi iden! diyüp Hümā-yı sīm-endāma bir ‘aẓīm let urdı. Ol ten-i nāzik ki ‘ömrinde gül ile urılmamışdı. Gök gök olup her hūb cefāsınū yiri nīlī elifler oldı. Ol elif ẓaddūn nüṣṣa-i cism-i pāki ser-tā-ser elif oldı.” (136b)

Ferruh, Hümā’yı kurtarır ve Gülbam’a dönerler. Numan Şah onları evlendirir. Hümā’nın Ferruh ile birlikte kaygısız ve sevinç içinde geçen bir hayatı olur.

Hikâyede Hümā çoğunlukla şu şekillerde anılmaktadır:

Hümā-yı evc-i melāḥat, Hümā-yı sīm-endām, Hümā-yı gül-‘izār, Hümā-yı semen-sīmā, Hümā-yı şīrīn-keḷām, Hümā-yı nāzenīn, Hümā-yı evc-i nāz, Hümā-yı dil-rübā, Hümā-yı ferruḥ-fāl, Hümā’yı evc-i iḳbāl, Hümā-yı evc-i istiḡnā...

Hurrem: Vezir Kamil’in oğludur. Ferruh’la aynı gün dünyaya gelmiştir ve beraber büyüyüp eğitim almışlardır. Her zaman Ferruh’un vefalı dostu olan Hurrem, Hümā’yı bulmak için Ferruh’la birlikte yola çıkmıştır.

Hurrem usta bir nakkaştır ve Hümā’nın ibadet ettiği kiliseye Ferruh’un tasvirini yapar. Hem nakşıyla hem de Ferruh hakkında anlattıklarıyla Hümā’nın aşkını artırır. Ferruh ile Hümā’nın buluşmalarında aracı olur.

Hurrem, Hümā ve Ferruh’la birlikte şehirden kaçarken atıyla suya kapılır. Bir kütüğe tutunup karaya çıkar. Geldiği köy haramiler tarafından basılınca Hurrem köylülere yardım edip okuyla pek çok haramiyi öldürür. Bunun üzerine haramiler onun gibi hünerli birini aralarına katmak ister. Hurrem ölmektense onlarla birlikte hareket etmeyi seçer.

Ruz Şah, Hurrem’e sarayının nakşını yaptırır ve ondan övgüyle söz eder:

“...Bu deñlü şan‘at ve hünere mālīk olduğundan mā-‘adā bir maḥbūb-ı müsteşnā var ki ḥüsn-i şūret ve luṭf u sīreti ẓābil-i ta‘bīr degül.

Çamer yüzlü perī şūretlü dil-ber
Gören şanur anı rūḥ-ı muşavver

Dizilmiş inciye beñzer kelāmı
İşidenler sözin olur ḡulāmı

Hüner içre bulunmaz hîç nazîri
Olur Erjeng barmağı esîri” (77a)

Sencer Şah’ın kızı Dilgüşa tarafından kendisine iltifat edilince Sencer Şah onu zindana attırır. Şah, Hurrem’in görünüşünü beğenir ama namı nişanı olmayan birinin şah kızı ile kendisini nasıl denk görebildiğine dair azarlayıcı sözler söyler. Zindanda tanınmaz hâle gelen Hurrem, Ferruh sayesinde oradan çıkarılır. Hüma, Dilgüşa ile Hurrem’e büyük bir düğün yapar.

Ferruh’un ayağı kırıldığında düşman askerleri şehre saldırır. Ferruh, askeri komuta edemeyeceği için Hurrem’i görevlendirmek ister. Hurrem, Ferruh’un sözüne karşı gelmez ama zaferin de kolay olmayacağına dair şu sözleri söyler:

“Didi çünkim buyurduñ varayın ben
Eteğüme başumı şarayın ben

Yoluñda ölmek imiş evvel âhir
Su boğmadı ise öldüre Câbir” (122b)

Asker bozguna uğrar, Hurrem canını zor kurtarır.

Bir bey, Hüma’yı zorla alıkoyup Hurrem’i kovunca Hurrem yollara düşüp dört bir yanda Hüma’yı kurtarabilmek için yardım arar. Bu arayışı sırasında Ferruh’u bulur ve birlikte Hüma’yı kurtararak ülkelerine geri dönerler. Hikâyenin sonunda Hurrem, babası Kamil’in yerine geçerek vezir olur.

Hikâyede Hurrem çoğunlukla şu şekillerde anılmaktadır:

Ḥurrem-i pākīze-sirişt, Ḥurrem-i dīl-āver, Ḥurrem-i hünerver.

Diğer Kahramanlar

‘Ād Şāh: Halkı Tatar olan Tar şehrinin şahıdır. Soyu ve davranışı kötü biridir. Güzel bir kızı vardır. Kızını kimselere vermeyip ona talip olanlardan beslemiş olduğu yavuz bir boğayı öldürmelerini istemektedir.

Ferruh boğayı öldürüp Şah’ın kızını Hüman için ister. Şah, Ferruh’u beğenir ama kızının Hüman için istenmesinden rahatsızlık duyar. Ancak böyle bir şart

koşmuş olduğu için de geri adım atamaz. Ferruh'un boğayı öldürmesi üzerine büyük bir üzüntü duyar ve kızını Hüman'a vermemek için onlardan Mehla'yı öldürmelerini isteyerek kurtulmaya çalışır. Ferruh, Mehla'ya boyun eğdirince Ad Şah kızını vermemek için yeni bir oyun hazırlığı peşine düşer ve çeyiz hazırlamayı bahane ederek mühlet ister. Bu arada kızını kaleye gönderip uzaklaştırmayı; Hüman, Mehla ve Ferruh'u öldürtmeyi amaçlamıştır.

Hikâyede Ad Şah şu şekilde anılmaktadır:

‘Ād-ı bed-nihād.

‘**Ādil:** Adı gibi adil ve insafli bir meliktir. Hüma, şehrine geldiği vakit Adil kendi düğününü yapmak üzere yola çıkmaya hazırlanmaktadır. Melik Adil, Hüma'nın geldiğini görünce onun kim olduğunu öğrenmek ister. Hüma ile konuşunca hem güzelliğine hem de tatlı diline vurulup dünyanın bütün güzellerinden vazgeçtiğini ve yalnızca ona gönül verdiğini söyler. Hüma ise onu öncelikle evleneceği kızı görmeye ikna eder. Melik Adil de Hüma'nın şehirde istediği bir kasra yerleştirilip her isteğinin yapılmasını emrederek yola çıkar. Hüma ise fırsat bulunca Melik Adil'in kasrından kaçar.

‘**Alemşāh:** Keşmir vilayetinin padişahı Ray'ın tek oğludur. Alemşah devamlı olarak ava çıkar. Avdayken rastladığı bir dervişin üzgün hâli dikkatini çeker, onun aşk yüzünden bu hâle geldiğini öğrenir. Dervişin anlattıkları Alemşah'ı meraklandırır ve dervişin elindeki Hüma tasvirini gördüğü anda âşık olur. Babası Ray'ın fikrinde Hümayun Şah'a mektup ve bolca mal göndererek kızı Hüma'yı istemeye karar verirler. Ancak olumsuz yanıt gelince asker toplayıp Hüma'nın ülkesine doğru yola çıkarlar.

Hümayun Şah, kızını isteyen Şehla ve Alemşah arasında kalınca ülkesine yakın olan Alemşah'ı seçmeye karar verir. Alemşah, Hüma'yı alıp ülkesine götürürken Hüma, Ferruh ve Hurrem'le birlikte çadırından kaçar. Alemşah bu haberi aldığı zaman çılgına döner.

‘**Cābir:** Tus'un kız kardeşinin oğludur. Soyu ve tabiatı kötü, kötülüğü ile ünlenmiş biridir. Cabir, Ferruh'un ayağının kırıldığını öğrenince dayısı Tus'un

intikamını almak ister ve Tus'un şehrine hâkim olan emiri öldürüp şehri ele geçirir. Daha sonra askeriyle birlikte Ferah üzerine yürür. Hurrem'in komuta ettiği askeri hezimete uğratar.

Cemşid: Numan Şah'ın babası olan Cemşid, yıllarca saltanat sürmüştür. Adalet sahibi, çok akıllı ve üstün düşünceli biri olmakla şöhret bulmuştur.

Hikâye, Cemşid'in ölümü üzerine oğlu Numan Şah'ın tahta geçmesiyle başlamaktadır.

Cumhūr: Çin padişahıdır ve Nazenin Banu'nun babasıdır. Numan Şah, veziri ile gönderdiği mektupla Cumhur Şah'tan kızını ister. Şah bu isteği kabul edip büyük bir düğün yaparak kızını yolcu eder.

Dil-bend Bânū: Sad Şah'ın kızıdır. Şah, Ferruh sayesinde büyük bir düşmandan kurtulduğu için kızını Ferruh'a vermek ister. Büyük bir düğün yapıp kızı ile Ferruh'u güzel bir köşke yerleştirir. Ferruh onun simasında Hüma'nın yüzünün güzelliğini anımsamıştır ve ondan şöyle söz etmektedir:

“Yüzinden çünkü götürdi niķābı

Şanavber üzre gördi āfitābı

Şacı Zühre gibi Pervīn'e beñzer

Cebīn ü cebhesi nesrīne beñzer

‘İzārı derlemiş çün dürr-i şehvār

Leb ü dendānı lā‘l idi güher-bār” (134a)

Hikâyede Dil-bend şu şekillerde anılmaktadır:

Dil-bend-i ferruḥ-fer, Dil-bend-i ṭannāz.

Dil-güşā: Bezm şehrinin padişahı olan Sencer Şah'ın güzel kızıdır. Nice şahlar, şehzadeler ona talip olmuştur ama o kimseye gönül vermemiştir. Yılda bir gün belirleyip taliplerini seyre çıkıp bu esnada elinde altından bir turunç tutup beğendiği bir kimse olursa ona turunçla vurmaya âdet edinmiştir. Yedi sekiz yıldan beri de hiç kimseye turuncuyla vurmamıştır.

Hurrem Dilgüşa'yı görünce şöyle tarif eder:

“...bir serv-kāmet āfitāb-ṭal‘at nigār-ı nāzenin bir bād-pāy-ı cihān-peymāya binüp kākül-i müşgīn ve gīsū-yı ‘anberin şalıvırmış zülfin perīşān kılmış. ...Tārek-i mübārekine efser-i zerrin geymiş, mihr-i cihān-tāb gibi meydān yüzini cemālinden münevver ve zülf-i müşg-bārından mu‘aṭṭar kıldı.” (81b-82a)

Dilgüşa kalabalığın arasında Hurrem'i görüp beğenir. Onun durduğu yerlerde fazlaca kalıp işve ve cilveler yaparak aşkını belli eder. Ancak yoksul görünümlü bir adama gönlünü kaptırmasının babasına hoş gelmeyeceğinden endişelenir. Turuncu Hurrem'e atınca babası çok öfkelenir ve kızının boğulup denize atılmasını ister. Vezir, kızın dağdaki bir mağaraya kapatılmasını sağlar ve ona gizlice bakar.

Hüma, Dilgüşa ile Hurrem'e çeyiz hazırlayıp büyük bir düğün yapar ve onları evlendirir.

Dilgüşa gemileri parçalanıp da Ferruh ile bir tahta parçasına tutunarak karaya çıktıklarında Ferruh yaralı olduğu için gayret gösterir; elbiselerini kurutur, içecek su bulur ve etrafta bir balıkçı bularak ondan yardım ister.

Ferruh, Sad Şah'ın kızıyla evlenmek istemediği için Dilgüşa ile birlikte kaçarlar. Dilgüşa bekçilik yapması gerekirken uyuyakalır ve Şah'ın askerlerine yakalanarak zindana atılırlar. Ferruh bu evlilikle ilgili karar alacağı zaman ona da danışır. Dilgüşa'nın sözleri ilginçtir:

“Ey Şāh-zāde, ben bildüğüm budur ki yarın yine şiddetlü cevāb gelürse şimdiden soñra muḥālefet itmeyesin. Şüret-i rızā gösterüp Dil-bend Bānū ile zifāf olduğdan-soñra daḥı niçe ḥāl vardır. Elbette ser-menzil-i vaşla varmak ve taḥt-ı vaşlını taḥt-ı taşarrufa almak lāzım degüldür. Bir niçe zamān belki bir yıl miḳdārı ol dildārı nāz u niyāz ile avıdup bugünü yarına şalmaḳ mümkündür. Ḥuşūşā duḥter-i şāhī ḳatı nev-resīde işidürin. Ümmiddür ki bu aralıklarda Hümā'dan bir ḥaber alına, şihḥati ma‘lūm olup bir yirde rast geline yāḥūd fırsat ile olduğḳı maḥalle varıla. İş işi gösterür. Ḥālā münāsib degüldür ki ‘inād idüp çeşme-i ḥayātndan el yuyasın. Hem sen cān-ı şirīnūnden ve yār-ı nāzenīnūnden maḥrūm olup hem benüm ṭālī‘siz başuma ḳara toprak ḳoyasın. İḥsān eyle ey Şāh-zāde, bu işi itme. Cān-ı ‘azizūne ḳıyma. Cān bostānda bitmez. Erlik ondur, toḳuzı mekr ü efsūndur dimişlerdür. Ma‘lūm-ı şerīfūn olmaduḳ nesne yoḳ. Li’llāhi te‘ālā gel sözüüm ṭut. Bu mertebeye Hümā Bānū incinmez, benüm boynuma ve bu üslūb üzre olıcaḳ naḳz-ı ‘ahd daḥı bulunmaz. Luṭf

eyle, kelāmum düstürü'l-‘amel kı1. Eger yarın vezir gelüp va‘id-i siyâset ile seni tahvif iderse hüsni-rızâ gösterüp talif eyle.” (133a-b)

Sad Şah’tan kurtulduktan sonra Dilgüşa, Hurrem’e kavuşur. Hikâyenin sonunda da Hurrem’in şehri olan Gülbam’a dönerler.

Erdeşir: Şehla’nın babası olan Erdeşir, Hindistan’da padişahdır. Hüma’yı oğluna almak için asker toplayıp Hıta’ya doğru yola çıkar. Ancak Hümayun Şah, Hüma’nın bir kılını bin Şehla’ya vermeyeceğini söyleyerek onları geri çevirir. Erdeşir’in ordusunun üstünlüğüne rağmen Alemşah ile birlik olan Hümayun Şah savaşı kazanır.

Ferruh: Bkz. Ferruh Şah (İlk üç kahraman)

Hengâm: Numan Şah’ın Ferruh’u bulup getirmesi için görevlendirdiği adamıdır. Hengâm, Ruz şehrine gelince bir kavgaya karışır ve zindana atılır. Burada Hurrem’le karşılaşır. Hurrem sarayda nakkaş olunca Hengâm’ın da yanına getirilmesini ister. Şah’ın kızı Hurrem’e âşık olup da Şah onları bir arada gördüğünde kız, Hurrem ve Hengâm hep beraber kaçarak Hüma’nın şehrine gelirler. Hüma onlara sahip çıkar ve askeriyle birlikte Hengâm da kahramanca savaşarak Ruz Şahı’nı öldürüp askerini kovarlar. Hüma onu Hurrem’in düğün hazırlıklarını yapması için görevlendirir. Hüma ile Tus arasında anlaşmazlık çıktığında da Hengâm elçi olarak görevlendirilir. Hüma, Hengâm’ı serasker yapar ve Tus’un askeri hezimete uğrattır, şehri fethedilir. Bundan sonra Hengâm, Ferruh tarafından babası Numan Şah’a müjdecisi olarak gönderilir. Vezir Kamil ile birlikte Ferruh’u Ferâme şehrinde alıp Gülbam’a dönerler. Hikâyenin sonunda Hengâm subaşı olur.

Hikâyede Hengâm çoğunlukla şu şekillerde anılmaktadır:

Hengâm-ı hüceste-fercâm, Hengâm-ı hünerver, Hengâm-ı dil-âver.

Hurrem: Bkz. Hurrem (İlk üç kahraman)

Husbân Şah: Ferâme şehrinin adaletli ve iyilik sahibi şahıdır. Ferruh’la Hurrem Hıta’ya gitmek üzere yola çıktıklarında yolları bu şehre düşer. Şah, onları davet eder ve hem güzelliklerini hem de sözlerini beğenir. Onların melik soyundan

geldiğini düşünür. Birkaç gün Ferruh'la Hurrem'i misafir eden Şah, sefer için gerekli tüm hazırlıkları yapıp onları uğurlar. Dönüş yolundayken Ferruh'la Hurrem'in yolu yine bu şehre düşer. Şah bu kez kim olduklarını öğrendiği misafirlerini hak ettikleri biçimde ağırlar.

Hümā: Bkz. Hümā (İlk üç kahraman)

Hümān: Saba vilayetinin Tecan şehrinin hükümdarıdır. Hüman, Ferruh deniz kenarındayken iskeledeki gemiye saldıran yelkenliye liderlik etmektedir. Ferruh, Hüman'la bir saat yiğitçe savaşı. Ferruh onun başını kesip öldürecekken görünüşündeki güzelliği fark eder; Hüman haramiye benzememektedir.

Hüman, Ad Şah'ın kızına kulaktan âşık olmuştur. Ancak Şah, kızına talip olan kişilere beslemiş olduğu bir boğayı öldürmeyi şart koşturmuştur. Hüman boğa ile savaşı kabul edememiştir ve iki taraf da birbirleriyle sürekli mücadele hâlinde olmuşlardır. Ferruh, Ad Şah'ın ileri sürdüğü bütün istekleri yerine getirir ama Şah, kızını Hüman'a vermek istemediği için sürekli hile yapma yoluna gider. Bu nedenle kızı alıp kaçarlar.

Hüman, Ferruh'u kendi yerine tahta geçirip kendisinin hizmetkâr olacağını söyler. Ferruh kalamayacağını söyleyince Hüman tacını tahtını bırakıp Ferruh'a yoldaş olmak ister. Ferruh bu kez bir şahın ülkesini bırakıp yollara düşmesinin uygun olmayacağını söyler. Hüman Şah da develer, katırlar, kumaşlar, mallar, mücevherler hazırlatıp hizmetkârlarıyla birlikte onları uğurlar.

Hikâyede Hüman çoğunlukla şu şekillerde anılmaktadır:

Hümān-ı dil-âver, Hümān-ı nev-cüvān, Hümān-ı hünerver, Hümān-ı hümāyün-fer.

Hümāyün Şāh: Hıta ülkesinin padişahıdır ve Hüma'nın babasıdır. Malı mülkü çok, askeri kuvvetli, kudretli ve adil bir padişaktır:

“Tālī' i gibi adı Hümāyün, baht u iqbālī meymün, devlet ü iclālī ḥadden efzün, esbāb-ı cihān-bānīsī mükemmel bir pādīšāh-ı mufahḥam u mübeccel idi.” (17a)

Kızı Hüma'ya düşkün olduğu için onu uzak ülkelerden isteyenlere vermek yerine onlarla savaşmayı tercih eder. Ancak Şehla ve Alemşah arasında kalınca hem damatlığa daha yaraşır hem de daha yakın bir ülkede yaşayan Alemşah'ı seçmek

durumunda kalır. Alemşah ile birlik olup Şehla'nın askerlerini ülkeden kovar. Hümayun Şah düğün hazırlıklarını başlatır, Alemşah ile kızını yolcu eder.

Hümayun Şah, hikâyenin sonunda Hüma'nın hâinden haberdar edilir, Hüma'nın evliliğine rıza verir ve ona tebrik dolu bir mektup gönderir.

Hürmüz: Hürmüz, yazı ve baharları Sad Şah'ın korusunda geçiren bir konargöçerdir. Kış gelince halkıyla birlikte kışlağına döner ama her gelişinde Sad Şah'ın halkına ve şehrine çok zarar verir. Sad, karşı koyma gücü olmadığından Hürmüz'ün eziyetlerine katlanır.

Hürmüz, geldiği bir yıl koruyu yedirilmiş bulunca çok öfkelenir ve Sad Şah'a savaş açar. Savaş esnasında yeğeni Siyeh Merd, Ferruh tarafından öldürülünce hem üzüntü hem de öfke ile Ferruh'a askerleriyle birlikte saldırır. Sad'ın askerleri Ferruh'a yardıma koşunca Hürmüz geri çekilmek zorunda kalır. Ertesi gün Ferruh'u meydana çağırır. Hem Ferruh'a karşı kin beslemektedir hem de onu öldürmekle düşman askerini kolayca kırabileceğine inanmaktadır. Ancak Ferruh'un okuyla ölür.

Hikâyede Hürmüz şu şekilde anılmaktadır:

Hürmüz-i gürbüz.

Kâmil: Bkz. Vezîr Kâmil

Kaygân: Hüma'nın bindiği geminin sahibidir, Tatar'dır. Hüma'yı görünce onun kaçak olduğunu anlar, güzelliğini fark edince de ona âşık olur. Hüma'yı ambarına kapatıp sahiplenmek ister. Hüma ona vurunca öfkelenir ve Hüma'yı saçından sürükleyerek gemi direğine bağlar, kırbaçlamaya niyetlenir. Bu sırada büyük bir fırtına kopunca canının derdine düşerek adamlarıyla birlikte gemiyi kurtarmaya çalışır. Güçlkle gemiyi bir limana çıkarır, Hüma'yı çözmelerini tembihleyerek yakınlardaki bir köye erzak almaya gider. Hüma bu arada gemi halkından yardım ister. Kaygan'dan bıkmış usanmış olan gemi halkı Hüma'yı reis edinir ve Kaygan gelmeden yelken açıp oradan uzaklaşırlar. Kaygan döndüğünde gemisinin uzaklaştığını görünce bağırıp çağırır, başını taşlara vurup ağlar.

Hikâyede Kaygan şu şekillerde anılmaktadır:

Ḳaygān-ı nādān, Ḳaygān-ı mel' ūn.

Mehlā: Mehla, Ad Şah'ın şehrine yakın bir dağda yaşayan devrinde ün salmış güçlü bir yiğittir. Ad Şah ile aralarında sürekli bir düşmanlık vardır. Şah, Hüman'a kızını vermek istemeyince Ferruh'la onu Mehla ile savaşa sürükler. Ferruh ve Mehla iki askerin toplandığı meydanda kahramanca mücadele ederler, güçlerini sınavıp hünelerlerini gösterirler. Sonunda Ferruh galip gelir ama Mehla'nın nadir bulunur bir yiğit olduğunu söyleyerek askerlerin onu öldürmelerine mâni olur. Mehla da Ferruh'a ve dolayısıyla Şah'a boyun eğer.

Ferruh, Sencer Şah'ın şehri terk etmesine neden olan aslanı görmek isteyince Mehla buna engel olmaya çalışır. Ancak Ferruh ısrar edince yoldaşa eşlik etmemek olmaz diyerek onunla birlikte hareket etmeyi seçer. Ferruh'un aslanı öldürmesi üzerine de övgü dolu sözler söyler.

Sencer Şah'tan kaçarlarken Şah'ın askerlerinden gelen bir okla Mehla öldürülür.

Hikâyede Mehla şu şekilde anılmaktadır:

Mehlâ-yı dil-âver.

Muzaffer: Tus'un kardeşidir. Tus, ordusuyla Hüma'nın şehrine varmadan önce bir miktar seçkin askeriyle birlikte Muzaffer'i gönderir. Muzaffer, Hüma'nın ordusunu dağıtıp Hüma'yı Tus'a teslim etmek üzere görevlendirilmiştir. Bu haber casuslar tarafından Hüma'ya ulaştırılınca Hüma, baskın düzenleyerek Muzaffer'i öldürtür. Muzaffer'in başı kesilerek mızrağa dikilir.

Hikâyede Muzaffer şu şekilde anılmaktadır:

Muzaffer-i dil-âver.

Nāzenin Bānū: Cumhur Şah'ın kızı, Numan Şah'ın karısı ve Ferruh'un annesidir. Çocuğu olmayan Numan Şah, zamanın üstat remilci ve müneccimlerini çağırarak çare aramıştır. Bu bilge kişiler usturlap tutarak şark diyarında yüzünde üç beni olan bir kızın Şah'ın taht ve tacının varisini vereceğini bildirmiştir. Ay yüzlü, servi boylu, yüzünde üç beni bulunan bu kız bulunduğu Numan Şah, Vezir

Kamil'i gönderip kızı babasından ister. Cumhur Şah, kızının nikâhını kıyar. Gülbam şehrine gelen Nazenin Banu hamile kalır ve bir güzel gün yüzlü oğlan doğurur.

Nu'mân Şâh: Hozan ülkesinin şahı, Cemşid adlı padişahın oğlu, Ferruh'un babasıdır. Adaletle hüküm süren ve zamanında zulümden şikâyet edecek kimsenin kalmadığı bir padişaktır.

Numan Şah âdeti olduğu üzere ava çıkmışken bir ağacın üzerinde iki kuş yuvası fark eder. Aradan geçen zamanla yavrusu olmayan yuvanın harap olduğunu görünce kuşların bu hâlden çok etkilenir ve kendi tahtını, tacını bırakacak bir oğlu olmayışına üzülür. Buna çare olarak devrin ünlü müneccimlerine usturlap tutturur ve bilgilerin tarif ettiği Çin padişahının üç benli kızı ile evlenir. Nazenin Banu ile evlendikten sonra Ferruh ismini verdiği bir oğlu olur. Buna çok sevinen Numan Şah hazinesini açıp gümüş, cevher saçar; açları ve muhtaçları doyurur, giydirir. Daima oğlunun ve onunla aynı gün doğan vezirin oğlu Hurrem'in yetiştirilmesi ile ilgilenir.

Ferruh, Hüma'ya ulaşmak için bir gece habersiz şehri terk edince oğlunun ayrılık acısıyla dertlenen bir baba olur.

Hikâyenin sonunda baba oğul kavuşurlar. Numan Şah oğluna kırk gün kırk gece düğün yapıp onu Hüma ile evlendirir. Daha sonra tahtını oğluna bırakıp kendisi köşesine çekilip vaktini ibadetle geçirir. Son olarak da devlet adamlarının huzurunda Ferruh'a bazı nasihatlerde bulunur.

Hikâyede Numan Şah şu şekilde anılmaktadır:

Şâh Nu'mân-ı 'âdil.

Pârsâ: Hüma'nın şefkatli ve iffetli dadısıdır. Hüma rüyasında Ferruh'u görüp de aşk derdine düşünce bu sırrını dadısına anlatır. Dadı bu rüyanın şeytani olduğunu, bir eğlence tertip edip vesveseyi def etmeleri gerektiğini söyler. Eğer evlenmek arzusundaysa da ona padişah oğullarından birinin uygun olacağını söyler.

Hüma'nın aşk derdinden harap olması nedeniyle birlikte kiliseye dua etmeye giderler. Ancak burada Hurrem'in yaptığı Ferruh tasvirini gören Hüma'nın aşkı azalacağı yerde artar. Parsa, nakkaş Hurrem'i bulup Hüma'nın yanına getirir. Hurrem'in anlattığı şeylerle Hüma'yı büyülemesi Parsa'yı rahatsız eder ve Hurrem'e söver.

Parsa, Hüma'nın isteği üzerine Hurrem'i cariye kılığında sokarak saraya sokar. Sürekli olarak Hüma'ya nasihatte bulunur. Hurrem'in hem kalemiyle hem de diliyle Hüma'ya zararı dokunan bir büyücü olduğunu düşünür. Ferruh'un da bir şahın oğlu olduğuna inanmayıp her fırsatta Hüma'yı bu aşktan vazgeçirmeye çalışır. Ancak Hüma'ya olan sevgisi nedeniyle canını tehlikeye atarak ona yardımcı olmaktan da geri kalmaz.

Rây: Keşmir vilayetinin padişahıdır ve Alemşah'ın babasıdır. Alemşah, Hüma'ya âşık olup da yollara düşmek isteyince onu durdurup haberciler göndererek Hüma'yı babasından isteyeceğini söyler. Teklifleri reddedildiğinde ise büyük bir öfkeye kapılır ve oğlunu vazgeçirmeye çalışır. Ancak ne dese fayda etmez ve bu yüzden asker toplayıp Hüma'yı zorla almaya karar verir. İki düşman arasında kalmış olan Hümayun Şah, haber gönderip yardım isteyip kızını onlara vereceğini bildirir. Bu habere sevinen Ray, Hümayun Şah'ın askeri ile birlik olup düşmanı kovar ve düğün hazırlıkları başlar.

Hikâyede Ray şu şekilde anılmaktadır:

Rây-ı A'zam.

Rûz Şâh ve Bânû (kızı): Ruz şehrinin şahıdır. Sarayının nakkaşı ölünce kalan işleri tamamlaması için Hurrem'i görevlendirir.

Şah'ın kızı Hurrem'e âşık olur ve Hurrem'i sandık içerisinde gizlice saraya sokar. Gece olunca da bir eğlence meclisi tertip eder. Eğlence seslerini duyan Şah, kızı ile Hurrem'i küstah bir biçimde görür ve çok öfkelenir. Kızı ile Hurrem'i bağlatıp başlarına bir hizmetkâr bırakarak öldürmek üzere sabahın gelmesini bekler. Sabah olup da kaçtıklarını öğrenince cezayı ertelediğine pişman olur. Hüma, kız ile Hurrem'i korur ve üzerlerine ordusuyla gelen Ruz Şah'ı öldürtür. Hurrem'le kıza büyük bir düğün yapar. Ancak düğün gecesini kızı yataktaki siyah bir yılan sokar. Kız sabaha dek inleyip sabah olunca ölür.

Sa'd Şâh: Mina şehrinin şahıdır. Hürmüz adlı düşmanı ona savaş açınca her ne kadar barıştan yana olsa da asker toplamaya başlar. Ferruh, Hürmüz'ü öldürür. Sad Şah bu duruma çok sevinir ve kızını Ferruh'a vermek ister. Ferruh bu evlilikten kaçınca Şah çok öfkeleniği için askerleriyle birlikte bizzat Ferruh'un peşine düşer.

Ferruh'u yakalayınca onu vefasızlıkla suçlar, azarlar ve şehre dönünce de zindana attırır. Ferruh'un evlilikten kaçınmasını Dilgüşa'ya bağlayıp onun sekbanlara verilmesini ve Ferruh'un da asılmasını emreder. Bu ferman üzerine Ferruh evliliğe razı gelir ve Sad Şah da büyük bir düğün yapıp Ferruh'u kızı ile evlendirir.

Hurrem, Hüma'yı Uç'un elinden kurtarmak için çare aradığında onu adil bir şah olan Sad'a gönderirler. Sad Şah casusları aracılığıyla Ferruh'un başkasına âşık olduğunu öğrenir. Ferruh'a tehdit ve hakaret dolu bir mektup gönderir.

Hikâyede Sad şu şekillerde anılmaktadır:

Sa' d-1 ferruḥ-aḥter, Sa' d-1 dil-âver.

Şârim: Hüma'nın Zengilerin beyinden kaçtıktan sonra geldiği ülkenin padişahıdır. Hüma'yı görüp âşık olur, onu reisten ister. Reis bunu kabul etmez ve Sarim'i okuyla vurarak öldürür.

Seg: Hüma'yı esir alan Zengilerin beyidir. Ferruh'la mücadelesinde büyük yara aldığı için adamları tarafından ata bindirilip uzaklaştırılır. Ferruh'a duyduğu öfke nedeniyle hakaret etmek amacıyla Hüma'yı huzuruna çağırır. Hüma'nın güzelliğine vurulup âşık olur. Seg'in adamları kervan basmak için kalede uzaklaşınca Seg, Hüma ile kalede baş başa kalır ve ona sahip olmak ister. Hüma direnince Seg öfkelenir, Hüma'yı kırbaçlar. Hüma kılıçla boynunu vurduğu Seg'i öldürür.

Sehm: Ferruh, Zengilerle savaşıp ağır bir şekilde yaralandığında atıyla kaçıp geldiği yer, Sehm'in hâkim olduğu topraklardır. Sehm hem dış görünüş hem de ahlak bakımından iyi bir emirdir. Zamanının Hatem'i olarak nitelendirilir. Atıyla gezerken Ferruh'u bulur ve yaralarını bağlatıp onu şehrine götürür. Ferruh'un güzelliğine ve yiğitliğine hayran kalıp onu dünya ve ahiret kardeşi olarak görür. Ferruh, Sehm'in musahibi olur ve aylarca yanında kalır. Birlikte işret meclislerinde günlerini geçirirlerken Sehm, Ferruh'un kederli hâline neyin sebep olduğunu öğrenmek ister ve onun Hüma'dan ayrı düştüğünü öğrenir. Başta onu vazgeçirmeye çalışır, Hüma'yı araması için adamlarını görevlendirebileceğini söyler. Ancak Ferruh bizzat kendisi aramayınca bulmanın mümkün olmayacağını söyleyerek Sehm'den icazet ister. Sehm, Ferruh'u vazgeçiremeyince birlikte seyahat etmeyi teklif eder. Ferruh, bir

sultanın tacını ve tahtını bırakıp yollara düşmesinin uygun olmayacağını belirtir. Sehm çaresiz kalır ve Ferruh'un seyahati için gereken her şeyi hazırlatıp onu yolcu eder.

Selīm: Mısır'da malı çok olan bir tacirin güzel yüzlü, iyi ahlaklı oğludur. Bir gün ticaret amacıyla Hıta ülkesine yola çıkar. Ferruh'un şehri Gülbam'a gelir ve burada Ferruh ile karşılaşır. Bir süre birlikte vakit geçirirler daha sonra Selim seyahatine devam edip Hurrem-abad'a varır. Burada Hüma'yı görüp âşık olur. Akli başından gitmiş bir hâldeyken yolu tekrar Ferruh'un şehrine düşer ve yine karşılaşır. Ancak saçları karışmış, boynu bükük, iki büklüm olmuş dertli hâli nedeniyle Ferruh onu tanıyamaz. Selim, Ferruh'u gördüğünde ise düşüp kalır. Çünkü onun güzelliği ile Hüma'nın güzelliğini bir elmanın yarısı gibi benzer görmüştür.

Ferruh, hikâyede Selim aracılığıyla Hüma'dan haberdar olup duydukları sayesinde Hüma'ya âşık olmuştur.

Hikâyede Selim şu şekillerde anılmaktadır:

Selīm-i miskin, Selīm-i nā-tüvān.

Sencer Şāh: Bezm şehrinin padişahıdır ve Dilgüşa'nın babasıdır. Kızının şehzadelere değil de namı nişanı olmayan yoksul bir adama gönül verdiğini duyunca çok öfkelenir. Kızını boğdurmak, Hurrem'i de ibret olsun diye astırmak ister.

Şehrin yakınlarında ortaya çıkan bir aslan, Şah'ın oğlunu öldürür. Sencer Şah bu haberi alınca saçını sakalını yolar, şehirde duramayıp bir iki günlük mesafede yeni bir şehir inşa ettirir ve halkıyla birlikte oraya göçer. Ferruh, aslanı öldürünce Şah'tan büyük iltifat görür. Birlikte Bezm'e dönüp şehri yeniden mamur hâle getirirler. Ferruh, zindandaki Hurrem'in bağışlanmasını ister. Şah, kabul etmek istemese de Ferruh'un kederli hâli nedeniyle Hurrem'in getirilmesini emreder. Ferruh ve Hurrem, Şah'ın kızını da alıp kaçarlar. Bekçilerden biri bu durumu Şah'a bildirince Şah çok öfkelenir ve peşlerinden askerlerini gönderir.

Siyeh Merd: Hürmüz'ün yeğenidir. Sad Şah ile savaşırken yirmi kadar askeri öldürmesi Şah'ın askerlerini korkutur. Böyle olunca Siyeh Merd de gururlanıp meydanda nara ve kahkaha atarak dolaşır. Askerlerin morali bozulmuşken Ferruh

ona karşı çıkıp meydana girer. Aralarında büyük bir mücadele geçer, sonunda Ferruh'un gürzü ile başı dağılır ve ölür.

Şehlâ: Erdeşir'in oğludur ve denizciliğe ilgi duymaktadır. Gemicileriyle birlikte denizde giderken Hüma'nın tasvirini görüp âşık olan reisin gemisine rastlar. Geminin tuhaf hâli dikkatini çeker ve yaklaşır nedenini sorar. Gemici hâlini, çektiği elemi anlatır. Şehla, Hüma'nın tasvirini görmek ister ve gördüğü anda âşık olur. Tasvirin kime ait olduğunu öğrenip Hıta tarafına yola çıkmaya karar verir. Babası ise ondan sabretmesini isteyip ilkyaz gelince adam gönderip Hüma'yı Hümayun Şah'tan isteyeceğini söyler. Hümayun Şah ise deniz aşırı ve altı aylık bir mesafeye kızını veremeyeceği için Şehla'yı damat edinmeyi reddeder.

Ṭūs: Zalim bir padişaktır. Ferruh, Hurrem ve Dilgüşa, Tus'un ülkesinin sınırından geçerlerken sınır bekçisi tarafından fark edilip Tus'un huzuruna götürülürler. Tus öfkeyle onlara kim olduklarını sorar. Ferruh tacir olduklarını söyler ama Tus ona inanmaz. Yanlarında bulunan adamlar Ferruh'un aslında bir şahın oğlu olduğunu söyleyip onu bırakmasını isterler. Tus, Ferruh'un yalan söylediğini anlayınca onu azarlar ve mallarına el koyup Hurrem ve Dilgüşa ile birlikte zindana attırır.

Tus bir gün bekçiyi haraç istemek için Hüma'nın şehrine gönderir. Bekçi düşman sanıldığı için öldürülür. Bu haber Tus'a yanlış bir şekilde aksettirilince Tus asker toplayıp Ferah üzerine yürümeyi planlar, barış elçisi olarak gönderilen Hengâm'ın af ricalarını da geri çevirir. Ordusuyla birlikte büyük bir gururla Ferah'a yürüyen Tus, Hüma'nın kaçıp gitmek yerine asker toplamış olmasını gülünç bulur. Zafer haberi beklerken kardeşi Muzaffer'in öldürüldüğünü duyunca ağlayıp saçını sakalını yolar. Beyleri onu teselli eder ve Hüma üzerine saldırıp intikam almaya karar verir. Savaş esnasında Tus tarafında bulunan Ferruh, Tus'un ensesine kılıcıyla vurup başını yere düşürür. Tus ölünce askeri hezimete uğrar ve şehri düşer.

Hikâyede Tus çoğunlukla şu şekillerde anılmaktadır:

Ṭūs-ı tîre-dil, Ṭūs-ı dâlâlet-me'nūs, Ṭūs-ı ḥabâset-me'nūs, Ṭūs-ı menḥūs.

‘Ûç: Göçebe bir beydir. Bir gün meclisinde Hüma'nın güzelliğinden söz açılır. Uç, Hurrem'i çağırıp ondan Hüma'yı ister. Hurrem bunun mümkün

olmayacağını söyleyince de onu kovdurup adamlarından Hüma'yı getirmelerini ister. Hüma'nın güzelliğine vurulur ama huyunu kötü bulur.

Hüma, Uç'tan kurtulmaya çalışır. Ancak sözleri taş kalpli Uç'a tesir etmez. Uç mal mülk, mücevher, ipekle Hüma'yı razı edemeyince onu zorla almaya çalışır. Hüma zorda kaldığını anlayınca Uç'a tokat atar. Uç bu duruma öyle öfkelenir ki Hüma'yı bir direğe bağlar ve ona günde yüz kırbaç vurulmasını emreder.

Ferruh, Hüma'yı kurtarmak için Uç'a baskın yapmayı planlamıştır. Ancak durumu öğrenen biri Uç'a haber verir ve Uç da oba halkına savaşa hazır olmalarını emreder. Uç, gürbüz bir adamdır. Ferruh'la aralarında geçen uzun bir mücadeleden sonra Ferruh kılıcını onun boynuna saplar. Daha sonra Ferruh'un adamları Uç'un kafasını kesip bir mızrağa geçirir.

Hikâyede Uç şu şekillerde anılmaktadır:

‘Ûç-ı mel‘ün, ‘Ûç-ı bî-mürüvvet.

Vezîr Kâmil: Numan Şah'ın veziridir ve Hurrem'in babasıdır. Zamanının filozofu olan Kamil, her müşkül durumun çözücüsüdür. Numan Şah'ın oğlu olmayışına üzülmeye üzerine ünlü remilci ve müneccimleri çağırması, onlara çözüm yolu sormayı önerir.

Cumhur Şah'ın kızını Numan Şah'a istemek üzere elçi olarak görevlendirilir ve Nazenin Banu'yu gelin olarak alıp Gülbam şehrine getirir.

Oğlu Hurrem'in Ferruh'la birlikte habersiz bir şekilde şehirden ayrılması üzerine gözü yaşlı bir şekilde haber beklemeye başlar. Yıllar sonra gelen haber üzerine Ferruh'u alıp şehre getirmek amacıyla yola çıkar ve yolda oğlu Hurrem'le karşılaşır.

Kamil, hikâyenin sonunda vezirlik görevini oğluna bırakarak kendi köşesine çekilir.

Hikâyede Kamil çoğunlukla şu şekillerde anılmaktadır:

Kâmil-i kâr-dân, Kâmil-i kâmil-‘ayâr, Kâmil-i nîgü-şemâ'il, Kâmil-i mekrümet-penâh, Kâmil-i kâm-kâr, Kâmil-i hünerver, Kâmil-i deryâ-dil.

2. 4. 2. Yardımcı Kahramanlar ve Tipler

Yardımcı kahramanlar ve tipler, hikâyede asıl kahramanlara olayları gerçekleştirmede yardımcı olan (adsız) kişilerdir. Bu kişiler saray ve çevresinden olabilmekle birlikte sosyal hayatın içinden herhangi biri de olabilmektedir. Ait oldukları çevre ve meslek grupları ile geniş bir yelpaze oluşturan yardımcı kişiler, aynı zamanda bize dönemin sosyal yaşantısı hakkında da fikir vermektedir. Aşağıda yer verilmiş olan bu kişiler, hikâyede kimi zaman yalnızca bir fon oluşturmak için dekoratif bir unsur olarak söz konusu edilmektedir:

“şehryâr, şehler, şeh-zâdeler, şâhuñ oğlı, sipeh-sâlâr, dâver-i dâd-ger, ümerâ, erkân-ı devlet, a‘yân-ı devlet, vezîr, vüzerâ, bigler, nüdemâ, şubaşı, çāvışlar, elçi, cellâdlar, kâşidler, cäsüslar, ‘asker, dil-âverler, hükemâ-yı müneccimîn, kethüdâ, tabîbler, eţibbâ vü hükemâ, cerrâhlar, eşnâf-ı kabâ’il, pîr, pâdişâh hâtunı, dâyeler, ‘avvâdlar, sarây kızları, câriyeler, hâdim, hadem ü haşem, meşşâtalâr, seyyâh, ‘ârifler, ‘uşşâk âlâyı, rüstâyî, köylü, rencber, şobân, zümre-i fuçarâ, mesâkîn, âdem, halk, re‘âyâ, kullar, sâkı, mellâhlar, reîs, tüccâr, tâcirler, harâmî, zindâncı, bekçi, serheng, bâzergânlar, çengîler, rakqâşlar, muţrib ü sâzendeler, güyendeler, muğannîler, cevârî vü perestârlar, feryâdcılar, şayyâd, balıqçı, bâğ şâhibi, ulaqlar ve münâdîler, nigezbân, râhibler, tavâşî, merdüm-h’ârlar, şâtır, börekçi.”

2. 5. Zaman

Ferruh u Hümâ hikâyesinde geçen zaman, Numan Şah’ın (babasının ölümüyle) tahta çıkışıyla başlar ve tahtı (oğlu Ferruh’a) devretmesiyle sona erer. Hikâyede esas olarak Ferruh’un aşkına ve başından geçen maceralara yer verileceği için Ferruh’un doğumu ve çocukluğu kısaca geçilmektedir. Öyle ki doğum süreci yalnızca iki cümle ile ifade edilir:

“Heftê vü eyyâm geçüp müddet-i haml kemâle iricek bir vaqt-i mübârek ve bir leyl-i sa‘îdde ki leyle-i qadr ü ‘îdden nümüne idi. Nâzenin Bânü vaz‘-ı haml eyleyüp bir güzel gün yüzlü oğlan toğurdı.”(16a)

Ferruh'un doğduktan sonra sarayda Hurrem'le birlikte büyüdüğü zaman ise olaylarla iç içe geçmiş bir biçimde şöyle akar:

“Beş yaşına varduklarında bir merd-i edīb ve kāmīl-i lebībe ta‘līm için teslīm eyleyüp tıfl-ı meh gibi engüşt-i te‘allūmi levḥa-i ta‘līme ḳodılar. ...Yidi sekiz yaşına varduklarında ta‘līm-i fūrūsiyetde kāmīl bir üstād-ı ‘āmil ihtiyār eyleyüp ‘ilm-i ṣecā‘at ve fen-i ḥurūbı ve ceng ü ‘askere lāzım olan āyīn ü uslūbı kemā yenbeḡi ta‘līm itdirdiler. Toḳuz yaşına çün iriṣdi bunlar / Ḳatı cehd eyleyüp dūriṣdi bunlar... On on iki yaşına girdüklerinde gündüz şayd u ṣikāra mülāzım giceler nāzenīn ḳızlar ve bī-miṣl çengīler ile söz ü sāza ve būs u kenāra mūdāvim olup ‘ayṣ u nūṣa meṣḡul oldılar.” (16b)

Hikāyenin son birkaç cümlesi ise Ferruh'un tahta geçtikten sonra uzun yıllar adaletle ülkesini yönettiğini ve Hüma ile birlikte mutlu bir ömür sürdüğünü ifade etmektedir. Bu bitiş kısmı da tıpkı doğum ve çocukluk süreci gibi özetleme tekniğiyle³⁷ verilmektedir:

“Ol iki ‘āṣıḳ-ı ṣādıḳ ve yār-ı muvāfiḳ murādına irüp niçe yıllar sürür u ṣafā üzre ‘ömr sürdiler. ‘Aḳıbet cihān-ı fāniden güzer eyleyüp nām-ı nīgūların kendülerden yādigār ḳodılar.” (154a)

Hikāyede geçen zaman geçmiş zamandır. Gerçek zamanla bağ kurabileceğimiz herhangi bir ifadeye yer verildiğini söylemek güçtür. Bazı hikāyelere başlarken “Rāviyān-ı aḥbār ve nākilān-ı āṣār ṣöyle rivāyet iderler ki zamān-ı evvelde...” (10a) gibi klasik hikāyelerde görülen kalıp ifadelere yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte hikāyenin pek çok yerinde üç-yedi-kırk gibi formel sayılara da sıklıkla yer verilmiştir:

“Kāmīl, Ḥurrem'le ol cāy-ı ḥurremde üç gün üç gice oturup ḡam-ı eyyāmı ferāmūṣ itdi.” (145a)

“...yidi gün yidi gice gidüp” (26a)

“...kırk gün kırk gice düḡün itdiler” (149b)

³⁷ Özetleme tekniğinde uzun bir zaman diliminde gerçekleşen olaylar kısa bir anlatımla verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Tekin, **Roman Sanatı 1 (romanın unsurları)** 4. bs. (İstanbul: Ötüken, 2006), 229-232.

Hikâyede zamanla ilgili pek çok ifade bulunmaktadır. Bu zaman ifadeleri kısıdan uzuna çeşitlilik göstermekle birlikte bazen belirli bazen de belirsiz olabilmektedir. Hikâyede en çok kullanılan zaman ifadelerini şöyle sıralayabiliriz:

“İmdi, hemân, bir sâ‘ at miqdârı, bir iki sâ‘ atden şoñra, ol gice, bir gice, yarın ‘ale’s-seher, vaqt-i seher, şabâha dek, vaqt-i çâştgâh olıcağ, nışfü’l-leylde, ol gün, irtesi, rûz u şeb, gice gündüz, bir iki gün (gidüp), üç gün üç gice (yiyüp içüp), beş on gün miqdârı (gidüp), yidi gün yidi (gice), bir ay (mehl isteyüp), her yıl yidi gün, birkaç yıldan berü, yidi sekiz yıldan berü, bu hâl üzre niçe eyyâm geçüp bir gün, bir niçe ay, niçe zamân birkaç gün, niçe yıldan berü, tâ şol vaqte dek, şimden-şoñra, min-ba‘ d, birez zamân, ol zamân...”

Hikâyede zaman akışı konusunda tutarlı bir yol izlendiği gözlenmektedir. Sözelimi “Vilâyet-i Keşmîr Pâdişâhı Rây-ı A‘zam’uñ Oğlı ‘Aleşâh, Hümâ Şûretine ‘Âşık Olduğı Hikâyetidür” (18a) başlıklı anlatıda, âşık dervişin hikâyesini dinleyen ‘Aleşâh, Hümâ’nın yılda bir kez, belirli bir zaman diliminde kiliseye gidip ibadet ettiğini öğrenir. Burada Hümâ’yı görmek için bir yıl sabredilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Devamında gelen “Ferruğ Ava Çıķup Selîm’le Bulışduğıdur” (21b) başlıklı anlatıda ise Selim’in babasından bir yıllık izin aldığı vurgulanır:

“bir yıldan ziyâde eglenmemek üzere kavlı ü karar eyleyüp”

“Bu aralığdan bir yıl miqdârı zamân geçdi.”

“Hıta iklimine sefere ‘âzim olduğın ve babası bir yıl mühlet virdüğün haber virdi.”

Selim bu süre zarfında Hümâ’nın yaşadığı şehre ulaşip onu kiliseye giderken görme şansı yakalayacaktır.

Hikâyede bazı olaylar sabahtan akşama-akşamdan sabaha ya da bahardan kışa şeklinde bir döngü içerisinde gerçekleşmektedir. Bu zaman döngüsü, olay akışında hareketliliği de sağlamaktadır:

“Aḥşama ḳarīb idi. Gice başup Ḥurrem ve Ferruḥ, Dil-güşā ile ‘asker içinden oyulğanup bir ḥilāf semte çekdürüp ḳaçdılar. Şabāḥ olunca ḳarār itmeyüp at başın çekmediler.” (101b)

“Hengām-ı şayf u bahārda ḥayl ü ḥaşemi ile gelüp ḳonup ol ḳorıda temettu‘ iderdi. Sa‘ d’ dan bī-bāk u bī-pervā kām-rānılıklar eyleyüp ḳışın gerü göçer ḥalkıyla ḳışlağına giderdi ammā her-bār geldükçe...” (127a)

2. 5. 1. Zamanın İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Hikâyede geçen zaman, sadece kronolojik bir süreci ifade etmez. Kahramanların içinde buldukları duygu durumuna göre zamanı algıladıkları bazı sahneler de bulunmaktadır. Bu sahnelerde geçen zaman, kahramanların psikolojisine göre hissettirilerek verilmektedir. Örneğin Hurrem’in âşık olduktan sonra Dilgüşa’yı bir daha görebilmek için sabahı beklemek zorunda kalışı ve bu zamanın çok uzun gelişi şu şekilde ifade edilmektedir:

“‘Aşḳ-ı Dil-güşā ḳalbinde tamām maḳām tutup yirleşdi. Şabāḥa dek bī-dār olup ıldız şaydı. Şabāḥa güçle çıḳdı.” (83a)

Benzer şekilde Numan Şah’ın oğluna kavuşmayı bekleme süresi de çok zor geçmektedir. Numan Şah, vezirini oğlunu alıp getirmesi için Ferah şehrine gönderir. Bundan sonra da şehre ne zaman varıp dönebileceğini düşünerek gün saymaya başlar:

“‘Bu cānibden Nu‘ mān daḥı Kāmil’i gönderüp “Şehr-i Ferah’a ḳaçan vara?” diyü gün şaymağa başladı, kemāl-i intizārda idi.” (145a)

Karşı taraftan da Ferruḥ, babası Numan Şah’a bir an evvel kavuşmak istemektedir. Onun bu arzusu ile süratle hareket etmesi ve zamanı kısaltması ise şu şekilde ifade edilmektedir:

“‘Feruḥ yola çıḳduḳdan-şoñra dil-i Ḥürşīd-müşākilinde nūr-ı şevḳ-i peder cilve-ger olup şabr u ḳarārı elden gitdi. Giceler bī-dār ve gündüzler bī-ḳarār olup iki ḳonağı bir itdi. Sür‘at ü şitāb ile ḳāfile-i şabā vü seḥāb gibi gitdi. Ḳaṭ‘-ı menāzil ve ṭayy-ı merāḥil iderek

şehr-i Gülbâm'a üç dört menzil kalıcağ bir merd-i kıbîli müjde için ta'yîn eyleyüp berķ-rev ü Burâķ-reftâr berîd-i şabâ-girdâra süvâr kılup nesîm-i şîmâl gibi sür'atle irsâl kıldılar.” (146b)

2. 6. Mekân

Mekân, olay akışı içerisinde şahısların buldukları yeri bize bildirmek üzere söz konusu edilen anlatının temel unsurlarından biridir. Kahramanlar şehirden şehre, ülkeden ülkeye bazen karadan bazen de deniz yoluyla sürekli hareket etmektedir. Genellikle kahramanların bir yere ayak bastıklarında ilk rastladıkları kişiye “Bu şehre ne derler?” sorusunu yöneltmeleri suretiyle veya hikâyenin hemen başında yer verilen “Diyâr-ı Mısır'da...” gibi bir ifadeyle öncelikle mekân bildirilmektedir.

Hikâyede geçen mekânlardan kayda değer bir şekilde söz edilmemektedir. Ayrıntıya yer verilmeksizin yalnızca mekânın genel adı kullanılarak bir fon oluşturulmaktadır:

“Hümân'ın diyârı tarafına müteveccih olup...” (95b)

“... fülân maħalde vâķi' tağ eteginde bir mağârede maħbûsdur.” (100b)

“... fülân iskeleye yanaşup” (56a)

Hikâyede geçen ülke, şehir, dağ, deniz ve nehir adları “Eserin Muhtevasını Oluşturan Çeşitli Unsurlar” başlığı altında verilmiştir. Burada kısaca değinilen mekân faktörü ile ilgili detaylı bilgi tasvirler kısmında bulunmaktadır.

2. 6. 1. Mekânın İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Ferruh u Hümâ hikâyesinde bazı durumlarda mekânın, kahramanları fiziksel ya da ruhsal etkilediği görülmektedir. Bu etki dış bir mekândan kaynaklanabildiği gibi iç bir mekândan da kaynaklanabilmektedir. Örneğin Numan Şah, bir gün ava çıkar ve gördüğü manzaranın gönül açıcılığından, benzersizliğinden, yüceliğinden etkilenip seyre dalar:

“Bir gün bir mergzâra varup şayd u şikârın tamâm itdükde ol cāygāh gāyetde maḳbūl-i pādīşāh olup ol gūşeyi begenüp her cānibine niġāh itdi. Gördi ki bir āb u hevāsı mu‘tedil cāy-ı laṭīf ve menzil-i bī-mişlden dil-i meyyālī ol mevzi‘e mā‘il olup esb-i sabā-reftārından berg-i gül gibi nāzil oldı. Ol cāy-ı ḥurrem içre birkaç gün cām-ı Cem çeküp ‘ayş u ‘işret kıldı. Nedīmleriyle şoḫbet iderken karşıusunda bir dıraḫt-ı ser-bülend gördi ki bālāsı evc-i āsmāna ‘urūc itmiş, müntehāsı... Pādīşāh bu ağacuñ rif‘at ü senāsından müte‘accib olup fikre vardı.” (10b)

İç mekân açısındansa babası tarafından bir mağaraya hapsedilmiş olan Dilgüşa’nın durumunu örnek verebiliriz. Dilgüşa cehenneme benzeyen, dar ve havasız bir mağarada ağlayıp inlemektedir. Onun mağaradaki hâlinin ne kadar kötü olduğunu Hurrem şu şekilde dile getirir:

“Fülân maḫalde vāḳi‘ taġ eteginde bir maġārede maḫbūsdur. Ben her gün ḫaberin alurın. Şaġdur ammā ‘aceb müşkil derde giriftārdur. Ġāruñ havāsı vaḫīm kendi mānend-i caḫīm bir teng ü tar yir olmaġın Dil-güşā Bānū zār u nizār olmuş ve mūy-miyānı gibi bir kıla dönmişdür.” (100b)

2. 7. Tasvirler

Anlatıda bir şeyi somutlaştırmak için onun karakteristik çizgilerini, rengini vermenin ve ruhunu canlandırmanın en iyi yollarından biri tasvirlerdir.³⁸ Ferruh u Hümâ hikâyesinde tasvirlerin büyük bir kısmı olay akışı içerisinde konu gereği yapılmakta ve gelecek yeni olaylara zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte hikâyede müellifin sanatını sergilediği, dekoratif birer fon işlevi gören tasvirler de bulunmaktadır.

2. 7. 1. Mekân Tasvirleri

2. 7. 1. 1. İç Mekân Tasvirleri

Hikâyede geçen “kapalı” olarak da adlandırabileceğimiz “iç mekânlar” şunlardır:

³⁸ Tekin, **age**, 199.

Sarāy, aşr, deyr, (f l n) h n, amm m, mesken, oda,  cre, alvet-ser , mihm n- ne, alvet- ne, gerdek- ne, zif f- ne, k n m, zind n, b rg h, ota,  der, ayme, m rist n,  r, maak-ı hevln k.

Hik yedeki en detaylı i mek n tasvirlerinden biri, Hüma'nın her yıl ziyarete gittii kilise iin yapılındır. Hüma'nın bayram günleri gidip de ibadet ettii bu kilise, nakışları ile öne ıkarılmakta ve bu yönde tasvir edilmektedir. Hüma, kilise ve nakış ilgisi bize daha sonra gerekleşecek olan olaylar iin hazırlayıcı bir mek n oluşturmaktadır. Nakkaş olan Hurrem, bu kiliseye Ferruh'un tasvirini yapacak ve Hüma böylece onu görmüş olacaktır.

Deyr-i şedd d denilen bu kilisenin tasviri yapılırken idealize etme yoluna gidilir. Nakışları iin *Erjeng* ve *Mani*, putları iinse *b t-i S mnat*³⁹ denilen edebiyattaki u sembollerden faydalanılır:

“...Ol deyr iinde nie nař-ı ar b ve ş ret-i dil-fir b olup b tler n nih yeti yodı. Cümleden bir ‘aim şanemleri var idi ki b t-i S mnat’dan niş n virürdi. ř f  kırmızı altundan d zilmiş aş u gözi naşına nie all   l ceverd ezilmiş la‘l   y k tdan ve dürr   merc ndan leb   dend n ılıp gözler oturtmışlar. Bir şanem-i muraşsa‘ ve ‘aceb nař-ı muşanna‘ idi. Cih n naş şları nařınınuň ayr nı ve Erjeng   M n  kem n ebr larınınuň ulı urb nı olmışdı. ...H m  ...her anda bir naş ş-ı m hir istim ‘ eylese deyr n der   d v rına taşvirler yazdurup z b   z verin arturur naş şa ri‘  yetler iderdi.” (17b-18a)

Hüma ile Ferruh iin hazırlanan saray tasvirinde de benzer şekilde idealize etme yoluna gidilmektedir. İrem bahelerinin k şklerine benzetilen bu saray, gerek i döşemesi ile gerekse dışı ile cennetin bir parası konumundadır. Bu mek nın tasviri yapılırken de yine edebiyattaki *Ad*, *şedd d*, *Havernak*, *İrem* gibi sembollerden faydalanıldıı görülmektedir:

“...bir sar y-ı ‘ d’ı ve şarh-ı müşeyyed-i şedd dide bir kaş ne-i ş h ne ve aşr-ı b -bah neyi zer   z ver ve dürr   cevher ile d hte al eler ile döşeyüp der   d v rına muraşsa‘ v  mücevher d b -yı z b dan z rlar ve ser -perdeler aşup ol aşr-ı Haverna-revnaı bir vech-ile tezy n itdiler ki uref-i cin ndan niş n viridi.

³⁹ B t-i S mn t; Hindistan'ın en büyük putuydu. Ayrıntılı bilgi iin bkz. A. T. Onay, **Aıklamalı Divan ş iri S zl  ** (İstanbul: H Yayınları, 2009), 423-424.

Degül kaçır-ı İrem'den hiç kaçır
Özi cennet içinde hür-ı nâdir
Ser-â-ser şahını-idi sîm ile zer
Zebercedden kurulmuş taht-ı ber-ter
Kızıl yâkût idi havzı mükemmel
Şu yirine aқardı lü'lü'-yi ter
Çehâr erkân u saқfı zer varaқdan
Cevâhir şu'le virür her bucaқdan
İçi zer taşu müşg-ile şıvalu
Felek zînetlü vü cennet hevâlu” (149b)

2. 7. 1. 2. Dış Mekân Tasvirleri

Hikâyede geçen “açık” olarak da adlandırabileceğimiz “dış mekânlar” şunlardır:

Memâlik, şehri küy, köy, çarye, bağçeler, mergzârlar, laţif güşeler, gülistân, mesîre, çeşmesâr, mişezâr, deryâ kenârı, iskele, bağ u râğ ve küh u deşt, şahrâlar, hâmûn u deşt, (fûlân) tağ.

Dış mekân tasvirleri, çoğunlukla eğlence amacıyla gidilen bağlar, bahçeler için söz konusu edilmektedir. Bu bağların tasvirine başlarken de öncelikle onu idealize etme yoluna gidilir ve bu amaçla edebiyattaki en uç nokta olan İrem bahçelerine benzetme yapılır:

“...ol bağ-ı İrem-mişâle vardılar.” (140b)

Bundan sonra bağın görünüşü Ferruh'un gözünden bize anlatılmaktadır. Burada doğa her bir parçasıyla kişileştirilerek, türlü benzetmeler yapılarak canlandırılmakta ve masalsı bir manzara oluşturulmaktadır:

“Ferruh nazar eyleyüp gördi ki bir bağ-ı cennet nazîrdür ki bağbân-ı felek mişlin görmiş ve dîde-i melek pîrâmen-i sâha-i rûh-efzâsına irmiş degül. Nâf ü eknâfindan selsebîl-mişâl cûlar revân olmuş ve her dıraht-ı mîvedârı bir güşe-i nüzhet-nişânına sebz-i atlasdan

sāyebān şalmış. Reh-güzārında dıraht-ı serv ve şaff şaff mihmān-nüvāz ve sāye-endāzlık hıdmetine kıyām eyleyüp iki cānibde şaff şaff tırmış. ...Yer yer şimşād u ‘ar ‘arlar hıdmete bil bağlayup kudūm-ı mihmāndan şād ve gūşe gūşe çınār u şanavberler seyrāncılara el şalup sāye-güster olmağa kendüyi mu‘tād kılmış. Şahn-ı zībāsı hurde-i fīrūze vü mīnā ile reşk-i günbed-i mīnā-yı semā olup envā‘-ı şükūfe vü ezhār ve eşnāf-ı reyāhīn ü bahār birle ārāste olmuş. Güller nişār için la‘līn tabağda zer ihzār itmiş, lāleler cām-ı hoş-güvār tutmuş. Nergisleri zerrīn kadehle mey şunar, benefşeleri döşenüp ādemūn ayağına yüz sürer. Zambağlar ellerinde çīnī şurāhīler tolar. Sünbüller micmere gerdān olup dūd-ı kebūd ‘ūd u ‘anberden dimāğı mu‘atıtar eyley. Bülbül ü kumrīleri nālān ... her şāh-ı küstāh bir nihāl-i nev-rese mā’il ve her gül-bün-i tāze bir gonceye mütemāyil, cūyları pür-cūş u hūrūş, servlerinin başı taşra, şanavberleri mest ü medhūş ve bi’l-cümle ol bāğ-ı cennetāsā bir nüzhetgāh-ı bī-hemtā idi ki içine giren cennetü’l-me’vā şanup dünyā vü mā-fīhāyı unıdurdı.” (140b-141a)

2. 7. 2. Savaş Tasvirleri

Savaşlarda zırh, gürz, ok ve yay, hançer, kement, kılıç, mızrak, süngü, gönder, kalkan gibi savaş aletleri kullanılmaktadır. Savaş esnasında ise at, fil gibi hayvanlardan yararlanıldığı görülür. Bunun yanında savaşa başlarken ceng-i harbīler, kûslar (tabl u nakāreler), borular çalınır; sancaklar açılır, alemler salınır.

2. 7. 2. 1. İnsanlarla Savaş Tasvirleri

Hikâyede birçok savaş tasviri olmakla birlikte Ferruh’un Mehla ile mücadelesi (aralarında geçen diyaloglarla birlikte) oldukça renkli ve canlı bir savaş sahnesi çizmektedir. Mehla önce Ferruh’un gözünden bize gösterilir:

“Ferruh ‘ayn-ı im‘ān ve nazar-ı diğkat ü iz‘ān ile bakup gördi ki bir pehlevān-ı mehīb ve bir şāhib-kırān-ı ġarībdür ki Rüstem-i dāstāndan nişān virür ve heybet-i şalābetinden Ķahramānlara kan kaşandurur.” (92a)

Daha sonra Ferruh nara atıp Mehla’yı savaş meydanına çağırır. Bu çağrı aynı zamanda bir meydan okumadır:

“Benüm Ferruḥ-ı hünerver, ḥālā karşımda olan ‘askere ser-dâr u server olan Mehlâ-yı dil-âver eger gerçek er ise meydânuma gelüp baña darb ursun! Ceng idüp kuvvet deñeşelüm devlet şınaşalum. Meydâni ḥālî avlayup şâhib-ķırânlık lafin urmasun!” (92a)

Ferruh’un sözlerindeki ve tutumundaki alaycılığı ile mücadeledeki üstünlüğü bu sahneyi hem fiziksel hem de psikolojik bir savaş alanına çevirmektedir. Mehla bunca yıllık namının elden gidecek olmasından ötürü korku duyar.

Ferruh, okuyla Mehla’yı yaralayınca Mehla uzaktan ok atmanın hüner olmadığını söyleyip Ferruh’u ayıplar. Bunun üzerine Ferruh hata ettiğini söyleyip Mehla’nın yaraları iyileşinceye kadar ara vermek ister. Mehla iyileşip de iki taraf tekrar karşı karşıya geldiklerinde ise önce hal hatır soruşurlar. Daha sonra mücadeleye kaldıkları yerden devam ederler. Ferruh birbirlerine denk bir mücadele olması için Mehla’dan gürzünü ister. Bu kez Mehla’nın sözleriyle tutumu aşağılayıcı ve alaycıdır:

“Ey nev-cüvân, miḳdârũnı bilüp söyle. Bunca yıldur bu gürzi benden ğayrı bir pehlevân şalmış degüldür. Senũñ daḫı anañ südi ağzuñda ḳoḳar. Niçe yıl idmân itmeden bu gürzi şalmaḳ hevâsında olmaḳ ne sevdâ-yı ḥâmdur?” (94a)

2. 7. 2. 2. Hayvanlarla Savaş Tasvirleri

Hikâyede insanlarla savaşmanın yanı sıra hayvanlarla da mücadele edilen sahneler bulunmaktadır. Örneğin Ad Şah, kızını isteyen kişilerden beslemiş olduğu yavuz bir boğayı öldürmelerini istemektedir. Buna talip olanların da ya sakat kaldığı ya da öldüğü belirtilerek bu işin ne kadar zor olduğu hissettirilmektedir. Ferruh bu işe talip olur ve bir gün tayin edilir, devlet adamlarının da izleyici olduğu bu mücadele şöyle geçmektedir:

“Ferruḥ Şâh daḫı boğanuñ boşanduĝın görüp esb-i vaḫşîye mihmâz eyleyüp ol cıdâ-yı âhenîni eline alup boğanuñ râst omzın gözleyüp at bıraḳdı, bî-tereddüd ü bî-tevaḳḳuf omzından sançdı. ...ucı boğanuñ ḳarnında çıḳdı. Boĝa birkaç kerre baĝırup helâk oldu. Ehl-i meydân niçe zamân dehşet ü ḫaşyetden berg-i ḫazân gibi lertzân oldılar. Her biri engüşt-der-dehân idüp Ferruḥ’uñ dil-âverligine ḫayrân ḳaldılar.” (90a-b)

Bunun dışında Sencer Şah’ın oğlunu öldüren ve şehrini taşımasına neden olan aslan ile gelişen sahneler bulunmaktadır. Ferruh bu aslanı merak edip görmek ister.

Mağarasına gidip önce nara atıp hayvana seslenir. Aslan sesi duyup dışarı çıkar ve kükreyip Ferruh'un üzerine koşmaya başlar. Bunun üzerine Ferruh:

“At kalkıdup kîş ü kırbanından bir oq çıkarup gezledi. Ol şîr-i demānuñ şağ gözin gözleyüp güşād virdi. Arslanı gözinden urup arslan zaḥm yiyince daḥı bed-ter hücum eyleyüp Ferruh'ıñ üzerine şaldı. Ferruh cest deprenüp boş bögrine bir oq daḥı urdı. Arslan ikinci zaḥmda kendün yirden yire urup ḥarekete mecālî kalmadı. Ferruh-ı dil-āver gürz-i girān şıyırup segirtti. Başına bir gürz urup kelle vü mağzını ḥurd u tār ü mār eyledi.” (97a)

2. 7. 3. Meclis Tasvirleri

Diğer tasvirlerde olduğu gibi meclis tasvirlerinde de öncelikle mukayese yoluyla ideal olanı resmetme yoluna gidildiği görülmektedir:

“Bir meclis-i ḥāşş gördiler ki Cemşîd-i tâcdâr böyle bezmi ‘ömrinde görmemiş idi.’” (113b)

Bezm denilen bu eğlence meclislerinde şarap kadehi devreder; çengiler ve udiler berbatt, ut, çeng, rebab gibi sazlar çalıp ney üfler; rakkaslar dans eder. (114a)

Sazendelerin sazları çaldığı, şarkıcıların şarkılarını söylediği bu meclislerden biri şöyle anlatılmaktadır:

“Esbāb-ı bezm ü ṭarab müretteb olup cām-ı Cem devrāna başlayup muṭrib ü sâzendeler sâzı nevāḥt kılup söyletdiler. Neyleri nālān ve çeng ü rebābıñ ḥaddini ḥam cigerin büryān eyleyüp ‘üdi inletdiler. Gül yüzlü muğannîler şevke gelüp gül-i gülzār-ı ‘işret olan sâğar-ı şahbā şevkine bülbül oldu. Şîrîn terāneler ve rengin şavt u naşlara ser-āğāz kılup ehl-i bezmi diñletdiler. Düşîze kızlar ve serv-ḳāmet duḥterler kākül-i perîşān kılup çār-pāre vü çeğāneye dest urup raḳşa başladılar.” (141a)

2. 7. 4. Şahıs Tasvirleri

Hikâyede kahramanlarla ilgili idealize edilmiş, mutlak güzelliği yansıtan tasvirler bulunmaktadır. Örneğin Hüma bütün güzellerden daha güzel ve daha narindir. Onun güzelliğinin uç noktalarda resmedildiği ve bunu yaparken de güzellik sembollerinden faydalandığı görülmektedir:

“Hümā nāzük ḳamudan ḥüb u nārîn

Yañağı gül lebi mül alnı nesrîn

Boyu serv-i çemen yimişi şeker

Lebi yâķūt u ağızı bārı Kevşer

Cemālinden müzeyyen Rûm u Mâçîn

Kemālinden müşerref hıttâ-i Çîn

Dili bülbül idi reftârı tîhû

Beli kaplan gibi gözleri âhû

Yürise ay idi bir ‘âlem-efrûz

Otursa baht idi manşûr u pîrûz” (113b)

Eserde tasvir yapılırken anlatıcının gözünden tasvirin yanında kahramanların gözünden de tasvir yapıldığı görülmektedir. Örneğin Ruz Şahı, sarayında yeni bir nakkaş olarak çalışmaya başlayan Hurrem’i karısına anlatmaktadır. Onun hem nakış konusundaki becerisinden hem fiziksel hem de ruhsal güzelliğinden övgüyle söz etmektedir:

“Kamer yüzlü perî şüretlü dil-ber

Gören şanur anı rûh-ı muşavver

Dizilmiş inciye beñzer kelâmı

İşidenler sözün olur gulâmı

Hüner içre bulunmaz hîç nazîri

Olur Erjeng barmağı esîri” (77a)

Şah’ın ağzından bu şekilde Hurrem’i betimleyici sözler çıkmasının sebebi ise olay akışı içerisinde yeni bir fon oluşturmaktır. Öyle ki Şah’ın kızı bu sözleri işitecek, Hurrem’i görme arzusuna düşecek ve böylece yeni olaylar gelişecektir.

2. 8. Eserin Muhtevasını Oluşturan Çeşitli Unsurlar

2. 8. 1. Şahsiyetler

Zengin bir şahıs kadrosuna sahip olan eserde adlarıyla var olan kişiler “şahıs kadrosu” başlığı altında verilmiştir. Bu kişilerin dışında hikâyede kimi zaman

çağrışım kimi zaman da benzetme yoluyla pek çok isme (tarihî, efsanevi, dinî, sanatkâr ve bilgin) yer verildiği görülmektedir. Hikâyede adı geçen bu şahsiyetler şunlardır:⁴⁰

2. 8. 1. 1. Dinî Şahsiyetler

Eserde adlarına yer verilen başlıca dinî şahsiyetler şunlardır:

Belkîs, Dâvud, Kârûn, Mesîhâ, Meryem, Nûh, Süleymân, Ya'kûb, Yûsuf, Zelihâ.

Bu isimleri, edebî eserlerde oldukça sık rastlandığı için kapsamlı bir şekilde açıklamaya lüzum görmedik. Bununla birlikte, bu isimler Ferruh u Hümâ hikâyesinde geçtikleri şekilleriyle aşağıda değerlendirilmiştir:

Belkîs: Saba melikesidir. Süleyman kıssasında ondan bahsedilmektedir. Hikâyede ise hanedan kadınlarını nitelemek amacıyla onun adına yer verilmiştir:

“...her hânedân ve her dūdmândan Belkîs-rütbet ... hâtūnlar...” (150a)

Dâvud : İsrail oğullarının hükümdarı ve peygamberidir. Davud peygamber edebî eserlerde güzel sesi, demiri yumuşatma gücü ve zırh yapmasıyla anılmaktadır. Ferruh u Hümâ hikâyesinde de Ferruh'un giydiği zırh için bir benzetme yapılmaktadır:

“Ferruh-ı dil-âver dağı kendüyi Dâvudî zırhlar ... ârâste kırup...” (130a)

Hızr: Ölümsüzlük suyunu içtiği ve darda kalan insanlara imdada yetiştiği söylenen kişidir. Edebiyatta çoğunlukla “ab-ı hayat” ile birlikte anılan Hızr, hikâyede Ferruh ile Hüma'nın aşkı için bir sembol oluşturmaktadır:

⁴⁰ Hikâyede söz konusu edilen bu şahsiyetlerle ilgili değerlendirmemizdeki kısa açıklamalar için şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Ağâh S. Levend, **Divan Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar**, 4. bs. (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984); A. Talât Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü** (İstanbul: H Yayınları, 2009); Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. bs. (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010); İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, 21. bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011); “Persian Dictionary Dehhoda”. www.loghatnaameh.org/ [29.03.2013].

“Gehī Hızr içer idi āb-ı hayvān” (141b)

Ķārūn: Hz. Musa’nın kavminden çok zengin olmakla ũnlenmiř bir kişidir. Ancak cimriliği ve zalimliği sebebiyle malıyla birlikte yere batmıştır. Hikāyede de cimrilik edip de hazine doldurma peşinde koşulmamasına ve bu durumun doğuracağı sonuca örnek verirken ondan söz edilmektedir:

“Dime māl-ile olduram ħazīne

Ki Ķārūn mālī olmuřdur define” (153b)

Mesīĥā: Hz. İsa’nın lākabıdır. İsa peygamber, edebī eserlerde hastaları iyileştirmesi ve lũyũ diriltmesi mucizeleriyle anılmaktadır. Hikāyede de konuşulan sözlerin İsa nefesi gibi etkili olduğu vurgulanmaktadır:

“Kelām-ı Hengām enfās-ı Mesīĥā gibi cānına cān atdı.” (108b)

Meryem: Hz. İsa’nın annesidir. Kendisine Cebrail vasıtasıyla Allah’ın ruhundan ũflenmiř ve gebe kalmıştır. Hikāyede de iffeti dolayısıyla anılmaktadır:

“...her ħānedān ve her dũdmāndan ... Meryem-‘ iffet ... ħātũnlar...” (150a)

Nũĥ: Nuh peygamberin 1000 yıl kadar yaşadığı söylenir. Bu nedenle de hikāyede “Nuh mrũ” deyiminin kullanıldığı grũlmektedir:

“...mālīk-i ‘ mr-i Nũĥ olsa...” (147a)

Sārā: Hz. İbrahim’in ilk eşi ve Hz. İşhak’ın annesidir. Hikāyedeki hanedan kadınları, ahlaklı ve temiz olmaları dolayısıyla ona benzetilmektedir:

“...her ħānedān ve her dũdmāndan ... Sārā-‘ işmet ... ħātũnlar seyyāre-şifat ol māl-ı burc-ı leĥāfetũn eĥrāfın alup...” (150a)

Sũleymān: Hz. Davud’un oğlu olup hem hũkũmdar hem de peygamberdir. 40 yıl bũyũk bir ihtişamla devletini yönetmiştir. Edebī eserlerde karınca ile olan

kıssasına, hayvanlara hükmetmesine telmihte bulunulur. Ferruh u Hümâ hikâyesinde de benzer şekilde Hz. Süleyman, gücün ve iktidarın sembolü olarak anılmaktadır. Bununla birlikte bir hükümdarın her ne kadar kudretli de olsa tahtını bir gün bırakıp gideceği öğütlenmektedir:

“...mānend-i çeşn-i Süleymān mār u mūr ve vaḥş u t̄uyūr s̄ir olup...” (149a)

“Şu deñlü eyledüñ luṭf ile iḥsān
Ki oldı her qarınca bir Süleymān” (152a)

“...niçe Süleymānlaruñ evreng-i salṭanatın ber-bād kılmıṣdur.” (153a)

Ya‘kūb: Hz. Yusuf’un babası olan Yakub peygamber, edebî eserlerde gam ve kaygının sembolü olarak anılır. Hz. Yakup, oğlundan ayrı düştükten sonra “hüzünler evi” denilen kulübesinde yıllarca ağlamaktan kör olmuş, zayıf düşmüş ve yaşlanmıştır. Ancak ömrünün sonunda oğluna kavuşarak rahat etmiştir. Ferruh u Hümâ hikâyesinde de Numan Şah’ın, oğlu Ferruh’tan uzun süre ayrı düşmesi bu olaya benzetilmektedir:

“Yūsuf-ı güm-geşteyi Ya‘kūb’dan dūr ve māk-ı Ken‘ān’ı mu‘tekif-i beyt-i aḥzān olan p̄ir-i nā-tüvāndan mehcūr kıлмақ inşāf degüldür.” (146a)

Yūsuf: Hz. Yakup’un oğlu olan Yusuf peygamber, edebiyatta güzelliğin sembolüdür. Hikâyede Hurrem’in güzelliği karşısında kayıtsız kalamayan Dilgüşa’nın hâli, Zeliha’nın Yusuf’a duyduğu aşka benzetilmektedir:

“Gördügi gibi fi’l-ḥāl ‘aşık olup cān u dilden üftādesi ve Zeliḥā-şifat ol Yūsuf-cemālūñ dil-dādesi oldı.” (77a)

Yusuf peygamberin Hz.Yakup’tan ayrı kalışı da Ferruh’un, babası Numan Şah’tan ayrı düşmesine benzetilmektedir. (Bkz. “Ya‘kūb”)

Zehrâ: Hz. Muhammed'in kızı olup beyaz ve parlak tenli oluşu nedeniyle Fatımatü'z-zehra ismiyle anılmaktadır. Zekâsı, güzelliği, din ve takvaya düşkünlüğü, güzel ahlakı ile bilinir. Hikâyede ise himmeti dolayısıyla anılmaktadır:

“...her hânedân ve her düdmândan ... Zehrâ-himmet hâtûnlar seyyâre-şifat ol mâh-ı burc-ı leţâfetüñ eţrâfın alup...” (150a)

Zelîhâ: Mağrip sultanı Taymus'un güzeller güzeli kızıdır. Hz. Yusuf'a duyduğu aşkı ile edebiyatta anılmaktadır. Hikâyede Dilgüşa'nın Hurrem'e duyduğu aşk, Zeliha'nın Yusuf'a duyduğu aşka benzetilmiştir:

“Gördügi gibi fi'l-hâl 'aşık olup cân u dilden üftâdesi ve Zelîhâ-şifat ol Yûsuf-cemâlûñ dil-dâdesi oldu.” (77a)

2. 8. 1. 2. Tarihî ve Efsanevi Şahsiyetler

Börân: (Buran, Puran ya da Purandokht) Sasani Kralı II. Hüsrev'in (590–628) kızıdır. II. Hüsrev'in (hayatta olan) oğlu olmadığı için soylular onun kızı Boran'ı tahta çıkarmıştır. Sasani İmparatorluğu'nda tahta çıkan iki kadından biridir (diğeri kız kardeşi Azarmidukht). Boran, bu pozisyonu işgal eden ilk kadındır; çok kısa bir süre yönetimde kaldıktan sonra ölmüştür.⁴¹ Edebiyatta adına fazla rastlanmayan Boran, Ferruh u Hümâ hikâyesinde yapılan düğünün ihtişamı dolayısıyla söz konusu edilmektedir:

“bir mertebe meclis-i üns ü 'işret kırup esbâb-ı bezm ü şarab ve âlât-ı lehv ü şegâbı müheyyâ vü müretteb kıldılar ki bezm-i Cemşîd ve sūr-ı Borân aña nisbet meclis-i rüstâyî vü cem' iyyet-i dihkâna döndi.” (149b)

Cemşîd: Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü hükümdarı olan Cemşid, İran mitolojisine göre bin yıl kadar yaşamıştır. Edebiyatta şarabın mucidi olmakla

⁴¹ R. N. Frye, “The Political History of İnan under The Sasanians” **The Cambridge History of İnan**, V. 3 (1) The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), 171.

anılmaktadır. Hikâyede ise eğlence meclislerinin üstünlüğü konusunda Cemşid ile kıyaslama yapıldığı görülmektedir:

“Bir meclis-i hâşş gördiler ki Cemşid-i tâcdâr böyle bezmi ‘ömrinde görmemiş idi.”
(113b)

Efrâsiyâb: Peşeng’in oğlu olan Efrasiyab, Nevruz’u öldürüp padişah olmuş ancak Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür. Edebiyatta kahramanlığın sembolü olarak anılmaktadır. Hikâyede ise Ferruh ile Uç arasında geçen savaşta askerlerin mücadelesi anlatılırken Efrasiyab’ın adı geçmektedir:

“...bir vech-ile ceng ü neberd oldı ki Rüstem-i dâstân ve Efrâsiyâb u Çahramânlaruñ âyine-i hayâlinde böyle ceng-i mersûm olduğı ma’ lûm degül idi.” (138b)

Hâmân: Firavun’un tanrıya ulaşmak için kule yapmasını istediğı veziridir. Bu kule, Sarh-ı Haman adıyla meşhur olmuş bir rasathanedir. Hikâyede, Merkez Kalesi’nin tasviri sırasında bu ada benzetme yapıldığı görülmektedir:

“...bir kaçır-ı refî‘ü’l-binâda ki şarh-ı Hâmân ve kaçır-ı Kayşer’den nişân virür birkaç bülend eyvân idi.” (120b)

Hâtem-i Tâ’î: Arapların Tâî kabilesinden cömertliğiyle meşhur olmuş kişinin lakabıdır. Edebiyatta cömertliğin sembol ismi olarak kullanılmaktadır. Hikâyede Ferruh, bağ sahibini cömertliği dolayısıyla Hâtem’e benzetmektedir:

“...zamânesinüñ Hâtem’i ve saħâ vü keremde nazîri yok.” (125b)

Aynı şekilde devlet adamları da Husban Şah’ın ihsanını överken ondan Hâtem-i Tâî diye söz etmektedir:

“şol deñlü emti‘a-ı fâhire ve akmışe-i nâdire ve huddâm u ‘abîd ve ester ü üştür ve esb-i tâzî virdi ki seyr iden ‘ayân-ı devlet âferin ü taħşin eyleyüp Şah Husbân’a ‘Hâtem-i Tâ’î diyü du‘â itdiler.” (146a)

Çahramân: Şehname’de adı geçen Kahraman, İran’ın Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs’un oğludur. Devlerle savaşıp da sağ kaldığı için edebiyatımızda yiğitlik ve

cesaretin sembolü olarak kullanılır. Hikâyede de Ferruh, yiğitliği ile devrinin Kahraman'ı olarak anılmaktadır:

“Zamānenüñ Rüstem-i dāstānı ve ‘aşrınıñ Ğahramān-ı şāhib-ķırānıdır.” (130a)

Ğayşer: Eski Roma ve Bizans İmparatorlarının lakabıdır. Hikâyede Merkez Kalesi'nin tasviri sırasında Kayser kasrına benzetme yapıldığı görülmektedir:

“Bir gün bir Ğaşr-ı refī‘ü'l-bināda ki şarḥ-ı Hāmān ve Ğaşr-ı Ğayşer'den nişān virür birkaç bülend eyvān idi.” (120b)

Keyķubād: Keyāniyān sülalesinin ilk hükümdarıdır. Adalet ve barışla yönetimi meşhur olmuştur. Edebiyatta da adaleti, şanı-şerefi ve yüceliği ile anılır. Hikâyede ise Numan Şah tabiatı itibarıyla Keykubad'a benzetilmektedir:

“Ol pādīşāh-ı Keyķubād-nihāduñ ‘ādeti dā'im şayd u şikār olup...” (10b)

Nerīmān: İran'ın efsanevi kahramanlarından Rüstem'in dedesi olan Sam'ın babasıdır. Neriman pehlivandır ve edebiyatta yiğitlik söz konusu olduğunda ona benzetme yapıldığı görülmektedir. Hikâyede de Hüma'nın askerlerinin Neriman gibi savaştığı söylenir:

“...dil-āverleri Nerīmāne cengler eylediler.” (111a)

Rüstem: Rüstem, hikâyede adına çokça yer verilen İran'ın efsanevi kahramanıdır. Pehlivanlığı ve savaşçılığı ile meşhur olmuştur. Ferruh'un ya da başka kahramanların yiğitliği söz konusu olduğunda onların Rüstem'e benzetildiği ve Rüstem destanından izler taşıdığı vurgulanmaktadır:

“...meydān başına varup Rüstem gibi gönderin ṭayayup ṭurdı.” (90a)

“...bir pehlevān-ı mehīb ve bir şāhib-ķırān-ı Ğarībdür ki Rüstem-i dāstāndan nişān virür.” (92a)

Şeddād: Ad kavmi hükümdarlarından. Ülkesinde imar faaliyetleriyle öne çıkan Şeddad, pek çok büyük köşk inşa ettirmiştir ve İrem bahçelerini onun

yaptırıldığı söylenmektedir. Edebiyatta İrem ve bağları ile anılmaktadır. Hikâyede ise Ferruh ile Hüma için hazırlanan köşk dolayısıyla söz konusu edilmektedir:

“...bir sarây-ı ‘Âd’ı ve şarh-ı müşeyyed-i Şeddâdîde bir kâşâne-i şâhâne ve kaçır-ı bî-bahâneyi ... döşeyüp...” (149b)

Zâl: Rüstem’in babasıdır. Zal, ihtiyar ve aksakallı anlamına gelmektedir. Zal doğduğu zaman kaş-kirpik ve saçları beyaz olduğu için bu isimle anılmıştır. Edebiyatta ise felek ak saçlı bir kadın olarak hayal edildiği için bu yolla terkipler yapılmıştır. Hikâyede de benzer terkiplere yer verildiği görülmektedir:

“Bu Zâl-i sipihrüñ mekr ü ğadrına firîfte olma.” (153a)

2. 8. 1. 3. Sanatkârlar

Mânî: Çinli nakkaş ve ressamdır. *Erjeng* adlı resimlerinden oluşan eseri ile ünlenmiştir. Edebiyatta nakşının güzelliği ile anılmaktadır. Hikâyede de nakkaşlık ve nakış söz konusu olduğunda Mani’ye benzetme yapıldığı görülmektedir:

“Cihân nakkâşları nakşinuñ hayrânı ve Erjeng ü Mânî kemân-ebrûlarinuñ kûlı kurbânı olmuşdı.” (17b)

“...Mânî-mânende bir nakş-ı mâhir vardır ki...” (19a)

2. 8. 1. 4. Âlimler

Eflâtûn: Aristo’nun hocası, Sokrat’ın öğrencisi olmuş meşhur Yunan filozofudur. Edebiyatta akıl ve hikmetin sembolü olarak anılan Eflatun, hikâyede üstat filozofları nitelerken söz konusu edilmektedir:

“Etrâf u eknâfda ne deñlü müneccim ü remmâl ... ve feylesof-ı Eflâtûn-nihâd var ise cem‘ idüp...” (13a)

İbn-i Sînâ: İslam âleminin en büyük filozoflarından biridir. Edebiyatta ilmin, hikmet ve felsefenin sembolüdür. Hikâyede Hüma’yı bulmak için gönderilecek

adamların ne kadar uyanık olurlarsa olsunlar Ferruh kadar başarılı olamayacakları vurgulanmaktadır:

“...firâset ü kiyâsetde İbn-i Sînâ gibi müsellim dahı olursa ben bi ’z-zât varmayınca bulmak mümkün olmaz.” (85b)

2. 8. 2. Ülkeler, Şehirler, Dağlar, Denizler, Nehirler

Ferruh u Hümâ hikâyesinde, kahramanlar sürekli seyahat hâlinde olduğu için pek çok şehir, ülke ve deniz adına yer verilmektedir. Anlatıya fon oluşturan bu yer adlarını şöyle sıralayabiliriz:

“Ferah şehri, şehri-i Bezm, Şabâ vilâyeti, Tecân şehri, Târ şehri, şehri-i Mînâ, Ferâme şehri, şehri-i Gülbâm, Hozân, Hıfâ, Hurrem-âbâd, Keşmir, diyâr-ı şark, cânib-i maşriq, memâlik-i şark, İsfahân, iklim-i Hürâsân’da şehri-i Bostân, Hindüstân, Türkistân, Baħr-i ‘Ummân”

Görüldüğü gibi, hikâyede geçen yer adlarının birçoğu gerçek yer adı ise de bunların söz konusu yerlerin gerçekliğini yansıttığını söyleyebilmemiz oldukça güçtür.

Hikâyede adı geçen bazı coğrafi unsurların yalnızca benzetme yapmak ya da telmihte bulunmak amacıyla söz konusu edildiği de görülmektedir. Örneğin Çîn, bütleri ile; Mâçîn, Mışr, Hıten, Rüm, sevgilinin güzelliği ile birlikte anılan sembolik yer adlarıdır. Kûh-ı Bîsütûn, âşğın çabasıyla; Nîl, akıtılan gözyaşlarıyla; Ceyhun ve Fırat, âb-ı hayat ile mukayese edilmesiyle ve Ken‘ân da Hz. Yusuf’a telmihte bulunmasıyla söz konusu edilen diğer coğrafi yer adlarıdır.

2. 8. 3. Milletler (Toplum-Kavim)

Ferruh u Hümâ hikâyesinde adı geçen başlıca milletler şunlardır:

“Arap, Berber, Habeş, Hint, Rum, Tatar, Türk, Zengî, Ad kavmi.”

Hikâyede söz konusu edilen bu milletlerden bazısına aktif olarak rol verilmiştir. Örneğin Rum ile Arap arasında geçen bir kavga sahnesi bulunmaktadır:

“Şehr ucunda bir Rūmî ile bir ‘ Arab kıocası döğüşüp...” (75b)

Türk, Zengî ve Tatarlar da aktif olarak rol alan milletlerdendir. Bununla birlikte bu milletler olumsuz bir şekilde nitelenmiştir:

“Bu maħalle kıarıb Tār dirler bir şehr vardur, kıavmi nā-cinsin Tātār’dur.” (88a)

“...kendüsi Zengîler dāmına düşüp...” (118b)

“...meclisinde daħı bir Türk-i bed-sirişt...” (135b)

Bazı millet adlarından ise benzetme unsuru olarak sembolik birer fon oluşturmak için söz edildiği görülmektedir:

“Ĥarāc alur beñi Hind ü Ĥabeşden” (15b)

“Bütān-ı Ćin ü ĥüb-ı Rūm u Berber” (113b)

2. 8. 4. Âdetler

Klasik Türk edebiyatı Türk, Arap ve Fars uluslarının İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası bütün kültür unsurlarından beslenen zengin, renkli ve canlı bir birikime sahiptir.⁴² Şairler ve yazarlar bu zengin kültür dünyası içerisinde eserlerini oluştururken mazmunlar sistemini kullanır, mecaz ve istiarelerden faydalanırlar. Bu durum, sosyal hayatın gerçeklerinin bir perde arkasında kalmasına sebebiyet verir. Ancak bir milletin edebiyatının ne kadar soyut olursa olsun bulunduğu devrin hayatını yansıtmaması mümkün değildir.⁴³ *Eski Şiirin Bahçesinde* adlı eserinde M. Nur Doğan, “Esasen edebiyatın tabiatında toplum hayatının bütün kazanımlarını bulundurma, saklama ve bunları estetik bir biçimde aksettirme özelliğinin kendiliğinden mevcut”⁴⁴ olduğunu dile getirmektedir.

⁴² M. Nur Doğan, “Şeyhülislâmın Mavi Çizmesi”, *Eski Şiirin Bahçesinde* (İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi, 2005): 161.

⁴³ Ağah S. Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar*, 4. bs. (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984), 8.

⁴⁴ M. Nur Doğan, “Klasik Türk Edebiyatında Osmanlı Hayatının İzleri” *Eski Şiirin Bahçesinde* (İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi, 2005): 46.

Ferruh u Hümâ hikâyesine baktığımızda, günlük hayatı ve toplum kültürünü yansıtan inanışlar, gelenekler ve çeşitli merasimlerin bulunduğunu görmekteyiz. Metnin bütünü tarayarak tespit edebildiğimiz başlıca âdetler şunlardır⁴⁵:

Açları Doymak ve Sadaka Vermek:

Açları ve muhtaçları doymak, giydirmek ve her türlü maddi harcamayı ifade eden sadaka vermek, Türk-İslam kültürünün önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Metinde fetih, düğün gibi kutlamalarda ve sevinilen bir durum gerçekleştiğinde şükür amaçlı fakir, miskin, yetim gibi ihtiyaç sahiplerine türlü şekillerde ihşanda bulunulduğu görülmektedir:

“Hümâ ebvâb-ı hazâ’ini fetḥ idüp zâhiren fetḥ bahânesine ve bâṭinen Ferruḥ şükrânesine fuḡarâ vü eytâma şol deñlü ihşân u in‘âm itdi ki şehrinde faḡîr ü cerrâr ḡalmayup mün‘im ü mâldâr oldı.” (113b)

“...bu şükrâne için bezl-i hazâ’in eyleyüp fuḡarâ vü mesâkîne bî-ḡadd ü bî-ḡıyâs sadâḡalar ve in‘âmlar itdi.” (121b)

Baş açmak:

Bazı duaların baş açık olarak yapıldığında daha çabuk kabul olacağı şeklinde bir inanç bulunmaktadır. Hüma da askerini düşman üzerine gönderdikten sonra bu şekilde dua etmektedir:

“...kendüsi tenhâsında baş açup yüz ḡâke sürüp dergâh-ı bî-niyâza niyâz eyleyüp Ḥaḡḡ’dan fetḥ ü zafer istedi.” (110a)

Başa toprak saçmak:

⁴⁵ Alfabetik bir sıralamayla belirtmiş olduğumuz âdetlerle ilgili genel tanımlamalar için Agâh S. Levend, **Divan Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar**, 4. bs. (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984); A. Talât Onay, **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü** (İstanbul: H Yayınları, 2009); Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. bs. (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010); İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, 21. bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011) eserlerinden ve “Büyük Türkçe Sözlük”. <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden faydalanılmıştır.

Başa toprak saçmak bir matem ifadesidir. Ferruh, Hurrem'in suya kapılıp da gitmesinin ardından öyle üzüdür ki gözyaşları içerisinde yakasını yırtar, başına toprak saçar:

“...yaqasın çāk ve dīdesin nemnāk idüp başına hāk saçdı.” (63a)

Etek öpmek:

Başta padişahlar olmak üzere kudret sahibi kimselerin eteğinin öpülmesi bir âdettir. Metinde devlet adamları fethi kutlamak için Hüma'nın tahtının saçağını öperler:

“Cümlesi Hümā'nuñ pāye-i serīrin öpüp tehniyet-i fetḥ kıldılar.” (113b)

Ferruh damat olduğunda da saray kadınlarının onun eteğini öptüğü görülmektedir:

“...dāyeler ve yengeler yügrüşüp karşı vardılar. Şeh-zāde'nüñ etegin öpüp...”
(150b)

Evlendirme:

Ferruh u Hümâ'da evlilikle ilgili birkaç sahne görmekteyiz. Bunlardan ilki Numan Şah'ın evliliğidir. Numan Şah öncelikle örfe uygun olarak vezirini elçi olarak gönderip Cumhur Şah'tan kızını ister. Cumhur Şah olumlu cevap verince Numan Şah düğün hazırlıklarını başlatıp yeni bir saray inşa ettirir. Cumhur Şah da kızına büyük bir düğün yapıp fakirlere ihsanda bulunur; kızı ile Numan Şah'ın nikâhını kıyar. Bundan sonra büyük bir kabile hazırlatıp kızını yolcu eder. Numan Şah gelini karşılayıp onu yeni yaptırdığı kasra yerleştirir ve ülkesindeki zengin-fakir herkesi toplayıp büyük bir düğün yapar.

İkinci büyük düğün ise Ferruh ile Hüma için yapılandır. Öncelikle düğün hazırlıkları başlatılıp ülkenin ileri gelenleri, esnaf ve halk düğüne davet edilir. Bu büyük kalabalığa düğün yemeği hazırlanır:

“Bir ‘ālī cem‘iyyet eyleyüp ḥadd-i imkānda olan ḥ‘ān-ı firāvānı ve ḥayyiz-i kâbiliyyetde bulman in‘ām u iḥsāmı izhār eyleyüp bir vech-ile sūr-ı pür-sürür kıldılar ki

envā'-ı eṭ'ime ve elvān-ı ni' me ḥalk-ı 'ālem muḡtenem olup ḥ'ān-ı iḥsān Şāh Nu' māt'a mātend-i çeşn-i Süleymān mār u mūr ve vahş u ṭuyūr sīr olup dūd-ı 'ūd u 'anber ve rāyiḥa-i ṭayyibe-i reyāḥīn ve müşg-i ezferden dimāḡ-ı rūḥāniyān mu'aṭṭar olup nefā'is-i mecālisden münteşir olan revāyiḥ u fevāyiḥ-i ḡidā baḥş-ı ins ü cān ve rāḥat-efzā-yı dil ü cān olup sākinān-ı zemīn ü zamān eşnāf-ı ni' mete ṭoydı." (149a)

Yemekle birlikte erganun, def, çeng, mey ve ney gibi çeşitli sazların çalındığı eğlenceler tertip edilir. Büyük-küçük, genç-yaşlı herkesin eğlendiği bu düğün kırk gün kırk gece sürer.

Gelin Hazırlama Ritüeli:

Metinde gelin hazırlama aşamasında ilk olarak Ruz Şahı'nın kızını görmekteyiz. Şah bu evliliğe karşı olduğu için kız isteme ritüeli burada gerçekleşmez. Ancak Hüma, Şah'ın kızına sahip çıkar ve ona babasının hazırlayabileceğinden daha çok çeyiz hazırlar:

"Bāb-ı ḥazā'ini açup bī-nihāye cihāz idüp mülükāne bir cem' iyyet eyleyüp..." (80b)

Gelin, kadınlar tarafından süslenir ve gül rengi bir örtüye bürünür; damat ise gösterişli bir kaftan giyer:

"Şāh-ı Rūz kızın daḡı meşşāṭalar tezyīn eyleyüp Ḥurrem'i Hengām daḡı fāḫir ḫil'atler ile ṭonadup ol iki nev-cüvāni birbirlerine Vāmıḡ u 'Azrā gibi 'āşık iki zār-ı nātüvāni ṭāvus-şıfat ārāste vü pīrāste kılup duḡter-i Şāh-ı Rūz'ı ḥacle-i nāz içre gül-gün tutuḡ içre dāmen-i şafaḡda mestūr māt-ı münire döndürüp gerdek-ḥānede Ḥurrem Şāh'a muntazır kıldılar." (80b)

Gelin ve damadın odası kâfurdan yapılmış mumlar ve billur kandillerle süslenir. Damat, al fanuslar eşliğinde odanın kapısına getirilir ve burada dua edilir. Daha sonra damat, sırtına yumruk vurularak odaya sokulur:

"...āl fānūs lar ile Ḥurrem'i gerdek-ḥāne ḡapusına ḡetürüp du'ā vü şenā eyleyüp Hengām, Ḥurrem-i dil-āverün arḡasına bir müşt urup içeri ḡoydılar. Yengeler el ele virüp döndiler." (80b)

Metinde genişçe yer verilen ikinci gelin hazırlama ritüeli ise Hüma için yapılandır. Burada gelinin süslenme aşamasından daha ayrıntılı söz edilmektedir. Öncelikle kadınlar Hüma'nın uzun, bükümlü saçlarını keserler. Daha sonra gözlerine sürme çekip cımbızla kaşlarına şekil verip benleriyle birlikte yüzünü süslerler. Süsleme işi bittikten sonra da gelinin eline parlak bir ayna verirler. Ruz Şahı'nın kızında olduğu gibi Hüma'nın da başı gül rengi bir duvak ile örtülür. Şahların ve vezirlerin eşleri Hüma'nın elbisesinin eteğinden tutup onu kâfurdan mumlar ve altından şamdanlar eşliğinde götürüp altın bir tahta çıkarırlar.

“...başına gül-gün tuvağ örtüp bedr-i cemâlin zîr-i şafağda pinhân itdiler. Andan hil'at-i nâz ve kabâ-yı i'zâzınun dâmenin götürüp şâh hâtunları ve vezîr bânuları koltuğuna girüp kâfurî şem'ler ve zerrîn şem'-dânlar ile önüne düşüp...” (150a-b)

Damat olan Ferruh da kaftanını giyip kıymetli taşlarla bezenmiş olan tacı ve kemeriyle süslenir. Burada Hurrem'in sağdıç olduğunu görmekteyiz. Ayrıca saray kadınları da Ferruh'un yoluna altından tabaklar ile inci ve cevher saçmaktadır:

“...hil'at-i baht ve kabâ-yı iqbâlle tonadup muraşsa' tac u kemer birle pür-zîb ü zîver kılup... Hurrem-i pâkîze-sirişt şâgdıc olup Şeh-zâde'nün elin eline alup gerdek-hâne kapusına dek vardılar. ...dâyeler ve yengeler yügrüşüp karşı vardılar, Şeh-zâde'nün etegin öpüp hâk-i pâyına zerrîn tabaklar ile dürr ü cevher saçup taht-ı devlete götürdiler.” (150b)

Göç borusu çalmak:

Bir yerden başka bir yere göç eden askerler için çalınan göç borusunu, Tus'un askerlerini harekete geçirmek üzere çaldırttığı görülmektedir:

“Tus buyurdu göç borusın çaldılar. 'Asker binüp deryâ-şifat cüş u huruşla Hümâ tarafına ağıdı.” (110b)

Gül suyu saçmak:

Ateş düşürücü etkisi bulunan ve bayılmalarda, baş ağrısı, çarpıntı gibi bir takım hastalıkların tedavisinde kullanılan gül suyunun kendinden geçen kişilerin yüzüne saçıldığı görülmektedir⁴⁶:

“...‘aklı zâ’il olup düşdi kaldı. Bu hâli Şeh-zâde ta‘accüb eyleyüp buyurdı yüzine gül-âb saçdılar, elin ayağın oğup ‘ilâç itdiler.” (18b)

“Aqlum gidüp düşmiş kalmışın. Üç gün deyr kıpusında yatdum, âhir râhiblerden biri teraḥḥum idüp yüzüme gül-âblar saçup baña dest-gîr oldı.” (19a)

“Kârarı kalmayup yıkıldı. Yüzini gül şuyı birle yudılar.” (20b)

Hilat giydirmek:

Hilat, padişahların devlet ileri gelenlerine ya da beğendikleri kimselere onları yüceltmek ve ödüllendirmek amacıyla giydirdikleri değerli kumaş veya kürkten yapılan bir kaftandır. Metinde de padişahların çok değer verdikleri kimselere hilat giydirdiği görülmektedir:

“Şah Sencer... Ferruḥ ve Mehlâ’ya hil‘atler giydürüp envâ‘-ı ‘izzet ü ḥürmetler itdi.” (97b)

“Hümâ, Ferruḥ’ı getirüp ihzâr itdügi tâc u kemeri ve hil‘at-i mu‘teberi giydürüp kuşadup eline yapışup tahta çıkardı...” (119a)

İyi ad bırakmak:

Yaşarken iyi işler yapmanın öldükten sonra iyi bir adla anılmayı sağlayacağı ve kişiyi bu şekilde yaşatacağı inancı görülmektedir:

“Niçeler cân virüp eyü ad kızanup ḥayât-ı tâze buldılar.” (129a)

“Diril şu resme eyle ‘adl-ile dâd / Ki senden şoñra kıala bir eyü ad

Eyü ad aluban vir mâli zinhâr / Ki böyle olur almaḳ virmek ey yâr” (153a)

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Emine Yeniterzi, “Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Unsurlar”, **SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (1998): 87-103; Neslihan Koç Keskin, “Burdur Gülünden Elde Edilen Mamûller ve Dîvân Şiirinde Gül Mamûlleri”, **I. Burdur Sempozyumu Bildiriler**, 16-19 Kasım 2005, c. 2 (Burdur: Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi, 2007): 287-298.

Kul-köle azat etmek:

Azat etmek; esir, köle ve cariyelerin özgürlüğünü geri vermek, onları salıvermektir. Metinde, Numan Şah'ın sevinçten esirleri saldığı ve köleleri de serbest bıraktığı görülmektedir:

“Nu‘ m̄ān Şāh bu ḥaber-i meserret-eşerden şād olup ḥükemā vü müneccim̄ine iḥsān-ı firāvāndan soñra niçe esir ıtlāk idüp niçe kul qaravaş āzād itdi.” (13a)

Kundak yapmak:

Kundak, özellikle yeni doğmuş bebekleri ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamak için kullanılan bezdir. Günümüzde de kısmen uygulanmakta olan bebekleri kundaklama geleneğı metinde Ferruh'un doğduktan sonra kundaklanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Numan Şah, oğlunun kundağını eline alır:

“Ḳundāğın eline virdiler.” (16a)

Kurban:

Metinde kurbanın nezir (adak) ve şükür amaçlı kesilmekte olduğunu görmekteyiz. Şah Sencer, oğlunun ölümüne ve şehrinin taşınmasına sebep olan aslanın öldürülmesi üzerine kurban kestirip açları doyurur:

“Şāh Sencer ol maḥalde ḳurbānlar eyleyüp ni‘ metler bişürdi. Ḳanda aç ve muḥtāc var ise ṭoylayup nüvāziş ḳıldı.” (97b)

Hüma, Ferruh'un ayağı kırıldığında sağlığına kavuşması için adaklar adar:

“Şiḥḥatine ḳurbānlar eyleyüp nezrler itdi.” (121b)

Saçı saçmak:

Saçı; gelinin başına saçılan şeker, arpa ve para gibi şeylerdir. Saçı saçmak çok eski bir Türk geleneği⁴⁷ olarak metinde de yer almaktadır. Hüma'nın düğününde Bercis (Müşteri yıldızı) ve Keyvan (Satürn gezegeni) saçı saçmaktadır:

“Şaçı şaçdı aña Bercis ü Keyvân” (149b)

Sakal kesmek:

Saç ve sakal kesilmesi onur kırıcı, manevi cezalardan sayılır. Ayrıca elçilerin sakallı olması makbuldür çünkü bu bir büyüklük göstergesidir.⁴⁸

Erdeşir, Hümayun Şah'a elçisini gönderip “kızımı bırak, şehrini terk edip git...” gibi küstahça isteklerde bulunur. Bunun üzerine Hümayun Şah çok öfkelenir ve elçinin sakalını kestirir:

“Hümâyün Şâh bu sözleri işidüp ğazaba geldi. Buyurdu, elçinün şakalın kesüp envâ' - i haķâretle dīvândan sürüp...” (57b)

Şükür secdesi:

Secde etmek; alını, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere deĝecek şekilde getirerek âcizliĝi ve kulluĝu göstermektir. Şükür secdesi ise beklenen bir olay gerçekteştiğinde, bir sıkıntıdan kurtulduğunda, çok sevinilen bir haber alındığında vs. Allah'a duyulan minneti göstermek için yapılmaktadır.

Şah Sencer oğlunun ölümüne ve şehrini taşımasına sebep olan aslanın öldüğünü görünce sevinip şükür secdesi etmektedir:

“Ol gün Şâh Sencer atlanup a'yân u erkânıyla arslanuñ üzerine varup ol cânver-i bed-girdârı miyân-ı hâk ü hûnde zelîl ü h'âr olmuş yatur göricek inüp secde-i şükr kılup...” (97b)

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Kurtoĝlu, “Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneĝi”, **Milli Folklor**, 81 (2009): 89-99.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adem Aydemir, “Kutadgu Bilig ve Divanü Lugati't Türk'e Göre 'Saç-Sakal' Kültürü Üzerine”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, V. 7/3, Summer (2012): 329-350.

Ferruh’la Dilgüşa gemileri parçalandıktan sonra üç gün boyunca bir tahta parçasına tutunup denizde sürüklenirler. Dördüncü gün bir sahile yaklaşıp da karaya çıktıklarında ise şükür secdesi ederler:

“Leb-i deryâyı buse-cây kırup yüzlerin yirlere sürüp secde-i şükrler kıldılar...”
(124a)

Usturlap tutmak:

Usturlap, gök cisimlerinin yükseltisini ölçmekte kullanılan eski astronomi araçlarından biridir. Müneccimler insanların talihini okumak ve gelecekte haber vermek için bu aracı kullanırlarmış. Metinde de Numan Şah’ın çocuğu olmaması üzerine etraftaki bilgili müneccim ve remmalciler çağırılarak usturlap tutulmaktadır:

“Etrâf u eknâfda ne deñlü müneccim ü remmâl şâhib-kemâl ü hikem-üstâd ve feylesof-ı Eflâtûn-nihâd var ise cem‘ idüp bir meclis-i ‘azîm itdi. ... maşşûdın ‘arza kırup huşûl-i ferzend-i dil-bend için bunlardan istimdâd eyledi. Uşturlâb tütup tâli‘-i Şâh’a bakup maşşûrların bezl itdiler.” (13a)

Volta vurmak:

Volta, Batı kökenli bir kelimedir.⁴⁹ Volta vurmak, günümüzde bir aşağı bir yukarı dolaşmak, gezinmek anlamına gelen argo bir deyimdir. Bu deyim metnimizde kullanılmış olması ilgi çekicidir:

“Bir kaç gün re’îs aşağı yukarı volta urup gezdi.” (20a)

Yaka yırtmak:

Yaka yırtmak, tıpkı başa toprak saçmak gibi bir tür matem ifadesidir. Hüma, Ferruh’un bastığı tahtanın çökmesi üzerine onun düşüp öldüğünü sanır ve yakasını yırtıp canına kıymak ister:

“...öldi şanup yakasın çäk eyleyüp hançer-i bürrânına el urdı.” (120b)

⁴⁹ Volta kelimesi köken itibarıyla İtalyancada “dönüş, dolaşma, gidip gelme” anlamına gelen bir kelimedir. Bkz. Sevan Nişanyan, **Sözlerin Soyağacı** (İstanbul: Adam Yayınları, 2002), 487.

Yola kumaş sermek:

Günümüzde bir tür karşılama ve uğurlama yaygısı olarak kullanılan halının törensel bir anlamı bulunmaktadır. Bu gelenek⁵⁰ metinde Husbah Şah'ın Ferruh'u karşılamaya çıktığında onun yolunu ipek kumaşlarla döşeyerek saygısını göstermesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

“Ḥusbān... Erkān-ı devletle atlanup Ferruḥ Şāh'ı istikbāl itdi. Ḥāk-rāhına dībā vü kemḥālar döşeyüp ta' zīm-i bisyār kıldı.” (143a)

2. 8. 5. Musiki Aletleri ve Terimleri

Ferruh u Hümâ hikâyesinde geçen musiki aletleri ve terimleri, düğünler yahut da tertip edilen eğlence meclisleri dolayısıyla söz konusu edilmektedir. Edebî eserlerde sıklıkla rastlandığı için ayrıca belirtmeye lüzum görmediğimiz başlıca musiki aletleri ve terimleri şunlardır:

““ūd, nāy, rebāb, def, mey, çeng ü çeğâne, tabl u naḳāre, kūs-ı ḥarbī, borılar, sāzendeler ve gūyendeler, būselik, ‘uṣṣāk”

Bununla birlikte hikâyede geçen, edebî eserlerde çokça rastlanmayan musiki aletleri ve terimleri ise şunlardır:

Berbaṭṭ: Sasaniler devrinin kopuza benzeyen ünlü çalgısıdır. Günümüzde İran'da kullanılan mızraplı bir çalgıya da bu ad verilmektedir. 17. yy.da İstanbul'da bu sazı çalan profesyonellerin bulunduğu söylenmektedir⁵¹.

Hikâyede Hüma, Ferruh, Hurrem, Dilgüşa ve Hengâm'ın eğlence meclisi tasvir edilirken bu ve diğer sazlardan söz edilmektedir:

“...sāza el urup berbaṭṭ u ‘ūduñ ḳulağın burup nāyı inletdiler, çeng ü rebābı söyletdiler.” (114a)

⁵⁰ Ayağa kumaş serme âdetiyle ilgili olarak bkz. Vildan Serdaroğlu, **Sosyal Hayat Işığında Zâfî Divanı** (İstanbul: İSAM Yayınları, 2006), 295-298.

⁵¹ Burada geçen musiki alet ve terimleriyle ilgili olarak Yılmaz Öztuna'nın “Türk Musiki Ansiklopedisi” eserinden büyük ölçüde faydalanılmıştır.

Çâr-pâre: Türk musikisinde kullanılan bir usul vurma aletidir. Dört parça sert tahtadan yapılmış olan bu aletin iki parçası bir avucun, diğer iki parçası da diğer avucun içine geçirilerek çalınmaktadır. Eskiden çok revaçta olan bu alet, özellikle Sasani musikisinde kullanılmaktaydı.

Hikâyede Ferruh ile Hüma'nın eğlence meclisi tasvir edilirken bu sazdan söz edilmektedir:

“Düşize kızlar ve serv-kâmet duhterler kâkül-i perişân kırup çâr-pâre vü çeğâneye dest urup raqşa başladılar.” (141a)

Ergânün: 17.yy.da Türk musikisinde kullanılan ilkel org borusuna erganün borusu denilmektedir. Çeşitli yaylı ve nefesli sazların seslerini veren borulardan oluşan bir musiki aletidir. Piyano gibi tuşları olup bu tuşlara basılarak çalınmaktadır.

Hikâyede Ferruh ile Hüma'nın düğününde çalınan sazlardandır:

“Nevâ-yı ergânün ü nâle-i çeng” (149b)

Mağâm-ı nühüft ü hicâz: Türk musikisinde zamanımıza örneği gelmeyen en az 6,5 yüzyıllık bir mürekkep makamdır.

Hikâyede Numan Şah'ın eğlence meclisi tasvir edilirken bu makamdan söz edilmektedir:

“...büselikden âğâz ve mağâm-ı nühüft ü hicâzda ‘uşşâkuñ râz-ı derûnın söyletdiler.” (11a)

Şeş-tâ: Türk musikisinde kullanılan, 6 çift telli ve perdeli olan bu saz “Türk arpi” olarak anılmaktadır. Mızraplı olmayan bu sazın telleri elle çekilmektedir.

Hikâyede Numan Şah'ın eğlence meclisinin tasvirinde bu sazdan söz edilmektedir:

“...berbaṭṭ u şeş-tânuñ kulağın burup...” (11a)

2. 8. 6. Hayvanlar

Ferruh u Hümâ hikâyesinin barındırdığı malzeme bakımından oldukça zengin olduğunu söyleyebiliriz. Bu malzeme içerisinde hayvanların da geniş bir kadroda kendilerine yer edindikleri görülmektedir. Bununla birlikte bir hayvan adının Arapça, Farsça ya da Türkçe karşılıklarıyla kullanıldığı da görülmektedir. Gerek aktif olarak gerekse benzetme yoluyla hikâyede söz edilen başlıca hayvanlar şunlardır:

“at, semend, esb-i tevsen, ħink, kürre tay, deve, katır, merkeb-i rehvâr, cāmūs, eşek, mâr-ı siyâh, ılan, çıyan, itler, kelb, bebr, âhū, kırd, koyun, çaçal, dilkü, gürbe, şîr, arslan, kaplan, boğa, kolan, tāvus, pervâne, murğ, vaşş u tıyūr, sîmurğ, zâğ, tūtî, kelâğ, baykuş, büm-i şüm, hümâ, ‘anqâ, cürre-bâz, kerkes, şâh-bâz, şâhîn, bülbül, kımrî, fâhte, güncişk, serçe, keklik, kebg, tezerv, tîhū, toğan, qarğa, mür, qarınca, ‘ankebût, çekürge, zünbūr, bükalemün, pîl, neheng”.

Bu hayvanlardan bir kısmı seyahat esnasında kullanılan vasıta işlevi görmektedir: At, deve, katır gibi.

Bir kısmı ile savaşılırken (aslan ve boğaya karşı savaş) bir kısmındansa savaşta yardımcı araç olarak faydalanılmaktadır (at, fil gibi hayvanların üzerinde savaş).

Siyah yılan, Şah’ın kızını evlendiği gece yatakta sokup öldüren hayvan olarak geçmektedir (80b).

Bazı hayvanlardan doğayı tasvir ederken söz edilmektedir: Bülbül, kumru, fahte gibi.

Bazıları ise Ferruh’un sahralarda konuştuğu hayvanlardır: Murg, mur (125a).

Bunların dışında adı geçen hayvanlara ise benzetme yoluyla yer verilmektedir: Tavus, simurg, zağ, kelağ, tuti, bum-i şum, hüma, cürre-baz, gürbe, çaçal, keklik, tezerv, kaplan, ahu, neheng gibi.

2. 8. 7. Bitkiler

Ferruh u Hümâ hikâyesinde doğa tasvirleri ya da benzetme yapılırken bitki adlarından söz edilmektedir. Bu bitkiler de tıpkı hayvanlarda olduğu gibi Arapça, Farsça, Türkçe karşılıklarıyla kullanılmakla birlikte bir bitkinin farklı türlerine de yer verildiği görülmektedir. Hikâyede adı geçen başlıca bitkiler şunlardır:

“Serv, ‘ar‘ ar, berg-i bîd, hayzerân, şanavber, şimşâd, çınâr, ağaç, şecer, gül, gonce, nesrîn, semen, gelincik, lâle, şakâ’ik, benefşe, zanbağ, yâsemîn, sünbül, nergis, bādâm, ‘unnâb, elma, nâr, şeftâlû, za‘ferân, zaymurân, reyâhîn ü bahâr, muğaylân, giyâh”.

2. 9. Dil

Klasik eserlerde olduğu gibi Ferruh u Hümâ hikâyesinde de metnin giriş ve son kısımları ile konunun işlendiği hikâye kısmı arasında dil bakımından farklılık görülmektedir. Besmele ile başlayan hikâyede tevhit, münacat ve naat gibi ayrı başlıklar bulunmamaktadır. Bunun yerine kısa “hamd ü sena”lar ve “dua”lar yer almaktadır. Arapça bir başlık ile Padişah ve Gazanfer Ağa’nın övgüsünün yapıldığı bu giriş kısmında, Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti göze çarpar. Şerîf bu kısımda Arapça ve Farsça beyitler söylemiş, ayet ve hadislere yer vermiştir. Aynı şekilde hikâye tamamlandıktan sonraki son varakta da Arapça ve Farsçanın yoğunlaştığı görülmektedir. Metnin hikâye kısmında da yer yer Arapça-Farsça mısra, beyit ve deyişlere rastlanır. Hikâyenin bütününe bakıldığında ise akıcı bir Türkçenin kullanıldığı görülmektedir. Hikâye başlıkları da yine Türkçedir.

Metin 1601 yılında telif edilmiş olmakla birlikte Eski Anadolu Türkçesi’ne dair dil özelliklerine ve arkaik sözcüklere sahiptir. Bu başlık altında metinde göze çarpan başlıca dil ve imla özellikleri değerlendirilecek olup arkaik sözcükleri barındıran kısmî bir sözlük hazırlanmıştır.

2. 9. 1. Dil ve İmla Özellikleri

1. Zamir olarak III. teklik şahıs zamiri “ol” ve diğer halleri kullanılmıştır:

Aña, anı, anda, andan, anuñ, anlara, anlaruñ...

2. Belirsizlik zamiri olarak kimesne, kıanda, kıankı, kıanı, kıandalığı (nerede olduğu), kıandan, kıankısı kullanılmıştır.

3. Ablatif ekiyle birlikte kullanılan “den gerü” edatı kullanılmıştır ve bunlar bazen kelimeye bitişik olarak yazılmıştır:

şimden gerü (85b/8)

cānibden gerü (94a/4)

ben-dağı بندعی (85b/17)

şimden-gerü شمدنکرو (103b/12)

4. “-incek” nadiren kullanılan bir zaman-zarf fiil ekidir. Metinde bu şeklin birkaç örneğı bulunmaktadır:

gelincek (92b/10)

bilmeyincek (100b/10)

5. Geçmiş zamanda yapılan bir işi kesin yargıyla anlatan fiil şekli kullanılmıştır. Bu şekil “-up” zarf fiil eki üzerine “-dur” bildirme ekinin getirilmesiyle kurulmuştur:

ol-updur (70a/18;117b/1)

6. Sadece birkaç örnekte görülen “-gur-” ettirgenlik eki metinde “tırgur-” fiili ile birkaç yerde kullanılmıştır: 90b/1;126a/17;147b/14

7. Belirtme hal ekinin “-ı”, yönelme eki “-a, -e” fonksiyonunda kullanıldığı görülmektedir:

Selīm Ferruğ’ı vedā‘ idüp (21b/15)

Hümā’yı vardılar (136a/5)

Ferruğ’ı ziyāfetler eyleyüp (91a/3)

8. Kelime başı “t” kullanımını görülmektedir:

toğuz (133b/9)

tırdı (78b/6)

tağlup (128b/7) toptolu (135a/7)

9. Bazı kelimelerde “y” düşmesi görülür:

Ilan, ıldız gibi.

10. Bazı kelimelerin yuvarlak “u” sesi ile yazılmakta olduğu görülmektedir:

Altun, berü, kendü gibi.

11. Türkçe kelimelerde iç ses durumundaki k > h değişikliğinin örnekleri görülmektedir:

Yoḥsa, yoḥsıl, aḥşam gibi.

12. Bazı kelimelerin yazımında ünlü harf için hem harf hem de hareke kullanıldığı görülmektedir:

ويردوكن (21b/13)

13. Farsça izafetlerde tamlama kesresi bazen ye (ی) ile karşılanmıştır:

evc-i fikr ü te'emmül: اوجی فکر و تامل (107b/1)

14. Metinde pek çok kez harflerin noktalaması ihmal edilmiştir. Bu yaygın bir durum olduğu için dipnotlarda göstermeyip burada birkaç örnek vermeyi uygun gördük:

Hurrem: حرم (77a/10;81a/6) zaḥm: رحم (94a/4)

Ferruḥ: فرح (85a/13;89b/9/12;91a/15) ḡonce: عنحه (99b/3)

Ancak bunun tam tersi bir durum da söz konusu olmuştur. Yani nokta konmaması gereken yerlerde bir yazım yanlışlığı yapılmıştır. Bunlar dipnotlarda belirtilmiştir. “Feraḥ: فرح (99a/11) gibi.”

15. Çoğu yerde “cāsūs” olarak yazılmış olan kelime bazı yerlerde “çāsūs” (109a/10/11;109b/9) şeklinde yazılmıştır.

16. “giymek” fiili bazı yerlerde “gey-” (82a/3;134b/11) olarak harekeleniğinden metinde geçtiğı yerler de harekeli şekliyle yazılmıştır.
17. Hitap ifadesi taşıyan “ey” ünlem edatı zaman zaman “iy” (134b/19) olarak harekelenmiştir ve metinde geçtiğı yerler harekeli şekliyle yazılmıştır.
18. “Dağı” edatı pek yok yerde “دحی” şeklinde yazılmışken zaman zaman “داحی” şeklinde yazıldığı da görülmektedir.
19. “big-beg”, “etmek-ekmek”, “ayağ-ayağ” gibi kelimeler metinde iki şekilde de kullanılmıştır.

2. 9. 2. Atasözleri ve Deyimler

Ferruh u Hümâ hikâyesinde çok sayıda Türkçe deyim ve kalıp ifade kullanılmıştır.⁵² Bununla birlikte metin içerisinde “ale’l-fevr, ale’l-gafle, ale’s-seher, fi’l-hâl, fi’l-vâki, fi’l-hakîka, fi’l-cümle, ile’l-ân, güft ü gû, hayfâ kim, hÛâh u nâ-hÛâh, min-ba’d, ve’l-hâsıl, herçi bâd-â-bâd...” gibi Arapça ve Farsça ifadeler ile Arapça ve Farsça asıllı vecizeler de kullanılmıştır.⁵³ Metinde Arap harfleri ile gösterdiğimiz ve aşağıda listelediğimiz bu deyişleri aynı zamanda anlamlarıyla birlikte dipnotlarda da belirttik.⁵⁴

2. 9. 2. 1. Arapça

El-hâ’inü hâ’ifün: Hain korkak olur. (103a/9)

⁵² Türkçe deyim ve atasözlerinin hazırlanmasında başlıca şu kaynaklardan faydalanılmıştır: M. Ali. Tanyeri, **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler** (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999); Ömer A. Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü** (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988); “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, www.tdk.gov.tr [3.10.2012].

⁵³ Arapça ve Farsça atasözleri için bkz. Mehmet Yılmaz, **Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü 1-2** (İstanbul: Sütun Yayınları, 2000).

⁵⁴ Burada listelenmiş olan atasözleri ve deyimler, çalışmamıza söz konusu olan Ferruh u Hümâ hikâyesinin 76b-154b varakları arasını ihtiva etmektedir. Atasözleri ve deyimlerin yanlarında bulunan numaralar, hikâye metninin varak ve satır numarasını göstermektedir.

El-ğarībū ke'l a'mā velev kāne başıran: Garip, görse de kör gibidir. (110b/12)

El-ħareketü ma'a'l-bereke: Nerede hareket varsa orada bereket vardır.
(125a/7)

El-me'mūru ma'zūrun: Memur mazurdur. (104b/13)

Ve eyyü na'imin lā-yükeddiruhü'd-dehru: Zamanın bulandırmadığı (ağız tadını bozmadığı) nimet hangisi (var mı) dir? (142a/12)

2. 9. 2. 2. Farsça

Der-kār-ı hayr ħācet-i hiç istiħāre nist: Hayır işinde istihareye gerek yoktur.
(80b/1)

2. 9. 2. 3. Türkçe

Ferruh u Hümâ'da geçen Türkçe atasözü ve deyimlerin pek çoğu günümüzde de kullanılmaktadır. Ancak bunlardan bir kısmı değişime uğrayarak varlığını sürdürürken bir kısmı da tamamen unutulmuştur.

Metinde kullanılan atasözü ve deyimler mümkün olduğunca metinde geçtiği şekilleriyle aşağıda listelenmiştir:

Ay görmüşün yıldıza minneti (itibar) yoktur⁵⁵ (133a/9)

Cân bostānda bitmez (133b/8)

Güne göre kürk giyinmek gerek⁵⁶ (113a/13)

Kesilen baş gerü bitmez (142b/7)

Ölen ardınca ölmüş yok (121a/2)

Şoñ peşimānlık fā'ide itmez (142b/7)

Yol eri yolda gerek (145b/19)

⁵⁵ Metinde şu şekildedir: “Ķabül itmez gönül illā Hümā'yı / Kim ola tuta ıldız kıoya ayı”

⁵⁶ Metinde şu şekildedir: “Meşeldür kim eyitdi toğrı ol türk / Günine göre giymek hoş olur kürk”

2. 9. 2. 4. Deyimler

Deyimlerden bir kısmı Arapça-Farsça kökenli kelimeler kullanılarak oluşturulmuştur. Ancak bunlar Türkçe fiil ile birlikte kullanıldıklarından bu örnekleri Türkçe deyimler başlığı altında göstermeyi uygun bulduk.

- A -

āferīn oķu- (92a/8)

aķız bir eyle-⁵⁷ (118a/16)

aķzı berk (84b/6)

aķzı sūt ķoķ-⁵⁸ (94a/13)

‘ aķlı başına gel- (124a/10)

‘ aķlı başından git- (103a/9;116b/16;137b/3)

‘ aķlı git- (104b/7;108b/6;116b/19;117a/1;121a/3;150a/13)

‘ aķlın başına dir- (121a/1)

alur göz ile baķ- (82a/7)

amān vir- (78b/8;87a/12;88a/6/9;94b/7)

amān virme- (88a/5;93b/15;97b/16;133b/18;136a/4)

ardına dūş- (111b/1;132b/7)

ayađına dūş-⁵⁹ (80a/5;88b/18;98b/7;116b/13;134a/7;148a/2)

ayağına yüz sür- (106b/17;113a/5;141a/5)

ayaķ bağı (86b/19;132b/12)

az ķaldı (82a/4;93a/16)

⁵⁷ Anlamı için bkz. Kısımî Sözlük

⁵⁸ Metinde Şu Şekildedir: “anañ südi ađzuñda ķoķar”

⁵⁹ Anlamı için bkz. Kısımî Sözlük

- B -

baş aç- (110a/2)

baş kıo- (93b/2;94b/16;146b/14)

baş kıurtar- (92b/13)

baş oyna- (128b/18)

baş üzre (91b/14;49a/7;117b/12)

baş vir- (99a/18;137b/9)

başı taşra (141a/8)

başın ortaya kıoy- (100a/11)

başına topraķ kıoy-⁶⁰ (133b/8)

başuña gün toĝ- (135b/16)

bend-i ĝamdan āzād ol- (117b/1)

bil bağla-⁶¹ (111a/7;135a/14;138b/12;141a/1)

bir bir (14b/7;134a/5)

birbirine ĝir- (97a/2;110a/5;117a/2;127b/15;138b/11)

boynın ur- (78a/2)

bugün yarın (105b/13)

- C -

cān al- (127b/17)

cān at- (123a/5;144b/5;147a/14)

cān başına şıçra- (80b/16;115b/18;132b/6)

⁶⁰ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁶¹ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

cān u baş oyna-⁶² (128b/17)

cān u ciger tağla- (111b/14)

cān vir- (127b/17;129a/1)

cānı ağızına gel- (136b/7)

cānı kılcı kal- (118a/4)

cānın dāğla- (77b/19)

cānın dişine al-⁶³ (82a/7)

cānına cān kat- (107a/12;108b/8)

cānına dāğ ol- (89b/6)

cānına minnet (bil-) (80b/1;135b/19)

cigeri kebāb ol- (153a/13)

- Ç -

çāk eyle- (120b/11;141a/19)

çāk ol- (114a/17)

çeñe çal- (130a/11)

çeşm ü gūş ol- (90a/1;118b/7;147b/14;153a/5)

çin-seher⁶⁴ (115b/2;146b/11)

- D -

dil vir- (81b/4/11;82b/12;142a/17)

dil çıkartma- (100b/18;111b/8)

⁶² Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁶³ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁶⁴ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

dili tütül- (91a/1)

diş bile- (89a/4)

düşmen güldür- (84a/6)

- E -

el altından (95a/9)

el bağla- (108a/16)

el çek- (87b/6;142b/3)

el ele vir- (80b/13;115b/1)

el şun-⁶⁵ (128a/14)

el ur-⁶⁶ (94a/7;114a/1;120b/12;150a/5;151a/3)

el vir- (113a/12;149a/6)

el yu-⁶⁷ (133b/6)

elden çıkar- (131a/17)

elden git- (bir şey) (83b/11;146b/5)

ele al- (116a/18)

eline ayağına düş- (78a/11)

emr ü fermān ber-ser (122b/16)

engüş-i hayret der-dehān kı1- (eyle-;it-) (90b/3;103b/3;118b/19;142a/8)

eteğini başına şar- (122b/18)

eṭrāfin al-⁶⁸ (112b/7;150a/3)

⁶⁵ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁶⁶ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁶⁷ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

- F -

felekden kām al- (113b/19)

furşat bul- (88b/7;96a/16;132a/6;139a/5)

furşat düş- (95a/5;136a/18)

furşat fevt it- (91b/11)

furşat gözet- (122a/2)

furşatı ğanīmet bil- (122a/4)

- G -

ġāfil avla- (110a/7)

ġam çek- (79a/6;125b/8)

ġam yi-⁶⁹ (108b/5;123b/14)

ġayrete gel- (79b/2;87a/17;109a/4;110b/5;129b/14)

ġazaba gel-

(78b/7;79a/15;93a/3;94a/11;96a/19;101a/2;110a/19;128a/12/16;137b/14;142b/1)

geregi gibi (140a/7)

gıceyi gündüze ħat- (146b/9)

gögüs ger-⁷⁰ (92a/12)

göñli hoş ol- (100b/12)

göñli țaral- (115b/9)

göñlin al- (133b/17)

göñlin aħ-⁷¹ (77b/2)

⁶⁸ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁶⁹ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁷⁰ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

gönlü düş- (116a/19)
gönlinden geçür- (83a/11)
göñül vir- (82b/7;82b/13;96a/13;1236a/12)
göz açdurma- (110b/7)
göz terāzūsına ur- (83b/5;104b/5)
göz ucıyla merḥabā kı1- (82b/5)
göz ucıyla nigāh it- (82a/9)
gözden geçür- (81b/11)
gözi ıştır- (106b/12)
gözi iliş- (98a/19)
gözi kırk- (109b/17)
gözine uyıklar girme- (135b/5)
gözleri aydın (146b/15)
gözü tut- (83a/18)
güş-māl vir- (111a/1)
güç gel- (91a/5;94a/15)
gün şay- (120a/10;145a/17)
gün toğ- (78a/19;115a/6;132b/8)

- H -

ḥaber al-
(80a/16;88b/7;106b/6;109a/10;109b/13/18;110a/11;122a/4;127b/6;133b/5;143a/8)

⁷¹ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

haber vir-

(78b/7;87a/11;95a/16/18;105b/18;110a/14/18;111b/4;123a/6;143a/9;144b/11/14)

haddini bil- (77b/3)

haqqından gel- (127b/2;137b/14;142b/15)

harca sür- (93a/5)

hâtır sor- (94a/6;107a/1;111b/17;148b/3)

hâtırına gel- (88a/4;137b/1)

hoş geç- (85a/14;113a/6)

hoş gel- (83a/13)

hoş tut- (88b/16;152b/3)

hüner göster- (90a/13;111a/9;126a/9;127a/7)

- I - İ -

ıldız say- (83a/10)

ibret ol- (78a/2)

içi yan- (95b/13)

- K -

kanın dök- (87b/3)

kan kaşan-⁷² (92a/2)

kanı kuru- (91a/1)

kanına aş yir- (89a/4;103b/4)

kanına (kana) gir- (78a/8/10;84a/15)

⁷² Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

ķanuņa ŗuŗa- (92a/12)
kārd ŗstŗhġānına yet- (146a/7)
ķarŗu ık- (97b/5;104b/5;138a/1;145b/2)
ķarŗu git- (147b/6)
ķaŗ at- (116a/7)
ķazāya rızā vir- (105a/8)
kendŗ ayağıyla gel- (110b/17)
kendŗ kendŗsine (kendŗye) (94b/8;132a/10)
ķılıcı  arŗda aŗ- (110a/1)
ķız al- (80a/18;133b/19)
ķız vir- (79a/16;91a/5/7/8;91b/11;95a/3;102a/6;105a/7)
kim bilŗr (100b/11)
ķulaķ ek⁻⁷³ (94a/1;130a/1)
ķulaķ tŗt⁻⁷⁴ (88a/10)
ķulaķdan  āŗık ol- (88b/2)
ķuŗađın iki yirden bağla⁻⁷⁵ (122b/14)
ķuyruđına baŗ- (96a/14)
kŗlŗ gŗge ŗavur- (109b/15;135b/7)

- M -

mātem tŗt- (84b/17;130a/9)
murādına ir- (80a/19;104b/9;149a/7;151a/10;154a/10)

⁷³ Anlamı iin bkz. Kısımî Sŗzlŗk

⁷⁴ Anlamı iin bkz. Kısımî Sŗzlŗk

⁷⁵ Anlamı iin bkz. Kısımî Sŗzlŗk

mübtelâ ol- (82b/10/19)

- N -

nabzın tüt- (99a/14)

nażar şal-⁷⁶ (81b/16;82b/4;97a/3;97b/10;104b/7;124a/11)

ne çāre (82b/9;122b/4)

- Ö -

ölüsi dirisine bin-⁷⁷ (138a/3)

‘ömür sür- (101b/10;113a/6;154a/10)

öñine düş- (80b/11;120b/1;126a/8;130a/16;135a/9;150a/19;150b/5)

öñine geç- (147b/6)

öñine kat- (77a/9;111a/19)

- R -

rāḥat yüzi gör- (85b/10)

rast gel-

(81a/17;93a/15;95b/3;106b/7/11;110a/7;110b/7;125b/17;126b;133b/5;134b/17;136b/
18;137a/1/12;145a;19)

rast gelüp çat- (95b/3)

rızā göster- (133b/1/12)

- S -

şabrı düken- (85b/5)

⁷⁶ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁷⁷ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

selām vir- (135b/13)

sevdāsına düş- (100a/9)

söz aç- (95a/6)

söz tut- (133a/5;133b/10/19)

sözi geç- (134a/9)

sözler kulağına girme- (136b/4)

- T -

tu^ç me-i şîr-i şimşîr ol- (139a/13)

- Ü -

üstine gel- (122a/5)

üstünde haqqı ol- (142b/18)

üzerine düş- (116b/19)

- V -

var kuvveti bāzūya getür- (92b/11)

vebāli boynına (108b/17)

- Y -

yabana at- (128a/15)

yād eyle- (146b/18)

yād it- (79b/17;99b/10)

yağasın çāk eyle- (120b/11)

yanına kal- (107b/7)

yanıp yaqıl- (121b/10)

yavı kı1-⁷⁸ (95b/13)

yir öp- (89b/13;130a/15)

yirden yire ur- (97a/8)

yire çal- (89b/19)

yirine getir- (84b/7;91b/4;148b/17;)

yola çık- (146b/3)

yola düş- (108a/10)

yüregi dâğla- (100b/8)

yüregi yağı karış karış art- (93b/1)

yüz sür- (100a/5;110a/3;134b/7;137a/18;140a/8/15)

yüz tüt-⁷⁹ (111a/15/17)

yüz virme- (105a/8)

yüzün ayağına sür- (113a/5)

yüzün döndür- (87a/16)

yüzler sür- (106b/17;145b/4;148b/11)

- Z -

zевқ ü şafa sür- (120a/14;136a/11)

2. 9. 3. Kısmî Sözlük⁸⁰

Ferruh u Hümâ hikâyesinin kelime kadrosunun oldukça zengin olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde kullanılmayan ya da farklı şekillerde rastladığımız Eski

⁷⁸ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁷⁹ Anlamı için bkz. Kısmî Sözlük

⁸⁰ Bu sözlük, metnin 76b-154b varakları arasını kapsayan kısmî bir sözlüktür. Sözlüğün hazırlanmasında TDK Tarama Sözlüğünden faydalanılmıştır.

Anadolu Türkçesine dair kelimeleri “Kısmî Sözlük” başlığı altında hazırladık. Bununla birlikte kullanımına fazla rastlanmayan bazı Osmanlıca kelimeleri de bu kısmî sözlüğe dâhil ettik.

Sözlükte metin içerisinde kelimenin ilk geçtiği yer, varak ve satır numarası olarak gösterilmiştir. Eğer bir kelime farklı yazım şekilleriyle ya da farklı anlamlarla kullanılmışsa sözlükte bu farklılıklar da metinde kelimenin ilk geçtiği yer olarak gösterilmiştir. Böylelikle sözlük içerisinde aynı kelimenin farklı kullanımları da ortaya konulmuştur.

- A -

Ad çıkar- اد چقار : Ün salmak, şöhret kazanmak (91a-13.st.)

Ağır- اغر : Anırmak, haykırmak (138b-9.st.)

Ağız bir eyle- اغز بر ايليوب : Söz birliği yapmak (118a-16.st.)

Ahşam اخشام : Akşam (78b-4.st.)

Ak- اق : 1. Meyletmek (110b-9.st.)

2. Sıyrılıp çıkmak (138b-11.st.)

3. Akın akın gitmek (110b-9.st.)

Akça افجه : Para (152a-2.st.)

Alıgit- الگیت : Götürmek, alıp gitmek (94b-10.st.)

Aña انا : 1. Ona (77a-17.st.) ; انه

2. Onun için, ondan dolayı (98b-16.st.)

3. Oraya (95a-14.st.)

And اند : Yemin, ahit, söz verme (117a-8.st.)

Anda انده : 1. Orada (84b-3.st.)

2. Oraya (85a-3.st.)

Andan اندن : 1. Ondan (80a-6.st.)

2. Sonra, ondan sonra (90a-12.st.)

3. Ondan Ötürü (91b-7.st.)

4. Oradan (90a-14.st.)

5. Onunla (80a-18.st.)

Añra- اكر : Homurtulu ses çıkarmak, haykırmak, kükremek (97a-3.st.)

Añul añul اكل اكل : Ağır ağır, usul usul, yavaş yavaş (123a-4.st.)

Anuñ انك : Onun (77b-3.st.)

Ard- آرد : Üstüne atmak, dolamak, asmak (77b-18.st.)

Arka آرقه : Hami, yardımcı (122b-12.st.)

Arkalan- آرقلن : Kuvvetlenmek, kuvvet bulmak; istinat etmek, dayanmak (122b-12.st.)

Artık ارتق : Fazla, ziyade; üstün (89b-5.st.)

Assı اصی : Fayda, kâr, kazanç, menfaat (96a-17.st.)

At bırak- آت براق : At sürmek (90a-18.st.)

At sal- آت سال : At sürmek, at sürerek hücum etmek (92a-10.st.)

Avıt- آويد : Avutmak (133b-3.st.)

Avla- اوله : 1. Yakalamak (124a-15.st.)

2. Etrafını çevirmek (110b-13.st.)

Ayağ اياغ : Kadeh (86b-2.st.)

Ayağına düş- اياغنه دوش : Ayağına kapanmak, yalvarmak (78a-11.st.)

Ayruk ايرق : Başka, gayri; artık, bundan sonra, bir daha (112b-18.st.)

- B -

Bac باج : Vergi, cizye, haraç (105a-18.st.)

Başına toprak koy- باشه طوپراق قوي : Ölümünü istemek (133b-7.st.)

Başlu باشلو : Yaralı, mecruh (122b-12.st.)

Batman بطمان : 7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi (90a-10.st.)

Begle- بکل : Emirliğe, beyliğe kabul etmek (119b-2.st.)

Bellü بللو : Belli, aşikâr (94a-18.st.)

- Belür-** بلور : Meydana çıkmak, zuhur etmek, belli olmak (95b-19.st.)
- Berkit-** برکيد : Sağlamaştırmak, kuvvetlendirmek (84b-6.st.)
- Berü** برو : Bu tarafa, bu yana, buraya, beriye (81b-3.st.)
- Bırak-** براق : Koymak, yerleştirmek; çıkarmak (114a-12.st.)
- Big** بيك : Amir, nüfuzlu, ileri gelen, sözü geçen, zengin adam (125a-16.st.)
- Bil bağla-** بيل باغل : Azmetmek, hazırlanmak (111a-7.st.)
- Bile** بيله : 1. Birlikte, beraber (78a-3.st.)
2. Dahi, de (78a-13.st.)
- Bilece** بيلجه : Birlikte, beraber (145a-9.st.)
- Bin-** بن : Çıkmak, oturmak (78a-19.st.)
- Bir uğurdan** بر اوغردن : Birden, defaten, hep birden, birden bire, derhâl (128a-4.st.)
- Birez** برز : Biraz (81b-13.st.)
- Biricik** بربجك : Bir kerecik (100a-4.st.)
- Birle** برله : İle (88b-19.st.)
- Bişür-** بشور : Pişirmek (97b-19.st.)
- Bolay ki** بوليكي : Ola ki, inşallah (109b-5.st.)
- Boş böğür** بوش بوكر : Böğrün eğe ve kalça kemikleri arasındaki boş kısmı (97a-7.st.)
- Boyan-** بويان : Erişmek, ulaşmak, uzanmak (92b-9.st.)
- Börk** بورك : Başa giyilen külah, kalpak gibi şeyler (129b-2.st.)
- Bunda** بونده : 1. Buraya (136a-4.st.)
2. Burada (99b-13.st.)
- Bütün** بتون : Mükemmel, tamam, sağlam, eksiksiz, parçalanmamış (99a-17.st.)
- C -
- Can u baş oyna-** جان و باش اوينا : Canını feda etmeye hazır olmak (128b-18.st.)
- Canın dişine al-** جانن ديشنه ال : Her tehlikeyi göze alarak işe girişmek (82a-7.st.)

Cıda جدا : Süngü, kargı, mızrak, harbe (110a-11.st.)

Cift جفت : Çift, eş (117b-4.st.)

Crre-bz جرہ باز (Far.): Erkek şahin veya akdoğan; atmaca (kuş) (92a-14.st.)

- Ç -

Çağır- چاغر : Bağırmak, haykırmak (77b-11.st.)

Çağla- چاغل : Tahmin, takdir etmek, hesaplamak, tasarlamak (130a-19.st.)

Çak چاق : Tam, tamam; sırf, yalnız (128a-7.st.)

Çalap چلب : Tanrı, Allah (113a-1.st.)

Çalış- چالش : Vuruşmak, çarpışmak, savaşmak, kılıçlaşmak (129b-8.st.)

Çarha چرخه (Far.) : Ordunun ilerisinde bulunan askerin yaptığı talim (111a-3.st.)

Çat- چات : Karşılaşmak (95b-3.st.)

Çek- چك : Zorla almak (136b-19.st.)

Çeñle- چكله : Canı yanan köpek inler gibi ses çıkarmak (88a-8.st.)

Çeri چرى : Asker (122b-11.st.)

Çigzin- چكزن : Dönmek, dolaşmak (102b-2.st.)

Çin-seher چين سحر : Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman (115b-2.st.)

Çokluk چوقلق : Çok, çok zaman (132b-17.st.)

Çop چوپ : Kalın sopa (139a-10.st.)

Çünki چونكه : 1. Mademki (83a-18.st.)

2. Ne vakit ki (85b-17.st.)

Çünkim چونكم : Çünkü (117b-6.st.)

- D -

Dahi دخی : 1. Dahi, de (78a-1.st.) ; داخی (91b-9.st.)

2. Bundan başka, aynı zamanda (91a-18.st.)

3. Daha (84b-9.st.)

4. Sonra, bundan sonra, artık, bir daha (82a-7.st.)
5. Yine de (89a-7.st.)
- Deg-** دك : Ulaşmak, erişmek, dokunmak, isabet etmek (93a-8.st.)
- Degül** دكل : Değil (77a-2.st.)
- Değın** دکن : Dek, kadar (112b-15.st.)
- Deñlü** دكلو : Kadar (77a-1.st.)
- Depren-** دپرن : Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak (93a-14.st.)
- Depret-** دپرت : Kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek (136a-7.st.)
- Deril-** دريل : Toplanmak (111a-3.st.)
- Dernek** درنك : Toplantı, toplantı yeri, cemiyet (105b-15.st.)
- Devletini dep-** دولتک دپ : Saadetini kendi eliyle mahvetmek (131b-10.st.)
- Dil** دل : Düşman ahvalini söyletmek için alınan esir (100b-17.st.)
- Dil-** ديل : Yarmak (116a-9.st.)
- Dilkü** دلکو : Tilki (131b-5.st.)
- Dir-** دير : Toplamak, biriktirmek (77b-19.st.)
- Diyü** ديو : Diye (77a-7.st.)
- Donat-** دونات : Süslemek (113b-3.st.)
- Dost-kānī** دوستکانی (Far.) : Arkadaş veya sevgililerle içilen şarap (99b-10.st.)
- Dögün ur-** دوگون اور : Yara açmak, dağ basmak (132a-7.st.)
- Dökindi** دوکندی : Bol akan, bol bol dökülen (123b-2.st.)
- Döyme-** ديمه : Dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek (134b-3.st.)
- Dün** دن : Gece (117a-11.st.)
- Düri-** دوری : peyda olmak, ortaya çıkmak (84b-11.st.)
- Düriş-** دورش : Karşı karşıya gelmek, çarpışmak, mücadele etmek (129a-1.st.) ;
دوريش (132a-4.st.)

- Düş-** دوش: 1. Vaki olmak (83b-14.st.)
2. Mağlup olmak, savaşta ölmek (101b-5.st.)
3. Yakışmak, ait olmak (77b-3.st.)
4. Konmak, inmek (106b-10.st.)
5. Girmek, kapanmak, sığınmak (77a-14.st.)
6. Yıkılmak (80a-5.st.)
7. Âciz, çaresiz kalmak, sefil olmak (117a-1.st.)

Düş ol- دوش اول : Yönelmek; rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak (82b-1.st.)

Düşür- دوشر : Avlamak, vurup yere sermek (79b-1.st.)

Düzil- دوزيل : Dizilmek, sıralanmak (94a-5.st.) ; ذزيل (127b-11.st.)

- E -

El kak- ال قاق : El çırpma, elleri birbirine vurarak ses çıkarmak (128a-2.st.)

El sal- ال صال : El uzatma, el sallama (141a-2.st.)

El sun- ال صون : El uzatma (128a-14.st.)

El ur- ال اور : El atma, el uzatma, yapışma, el sürme, dokunma (94a-7.st.)

El yu- ال يو : Vazgeçme, el çekme (133b-6.st.)

Ele gel- الة كل : Elde edilmek; yakalanma (91a-12.st.)

Ele gir- الة كير : Ele geçme, elde edilmek, yakalanma (91b-10.st.)

Ele getir- الة كتور : Ele geçirme, elde etme, yakalama, kazanma (95a-5.st.)

Elleş- اللش : Tutuşma, savaşa girişme (127b-17.st.)

Ense اكسه : Arka (111a-13.st.)

Eş- اش : Hızlı yürüme, atla hızlı hızlı gitme; hızlı yürütme, koşturma (144a-4.st.)

Etmek اتمك : Ekmek (84b-6.st.)

Etrafını al- اطرافن آل : Etrafını çevirme (112b-7.st.)

Eyit- ايت : Söyleme, deme, anlatma (78a-6.st.)

Eyle - ايله : Öyle (136b-9.st.)

Eyle- ايله : 1. Yapmak, inşa etmek, imal etmek (76b-19.st.)

2. Demek, buyurmak, söylemek (77b-2.st.)

- G -

Gam yi- غم ي : Mükedder olmak, endişe etmek (108b-5.st.)

Geregince - كرنجه : Lüzumu kadar (124b-11.st.)

Gerek - كرك : Lazım, gerekli (80a-8.st.)

Gerü - كرو : 1. Yine, tekrar, bir daha, sonra (77a-7.st.) ;

Girü - كرو (103a-2.st.)

2. Başka, gayri (95b-7.st.)

Gezle- كزله : Okun gezini kirişe yerleştirmek (93a-12.st.)

Gider- كيدر : Uzaklaştırmak, yok etmek, kaldırmak (93b-6.st.)

Giyür- كيور : Giydirmek (129b-16.st.)

Göçgünci - كوجكنجى : Göçer, göçebe (135a-19.st.)

Göçür- كوچر : Yerini değiştirmek, yer değiştirmek, nakletmek (144a-11.st.)

Gögüs ger- كوكس كر : Öğünmek, böbürlenmek (92a-12.st.)

Gök - كوك : Mavi, yeşil (136b-11.st.)

Gökcek - كوككجك : Güzel, sevimli, hoş (136a-10.st.)

Gönder - كوندر : Kargı, mızrak (90a-19.st.)

Göndür- كوندور : Göndermek (143a-12.st.)

Göñlekcek - كوكلكجك : Yalnız bir gömlekle (114b)

Gönül akıt- كوكل افت : Gönül kaptırmak, gönül meylettirmek (77b-2.st.)

Götür- كوتر : Yukarı kaldırmak (88b-19.st.) ; كتر (134a-17.st.)

Güç (güc) - كوج : 1. Zulüm, haksızlık, zor, eziyet, sitem (83a-10.st.)

2. Cidal, şiddet (102a-8.st.)

Güç gör- كوج كور : Zulüm görmek, zorluk, zahmet çekmek (137a-4.st.)

- H -

Haklaş- حقلش : Hesaplaşmak, birbirinde alacak verecek bırakmamak (88b-9.st.)

- I -

İldız يلدز : Yıldız (83a-10.st.) ; ايلدز (133a-9.st.)

İr- اير : Ayırmak, cüda kılmak (105b-3.st.)

İrak ايراق : Uzak (93b-8.st.) ; اراق (144a-13.st.) ; اراغ (134a-3.st.)

İsmarlamak اصمارلمق : 1. Tevdi etmek, emanet etmek (78a-3.st.)

2. Tembih etmek, tavsiye etmek (84b-6.st.) ; اصمرلمق (120a-4.st.)

İssi اسى : Sıcaklık, sıcak (117a-12.st.)

- İ -

İçre اچره : İçinde, arasında, -de (77a-3.st.)

İçün اچون : ... diye, maksadıyla (88a-4.st.)

İgen ايگن : Çok, gayet, pek, ziyade, daha ziyade (94b-4.st.)

İlerü var- ايلرو وار : İleri yürümek (87a-18.st.)

İmdi امدى : Artık, şimdi, o hâlde (82b-8.st.)

İn- اين : Misafir olmak (101b-1.st.)

İr- اير : 1. Erişmek, dokunmak, isabet etmek (99a-18.st.)

2. Vasıl olmak, yetişmek, erişmek (90b-1.st.)

3. Yetişmek, ileri bir dereceyi bulmak (114a-19.st.)

İrgür- ايركور : Ulaştırmak, eriştirmek (80a-19.st.) ; اركور (117a-11.st.)

İriş- ايرش : Uğraşmak, sataşmak, münakaşa etmek (128b-18.st.)

İRte ايرته : Ertesi, gelecek, sabah, şafak sökme zamanı, yarın (82a-11.st.)

İRte gice ايرته كيجه : Sabah akşam, gece gündüz (116a-10.st.)

İRtesi ايرته سى : Ertesi gün (77a-18.st.)

İş geç- ايش كچ : İş yapmak, fenalık yapmak (91a-7.st.)

- K -

Kaçan قچن : Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, nasıl, ne suretle, ne vakit (85a-6.st.)

Kağan قغان (kağan arslan): Kızmış, kükremiş, çok öfkeli (aslan) (96a-16.st.)

Kak- قاق : Çalmak, vurmak, itmek, tepmek (95a-15.st.)

Kakı- قاق : Öfkelenmek, kızmak (77a-14.st.)

Kalkıt- قالقت : Sıçratmak, hoplatmak (92a-7.st.)

Kalmış قالمش : Âciz, düşkün (116b-19.st.)

Kamu قامو : 1. Bütün, hep, her (113a-2.st.) ; قامو (113b-11.st.)

قامو 2. Herkes (113b-13.st.)

Kan kaşandır- قان قشاندر : Korkudan kan iştirmek (92a-2.st.)

Kanda قنده : Nerede, nereye? (79a-16.st.)

Kandalığı قنده لغی : Nerede olduğu (103a-17.st.)

Kandan قندن : Nereden? (107a-1.st.)

Kanı قنی : Hani, nerede? (129b-12.st.) ; قانی : (130a-10.st.)

Kankı قنقى : Hangi? (80a-10.st.)

Kañlı قاكلى : Kağrı arabası (124b-5.st.)

Kara pus قره پوس : Kara sis, kâbus; endişe (110b-2.st.)

Karanulık قراکولق : Karanlık (133a-9.st.)

Karavaş قارواش : Cariye, hizmetli (112b-19.st.)

Karavul قراول : Gözcü, nöbetçi, karakol (123a-4.st.)

Karıl- قارل : Karışmak, karıştırılmak (115a-2.st.)

Karşu var- قارشو وار : 1. Karşı çıkmak, istikbal etmek (103a-12.st.)

2. Karşılama, karşılaşmak, mukabele etmek (92b-7.st.) ; قارشو ور : (96a-14.st.)

Kaşandır- قشاندر : (Büyükbaş hayvanları) iştirmek (111a-2.st.)

Kat kal- قات قال : Tam bir acz içinde kalmak, umutsuz, çaresiz kalmak (129b-8.st.)

- Katı** قتی : 1. Çok, çok ziyade, pek (78a-15.st.)
2. Haşın, şiddetli, sert, kırıcı (127a-9.st.)
- Kayır** قیر : Kum, kalın kum, çakıl (129b-7.st.)
- Kesme** كسمه : Temrenli büyük ok (102a-11.st.)
- Kılıç koy-** قلیج قوی : Kılıçla hücum etmek, saldırmak, kılıçtan geçirmek (88b-6.st.)
- Kılıç üşür-** قلیج اوشر : Hep birden kılıç vurmak, her taraftan kılıçla hücum etmek (94b-5.st.)
- Kır-** قر : Öldürmek, yok etmek, imha etmek (79b-3.st.)
- Kırban** قربان : Sadak, yay kabı (93a-10.st.) ; قُربان (130a-7.st.)
- Kışlak** (kışlağ) قش لاغ : Kışın barınılan yer (127a-18.st.)
- Kız** قز : Pahalı, kıt, az bulunur (99a-16.st.)
- Kim** کم : Ki (80a-18.st.)
- Kimesne** كمنه : Kimse (78b-16.st.)
- Kin biç-** كین بیج : Kin beslemek, öç almaya hazırlanmak (130a-10.st.)
- Ko-** قو : 1. Bırakmak, terk etmek (78a-8.st.)
2. Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek (94b-6.st.)
- Koc-** قوج : Kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak (99b-6.st.)
- Koğ-** قوغل : Takip etmek, izlemek, kovalamak (79b-3.st.)
- Kon-** قون : Yolcu bir yere inip oturmak, konaklamak (86b-15.st.)
- Konak** قوناق : 1. Konuk olunan yer, menzil, misafirhane (110b-11.st.)
2. Bir konaklık yer (106b-1.st.)
- Kondur-** قوندر : Misafir etmek, gelen misafiri oturtup ağırlamak (91a-3.st.)
- Kop-** قوپ : Meydana çıkmak, zuhur etmek, neşet etmek, çıkmak (77a-5.st.)
- Kopdur-** قوپدر : Koşturmak (89b-2.st.)
- Koş-** قوش : Arkadaş olarak vermek, eklemek (95a-13.st.)
- Koyıl-** قویل : Üzerine saldırmak, hücum etmek, şiddetle girmek, dalmak (87a-9.st.)

Kulağını bur- قولاغن بور : (Sazın) burgusunu bükerek düzen vermek (114a-1.st.)

Kulağuz قولاغوز : Kılavuz, rehber (95a-18.st.)

Kulak çek- قولاق چك : Kulak vermek, dikkatle dinlemek (94a-1.st.)

Kulak tut- قولاق طوت : Kulak vermek, dikkatle dinlemek (88a-10.st.)

Kur- قور : Tertip etmek, hazırlamak (78b-2.st.)

Kuşağını iki yerden bağla- قشاغك انكى يردن بغله : Güçlüğe karşı iyi hazırlanmak, sıkı durmak (122b-15.st.)

Kuşan- : قوشن Yeltenmek, meyletmek, yapmaya girişmek (109a-7.st.) ; قوشان (127b-8.st.)

Kutlu قتلو : Uğurlu, hayırlı, mübarek (93b-12.st.)

Kürre كره (Far.) : Tay (89b-15.st.)

- L -

Leke لكه : Korkak, ödle (96b-1.st.)

Ligâm لكام (Far.): Gem, dizgin (89b-15.st.)

- M -

Mehter مهتر (Far.) : Çadırlara bakan uşak, yüksek rütbeli hizmetkâr (112b-1.st.)

Muştıcı مشتجى : Müjdeci (110a-13.st.)

Muştıla- مشتيله : Müjdelemek (121a-3.st.)

- N -

Nazar sal- نظر صال : Bakmak, alabildiğine bakmak (81b-16.st.)

Ne kim نكم : Neyi, her ne (112b-19.st.)

Neçün نچون : Niçin, ne için? (84a-5.st.)

Nefş نفث (Ar.): Üfleme (89b-2.st.)

Nesne نسنه : 1. Şey (135b-18.st.)

2. Bir şey, hiçbir şey (83b-2.st.)

Neyle- نيل : Ne yapmak? (78a-16.st.)

Nice نجه : 1. Nasıl? (85b-9.st.)

2. Ne? (123b-13.st.)

Niçe نچه : Çok, birçok, hayli (80a-4.st.)

Nite نيته : Nasıl? (122b-12.st.)

Nola نوله : Ne olur? Ne çıkar? Şaşılır mı? (82b-9.st.)

- O -

Od اود : Ateş (92b-5.st.)

Oku- اوقو : 1. Çağırarak, davet etmek (91b-17.st.)

2. Söylemek, demek (92a-8.st.)

3. Okumak (79a-15.st.)

Ola اوله : Belki, -mi acaba, ihtimal (83a-12.st.)

Oñul- اوكل : Şifa bulmak, iyileşmek, yara kapanmak (85a-6.st.)

Otağ اوتاغ : Çadır, büyüklere mahsus çadır (112b-3.st.)

Otar- اوتار : Hayvanı yamak, olatmak, doyurmak (101b-9.st.)

Oturak et- اتوراق : Konaklamak, ikamet etmek (110a-17.st.)

Oyulgan- اويلغن : Kaybolup gitmek, sıvışmak (101b-6.st.)

- Ö -

Ög اوك : Akıl, zihin, hatır (134b-1.st.)

Öküş اوكش : Çok (150b-15.st.)

Ölüsü dirisine bin- اولوسى دريسنه بن : Telaşla birbirine girmek (138a-3.st.)

Önin al- اوكن آل : Önünü kesmek, önüne çıkmak (137a-17.st.)

Öyle اويله : Öğle (110b-14.st.)

Özge اوزكه : Başka, gayri (113a-6.st.)

- P -

Pek بك : Katı, sert, sıkı, sağlam (127a-13.st.)

- S -

Sal- صال : 1. Göndermek, sevk etmek (78b-8.st.)

2. Bırakmak, salıvermek, terk etmek, başıboş bırakmak (82a-1.st.)

3. Atmak, havale etmek (94a-12.st.)

4. Talik etmek, tehir etmek (133b-4.st.)

5. Yaymak, sermek, saçmak (140b-16.st.)

6. Sallamak (94a-12.st.)

7. Koymak, bırakmak, atmak (83b-13.st.)

8. Defetmek, sürmek, uzaklaştırmak, terk etmek (84b-3.st.)

9. Atılmak, saldırmak, hücum etmek (97a-4.st.)

Sanç- سانج : Saplamak (90a-19.st.)

Sarkın- صارقن : Sarkmak (104b-4.st.)

Sarp صرب : Çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert, keskin, güç yetmez (88a-16.st.) ;
صارب (95a-14.st.)

Sayruluk صيرولق : Hastalık (140a-18.st.)

Segirdiş- سكرديش : Koşuşmak, koşuda yarışmak (136a-6.st.)

Seğirt- سكرت : 1. Koşmak, koşturmak; yürümek (97a-10.st.)

2. Saldırmak, akın etmek, çapul için hücum etmek (97a-9.st.)

Semri- سمرى : Semirmek, tavlanmak, şişmanlamak (85a-16.st.)

Sencileyin سنجلين : senin gibi (88b-13.st.)

Sın- صن : 1. Kırılmak, parçalanmak (121a)

2. Yenilmek, mağlup, münhezim olmak (111a-15.st.)

Söz gelici سوز كلجى : Dedikodu, söz (136b-3.st.)

Sün- سون : Uzamak, uzanmak (138b-8.st.)

Süñi سوكى : Kargı, süngü, mızrak (89b-14.st.) ;

Süñü سوکو : (92a-17.st.)

Sür- سور : Yürümek, ilerlemek (81a-15.st.)

Sürü- سور : Sürüklemek (94b-1.st.)

- Ş -

Şakı- شاق : Şimşek ve yıldırım gibi çakmak, parlamak (92a-17.st.)

Şaşıır- شاشیر : Şaşırtmak (92b-12.st.)

Şenlik شنلك : 1. Meskûn ve mamur olma hâli (95b-17.st.)

2. Sevinç, neşe, şetaret, meserret (113b-3.st.)

Şimden gerü شمدن کرو : Bundan sonra, bundan böyle (85b-8.st.) ; **Şimd نکرو** (82b-7.st.)

Şol شول : Şu, o (79a-19.st.)

Şorba شوربا : Çorba (124b-11.st.)

- T -

Tağ طاغ : Yara (79a-5.st.)

Tanı- : Metinde طانیدی şeklinde imla edilen kelime, Tarama Sözlüğünde tañ- (hayrette kalmak, şaşmak), Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde tan- (şaşırmak) olarak maddelenen kelimelerle anlam olarak uygun düşmektedir (99a-5.st.)

Tanış- طانش : Müşavere etmek (78a-16.st.)

Tap تاب : Yetişir, kâfi (125b-10.st.)

Tapanca طپنجه : Tokat, şamar (125b-8.st.)

Tapu طپ : 1. Huzur, nezt, makam (94b-14.st.) ; **طاپو** (108a-15.st.)

طپو : 2. Zat, hazret (113a-3.st.)

Tapu kıl- طاپو قل : İtaat etmek, , inkiyat etmek, tazim etmek, hürmet etmek (108a-13.st.)

Taral- طرل : İçi sıkılmak, patlayacak hâle gelmek (115b-9.st.)

Taşra طشره : Dışarı (87a-8.st.)

- Tavar** طوار : Binek hayvanı (88b-2.st.)
- Tayak** طياق : Mesnet, dayanılacak şey (122b-12.st.)
- Tayı** طایی : Dayı (122b-6.st.)
- Tebseyle-** تبس ايله : Yatıştırmak, teskin etmek (102a)
- Tek** تك : Ancak, yalnız, yetişir ki (135a-4.st.)
- Terkini ur-** تركینی اور : Terk etmek, vazgeçmek (94b-14.st.)
- Tiz** تيز : Çabuk (103a-14.st.)
- Tolı** طولي : Sağrak, içi içki ile doldurulmuş kadeh (114a-3.st.)
- Ton** طنون : Elbise, kılık kıyafet (90a-16.st.)
- Toyla-** طوی : Ziyafet vermek, yedirip içirmek, ağırlamak (97b-19.st.)
- Toyumluk** طويملق : Ganimet (110a-9.st.)
- Toz kop-** توز قوب : Toz kalkmak (147a-17.st.)
- Turgur-** طور غور : Durdurmak (90b-1.st.)
- Tuş ol-** طوش اول : Rast gelmek, isabet etmek, karşılaşmak (123a-4.st.)
- Tutul-** طوتل : 1. Mahkûm olmak, zan altına düşmek (103a-1.st.)
2. Durdurulmak, zapt edilmek (126a-14.st.)
- U -
- Uğra-** اوغرا : Tesadüf etmek, rastlamak, rast gelmek (78a-8.st.)
- Uğur** اوغور : Ön, yön; yol (126a-11.st.)
- Ulak** اولاق : Eskiden, bir yerden başka yere posta veya haber götüren (127b-7.st.)
- Ur-** اور : 1. Vurmak, çarpmak (80b-12.st.)
2. Belli bir sesi yüksek olarak çıkarmak, haykırmak (79b-2.st.)
3. Takmak (103a-15.st.)
4. Sokmak, batırmak, delmek, yaralamak (80b-16.st.)
5. Nişan alarak atmak (97a-8.st.)
6. İfade etmek, beyan etmek, bildirmek (92a-6.st.)

7. Sürmek (94b-13.st.)

Urgun اورغون : Vurgun, âşık (77a-16.st.)

Urıl- اوریل : Vurulmak, çarpılmak (101b-18.st.)

Us أص : Akıl, fikir (96a-17.st.)

Uş اوش : İşte, şimdi (114a-8.st.)

Uyar- اویار : Uyandırmak, ikaz etmek (78a-18.st.)

Uyukı ایوقی : Uyku (109b-19.st.)

- Ü -

... üzerine ko- اوزرینه قو : ... e memur etmek (102b-13.st.)

Üzerine sür- اوزرینه سور : Israr etmek, üstelemek (136a-1.st.)

- V -

Var وار : Haydi, durma (92a-13.st.)

Var ola وار اوله : Olsa gerek (100a-14.st.)

- Y -

Ya یا : Yay, ok atılan yay (127a-3.st.)

Yad یاد : Yabancı, ecnebi, garip (99a-13.st.)

Yağı یاغی : Düşman (104a-17.st.)

Yahşı یخشی : İyi, güzel (93b-12.st.)

Yalañuz یالکوز : Yalnız (86b-17.st.)

Yaman یمان : Fena, kötü, hoş olmayan (91a-6.st.)

Yanaşdur- یناشدر : Hizmete, hizmetçiliğe vermek (111b-12.st.)

Yanınca یاننجه : Yanında, beraberinde (86b-1.st.)

Yap yap یاب یاب : Yavaş yavaş, usul usul, sessizce (110b-13.st.)

Yarak (yarağ) یراغ : 1. Hazırlık, levazım, teçhizat (80b-2.st.)

2. Silah (102a-9.st.)

Yaramaz يرَامز : Faydasız, boş, uygunsuz, zararlı, fena, kötü (103b-2.st.)

Yarar يَارر : 1. İşe yarayan, faydalı (89b-14.st.) ; يَارر : (106a-19.st.)

2. Güvenilir (102b-13.st.)

3. Kahraman, cesur, muktedir, yetkili (87a-9.st.)

Yavı kıl- يَوي قَل : Kaybetmek (95b-13.st.)

Yavuz يَوز : Fena, kötü; sert, kızgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli (88a-16.st.)

Yavuzlan- يَوزلن : Kızmak, azgınlaşmak (84b-14.st.)

Yaya يَيا : Piyade (105b-6.st.)

Yazıl- يَزَل : Takdir olunmuş, mukadder (84b-18.st.)

Yazlamak يَازمق : Yaylada yaz mevsimini geçirmek; iyi bir yerde vakit geçirmek (135a-19.st.)

Yazu يَازو : Ova, sahra, ıssız kır (129b-5.st.)

Yed- يَد : Çekmek, yedekte götürmek (147b-13.st.)

Yedek يَدك : Yedekte götürülen at (86b-9.st.)

Yegan يَكان : Yeğen (127b-17.st.)

Yek-rān يَكران (Far.): Sarı ve kırmızı arasında renkli, soyu temiz bir cins at (82a-13.st.)

Yeñile يَكيله : Yeni, henüz, yeniden, pek yeni (108b-19.st.)

Yet- يَت : Yetişmek, erişmek, vasıl olmak, ulaşmak (99b-15.st.)

Yığnak يَغناق : Toplantı, küme, yığın, yığılmış, insan kalabalığı (109b-2.st.)

Yırt- يَرت : Parçalamak (96a-3.st.)

Yidi يَدي : Yedi (81b-9.st.)

Yig يَيك : Daha iyi, üstün; kuvvetli (131a-18.st.)

Yigirmi يَكرمى : Yirmi (127b-19.st.)

Yir يَير : Yer, zemin (77a-19.st.)

Yohsul يَخسول : Fakir, yoksul (131b-4.st.)

Yuy- يوى : 1. Yıkamak (114b-9.st.)

2. Silmek, imha etmek, bozmak (100b-16.st.)

Yügrük يوكرك : 1. Yürük, hızlı giden, çok koşan, işlek (81b-4.st.)

2. Yürürlük, hızlı gitme (123a-6.st.)

Yügrüş- يوكرش : Koşuşmak (103a-7.st.)

Yüksecük يوكسجك : Yüksekçe, az yüksek (111b-1.st.)

Yüz suyu يوز صويى : 1. Ar, hicap, hayâ, namus ve şeref, haysiyet, itibar.

2. Güzellik, letafet. (143a-4.st.)

Yüz tut- يوز طوت : Yönelmek, teveccüh etmek, rağbet etmek, meyletmek (111a-15.st.)

- Z -

Zih زه (Far.) : Kiriş, yay kirişi (111a-1.st.)

3. ESERİN YAZMA NÜSHALARI

3. 1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar-Revan 1484 (Ktl.2814) numara ile kayıtlı olan nüsha 154 yaprak olup 290 mm. boy ve 202 mm. eninde olup genelinde 19 satırlıdır. Nesih hatla aharlı kâğıda yazılmıştır. Kenarı kahverengi deri ve ebru ciltlidir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır ve vikâye yaprağında (1a) I. Madmud vakıf mührü bulunmaktadır.

Eserin adı 1a sayfasının üst tarafında “Kitâb-ı Ferruh-nâme” olarak belirtilmiştir. 1b-9b arasında yer alan giriş kısmından sonra “Âgâz-ı dâstân-ı dilsitân Ferruh u Hümâ” başlığı ile hikâye kısmına geçilmektedir. Topkapı Sarayı Türkçe yazmalar kataloğunda ise eserin adı “Dâsitâne-i Fûruh ve Hümâ” olarak kaydedilmiştir. Kataloğa göre bu isimdeki anonim manzum bir hikâyenin Sultan III. Mehmed zamanında (1003/1595-1012/1603) ismini söylemeyen Sahn müderrislerinden biri tarafından Kızlarağası Gazanfer Ağa’nın emriyle nesre tahvil edilmiş nüshasıdır. Giriş kısmında Sultan Mehmed ve Gazanfer Ağa övgüsü yapılmaktadır, Eğri Kalesi’nin fethinden (1004/1596) ve şarabın yasaklanmasından bahsedilmektedir.

Nüshada 42 hikâye başlığı bulunmaktadır ve metin 154b’de bitmektedir. 154a sayfasının 18. satırında ise “Şerîf” adı geçmektedir. Metinde yer yer karalamalar yapılarak satır üstlerine ya da sayfa kenarlarına düzeltmeler yapıldığı görülmektedir. Nüshanın bazı sayfaları boş bırakılarak kenarlarına “Ferruh, Sehm ile ‘işret eyleyüp icâzet istediği nakş olunup bir meclis-i bezm yazıla (86a)” gibi tasvir ibareleri not düşülmüştür. Bu ibareler 32 adettir. Hikâye başlıkları Türkçedir.

Başı: Bism... Hümâ-yı Ferruh-fâl-i mağâl ve fayr-ı hümâyûn bâl-i her emr-i zî-bâl ki âşiyân-ı dil u dest-i ehl-i kemâlden âgâz-ı pervâz ide....

Sonu: ... هو افضل البشر عليه وعلى سائر الأنبياء انمى التحية وازكى السلام

3. 2. Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi

Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları 514 (Ktl.119) numara ile kayıtlı olan eser 251 yaprak olup 235x170, 175x105 mm. ölçülerindedir. Nesih hattıyla yazılmış olup 17 satırlıdır.

Eserin başında kırmızı mürekkeple “Hazâ târîh-i Acem Farsî’den Türkî’ye tercüme Murâd Hân Gâzî itdürmişdür. İsmi Ferruh-nâme” kaydı yazılıdır ve hemen ardından hikâye kısmına geçilmiştir. Metin 251b’de bitmektedir. Hikâye başlıkları Farsçadır.

Başı: Hazâ târîh-i ‘ Acem Farsî’den ...

Zamân-ı evvelde diyâr-ı Hozân’da Cemşîd neslinden Nu‘ mân Şâh ismiyle ma‘ rûf bir pâdişâh-ı cüvân-baht ve yâver-i hazâ ‘inât-ı tâc u tahtdar idi ki...

Sonu: ... şafâlarla ber-çarâr oldılar. Haqq te‘âlâ cümlemüzi ber-murâd eyleye. Âmîn. Şümme âmîn.

3. 3. Staatsbibliothek, Berlin Ms. or. fol. 4061.⁸¹

Kitap ince hafif kahverengimsi ve mat bir kırmızı renkten oluşmaktadır. Kitabın üzerinde altın sarısı renkle çerçevenilmiş çiçek filizleri bulunmakta; altın sarısı çiçek yapraklarıyla gümüş grisi çiçekler.

213b-216b arası yazılmamıştır. 29x18 cm. 21,5x11,5 cm. ölçülerinde ve 23 satırlı olan eser, açık ve anlaşılır bir nesihle yazılmıştır. Yazılar 1b-2a arası kalın altın renkli kenarlıklarla kaplanmış sonrasında ikili mavi çizgilerle çerçevenmiştir. El yazması çok güzel yazılmasına karşın kısmen yanlış kelimeler de bulunmaktadır.

Başı: Zamân-ı evvelde diyâr-ı Hozân’da Cemşîd neslinden Nu‘ mân ismiyle ma‘ rûf bir pâdişâh-ı cüvân-baht ve yâver-i hazâ ‘inât-ı tâc u taht var idi ki...

Sonu: ... On beş yıl habsinde esîr olduğın ba‘ de Ferruh Şeh-zâde seyâhât ile ol cezireye gelüp anları halâş itdüğün ve bâkî ser-güzeştleri bi’l-edâ zıkr olınan veche üzre tafşîlen hikâyet olındı.

⁸¹ Sohrweide Katalog bilgisini Almandan Türkçeye çeviren Ali Yılmaz’a çok teşekkür ederiz.

3. 4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler 1975 numarada kayıtlı “Destân-ı Ferruh u Hümâ” adlı eser, katalogta “Şerîf” adıyla ve 1010 tarihiyle kayıtlıdır.

Gömme şemseli, koyu kestane rengi deri ciltli, şiraze ve mıklepli eser 29,5x18,5 cm 23,6x13 cm ölçülerindedir. İlk ve son yaprakları aharlıdır. 1b’den başlayan eserin ilk sayfası altın yaldızlı çerçeve içerisine alınmıştır ve bu sayfa 13 satırdır. Çerçevenin etrafında motifler bulunmaktadır. Eserin geri kalanı (2a’dan itibaren) 17 satırlıdır ve nesih hatla yazılmıştır.

Giriş kısmındaki ayet ve hadisler ile “beyt” gibi başlıklar (20b’ye kadar) altın yaldızla yazılmıştır. İlerleyen sayfalarda ise başlıkların mavi, siyah ve kırmızıya döndüğünü görmekteyiz. 12a’da “Âgâz-ı dâstân-ı Ferruh u Hümâ” başlığı ile hikâye kısmına geçilmektedir ve eser 449b’de bitmektedir. Hikâye başlıkları harekelenmiştir. Eserin içerisinde hikâyede geçen bazı sahneleri tasvir eden minyatürler (34 adet) bulunmaktadır.

Baş: Bism... Hümâ-yı Ferruh-fâl-i maḳâl ve ṭâyr-ı hümâyûn bâl-i her emr-i zî-bâl ki âşiyân-ı dil u dest-i ehl-i kemâlden âgâz-ı pervâz ide....

Sonu: هو افضل البشر عليه وعلى سائر الأنبياء انمى التحية وازكى السلام ...

3. 5. Nüshaların Değerlendirilmesi

Katalogları tarayarak ulaşabildiğimiz Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshalarının tavsifi yapılmış, ulaşamadığımız Staatsbibliothek nüshasının ise katalog bilgileri kullanılmıştır.

Nüshaları ve katalog bilgilerini incelediğimizde çalışmamızda Ferruh u Hümâ hikâyesinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Türkçe Yazmalar-Revan 1484 (Ktl.2814) numara ile kayıtlı olan nüshanın müellif nüshası olduğuna ve bu nüshayı esas almaya karar verdik.

Bununla birlikte T. nüshası giriş ve son kısımlarıyla tam bir nüshadır. Nüshasının vikâye yaprağında musannif hattıyla yazılmış olduğuna dair bir bilgi

bulunmaktadır. Giriş kısmında müellif eserin yazılışından söz etmekte ve eserin sonunda da adını zikretmektedir. Diğer nüshalarda ise yazar hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

S. nüshası katalogdan edindiğimiz bilgiye göre Şerîf Mehmed tarafından yazılmış olan mensur Ferruh u Hümâ aşk hikâyesinin genişletilmiş bir versiyonudur.⁸² En erken 17. yüzyıl içerisinde yazıldığı düşünülen bu nüshanın yazarı belli değildir. Bu Berlin el yazmasında hikâyenin bitimi kaynak vazifesi gören diğer nüsha(lar)dan büyük farklılıklar göstermektedir. Söz gelimi Hüma için göçebe Uç ile yapılan tatsız çatışmadan sonra devam eden Ferruh ile kesin birleşmenin hikâyesi Şerîf'te mutlu sona giderken S. nüshasında kahramanlar yeni zorluklara maruz kalırlar ve başka yeni karakterler de bunlara eklenir. Her şeyden önce yeni aşk çifti olarak Prenses Ayn el-hayat ve Mağrip Prensi Bihzâr (ya da Bihzâr, Bihzâd da olabilir) hikâyeye eklenir. Ayrıca Hızır Peygamber de bunlara eklenir. Kısacası aşağı yukarı 100 sayfa bu macerayı biraz daha farklı anlatmaktadır. Hikâyenin bütününe bakıldığında biraz eksik gerçekleşiyor gibidir ve hikâyenin bitiminin de bu el yazmasında eksik kalmış olması muhtemeldir.

İÜ. nüshasından kütüphane tadilat sırasındayken Zeren Akalay⁸³, Hesna Haral⁸⁴ ve Ayşe Ölmez⁸⁵'in çalışmaları ve Nurhan Atasoy özel arşivi⁸⁶ sayesinde haberdar olabildik ve Nakkaş Hasan tarafından yapılmış olan minyatürlü sayfalarından örnekler görebildik. Kütüphanenin yeniden hizmete açılmasıyla kısa bir süre eseri görme şansımız oldu. Fakat eser henüz dijital ortama aktarılmadığı ve cildi yıpranmış olduğu için detaylı inceleme fırsatı bulamadık.

⁸² Katalogda belirtilen nüshalar hakkındaki çeviri problemini çözmemizde yardımcı olan Yard. Doç. Dr. Ahmet Şefik Şenlik'e teşekkür ederiz.

⁸³ Zeren Akalay, "XVI. yüzyıl Nakkaşlarından Nakkaş Hasan Paşa ve Eserleri", **I. MATK, İstanbul 15-20.X.1973, Türk Sanatı Tarihi Tebliğleri**, c. 3 (İstanbul, 1979).

⁸⁴ Hesna Haral, "Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme)" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enst. Türk Sanatı Anabilim Dalı, 2006).

⁸⁵ Ayşe Ölmez, "Destan-ı Ferrûh u Hûma" (Lisans Tezi, İÜ Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1973).

⁸⁶ Nurhan Atasoy Arşivi için bkz. <http://www.turkishculture.org/dia/index>.

İÜ. nüshasının T. nüshasının bir hattat ve nakkaş elinden geçirilerek hazırlanmış şekli olması kuvvetle muhtemeldir.⁸⁷ Eserin metin kısmı T. nüshasında olduğu gibi başlamakta ve yine T. nüshasında olduğu gibi bitmektedir. T. nüshasında yer yer sayfalar boş bırakılarak “Bu mahalle bir âli bezm-i işret yazılıp Hüma Ferruh ile Hurrem Dil-güşa ile tasvir olına.” (141b) gibi yapılması gereken tasvirler hakkında belirli ifadeler not düşülmüştür. İÜ. nüshasında da Nakkaş Hasan tarafından yapılmış olan bu minyatürler bulunmaktadır.⁸⁸ Ancak T. nüshasında 32 adet minyatür ibaresi bulunurken İÜ. nüshasında 34 adet minyatür yer almaktadır.

T. nüshasında bulunan minyatür ibarelerinin İÜ. nüshasını hazırlayan nakkaş için yol gösterici bir işleve sahip olması, sanat tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu meseleyle ilgili olarak, Serpil Bağcı “Sûrete Âşık Olmanın Sûretleri” adlı makalesinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “Metinlerden hangi konuların resmedilmek üzere seçileceği, bu konuların nasıl bir kalıbı izleyerek betimlendiği, bu kalıpların hangi değişkenlerle farklılaştığı, sanat tarihi araştırmacılarının tartıştığı sorulardır.”⁸⁹

SH. nüshasını incelediğimizde buradaki Ferruh u Hümâ hikâyesinin, T. nüshasında anlatılan asıl hikâyeye ile büyük ölçüde benzeştiğini görmekteyiz. Bununla birlikte hikâyeye (147. varaktan sonra) farklı olaylar ve farklı kahramanlar dâhil edilerek (yaklaşık olarak 248. varağa kadar) nüsha genişletilmiştir.⁹⁰

3. 6. Metnin Hazırlanışında İzlenen Yol

Metinde geçen Arapça-Farsça ibareler, beyit ya da mısralar metin içerisinde eski harflerle yazılarak anlamları dipnotlarda gösterildi. Ayrıca metindeki ayet iktibasları metinde geçtiği şekliyle harekeli yazılarak dipnotlarda ayetlerin tamamı mealleriyle birlikte verildi. Metin ise transkripsiyon sistemine göre yazılmıştır.

⁸⁷ Ayşe Ölmez de tezinde T. nüshasının İÜ. nüshası için bir tür taslak görevi gördüğünden söz etmiştir.

⁸⁸ Bkz. Ek 9.

⁸⁹ Serpil Bağcı, “Sûrete Âşık Olmanın Sûretleri”, **Mesnevî: Hikâyenin Şiiri**, haz. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru, A. E. Özyıldırım (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2011): 273.

⁹⁰ Sadberk Hanım nüshası ile Topkapı Sarayı nüshası hakkında detaylı mukayese çalışması Tülay Kır tarafından hazırlanmaktadır.

Arapça-Farsça ön-son ek ve edatların yazımında İsmail Ünver'in tespit ettiği esaslara uyulmaya çalışılmıştır⁹¹.

Farsça kelimelerde bulunan “vâv-ı ma'dûle”ler “” işaretiyle gösterilmiştir: ḥ'âb.. gibi.

Türkçe kelime ve eklerin yazımında Eski Anadolu Türkçesi özellikleri görülmektedir ve metin kurulurken Faruk Kadri Timurtaş'ın belirlediği sisteme uyulmaya çalışılmıştır⁹². Bazı kelimelerin imlasında ise kelimelerin ilk halleri esas alınmıştır (âdem, gûşe, süfre).

İy-ey gibi yazımında ikilik görülen bazı kelimeler metinde harekelendiği şekilleriyle yazılmıştır.

Sözlüklerde tespit edemediğimiz birkaç kelime eski harf ile yazılmış; okunması mümkün olmayan yerler de ... olarak bırakılmıştır.

Metnin anlaşılmasını kolaylaştırması açısından bazı noktalama işaretlerinden yararlanılmıştır. Yan yana gelen özel isimleri ayırt etmede virgül (,) diyaloglarda ise tırnak işareti (“...”) kullanılmıştır. Ayrıca gerektiği yerlerde ünlem (!) ve soru işareti (?) de kullanılmıştır.

Metinde bazı sayfaların ya tamamı ya da büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarlarına bazı ibareler not düşülmüştür. Bu ibareler metinde geçtiği yerlerde köşeli parantez [] içerisinde verilmiştir. Ayrıca satır kenarına ilave edilen ibareler de yine metinde bulunması gereken yerlerde köşeli parantez [] içerisinde verilmiştir.

Metinde kırmızı mürekkeple yazılmış olan hikâye başlıkları bold olarak gösterilmiştir. Varak numaraları köşeli parantez [] ile satır numaraları da parantez () ile gösterilmiştir.

Metinde bulunması gereken ama nüshada yazılmamış olan harf ya da heceler parantez () içine alınarak verilmiştir.

⁹¹ İsmail Ünver, “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **Türkoloji Dergisi**, c. XI, s. 1 (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993): 51-89.

⁹² F.K.Timurtaş, **Eski Türkiye Türkçesi** (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981).

4. FERRUH U HŪMÂ HİKÂYESİ [METİN (76b-154b)]

[76b] Rûz (16) Şâh'uhn Kızı, Hurrem'e ' Aşık Olduğu Hikâyetidir:

Hurrem nakşa meşgûl olup maqđürını (17) bî-mebzûl kııurdu. İki üç günde bir Pâdişâh gelüp nüvâziş kııurdu. Bir gice halvet (18) sarâyında hâtûnıyla şöhet kııurken Hurrem'uhn zıkrı cârî olup "Sarâyumuz nakşına bir ' aceb (19) yigit bulduğ, kıaleminde sihr eyler. Eski nakķāşuñ nakşını taķvîm-i köhneye döndürüp bî-kadr [77a] ü i' tibâr itdi. Bu deñlü şan' at ve hünere mâlik olduğundan mâ-' adâ bir maħbûb-ı müsteşnâ var ki (2) ħüsn-i şüret ve luřf u sîreti kıabil-i ta' bîr degül." **Beyt:**

Kamer yüzlü perî şüretlü dil-ber

Gören şanur anı (3) rûĥ-ı muşavver

Dizilmiş inciye beñzer kelâmı

İşidenler⁹³ sözin olur ğulâmı

Hüner içre bulunmaz ĥiç (4) nazîri

Olur Erjeng barmağı esîri

diyüp Hurrem'i medĥ itdi. Meger Şâh'uhn kıızı bu (5) kelâmı diñlerdi. Hurrem evşâfın işidicek kıalbinde teķâzâ kıopup Hurrem'i görmek arzûsına (6) düşdi. Furşat gözedüp bir ğün seĥerden Pâdişâh şayd u şikâra gidicek vâlıdesine (7) yalvarup "Sarâyuhn nakşın seyr itmek isterin, tîzcek varup ğerü geleyin." diyü niyâz eyledi. (8) Hâtûn ne olacağından ğâfil olup hâtırına ğıll ü ğışş ğelmeyüp "Dâyeleruhn ile birķaç (9) ĥâdim alup var ammâ şaķın eğlenme, tîz ğel." diyüp icâzet virdi. Kıız dâyesini öñine kıatup

⁹³ işidenler: mtn. اشندیلر

(10) Hürrem'ün naşsın itdügi odaya geldi. Sarāyuñ naşs u nigārın seyr ider bahānesiyle Hürrem'ün cemāline (11) nażar urdı. Gördügi gibi fi'l-hāl ' aşık olup cān u dilden üftādesi ve Zeliḥā-şıfat (12) ol Yūsuf-cemālün dil-dādesi oldu. Sarāyuñ odaların seyr eyleyüp bir bahāne ile gerü döner Hürrem (13) olduğı odaya gelüp ["Bu naşsa ne dirler, bu yaprağıñ ismi nedür?" diyü şorar, Hürrem'ün]⁹⁴ cemāline tekrār baķardı. Dāyesi kızuñ eglendügin görüp "Gel gidelüm (14) sulṭān bize kaķır." diyüp kıızı aldı gitdi. Kız sarāyına varup ol gice döşege düşdi. (15) Āh ü vāh eyleyüp [dāyesine "Baña bir dermān eyle, benüm ḥālüm ḥarābdur." diyüp kışsa-i ' aşk u muḥabbeti der-miyān eyleyüp]⁹⁵ Hürrem'e cān u dilden ' aşık olduğın söyledi. "Ey māder-i müşfikam (16) dāye ammā kerem eyle, sırrum şaķla." diyü vāfir niyāz itdi. Dāye kızuñ urğunluğın görüp (17) acıdı. "Ey cān dāye olmaya illā ḥaber gökden māh ise de ben aña bir siḥr ü nireng eyleyüp (18) elbette ḥidmetüne getüreyim." diyüp irtesi çār-deh örtinüp ' acüz-ı naḥs bir vaķt-i (19) nā-mübārekde Hürrem'ün işledügi yire geldi. Hürrem dāyeyi görüp ta' zımler kıldı. Şundan [77b] bundan ḥaber şorarak kızuñ muḥabbeti kışsasından rāz açdı. Dil-firīb sözler ve nerm edālar (2) eyleyüp neylerse eyledi Hürrem'ün gönlin aķıtdı. Evvel Hürrem "Ben bir gedā-yı bī-ser ü pāyın, benüm ile (3) sulṭān kıızı mā-beyni gāyetde ba'iddür. Ben ḥaddüm bilürin, baña anuñla ' aşk-bāzī düşmez. Bu yolda (4) baş gider." diyü gördi, müfid olmadı. Ol Ferḥād-küş bir qarı şeyṭān olup Hürrem'ün ' urūķına (5) girdi. Bi'l-āḥire bunuñ üzerine qarār itdiler ki her gün sarāya girüp çıkan ḥavācc şandugına (6) Hürrem'i koyup bu tariķle kıız yanına Hürrem'i işāl idecek oldu. Fi'l-vāķi' öyle idüp (7) kızuñ ḥalvet-ḥānesinde şandugı açup bir gice Hürrem'i çıkardılar. Esbāb-ı bezm u tarāb müheyyā (8) olmuşdı. Kız taḥt-ı zerrin üzre çıkup Hürrem'i der-ağuş eyleyüp ' ayş u nūşa (9) meşgūl oldu. ' Ālemi ağıyardan ḥālī şanup ' ayş u ' işret eylerken Bānū germ olup (10) sāzendeler istedi. Birkaç çengiler meclis-i bezme gelüp zevķ ü şafā ile çalup (11) çağırmağa başladılar. Bunlar söz ü sāzda ve Hürrem ile nigār nāz u niyāzda ' ālemden bī-ḥaber ' ayş (12) u nūş iderler idi. Meger ol gice Pādişāh'ün

⁹⁴ "Bu naşsa ... Hürrem'ün": ibaresi sayfa kenarındadır.

⁹⁵ "dāyesine ... eyleyüp": ibaresi sayfa kenarındadır.

uykusı uçup efkâr-ı milk ü millet (13) eylerken kuşkulanup câme-h'âbından kalkup sarây içinde gezmege başladı. Cümle sarây halkı (14) yatmışlar, h'âb-ı istirâhate varmışlar-idi. Bâğçeleri gezerken Şâh'ın kulağına çeng ü (15) çegâne âvâzı geldi. “Ne maħalde çalınur?” diyü âvâz gelen yire vardı. Gördi ki bir meclis-i ‘işret (16) müheyyâ olmuş ‘ayş u nüş iderler. “Bunlar sarây kızlarından kimler ola?” diyüp serâ-perde (17) ardından bakup gördi ki meclisde kıızı ile naqqâş oğlan oturmuş küstâhâne (18) kolin boynına ardup leb-i cân-baħşından gâh nuql u sükker tenaqqul eyler ve gâh ‘arız-ı (19) gül-fâmından şeftâlüler direr. Bu hâli görüp âteş-i ğayret dil ü cânın dâğlayup [78a] birkaç hâdim çağırup Hurrem ile kıızı tutup muħkem bağlayup istedi ki ikisinün daħı (2) ol anda boynın ura, gerü ‘âlemlere ‘ibret olsun. “Seħer dīvânda siyâset ideyin.” diyüp (3) ikisin bile bir mu‘temed hâdime ışmarlayup “Bunları muħkem şakla zinhâr kimseye bu sırrı açma! (4) Dīvândan saña ħaber gönderdiğüm vaqt, kayd u bend ile getüresin.” diyüp gerü câme-h'âbına varup (5) bir miqdâr h'âb-ı istirâhate vardı. Bu cânibden hâdim, kıız ile Hurrem’i zabt u ħabs eyleyüp (6) vâfir tevbiħler ve ta‘n u teşni‘ler eyleyüp ikisin bile ser-zeniş itdi. Kıız hâdime eyitdi: (7) “Ey rûħ-ı revânum lâlâ, bu ğarîbüñ cürmi yoħdur. Cemî‘an cürm ü günâh benümdür. Bunı ben kendü ħâline (8) ħomadum. ‘Aşk belâsına uğrayup bunuñ daħı ħanına girdüm.” didi. Vâfir ‘özrler eyleyüp (9) ba‘dehü bi-ħadd yalvarup “‘Aceb ħaqq ni‘meti ri‘âyet idüp bizi ħalâş eyleyüp babamı (10) ħana girmeden men‘ eyleyüp şevâb-ı ‘azîme mazħar olsañ olmaz mı?” diyüp hâdimün (11) eline ayağına düşdi. Hâdime şefkat ü merħamet gelüp derün-ı dilden bu iki tâze maħbûb (12) u maħbûbeye acıyup “Tâzelikte ‘aşk u muħabbet ‘aceb olmaz. Ben bunları ħalâş eyleyüp (13) kendüm bile terk-i diyâr iderin herçi bād-â-bād.” diyüp ikisinün bile ellerin çözdü. (14) “Ey Bânü, cânum fedâ olsun yolına! Bir kıluñ gitdügi yire başum gitsün. Ben senün in‘âm (15) u iħsânün ħatı çok görmüşindür.” diyüp da‘vâyı ħaķıķat eyledi. Kıız daħı hâdimün (16) ser ü çeşmin öpüp taħsîn ü sâbâş eyledi. “Neyleyelüm?” diyü tanışdılar, ittifaķla (17) kaçmagı rây eyleyüp Pâdişâh’ın ħâşş

tavîlesinden dört güzîde at eyerleyüp⁹⁶ (18) Hürrem varup yatduğı yirden Hengâm'ı uyarup vâkı' olan hengâmeden haber (19) dâr eyleyüp Hürrem ü Bânü ve Hengâm u hâdim atlara binüp ılgar itdiler. Gün toğınca [78b] memleket aşdılar. Şâh-ı Rûz dahı sabâh olup kırmızılar giyüp şıfat-ı celâl ve şüret-i (2) ğazab ile dîvâna çıkup "Cellâdlar hazır olsun ve bir dâr kurulsun!" diyüp dîvân halkını (3) berg-i bîd gibi lerzân kıldı. Cellâdlar gelüp fermâna muntazır oldukların vezîr 'arz idicek (4) "Fülân hâdime aḥşam ısmarladuğum maḥbûsları getürsün." diyü emr eyleyüp tafşîl-i kaẓıyyeyi (5) vezîre hikâyet itdi. Vezîr naḳḳâşınıñ küstâhlığına ḥayrân ḳalup "Ḥaḳḳâ ki cürmleri (6) ḳâbil-i 'afv ve mümkin-i şefâ' at degül, Pâdişâh'um a' lemdür." diyüp tûrdı. Hâdime giden âdem gelüp (7) cümlesinüñ ḳaçdukların haber virdi. Pâdişâh bu peyâmı işidüp ğâyet ğazaba gelüp (8) aḥşam amân virdüğine peşimân oldı. Ardlarınca âdemler şalup ḳarasına irmediler, me'yûs (9) olup döndiler. Şâh, vezîr ile müşâvere eyleyüp her şehr ve her diyâra maḥfî cäsûslar göndermegi (10) rây u tedbîr eyleyüp meşhûr olan emşâra ehl-i başîret âdemler gönderüp her kim haber getürürse (11) envâ' -ı ri'âyete va' deler eylediler.

Hürrem ve Hengâm Rûz Şâhı'nuñ Kızı ile Feraḥ Şehrine Geldüklerin (12)

Bildürür:

Hürrem ve Hengâm, duḥter-i şâh ve hâdim ile üç gün üç gice ılgar eyleyüp Hümâ'nuñ pâdişâh (13) olduğı Feraḥ şehrine geldiler. Bir güşede mesken tutup mekr-i düşmenden ğâfil oldılar. Birḳaç (14) gün diñlenelüm dirken ittifâk cäsûsıñ biri bunları görüp yataklundurup Pâdişâh tarafına i' lâm itmişdi. Şâh dahı bir nâme yazup tafşîl-i ḥâli Hümâ'ya (15) i' lâm idüp "Şehriñüzde sâkin olan (16) bu dört nefer kimesneyi baña virüñ." diyü isteyüp nâmeyi bir ḳâşide virüp sür'at üzre irsâlin (17) recâ itmişdi. Bir gün Hürrem ve Hengâm ğâfil şehr içre gezerken "Şâh-ı Rûz'nuñ elçisi geliyor." diyü (18) Hümâ'nuñ dîvânında söylenüp ḳâşidi istikbâl itdiler. Nâmesin alup maẓmûnına Hümâ vâḳıf (19) olıcaḳ şehrüñ şubaşısın gönderüp bu dört nefer kimesneleri iḥzâr eyleyüp [79a] gördüğü gibi Hürrem ile Hengâm'ı bildi. İzhâr

⁹⁶ eyerleyüp: mtn. ایریلوب

itmeyüp “Varuñ bunları habs eyleyüp ahşam baña (2) tenhâ getürüñ.” didi. Ahşam tenhâsına getürüp Hurrem ile Hengâm’a “Başuñuzdan geçen kışşañuzı (3) bî-kem ü kâst hikâyet eyleñ ammâ şaķınıñ râst söyleñ.” didi. İkisini bile söyledüp bunlar ağlayuraķ (4) çekdükleri ğamları söylediler. Hümâ daħı niķâb altından ağlayup Ferruħ Şâh’uñ hasret ü firâķıyla (5) cigerin tağladı ammâ izhâr itmeyüp şabr eyledi. Bunlaruñ ser-güzeştine merħamet şeklin gösterüp (6) “Siz ğam çeküp ğuşşa yimeñ, varuñ kendü ‘âlemüñüzde oluñ. Ben mektûb yazup Şâh-ı Rûz’dan (7) sizi dilek eyleyüp ol kıızı bu yigide isteyüvireyin. Benden ğaber olmayınca bir cânibe sefer itmeñ. (8) Ben size cân u dilden ğidmet eyleyüp ğuşûl-i me’mülüñüze himmet iderin. Benüm ‘âdet-i ķadîmem (9) ğarîb-nüvâzlıkdur. Ğuşûsâ ‘aşķ u muħabbet bâdiyelerinüñ ser-geştelerine çâre-sâz olmağı (10) üzerüme lâzım ķılmışındır.” didi. Va’d-i kerîmi üzre nâme yazup ķâşidüñ eline virdi. “İstedükleri (11) âdemleri kefile virdük, nâmemüzde dilek eyledük, maķbûl olmazsa gerü tedbîr olına.” diyüp (12) elçiyi envâ’-ı ikrâm ve eşyâ’-ı ihtirâm ile gönderdi. Hurrem ve Hengâm meskenlerinde ârâm eyleyüp (13) Hümâ’ya du’âya meşğûl olup dîvânına mülâzemet ķılıp ğaber-i meserrete muntazır oldılar. Ķâşid (14) şehir-i Rûz’a varup Pâdişâh’a Feraħ şehrinüñ pâdişâhından cevâb-nâmeyi şunup nâme (15) oķınıcaķ Şâh-ı Rûz ğazaba geldi: “Bu ne olmaz sözdür! Hurrem’üñ cürmi ķâbil-i ‘afv mıdur yâħûd (16) kızumı aña virmek ihtimâl-i ‘aķlî midür? Pâdişâhlar arasında nâm u nâmûsum ķanda gitdi?” diyüp (17) ‘askerin cem’ idüp şehir-i Feraħ üzre müteveccih oldılar. Hümâ bu ğaberi işidüp ğâzır (18) bâş oldu. Hurrem ile Hengâm’a iltifât itdi. Cem’-i ‘askerde anlaruñ re’yle istizhâr (19) ķıldı. Tâ şol vaķte dek şabr eyledi ki Şâh-ı Rûz ‘asker-i kerânla Feraħ şehrine yakın ğelüp [79b] maşâff muķarrer oldu. Bir gice ğâfil düşürüp Şâh-ı Rûz’ı şebîħün eyleyüp başdı. Hurrem-i dil-âver (2) ile Hengâm-ı hünerver şîrler gibi na’ralar urup sâ’ir dil-âverler daħı ğayrete ğelüp Pâdişâh-ı Rûz’uñ (3) ‘askerini bir mertebe ķırup ķoğdılar ki ķâbil-i ta’bîr ve mümkin-i taħrîr degül idi. Eşnâ’-yi cengde Şâh-ı Rûz’a bir tîr-i (4) cân-şikâr toķınup murğ-ı revânın âşiyân-ı bedeninden uçurdı. Şâh-ı Rûz yıkılıcaķ leşkerüñ cümlesi (5) târ ü mâr olup kaçdılar. Hümâ ‘inân-ı himmeti şehir-i Rûz’uñ taşarrufına maşrûf ķılıp muzaffer ü manşûr

şehr-i (6) Rûz üzerine vardı. Şehr halkı şâhlarınıñ öldüğün işidicek cân u dilden inkıyâd eyleyüp (7) Hümâ'ya tâbi' olup bende-i fermân oldılar, şehri teslîm eylediler. Şâh-ı Rûz'ıñ taht-ı hükümetinde olan (8) memâliki feth ü teşhîr eyleyüp sâlim ü gânim tahtgâhına döndi. Â'yân-ı vilâyeti "Feth mübârek olsun!" (9) diyü çok çok fevc fevc bölük bölük gelüp pâye-i serîrlerin öpdiler. Hümâ-yı 'âdil ve şehen-şâh-ı deryâ-dil (10) sürûr u hübûr ile tahtına geçüp oturdu. Cenâb-ı İzîd-i Mennân'a şükr-i firâvân kıldı. Merâsim-i tehniyet-i feth (11) tamâm olduğdan soñra bir gün şöhet-i hâşş kılup nüdemâsıyla tenhâ şöhet idüp Hurrem ile Hengâm'ı (12) da' vet itdi. Meclisin ağıyardan hâlî kılup her birine hitâb idüp "Ey dil-âverler, sizün (13) sebebüñüzle bi-hamdi'llâhi te'âlâ baña böyle bir feth-i 'azîm müyesser oldı. Bunıñ şükürinde 'âcizin." diyüp (14) her birin nüvâziş kıldı. Esnâ'-yi kelâmda bunların ser-güzeştin tekrâr söyledüp Hurrem'e eyitdi: "Ey dil-âver, (15) hiç benümle senün âşinâlığın var mıdur, Ferağ şehrinde muqaddem bir mağalde cem' olup benümle muşâhabet (16) itmişe beñzer misin?" didi. Hurrem eyitdi: "Ey şâh-ı cihân, mübârek cemâlün görmek müyesser olmadı ammâ (17) âvâzuñ dâ'im bir kimseye beñzer dirin. Ol kimesneyi huzûruñuzda yâd itmege hicâb iderin. Câ'iz ki hâtır-ı (18) Pâdişâh'a beni bu deñlü şecâ'at ü şalâbetüm var iken bir perde-nişîn-i 'işmete beñzetdi diyüp inci (19) dirin⁹⁷." didi. Pâdişâh tebessüm itdi. "Ol didüğün ne maqûle âdemdür, tafşîl eyle." didi. Hurrem eyitdi: **[80a]** "Hikâyet itdüğüm Hümâyün Şâh'ın kızını Hümâ Bânû'dur. Pâdişâhıñ şadâsı 'aceb beñzer gerçi kızdur (2) ammâ cünbişi 'aceb merdâne ve evzâ' u etvârı şîrânedür." diyü Hümâ'yı bir mertebe vaşf itdi ki Hengâm (3) müte'accib oldı. Hümâ tamâm-ı kelâmın diñledükden soñra Ferruh Şâh'ı añup ağladı. Niqâbın kaldırup (4) "Ol Hümâ" diyüp "Niçe eyyâm muşâhabet itdüğün şuna beñzer mi?" diyüp kendüyi izhâr eyledi. (5) Hurrem, Hümâ'nuñ ayağına düşüp Hümâ dağı Hurrem'i der-âgûş eyleyüp vâfir ağlaştılar. Hümâ (6) Hurrem'den ayrıldıktan soñra başına gelen belâları hikâyet eyleyüp andan soñra bunlara muhkem (7) yasağ koyup "Şifatuñ keşf-i râz itmekden nihâyetde

⁹⁷ incidirin: mtn. ايجنه دیرن

ihtirâz eyleñ.” didi. Ba‘dehū “Ey (8) yâr-ı vefādâr, böyle tırmağla olmaz. Ferruḥ Şâh’ı bulmağa tedbîr gerek. Neyleyelüm senüñle çıkup (9) gidelüm mi yoḥsa ben karar-ı ihtiyâr eyleyüp sen zaḥmet-i seyâhati irtikâb ider misin? Rây-ı (10) şâ’ib her kanķı ise anı itmek gerekdür.” didi. Hengâm ile Ḥurrem eyitdiler: “Ey şâh-ı cihân, sen (11) elüñde olan devlet-i saltanatı terk itmeñ münâsib degüldür. Ḥurrem senüñ için bu ḥidmeti eyler. (12) Kaṭ‘â Pâdişâhumuñ bi’z-zât gitmesine ḥâcet yoḥdur. Farzâ bi’z-zât gitmege heves eylesün başına (13) niçe belâlar işâbet idüp her kim cemâlün görürse şarķar. Dâ’im niķâbla gezmek diyâr-ı ğurbetde (14) müyesser degüldür. Bi-ḥamdi’llâhi bu kişverde ‘aceb-tedbîr eyleyüp nihâyetde rây-ı bî-naẓîr itmişsin. Ḥuşûşâ ki (15) şehr-i Feraḥ güzergâh olup niçe seyyâḥ uğrar. Câ’iz ki bunda tefakķud u teķayyüd iderken Ferruḥ Şâh’dan (16) bir ḥaber alına belki gezerek kendüsi çıkagele.” diyüp kendü taḥtında ber-ķarâr dâver-i kâm-kâr olup (17) Ḥurrem’i göndermek üzre tedbîr-i şâ’iblerine karar virdiler. Ḥurrem hemân eğlenmeyüp gidecek (18) oldu. Hümâ eyitdi: “Ey dil-âver, râyum budur kim Şâh-ı Rûz kızın alup andan gidesin. Ol (19) nâ-murâdı murâdına irgürüp ber-murâd idesin. Nâ-murâdı murâdına irgür, iki ‘âlemde ber-murâd olasın.” [80b] Hümâ bu ibramı idicek Ḥurrem muḥâlefet itmeyüp [bu teklîfi cânına minnet bildi.]⁹⁸ **Mıṣrâ**⁹⁹:

در کار خیر حاجت هیچ استخاره نیست¹⁰⁰

maķâmında (2) oldu, “Emr Pâdişâhumuñ!” diyüp tırdı. Hümâ, Hengâm’a tenbîh eyleyüp “Bir ‘âlî düğün yarağın (3) kııl.” didi. Bâb-ı ḥazâ’ini açup bî-nihâye cihâz idüp mülükâne bir cem‘iyyet eyleyüp Ḥurrem’i (4) ‘arūs u dâmâd itdiler. Şâh-ı Rûz kızın daḥı meşşâṭalar tezyîn eyleyüp Ḥurrem’i Hengâm daḥı (5) fâḥir ḥil‘atler ile ṭonadup ol iki nev-cüvânı birbirlerine Vâmıķ u ‘Azrâ gibi ‘âşık iki (6) zâr-ı nâ-tüvânı ṭâvus-şifat ârâste vü pîrâste kıilup duḥter-i Şâh-ı Rûz’ı ḥacle-i nâz içre (7) gül-gün

⁹⁸ “bu teklîfi ... bildi.” : ibaresi sayfa kenarındadır.

⁹⁹ Metinde “م” harfi ile gösterilen yerleri mısra olarak belirteceğiz.

¹⁰⁰ *Der-kâr-ı ḥayr ḥâcet-i hiç istiḥâre nîst* : “Hayırlı işte istihareye hiç gerek yoktur.” anlamında bir ifadedir.

tutuḡ içre dāmen-i şafaḡda mestūr māh-ı münire döndürüp gerdek-hānede Hurrem Şāh'a muntazır (8) kıldılar. Bir 'ālī zifāf-hāne tertīb ü tezyīn eyleyüp mānend-i māh u pervīn kāfūrī şem'ler (9) ve billūr ḡandiller ile ol ḡaşrı munevver kılmışlar-idi. Cāme-h'āblar döşenüp esbāb-ı bezm (10) ü 'işret āmāde olup ḡudūm-ı Hurrem'e muntazır olmuşlar idi. Hurrem daḡı ba'de'l-'aşā Hümā Şāh'ıñ (11) elin öpüp a' yān-ı devlet önine düşüp āl fānūs lar ile Hurrem'i gerdek-hāne ḡapısına (12) getirüp du' ā vü şenā eyleyüp Hengām, Hurrem-i dil-āverün arḡasına bir müşt urup içeri ḡoydılar. (13) Yengeler el ele virüp döndiler. Hurrem daḡı tuvaḡın açup buse-i lā'l-i şeker-bārından temettu' (14) u tenaḡḡul kı lup cāme-h'āba girdükleri gibi ol nev-'arūs-ı ḡacle-i nāz feryād u giryeye āḡāz (15) itdi. İzhār-ı ceza' ü feza' eyleyüp Hurrem "Nedür?" diyince gördi ki bir mār-ı siyāh Bānū'yı şokup (16) sāk-ı seminine muḡkem niş urmuş. Hurrem'ün cān başına şıçrayup bu ḡazā-yı āsmānī (17) ve belā-yı nā-gehāniden müteḡayyir ve cihān ni' metlerinden müteneffir olup "Ne 'aceb ḡālī' üm var." diyüp (18) ḡayrān u ser-gerdān ḡaldı. Kızıñ feryādı izdiyād bulup vec'-i zaḡmdan bī-hüş oldu. (19) Bu kışsa-i ḡarībeyi Hümā'ya bildürüp ḡabīblere mürāca'atlar eyleyüp tiryāḡlar, ruḡyeler eyleye-gördiler, [81a] müfīd olmadı. Ol gice şabāḡa dek feryād eyleyüp irtesi teslīm-i rūḡ itdi. Hurrem'ün sūrı (2) māteme mübeddel olup ḡāyetde maḡzūn oldu. Hümā tesliyet eyleyüp ta'zıyet kıldı: "Muḡadder (3) böyle imiş. Ol derdmend nā-murād u nā-şād gitdi." diyüp rikḡat ü şefḡat kı lup (4) vāfir naşīḡat eyledi. Hurrem bir iki gün daḡı ḡarār eyleyüp Hümā ḡuzūrına geldi: "Ey şāh-ı (5) cihān, şımden-şoñra baña hemān icāzet vir. Ferruḡ Şāh ḡalebine gideyin. Min-ba'd benüm ḡarāra mecālüm (6) ḡalmamışdur." didi. Hurrem daḡı cem'-i mühimmāt-ı seferin görüp vāfir ḡarḡlık virüp Hurrem'i gönderüp (7) kendüsi daḡı av bahānesiyle gönderi çıḡup Hurrem'i tenhāya çeküp Ferruḡ Şāh'a vāfir (8) selāmlar ve du' ālar gönderüp çekdüḡi ālāmı ḡikāyet itdi. Bu zamāna gelince bekleyüp (9) Ferruḡ'ıñ fāriḡü'l-bāl olduḡından nükte-āmīz cevāblar gönderdi. "Gördüḡün gibi benden ol (10) şāh-ı cihānuñ iki gözlerin öpesin." didi. Hurrem daḡı inüp Hümā'nuñ rikābın öpüp (11) du' āsın alup vedā' idüp yolına gitdi. Hümā zīr-i niḡābdan aḡlayuraḡ taḡtgāhına (12) döndi.

Ḥurrem'ün Ferah Şehrinden Ferruḥ Şāh'ı Aramağa Gıtdügidür:

Ḥurrem, Hümā'yı (13) vedā' eyleyüp bād-ı şabā gibi şitāb idüp giderdi. Yolda uğraduğı şehir ü (14) küydan Ferruḥ Şāh haberin şorup tefahḥuş iderdi. Bir yirde karar itmeyüp (15) bir ay gitdi. Bir mu'azzam şehre irişdi, sürdi. Şehir ucına geldi. Bir 'azim cem'iyet (16) gördi ki etrāf-ı memālikden eşnāf-ı kabā'il cem' olmuş, düğün bayrām gibi bir gūlgūle (17) var. Bir pīr-i mübāreke rast gelüp “Ey pīr-i rūşen-zamīr, bu hengāmenün aşlı nedür, bu şehre ne (18) dirler, şehryārı kimdür?” diyü su'āl itdi¹⁰¹. Pīr eyitdi: “Ey nev-cüvān, sen merd-i ğarībsin [81b] gibi bu şehrün tavırından ğāfilsin. Bu şehre şehir-i Bezm dirler. Pādişāhınun ismi Sencer'dür ve bu cem'iyetün (2) aşlı budur ki Pādişāh'ın Dil-güşā dirler bir duḡter-i zībāsı vardur. Ğāyetde ḡüsn ü cemāl (3) şahibi maḡbūb-ı müsteşnādur, fitne-i zamān ve āfet-i devrāndur. Niçe zamāndan berü meydān-ı (4) ḡüsnün yügrügi olup 'ömrinde kimesneye dil virmiş ve bu zamāna gelince bir ferde mā'il olmuş (5) degüldür. Niçe şahlar, şah-zādelere cān u dilden tālib ve naḡd-i 'ömr-i girān-māyelerin şarf itmekle (6) metā'-ı vaşlına rāġib olup āḡir-i kār me'yūs u ḡā'ib olmuşlardur. Nihāyet birkaç yıldan berü (7) bir 'ādet icād itmişdür. Yılda bir gün ta'yin eyleyüp 'azm-i meydān eyler, tālib olan (8) şeh-zādelere nazār eyleyüp begendüğine elinde altun turunc ile urur. Her kime urursa āna (9) varması muḡarrer olur ammā yidi sekiz yıldan berü bir ferde turunc urmuş ve bir şeh-zāde terāzūsından (10) aġmış degüldür. Her yıl yidi gün meydān ve tāvus-şıfat cevālān ider. Cümle üftāde (11) ve cem' -i dil-dādelerin gözden geçürür, 'arz-ı cemāl eyler, birisine dil virmeyüp gider. Hālā bu (12) cem'iyete bā' iş Dil-güşā'dur.” didi. Ḥurrem bu kelāmı işidüp “Ne 'aceb āyīn ve ne ḡurfe 'ādet ü dīn (13) olur.” diyüp birez müte'accib oldı. Kalbinden bir teḡzāā ḡopdı ki vara ol meydānı (14) seyr idüp Dil-güşā Bānū'yı bir nazār göre, cevher-i ḡüsn ü bahāsın terāzū-yı 'aḡla ura. (15) ““Aceb Dil-güşā ben gördüğüm dil-rübālar ḡadar var mı ola?” diyüp meydāna vardı. İttifāḡ muntazır (16) olan üftāde şafına düşüp ğarībāne

¹⁰¹ itdi: Metinde اتدى ibaresinde y harfinin üzeri karalanmış ve اتم şeklinde mim harfi ilave edilmiştir. Ancak biz anlamca daha uygun olan “itdi” yi tercih ettik.

nazar şalup tırdı. Birez zamāndan şoñra (17) anı gördiler. Dil-güşā Bānū semend-i nāzla cevlān iderek ‘azm-i meydān itdi. Hurrem nazar eyleyüp (18) gördi; bir serv-kāmet āfitāb-ṭal‘ at nigār-ı nāzenīn bir bād-pāy-ı cihān-peymāya binüp kākül-i [82a] müşgīn ve gīsū-yı ‘anberīn şalıvırmış zülfin perişān kılmış. **Bejt:**

Dökilmiş zülf-i (2) müşgāsā o ḳadd-i dilsitān üzre

Döşenmiş sāye-i tūbā behişt-i cāvidān üzre¹⁰²

(3) Tārek-i mübārekine efser-i zerrīn geymiş, mihr-i cihān-tāb gibi meydān yüzini cemālinden münevver ve zülf-i (4) müşg-bārından mu‘aṭṭar kıldı. Hurrem bu cemāl-i bā-kemālī görüp ḡāyet begendi. Az ḳaldı ki ‘āşık-ı (5) şādık olup ol saçları Leylīnūñ Mecnūn-ı meftūnı olup ‘Azrā-yı ‘izārına Vāmık ola. (6) Yine ḡāyret idüp “Ferruh’ı ṭaleb maşlahatından beni ‘ā’ik olur.” diyü ḡāyret idüp (7) bir daḡı tekrār nazar itmedi, cānın dişine alup Dil-güşā cemālince bir daḡı alur göz ile baḳmadı. (8) Dil-güşā geḳüp gitdi. Ma‘lūm u ma‘hūd olan üftādeler ve niḳe yıldan berü mülāzemet ḳılan (9) şehler ve şeh-zādelere birer kerre göz ucıyla nigāh itdi ammā elinde olan turuncı muḳkem tıutup (10) kimesneye atmadı, gitdi. Ol gün meydān ḡalḳı ṭaḡılıp ‘uşşāḳ ālāyına ‘ārifler “Ṭaḡılıñ (11) bī-ḳāreler ḳün ḳaldı dīvān irteye!” diyüp cümlesi zār¹⁰³ u nizār, maḡzūn u nā-ḳār ṭaḡılıp (12) ol gice Dil-güşā’nuñ ḡayālını eglence itdiler. İrtesi gerü şems-i cihān-tāb mānend-i Bānū-yı ‘ālī-cenāb (13) nārencī libāsın giyüp turunc-ı zerrīn ele alup meydān-ı felekde yek-rān-ı ḳarḡ üzre cevlān itdi. (14) Cemī‘ üftādeler zerreveş cūş u ḡurūş idüp rakşa geldiler. Hezār şevḳ ü şegāb (15) ile Dil-güşā’nuñ āfitāb-ı cemālī şevḳine meydānda cem‘ olup tırdılar. Hurrem mütereddid olup (16) “Āyā varsam mı varmasam mı?” diyüp āḡir-i kār kemend-i ḳazā keşān-ber-keşān Hurrem’i meydān-ı belāya ḳeküp (17) hevā-yı nefis muḳtezā-yı ‘aḳla ḡālib oldı. “Herḳi bād-ā-bād bir kerre daḡı şol meh-pāreyi (18) seyr ideyin.” didi. Meydān-ı Dil-güşā’ya gelüp üftādeler ile Dil-güşā’nuñ ḳudūmina

¹⁰² Bkz. Sabahattin Küçük, **Bāki Dīvānı** (Ankara: TDK Yayınları, 1994), K.8-1, s. 24.

¹⁰³ zār: mtn. زار

muntazır oldu. (19) Vaqt-i çāştgāh olıcağ Dil-güşā süvār olup ‘azm-i meydān kıldı. Her tarafa cevlan eyleyüp [82b] Hurrem dağı nigerān iken ittifāk Dil-güşā’nuñ gözi Hurrem’e düş oldu. Bir maḥbūb-ı müstešnā görüp (2) taḥkīk merd-i ġarīb idügin bildi. Güşe-i çeşm ile bir dağı nazār kılup cemāl-i Hurrem’i çatı dil-firīb (3) buldı. Hayli meyl idüp geçüp gitdi, meydān başına vardı. Yine şabr idemeyüp ḥilāf-ı (4) mu‘tād bir dağı dönüp Hurrem turduğı yire uğrayup cemāl-i Hurrem’e nazār şaldı. Hurrem, Dil-güşā’nuñ (5) kendüyi gördügin bildi. Dil-güşā bī-iḥtiyār olup Hurrem’e göz uciyla merḥabā kıldı. Āyīn-i dil-berī (6) üzre nigāh-ı düzdide ile āşınalık itdi. Hurrem, Dil-güşā tarafından bu güne şive göricek (7) bī-iḥtiyār olup Dil-güşā ‘aşkına gönül virdi. **Bejt:**

Sevdün dilā görince hemān ol cüvāneki

Şimden-gerü (8) var imdi belālar mübāreki

diyüp derūn-ı sīnesine āteş düşdügin bildi. Kendün levme (9) başlayup “Nolaydı işbu meydān-ı muḥabbete gelmeyeydüm.” didi ammā ne çāre kazā-yı āsmānī ve belā-yı nā-gehānīye (10) uğrayup ‘aşk-ı Dil-güşā’ya mübtelā oldu. Ol gün dağı meydān cem‘iyyeti tağılup seyr-i ‘ārız-ı cānān (11) irteye kıldı. Bī-çāreler tağılup şabāḥa muntazır oldılar. Dil-güşā dağı Hurrem’ün cemālinden müteḥayyir ve ‘aşkı gönline (12) te’şir itmesinden mütefekkir olup “‘Ālemde kimesneye dil virmez iken ‘acebdür ki ben bu merd-i bī-nevā ve kisvet-i gedāda (13) cilve kılan pādişāya gönül virüp rübūde olmazsam.” diyüp şabāḥa dek sevdāya ve fikr-i Hurrem ile (14) mālīḥulyāya düşüp bī-dār oldu. Şabāḥ olıcağ yine erbāb-ı muḥabbet ve eşḥāb-ı ‘aşk u meveddet (15) gerü meydāna cem‘ olup “Bugün üçüncü gündür Dil-güşā ne vaz‘ ide?” diyü müterākıbb oldılar. (16) Hurrem dağı hem-dem-i ġuşsa vü ġam olup meydāna cümleden evvel geldi. Hurrem’ün ‘aşkı Dil-güşā’ya (17) kār eyleyüp Dil-güşā dağı mu‘tādından muḥaddem binüp meydāna geldi. Murādāne cevlanlar ve türk (18) ü tāzlar ve şive vü nāzlar eyleyüp bir leḥāfet ü zībālīk ile ‘ārız-ı dil-ārālīk kıldı ki görenlerün (19) ḥayātı gidüp vālīh ü şeydā ve ‘aşığ-ı zār-ı mübtelā oldılar. Gerü Hurrem turduğı yirlerde cilveler [83a] eyleyüp dünki vaz‘ından ziyādece ‘işveler

kıldı. Hürrem ile mu‘āmele idüp Hürrem tamām (2) kendüye meylin tıyup ızhār-ı
 ‘aşk itdügine cezm kıldı. Hürrem’ün şüphesi kıalmayup (3) Dil-güşā’nuñ eṭvār-ı dil-
 güşāsından ğāyetde mesrūr oldu ve bi’l-cümle ol gün Dil-güşā’dan hayli (4) iltifāt
 gördi. Hattā Dil-güşā’nuñ eski ‘uşşākınuñ niçesi bu rāza vākıf olup Hürrem-i nā-
 murāduñ (5) kim olmasından bahş eyleyüp “Bu merd-i ğarīb ne ‘aceb şahş-ı dil-fürīb
 olur ki bugün Dil-güşā’dan (6) buña nev’-i iltifāt fehmi olunur.” didiler. Ba’zılar dağı
 Hürrem’e hased iden şeh-zādelere tesliyet virüp (7) “Vehm-i maḥz̄dur. Ne ihtimāldür
 ki ol maḥūle bir rüstāyīye meyl müyesser ola.” didiler. Ol gice birkaç (8) encümende
 Hürrem’den bahş olunup bu güne kıl ü kıāl oldu. Hürrem dağı bu iltifātları görüp (9)
 meydān şavıldıktan-şoñra meskenine ferḥān u şādān gelmişdi. ‘Aşk-ı Dil-güşā
 kalbinde tamām maḥām (10) tıutup yirleşdi. Şabāha dek bī-dār olup ıldız şaydı.
 Şabāha güçle çıkdı. Dil-güşā (11) dağı kendünün ‘aşkın ziyāde görüp Hürrem’i
 tamām göñlinden geçürdi ammā “Turunc ile yarın (12) ursam mı ola yoḥsa bu deñlü
 şeh-zādelere arasında bunu ihtiyār idersem babam Sencer Şāh’a (13) hoş gelmez diyü
 şabr idüp ‘aşk-ı Hürrem’den fāriğ olsam mı?” diyüp hezār endiše ile (14) yatdı. İrtesi
 dağı meydānda cilve idüp gerçi şabr itdi ammā ğāyetde bī-ķarār olup (15) menziline
 haste vü nā-tüvān geldi, atından inüp yatdı. Kemāl mertebe urğun olup şabr ide (16)
 medi, rāzdārı olan dāye-i müşfikasına bu rāzı açup “Benüm ḥālüm böyledür, senün
 haberün (17) yoḥ.” didi. Dāye eyitdi: “Çoḥdan me’ mülümüz bir nev-cüvānı begenüp
 hem-ser idinmeñ idi. (18) Çünkü gözün tıtdı, turuncı atup işāret-i irādeti eyle. Babañ
 Sencer Şāh ne dise gerek.” (19) diyü Dil-güşā’yı ızhār-ı ‘aşka taḥrīk itdi ammā bī-
 ‘aḥl idi. Sencer’ün ğayretin mülāḥaza itmeyüp [83b] bu deñlü şeh-zādelere var iken
 bir gedāyı ihtiyārınun kıbāḥatin bilmedi. Dil-güşā bu ma’ nāyı añduḥça (2) “Nesne
 yoḥdur, sen kimi ihtiyār iderseñ Sencer’ün maḥbūlidür.” didi. Ol āfet-pāreyi pāreye
 atdı. (3) Dil-güşā irtesi dağı şabr eyleyüp Hürrem ile mücerred mu‘āmele ile iktifā
 itdiler ammā bu bir iki günde (4) bir vech-ile mu‘āmele vāḥi‘ oldu ki ‘uşşākınuñ ekşeri
 Hürrem’e Dil-güşā’nuñ meylin tıydu. “Elbette yarın turuncı buña (5) atar.” diyüp
 kendülere atmaḥdan me’yūs oldılar. Hem Hürrem-i dil-āveri göz terāzūsına urup (6)
 ğāyet güzel gördiler. Çün şabāḥ oldu. Dil-güşā meydāna gelüp ‘arz-ı cemāl ve ğunc u

delâl kıldı. (7) Hürrem dağı ol gün hâmmâma girüp fâhir libâslar giyüp kendüye âb u tâb virüp birkaç (8) kadeh şahbâ görüp bâğ-ı ‘arızın gül gül kı lup bir mertebe zîbâ olmuşdı ki gören hayrân (9) kalurdı. Dil-güşâ birkaç kerre öñinden geçüp cevânlar idüp şâh-bâz-ı nazarın murğ-ı dil-i (10) Hürrem şikârına şalmış, sâ’ir üftâdeleri nazar-ı iltifâtından üftâde kılmışdı. Üçüncü kerrede (11) Dil-güşâ’nuñ ihtiyârı elden gidüp elinde olan zerrîn turunc ile Hürrem’e bir turunc urup (12) Hürrem-i dil-dâdeyi yıkdı. Hürrem şafâsından turuncı kapup ayağ üzre tıramayup kendüyi (13) hâke şaldı ya’ nî “Ben senüñ hâk-sârüñin.” diyüp nigârına bu güne ezildi. Bî-hüş olup (14) birez zamân yatdı kaldı. Halk içine gulgüle düşüp bu haber Şâh Sencer’e vâşıl oldı. (15) Kızı Dil-güşâ’nuñ bu deñlü şeh-zâdeler içinde bir bî-nâm u nişân kimesneye nişân atduğundan (16) ‘âr lâhık olup etrâfdan dağı aşhâb-ı gârağ olan münâfıklar bermüceb-i ¹⁰⁴ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ (17) bu vaz’ ı inkâr idüp âteş-i gâzabın tehyîc ü iş’âl idicek Sencer Şâh bir çakım kav olup (18) nâr-ı ‘âr ile yanup tütüdü. Kızına vâfir levmeyleyüp habs itdürüp “Hürrem’i bulñ!” didi. (19) Hürrem felek-i nekbetinden gâfil “Dâmâd-ı şâh oldum.” diyü şad u hürrem menziline giderken ardından çavışlar [84a] yetişüp huzûr-ı Şâh’a getürdiler. Sencer nazar idüp gerçi simâsında âşâr-ı hüsn ü büzürgvârî (2) gördi ammâ bî-kes ü bî-nevâ şüret-i dervîş ve kisvet-i gedâda olmağın nâ’ire-i gâzabına sükûn (3) gelmeyüp “Ey bed-baht, sen ne kopduñ ki benüm dâmâdum olmağ hevesin kılduñ? Sîmurğ ile zâğ ve (4) tütî ile kelâğ hem-cenâh olur mı ve büm-i şüm ile hümâ-yı evc-i semâ hem-âşiyâne olmağ sevdâsın itse (5) felâh bulur mı? Ey bî-‘aql ü hîred, neçün kendü elüñle ni’met-i ‘ömr ve râtibe-i rızkuña hatt-ı redd çekdüñ? (6) Seni ber-dâr idüp öldüreyin, ‘âlemlere ‘ibret eyleyüp düşmenlerüñ güldüreyin!” diyü envâ’-ı (7) tevbîh ü ‘itâb ve niçe dürlü va’îd-i ‘iğâb itdi. Hürrem nedeñlü ki “Ey şâh-ı cihân, ben bî-cürm ü günâhın. (8) Güşe-i meydânda zümre-i fuğarâ ile seyr ü nigâh iderken bu kazâyâ uğradum. Baña belâ Bânü tarafından (9) oldı.” diyü gördi, müfîd olmadı. Dil-güşâ’yı dağı getürüp envâ’-ı

¹⁰⁴ *fî kulûbihim maradur*: “Kalplerinde hastalık vardır, Allah hastalıklarını artırmıştır. Yalan söyleye geldikleri için onlara elem verici azab vardır.” mealindeki Bakara Sûresi’nin 10.ayetinin bir kısmı iktibas edilmiştir.

‘itāb u ser-zenişden¹⁰⁵ (10) sonra emr itdi, ikisin bile bāğladılar. “Varuñ bu bī-
hiredlere siyāset idüñ. (11) Hurrem’i ber-dār eyleyüp Dil-güşā’yı boğuñ, deryāya
atuñ. Bunlar benüm hānedānuma şeyn ü şenār virecek (12) ve ölince şāhlar içinde
baña ‘ayb u ‘ār olacak iş işlediler!” didi. Vezīr işāret itdi, (13) derdmendleri iħrāc
eyleyüp maħfī haber gönderdi. Tevaḳḳuf eyleyüp siyāseti te’ħīr itdürdi. (14) Şāh
Sencer’uñ ğazabı geçdükden sonra ḳalkup pāye-i serīrin öpüp ħüsn-i sevḳle “Bunları
şefā‘at (15) eyleyüp Pādişāh’um ḳana girmesün ve bunlar min-ba‘d ḳayāt yüzün
görmesün. Nihāyet ḳatlleri (16) bu ṭarīḳ ile olmasun. Eṭrāf u eknāfda olan mülük
işidüp Şāh’ı bī-cürm ü günāh (17) ḳatlı ile zülme nisbet eylesesünler zīrā ey şāh-ı
muħterem, Hurrem didükleri miskinüñ ḳaṭ‘ā cürmi (18) yokdur. Tefahḳuş-ı belīğ
itdüm; ol derdmend daħı şehrimüze cem‘iyyet günü gelmiş. Bānū’dur bir miḳdār (19)
ħüsn ü cemālin görüp meyl itmiş. Arada olacak taḳdīr-i ilāhī ile olmuş. Evvelden Dil-
güşā [84b] ile ‘alāḳası olmaduğı muḳaḳḳaḳ. Bu taḳdīrce cürm Bānū’nuñ olur. Ol
merd-i ğarībe zulum şarīḳdür ammā (2) bendeñüñ fikrine gelen budur ki Hurrem’i
ħabs idüp Dil-güşā’yı fülān tağda olan mağāreye (3) şalalum. Āb u nān virmeyüp
anda ḳalsun. Ol ğāruñ içi toptolu ılan u çiyandur. Aç ve şusuz (4) ol mārīstānda
ḳalıcaḳ helāk olmaḳ muḳarrer.” diyüp Sencer Şāh daħı ma‘ḳül gördi. Hurrem’i (5)
ħabs eyleyüp Dil-güşā’yı ol mağak-ı hevlnāke gönderüp üzerine muḳkem taşlar
ḳapayüp mağārenüñ (6) ağızın berk idüp “Ḳaṭ‘ā etmek virmeñ!” diyü işmarladılar
ammā vezīr-i müşfiḳ, Dil-güşā elinde (7) büyümeğin lālālıḳ ḳaḳḳın yerine getirüp
maħfī işmarladı. Ṭa‘ām u şarābın virüp gözedürler idi. (8) Kimse bu sırta vāḳıf
olmayüp Sencer, Dil-güşā’yı helāk oldu şanurdı. Vezīr-i dūr-bīnüñ (9) daħı niçe
efkār-ı şā’ibesini olup “Zamānla cā’iz ki nesl-i pādişāh gerek ola.” dir idi. Bu ḳāl (10)
üzre niçe eyyām geçüp bir gün Pādişāh Sencer’uñ taḳtġāhı olan şehir-i Bezm
ḳurbında bir arslan (11) düriyüp çok fesād itdi. Yolları kesüp şehre tağ tarafında olan
memālikden ādem (12) bī-tekellüf gelimez oldu. Şāh Sencer’e ‘arż itdiler. ‘Asker

¹⁰⁵ “-zenişden” kısmı iki kere yazılmış, birinin üzeri çizilmiştir.

cem^c idüp bu arslana bir zaḥm urup (13) katl itmek niyetle¹⁰⁶ olduğı maḥalle vardı. Arslan ḥurūş-ı ‘askeri gūş idüp (14) yavuzlanup kendüyi ‘asker içine urdı. Niçe âdem helâk eyleyüp bir bölük tâ’ife kaçarken içlerinde (15) Şâh’uñ bir nev-cüvân oğlı var idi. Yetişüp at üzerinden ḳapup helâk itdi. Üzerine (16) hücum-ı ‘azîm olıcaḳ tađ tarafın tutup gitdi. Şâh Sencer’e ḥaber itdiler. Feryâd u fiğân eyleyüp (17) saçın şaḳalın yoldı, oğlı üzerine inüp mâtem tutdı. Vüzerâsı tesliyet ü ta‘ziyet idüp “Taḳdîrde (18) böyleymiş, yazılmışda yuvılmış yok. İy şâh-ı cihân, vücûdına mezîd-i ḥüzün ü ğâm ile zarar u elem müterettib (19) olur.” diyü şabr u şebât tarafın irşâd eyleyüp şeh-zâdeyi defn idüp şehre döndiler. Ol [85a] cânver-i derendenüñ şerr ü şûri gündün güne ziyâde olup Şâh Sencer’uñ ḳalbi şeh-i Bezm’de ḳarârdan (2) nefret idüp buyurdı; bir iki günlük yolda bir maḳâm-ı şafâ-encâm bulup şeh-i cedîd bünyâd eyleyüp (3) anda maḳâm tutdı. Bezm ḥalkı şâhlarına tâbi^c olup anda göçdiler. Şehr-i Bezm ḥarâb u vîrân ḳaldı. (4) Bu ḥâl üzre niçe eyyâm müstemir olup ol arslana kimesne zafer bulmayup olduğı mişezâruñ (5) etrâfında olan köyler kaçup bir iki günlük yol ḥarâb oldu.

Ḥikâyet-i Ferruḥ-ı Gül-ruḥ:

(6) Râvî eydür: Ḳaçan ol zamân kim Ferruḥ’uñ yaraları oñulup Sehm-i nev-cüvân ile muşâhib olup (7) ḳalmışdı. Bir niçe ay ‘ayş u ‘işrete meşğül olup bir ân Ferruḥ’dan münfekk olmayup Ferruḥ’ı (8) öz ḳarındaşı gibi tutup âḥiret ḳarındaşı olup ‘aḳd-i uḥuvvet itmişler idi. Gice gündüz hem-dem (9) olup merğzârlarda ve laṭîf gūşelerde zevḳ ü şafâ iderler idi. Ferruḥ gerçi zâhiren Sehm’e (10) muvâfakat gösterüp meyl-i ‘işret iderdi ammâ dâ’im ḳalbi maḥzûn u ğamnâk ve dîdesi pür-ḥûn (11) u nemnâk idi. Tenhâsına varduḳça seyl-i sirişki revân olup muttaşıl âḥ u fiğân eyleyüp dūd-ı (12) kebūd-ı âhı eflâke peyveste olurdı. Birgün Sehm bir ‘âlî bezm ḳurup cām-ı Cem çeküp meclis germ (13) olıcaḳ Ferruḥ’uñ mizâcından baḥş idüp “Ey birâder-i cân-berâber, dâ’im bizümle yiyüp iḳer ve murâduñca (14) ḥoş geçersin. Bu deñlü tena^cum u tenaḳḳul iḳre gerü bedenünde ḳendân tâb u tüvân yok, dâ’im

¹⁰⁶ Burada “eyleyüp” yazılıp üzeri çizilmiştir.

hilâl var. (15) Zâr u nizârsın ve hem dâ'imâ sende bir hüzni muzmer ve ğam-ı müdgam müşâhede olunur, sırr-ı hafîsi nedür? Benden (16) gizleme. Lillâhi teâlâ bu râzî keşf ile senden çok za'îf olanlar tamâm semriyüb yâl ü bâl taşşîl (17) idüp def -i hüzâl itdiler. Sen henüz mânend-i nihâl za'îfü'l-hâl ve şikeste-bâlsin. Sebebin (18) beyân eyle.” diyüp üzerine tıtdı. Ferruḥ bir âh-ı derdnâk çekdi, “Ey Şâh-zâde, benüm hâlümü şorma (19) mûriş-i ğamdur.” diyüp Sehm'i âhîr muşâhâbete tıtdı. Sehm ibrâm-ı tâmm eyleyüp Ferruḥ'ı söyledüp [85b] icmâlen Ferruḥ'uñ Hümâ'ya 'âşık-ı şâdık olduğın bilüp hâl-i zârına Ferruḥ yanınca zâr zâr (2) ağladı. Ferruḥ-ı nev-cüvâna¹⁰⁷ “Ey birâder, ya senüñ derdüñe dermân nedür?” diyücek Ferruḥ eyitdi: (3) “Ey şâh-ı cihân, senüñ envâ'-ı ni' metüñ yiyüp hezâr luḥf u mekrümetüñ gördüm. Bulsam bir ân (4) yanuñdan ayrılmazdum ammâ tâkatüm tâk olup dil-i derdnâküm şad-pâre-i tiğ-i firâk olmuş ve cân-ı (5) nâ-tüvânımı derd-i iştiyâk almışdur. **Mışrâ'**:

Şabrum dükendi lâzım olupdur baña sefer

Ben bende birez (6) zamân 'âlemi geşt idüp ol yâr-ı mihrbânımı bulmayınca baña bir yirde şabr u ârâm ḥarâmdur. Senüñ (7) kemâl-i keremüñ beni bu deñlü egleyüp dâmen-gîr olmuşdur yoḥsa benüm ne tıracaḥ hâlüm var. Eltâf-ı şâmîleñüzden (8) recâm¹⁰⁸ odur ki baña şimden gerü ḥüsn-i icâzet virüp bedreḫa-i himmeti refîḫ kılasın.” didi. (9) Sehm bu ḥaberi işidüp “Ey birâder, bu ne maḫûle müḥiş sözdür. Ben saña nice icâzet (10) viririn ve sensiz nice ḥuzûr u râḫat yüzün göririn. Kerem eyle, bu gûne sözi қо. Bu sevdâ-yı (11) ḥâmdan fâriğ ol. Bizi âteş-i hicrâna şalma. Lâzım gelürse münâsib ü ma'ḫûl âdemler gönderüp (12) 'âlemi aradalum, ol Hümâ-yı evc-i istiğnâ ḫulle-i Ḳâf'da âşiyân itmiş 'anḫâ olursa da bulup (13) ḫidmetüñe getürelüm.” didi. Ferruḥ, Sehm'e du'â eyleyüp “Şâh'uñ bu kelâmı mücerred baña şefḫat ve beni (14) zaḫmet-i seferden şaḫınup maḫz-ı 'inâyetdür lâkin bu maḫlûbuñ ḫuşûli irsâl-i resûl ile müyesser (15) degüldür. Tâlib-i mechûl muḫlaḫ

¹⁰⁷ “eyitdi” yazılıp üzeri çizilmiştir.

¹⁰⁸ “ñüzden” satır başında bir kez daha yazılmış ve üzeri çizilmiştir.

olmak lâzım gelüp gönderdügümüz âdem firâset ü kiyâsetde İbn-i Sînâ (16) gibi müsellim dahı olursa ben bi'z-zât varmayınca bulmak mümkün olmaz.” diyüp Sehm'ün öninde zemîn- (17) būs eyleyüp icâzet taleb itdi. Sehm eyitdi: “Çünkü sen gidersen ben-dahı refîk olayın, (18) kında giderseñ bile gideyim.” diyü izhâr-ı mihrbânî kıldı. Ferruḥ yine gül-gün-ı zebâne ve kümeyt-i lisâna (19) meydân virüp mızmâr-ı faşâhat ü belâgatda cevân eyleyüp eyitdi ki: “Ey şâh-ı mükerrrem, sen [86a] bir sulṭân-ı muhteşemsin. Saña terk-i taḥt u tâc idüp seyâhat ihtiyarı münâsib degüldür. (2) Hemân baña du'â vü himmeti yoldaş eyle. Yine ölmezsem maḥlûba vâşıl ve murâdum ḥâşıl idüp (3) ḥuzûr-ı 'âlûne yetişem, baḳıyye-i 'ömrüm şöḫbet-i ḥâşş ve meclis-i ünsünde geçürem.” didi.

[Ferruḥ, Sehm ile 'işret eyleyüp icâzet istediği naḳş olup bir meclis-i bezm yazıla.]¹⁰⁹

(4) “Vey Sehm-i sa'âdet ve sermâye-i devlet bu ma'nâ dahı ma'lûm-ı ḥâzret olsun ki farzâ ben bendede [86b] şabra ṭâḳat olsa meclis-i şerîfûni dünyâ vü mâ-fîhâdan terciḥ idüp bir ḳadem bezmüñden gitmez ve (2) sâḳî-i meclisüñün ayağın elden bir ân ḳomazdum ammâ neyleyeyin zarûrî iḳtizâ-yi dūrî vâḳi' (3) olmuşdur. Eger kendüme birkaç gün cebr idersem metâ'-ı 'ömrden ḥayr itmeyüp diyâr-ı 'ademe 'azm-i sefer (4) muḳarrer olur ve murğ-ı cân-ı nâ-tüvânım ḳafes-i tenden ḫalâş bulur. Ol yâr-ı cân ve mihr-i dilsitânuñ (5) talebinden ferâğ-la zindegânî müyesser olsa süfre-i mekrümetünde yidügüm nân u ni' met ḫaḳḳı-çün bir ân sende (6) ayrılmazdum.” diyüp 'azm-i sefer ve terk-i diyâra i'tizâr itdi. Sehm gördi ki Ferruḥ'ün kelâmı (7) ma'ḳûl ve sevḳ itdüğü kelimâtı maḳbûl nâ-çâr rızâ virüp esbâb-ı seferin (8) tedârik eyleyüp mühimmin müheyyâ kıldı. On baş mükemmel ü müretteb ḳul virüp bî- (9) nazîr atlar ve yedekler çeküp niçe hemyân-ı sîm ü zer getürüp der-miyân itdi. (10) Bir vech-ile iḫsân u in'âm kıldı ki Ferruḥ-ı nev-cüvân şermende-i iḫsân olup (11) şenâ'-i firāvân kıldı. Bir vaḳt-i mübârekde Ferruḥ silâḫın giyüp bād-pây-ı devlet (12) ü iḳbâle binüp 'azm-i râh-ı seyâhat kıldı. Sehm ḳapısı ḳullarıyla

¹⁰⁹ Sayfanın bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

teşyî¹¹⁰ eyleyüp bir iki menzil Ferruḥ'ı (13) gönderi gitdi. Ba' dehū vedā' laşup Sehm menziline müteveccih olup Ferruḥ yolına gitdi. (14) Beş on gün miḳdârı gidüp kaç' -ı mesâfe itdi. Bir gün bir laṭîf cāygāhda (15) ḳonup Ferruḥ ḥ'āb-ı rāḫata varmışdı. Sehm'ün virdügi ḳulları ittifāḳ idüp cümle (16) Ferruḥ uyurken atlarına binüp getürmege ḳâbil olan esbâbı alup kaçdılar. Ol nâ-be-kârlar (17) Ferruḥ-ı şehryârı yalañuz ḳoyup bî-vefâlık itdiler. Ferruḥ uyanup ḫaymesin bî-gāneden¹¹¹ (18) teḫi göricek āh idüp ḫuddām-ı liāmuñ itdükleri vaz' -ı ḳabiḫden müte'ellim oldı. Yine fikr¹¹² (19) eyleyüp “Benüm gibi ālūde-i 'aşḳ u muḫabbet olan miḫnet-zedeye ḫadem ü ḫaşem ayak bağıdur min-vechin [87a] gitdükleri iyü olmış, ḳayddan fāriḡ ü āzāde olmuşın.” diyüp piyāde yola girüp (2) cemî' esbâbın ol maḫalde terk itdi. Bir iki gün gidüp deryā kenārına gelüp bir iskeleye (3) vāşıl oldı. Müretteb bir gemi gördi. Yükin ṫutup yolcusın alup şalmağa 'azm (4) itmiş leñgerin alıyorlar, mellāḫlarına niyāz eyleyüp “Beni de gemiye aluñ, müsāfirin.” (5) didi. Re'īs bir merd-i ḫasīs idi. 'İnād eyleyüp “Gemüm¹¹³ ḫālā ṫolmuş, her kişi yirlü yirin (6) bulmuşdur.” diyü imtinā' vü nizā' idicek Ferruḥ me'yūs olup ṫururken gemi henüz şalmadan (7) deryādan bir yelken zāhir olup dümenin limana ṫoḡrıdup bu gemi ḫalkına ḳaşd-ı ḡāret itdi. (8) Gemi ḫalkı daḫı bu ḫāli görüp iskele urup cān ḳayḡusıyla ṫaşra dökildiler. Ol gelen (9) gemi içinden bir dil-āver-i nāmdār ile bir niçe yarar 'asker-i ḫün-ḫ'ār çıkup bu geminüñ tüccārına ḳoyıldılar. (10) Bir miḳdârı varup gemilerin arayup emvāl ü esbâbların ḡāret idüp sipeh-sālārlarına (11) “Bulımaduḡ.” diyü ḫaber virüp sâ'ir yoldaşlarıyla cenge meşḡül oldılar.

Ferruḥ Deryā Kenārında (12) Hümān-ı Dil-āver ile Ceng İdüp Hümān'ı Başup Gerü Amān Virüp Ḳarındaş Olduḡudur:

¹¹⁰ “teşyî” sayfa kenarına yazılmıştır.

¹¹¹ “bî-gāneden” yazılıp üzeri çizilmiştir.

¹¹² “fikr” yazılıp üzeri çizilmiştir.

¹¹³ “gemim” kelimesinden sonra satırın üzerine ∞ yazılmıştır. Ancak manaya uygun olmadığından metne dāhil etmedik.

(13) Ferruḥ bu ceng ü kârı seyr idüp birez temâşâ kıldı. Seyr iderken kendüyi gemilerine almayan tâcirlerle (14) raḥm ü şefkat eyleyüp “Bu tâ’ife bu kavm-i mazlûmı neçün kırarlar?” diyüp el tîr ü kemâna (15) urup bunlara arka yardım oldu. Üzerine gelenleri bir vech-ile kırdı ki ol tâ’ifenün (16) yüzün döndürdi, tâcirleri önledürdi. Bir sâ‘at miqdârı bir ‘âlî ceng olup (17) cümlesi tağıldılar. İçlerinden baş olan dil-âver gayrete gelüp yine döndü. Ferruḥ’uñ üzerine hücum (18) idüp ḥamle kıldı. Ferruḥ-ı dil-âver daḥı ol gelen serverün cünbişin begenüp ilerü vardı, (19) muḳâbil oldu, bir sâ‘at şîrâne ceng kıldı. Bir vech-ile âşüb u neberd itdiler ki Zâl-i felek [87b] begenüp Rüstemler reşk eylerdi. Seyr idenler taḥsîn ü sâbâş eyleyüp tâcirler ve mellâḥlar Ferruḥ-ı ferruḥ-nihâda şenâ (2) eyleyüp gâlib ü manşûr olmasına du‘â¹¹⁴ eylerler idi. Âḥir-i kâr kemer kemere olup birbiriyle tutuşdılar. ‘Âḳıbet Ferruḥ-ı (3) dil-âver ol serveri başup üzerine çıkdı. ‘İḳâb-ı çâlâk gibi kûsına oturup istedi ki başın kesüp ḳanın dökse. Yine naẓar (4) eyleyüp gördi ki bir şekl (ü) şemâ’ili mergûb ve bir şüreti ḥüb bir server-i maḥbûbü’l-ḳulûbdur. Göñlinden eyitdi ki “Ḥâşâ ki bu server ḥarâmî (5) ola! Bunuñ bir aşlı vardır. Evvel tafşîl-i ḥâlin şorayın andan soñra kârın tamâm ideyin. Ḥarâmî ise de belki inşâfa gelüp tevbe ide, (6) baña bende-fermân ola.” diyüp başın kesmege iḥzâr-ı ḥançer itmişken ḳabza-i ḥançer-i bürrândan el çeküp “Sen ne maḳûle âdemsin, (7) bu ḥalkı kıрмаḳdan murâduñ nedür? Râst söyle!” diyü su’âl itdi.

[Ferruḥ, Hümân-ı dil-âver ile deryâ kenârında ceng eyleyüp Hümân’ı başup yine ḳarındaş olduḡı maḥaldür.]¹¹⁵

[88a] Ol dil-âver bir âh-ı cân-güdâz¹¹⁶ çeküp derûn-ı Ferruḥ’a âteş şaldı. Eyitdi ki: “Ey dil-âver, ḥâlâ benden (2) ne ḥaber şorarsın ve ne gûne şîḥḥat-i ḳavl ve şıdḳ-ı kelâm umarsın ki? Ben senün elünde esîr ü zebûn (3) pençe-i ḳahruñ gülü-gîr olup

¹¹⁴ “متوجه” yazılıp üzeri çizilmiş ve üste “دعا” yazılmıştır.

¹¹⁵ 7. satırdan sonra sayfa boş bırakılarak kenarına bu ibare yazılmıştır.

¹¹⁶ “كداز” şeklinde yazılmıştır. Ancak manayı bozduḡu için metinde “كداز” şeklinde yazdık.

tîğ-i ‘uryân ve hançer-i bürrân¹¹⁷ altında miş-i nâ-tüvân gibi yaturın. Şimdi saña her ne cevâb (4) virürsem hâtırıña bu gelür ki cân kırtarmağ-ıçün kızb ü dürüg ile rāh-ı hâlâşuma fūrüg virem. Dil-âverler (5) esîrine amân virmeden ser-güzeşt şormazlar ve zebûna kıyup taleb-i amân ideni öldürmezler. Sen-dağı (6) ey pehlevân, baña bir lahza amân vir ki saña derd-i derûnum haberin vireyin. ‘Aşk u muhabbet belâsından çekdüğüm (7) âlâmı şerh¹¹⁸ ideyin.” didi. Ferruh-ı nev-cüvân bu kelâmı işidüp sem‘ine ‘aşk u muhabbet hadîsi tokinıcağ (8) yüregi çeñleyüp “Bu da bencileyin hedef-i tîr-i belâ olmuş bir mübtelâ gibi.” diyüp fi’l-hâl üzerinden (9) kalkdı. “Ey server, saña amân virdüm. İmdi ahvâlünü tamâm söyle ve kıssa-i pür-guşşanı tafşîl (10) üzre şerh eyle.” diyüp kelâmına kulağ tutdı. Ol dil-âver eyitdi: “Ey server, sen beni zâlim-i (11) sitem-kâr zann eyleme. Şabâ vilâyetinde Tecân şehrinün dâver-i dâd-geriyin. İsmüm Hümân’dur. Lâkin bir belâ-yı nâ-gehâniye uğrayup (12) derd-i ‘aşk ile bu belâyı giriftâr olmuşındur ve zarûrî bu kâra ikdâm itmişındur. Bu mağalle karîb (13) Târ dirler bir şehir vardur, kavmi nâ-cinsin Tâtâr’dur. Şâhınun ismine ‘Âd dirler. Gâyetde bed- (14) aşl u bed-girdârdur. Bir şâhib-cemâl kıızı vardur. Ol bânûnün hüsni mihr-i cihân-tâb gibi ‘âlemi (15) tutmuşdur. Lâkin hiçbir tâlib olana virmeyüp sevdâ-yı h’âst-gârîde olan şeh-zâde vü şâhları (16) bir şarp işe delâlet eyleyüp ol genc-i nihânun temettu‘ın ta‘lîk bi’l-muğâl eyler ya‘nî bir yavuz (17) boğa beslemişdür. ‘Her kim baña dâmâd olursa meydâna girüp bu boğayı yalañuzca öldürsün. (18) Şöyle ki kâdir olmayup başa baş ol cânver-i ser-keş ile şavaş eylemeye hiç ol duğtere tâlib (19) olmasun.’ dir. Bu tariğle niçe dil-âverler ve niçe şeh-zâde serverleri telef eyleyüp boğa elinde [88b] kimin öldürmiş kimin sağat eyleyüp ebter ü ‘amel-mânde kılmışdur. Bir gün meclisümde ol duğterün vaşfi olunup (2) cemâline kulağdan ‘âşık olduğum sebebden çok mâl ü tavâr ve ‘abîd ü perestâr virüp mâ-melek (3) her ne ise ‘arz eyledüm. Müfîd olmayup baña dağı boğa katlin teklîf eyledi. Âhir-i kâr kendüme nev‘-i i‘timâdum olmağın (4) boğa cengine himmet eyledüm. ‘Âd’uñ bārgāhına vardum, boğayı seyr eyledüm yine cân ‘azîz

¹¹⁷ “bürrân” kelimesi satırın üstüne yazılmıştır.

¹¹⁸ Burada bir karalama yapılmış ve üstüne “şerh” kelimesi yazılmıştır.

olmanın ikdām idemeyüp (5) döndüm. Āhîr istimālet ü işlāh tarafın koyup niçe kerre ceng eyledüm. Tālîc müsâ' id olup muzaffer (6) olmağ müyesser olmadı. Mābeynümüzde 'azîm 'adāvet peydā olup birbirimizün ra' iyyet ü memleketine kılıç koyup (7) fırsat bulduğça gāretten hālî olmamışsuzdur. Hālā haber almış-idüm ki 'Bu gemi ile kızın bir cānibe gönderiyor.' (8) dimişler idi. Ġayr-i vāqîc imiş. Gemi başup kavmiyle ceng itmeden dağı murādum bu idi. Yoğladup gördüm (9) kız gemide yoğ. Ġāyetde elem gelüp ol bed-aşl u hūn-h̄'aruñ benüm re'āyāma itdüğü sitem-kārlığı hağlaşmağ (10) için ben de re'āyāsına kılıç urmuş-idüm. Tālîc leri yārî kılıp sen geldüñ, feryād-res olup elimüzden (11) alduñ. Vāqîc hāl budur." diyüp 'aşğ u muğabbet ġamından zār zār ağladı. Gözlerinden seyl-i sirişki revān olup (12) Ferruğ'uñ cigerin tağladı. Ferruğ, Hümān'uñ kışşasın işidüp rağm ü şefkat itdi. Kendü hālinden dağı bir şemme (13) hikāyet ü işāret eyleyüp "Ey Hümān, şimden-şoñra sen hemān benüm āhîret qarındaşum ol. Ben-dağı sencileyin (14) 'aşık-ı dil-figārın. 'Aceb hem-hāl düşdük min-ba' d birbirimize münāsib yoldaş qarındaşuz zinhār qalbüñe (15) nesne getürme. Ben senüñ maşlahatuñ bi-'avni'llāhi te'ālā itmām idüp seni ber-murād görmeyince kendü kayduma gitmez. Bir (16) boğa nedür ki sen andan içcām itdüñ. İmdi hātırüñ hoş tut. Mücerred boğa katliyle mağşūd hāşıl olursa (17) ben anı başarmağdan 'āciz degülin." diyüp Hümān-ı dil-āvere kuvvet-i qalb virdi. Hümān bu kelām-ı şafā-resānı (18) işidüp Ferruğ'uñ ayağına düşdi: "Ölince ben senüñ min-ba' d quluñın. Ey dil-āver, beni qulluğa qabül it." (19) diyüp meskenetler kıldı. Ferruğ dağı Hümān-ı dil-āverüñ dest-i kerem birle başın yirden götürüp çeşmin öpdü. [89a] "Ġam çekme." diyü vāfir naşîhatler itdi. Ol gice yatdılar irtesi Ferruğ, Hümān'a eyitdi: "İmdi ey server, turma (2) gidelüm. Baña Tār şehrinüñ yolın göster." didi. Hümān eyitdi: "Ey dil-āver, Tār şehri(i) katı yağındur ammā baña yalañuz (3) anda varmağ müyesser degüldür. Senüñle varursam baña zarar eyler zîrā mābeynümüzde çoğ ceng ü cidāl ve ġarb (4) ü qıtāl olmışdur. 'Ād benüm rişte-i cānuma diğ biler ve bir qatre qanuma aş yirer. Muğaşşal-ı kelām yüregüm tayanmaz ki bu (5) hālde ben hālā anda varam." didi. Her ne qadar ki Ferruğ ibrām eyleyüp "Ey birāder, qorğma!" diyü gördü, müyesser (6) olmadı. Hümān ġazm

u ihtiyât kullanup “Ey dil-âver, sen ol bed-âhterlerün mekr ü âlin bilmezsin. Benümle ‘adâvetleri (7) ziyâdedür. Korkarın ki saña dağı bir zarar yetişe. Gel li’llâhi te‘âlâ sen-dagı bu üslûbla varma. Şehrümüze varup (8) ‘asker-i firāvân cem‘ eyleyüp gelelüm.” didi. Ferruğ “Aña hâcet yokdur, cem‘-i ‘asker kaçan olur. Sen hemân gel, (9) şehr ucında bir yirde kemîngâhda tur. Ben varup ne vâkı‘ olursa saña i‘lâm ideyin. Nihâyet lâzım (10) gelmeyince zühür itmeyesin.” didi. Hümân nâ-çâr olup tebdîl-i şüret ile girdi. Târ şehr(i) civârında (11) bir kıyede pinhân olup Ferruğ şehre girdi.

Ferruğ, ‘Âd’uñ Sarâyına Varup Kızıñ İsteyüp (12) Boğayı Öldürdügidür:

Ol gün bir mesken-i münâsibde karar eyleyüp irtesi ‘Âd’uñ divânına (13) varup vezîrine ‘arz-ı hâl eyleyüp du‘â vü şenâdan sonra mâ-fi’z-zamîrin inhâ eyleyüp “Bir birâderüm (14) vardur. Şâh-ı cihân anı kulluğa kabûl itmesin recâ iderüz. Bânü-yı zamân ile hem-ser olmağa lâyıkdur. (15) Hüsn ü kemâl içre fâ’ik bir şâh-ı şâhib-külâhdur. Ümîddür ki bizi bende-i şâdik ve ‘abd-i muvâfik bilsün. (16) Mağşûd olan şart-ı ma‘hûduñ dağı mevcûd olmasına müte‘ahhid oluruz. Bizi dağı imtiyhân eyleyüp (17) rây-ı şâ’ib kılsun, bizi recâmuzda hâ’ib itmesün.” diyüp hâlinüñ ‘Âd’a i‘lâmın recâ eyledi. (18) Vezîr naşîhat idegördi, imkân olmayup Ferruğ kelâm-ı sâbıkın i‘âde ve mağşûd-ı ma‘hûd zıkr ü (19) ifâdeden hâlî olmadı. Âhîr vezîr i‘lâm eyleyüp “Bir yigit geldi, şu mağşûd için ‘arz-ı hâl [89b] itdi. ‘Aceb güftâr-ı şîrini ve garîb eṭvâr-ı rengîni var. Naḥl-i belâğatdan söz mîvesin kıparmağda (2) ve meydân-ı faşâhate at sürüp at kıpdurup at kıparmağda mişlin görmedüm güyâ kelimât-ı nef̄s-i (3) sâhîr ve sühan-ı hikem-simâtı cemî‘an kelâm-ı ekâbirdür. Hüsninüñ vaşfi mümkün degül bir maḥbûb-ı fâhîr ve üzerine (4) şecâ‘at ü şehâmet düşmiş bir bahâdır ve bi’l-cümle böyle zat-ı şerîf-i nâdirdür.” diyüp Ferruğ’ı ta‘rîf (5) ü tavşîf itdi. ‘Âd dağı getirüp söyletdi. Vezîrün ta‘rîfinden artık bulup şekl ü şemâ’iline (6) hayrân kaldı. Söyleyişinden kıızı, Hümân için istediğün bilüp ol dağı cânına bir dâğ oldı. (7) Birez te’emmül eyleyüp baḥr-i fikrete ṭaldı. Âhîr bunca yıldan berü ḥalk içinde şâyi‘ vü mütevâtir olan ‘ahd (8) ü peymânından dönmege ‘âr idüp “Şartumuz yirin bulursa nola?” diyü cevâb virüp Ferruğ’ı boğa kıtline (9) ta‘lîk

itdi. Ferruḥ daḥı “Bī-bāk bir gün ta‘yīn idüñ. A‘yān-ı vilāyet cem‘ olsun, ḥidmet (10) yirin bulsun ve bizüm daḥı maḫşūdumuz ḥāşıl olsun.” diyüp bir gūne ḳavl ü ḳarār itdi. Ferruḥ, (11) Hümān’a hemān ādem gönderüp olduḡı yire getürdüp ḥāzır oldı. Ol gün olıcaḡ ‘azm-i (12) meydān idüp cemī‘-i ‘ālem Ferruḥ’a nāzır oldı. Boḡayı getürüp meydān içine baḡlayı-ḳodılar. Ferruḥ, (13) ‘Ād öñinde yir öpüp “Şāh’uñ himmeti olursa edā-yı ḥidmet idem.” diyüp istid‘ā-ı himmet (14) eyleyüp edeb ri‘āyet ḳıldı. ‘Ād’dan bir yarar at ve bir süñi isteyüp du‘ā ḳıldı. Vüzerāsı (15) bunu işidüp mesrūr oldılar. ‘Ād’uñ bir ḡāyet tünd ü ser-keş tevsen-i nev-ligām kürre ḫayı (16) var idi. Anı sevḡ eyleyüp ve bir baḫḫāl demirden süñisi var idi. Zamān-ı sābıḡda gelen ḳahramānlardan (17) ḳalmış¹¹⁹ kimesne isti‘māl itmeḡe ḳābil degül bir yādigār idi. Anı da ḳulaḡuzlayup (18) ‘Ād daḥı maḳbül görüp “Bu dil-āver henüz boḡaya ḫamle ḳılmadan bunlar ile rüsvāy olur; ya at (19) yire ḧalup ya gönderi ḳaldıramaz.” didiler. “Bunlara ḳādir olduḡı taḳdīrce ne ihtimāldür ki boḡanuñ [90a] elinden ḫalāş müyesser ola.” diyüp a‘yān-ı vilāyet ile Ferruḥ’uñ seyrin ḧalmaḡa ḧeşm ü gūş (2) olup ḫurdılar. Ol esb-i tevsen ile gönderi ḥidmetkār¹²⁰ getürüp Ferruḥ’a ‘arz eylediler. Ferruḥ daḥı (3) ‘Ād’uñ vüzerāsı olan aşḫāb-ı fesāduñ murādların bilüp añā göre erlik ḳıldı. Ḡayret kemerin miyānına (4) tiḡ-i tiz gibi mükerrer ḳılıp dāmen-dermeyān idüp deryā-yı ḫamiyyeti cūş itdi. Evvelā şīrāne vü merdāne (5) yürüyüp ol tevsen-i nev-ligāmuñ ḳulaḡlarından yapışup şıḳdı ve ḧekdi. Ferruḥ’uñ zūr-ı (6) bāzūsından esb-i tevsen berg-i bīd gibi lertzān olup gürbe-şıfat münḳād u me‘nūs oldı. (7) Vaḫşeti terk idüp bir merkeb-i rehvar ve bir semend-i ḫoş-reftār oldı ki niḧe yıllar rāyız-i felek zaḫmetler (8) ḧekse ancaḡ bu deñlü zelül ü münḳād olaydı. Ehl-i meydān bu ḫāli görüp Ferruḥ’uñ pehlevānlıḡına (9) taḫsīn ü sābāş eyleyüp “Şad hezār āferīn bu zāt-ı şecā‘at-ḳarīne!” diyü du‘ālar ve şenālar ḳıldılar. (10) Andan soñra Ferruḥ getürdükleri demir gönderi ki niḧe baḫmān şıḳlı vardur, ḳavm-i ‘Ād’dan ḳalmış bir (11) rümḫ-i baḫḫāl idi, ele alup birḳaç kerre başı üzre şāḫ-ı ḫayzerān ve

¹¹⁹ Satır başına بانلردن yazılıp üzeri çizilmiştir.

¹²⁰ “ḥidmetkār^{lar}” satırın üzerine yazılmıştır.

yāhūd қаđīb-i bān gibi (12) bī-tekellūf çevirüp evc-i havāya atdı yine tutdı. Andan esb-i tevsene süvār olup meydān (13) içinde tūreyd¹²¹ eyleyüp aşığı yuğarı cevlan kıldı, at oynatdı, hüner gösterdi. (14) Andan meydān başına varup Rüstem gibi gönderin tayayup tūrdı. “İmdi boğayı (15) boşanduruñ görelüm!” diyüp huddāmına işaret itdi. Anlar dağı ol cānver-i bed-hūyı boşandur (16) dılar. Ferruđ Şāh’a toğrı yürüyüp kaşd itdi ki Ferruđ’ı at ve tonuyla helāk eyleye. Ferruđ (17) Şāh dağı bođanuñ boşanduğın görüp esb-i vağşıye mihmāz eyleyüp ol cıdā-yı (18) āhenini eline alup bođanuñ rāst omzın gözleyüp at bırağdı, bī-tereddūd ü bī-tevağkuf (19) omzından sanđdı. Gönder zūr bāzū-yı sade yađa ođ geğer gibi işleyüp ucu bođanuñ [90b] ıarnında çığdı. Darbı boğayı tūrgurup Ferruđ’uñ atına irmeden cānı cisminden cūdā oldı. (2) Bođa birkaç kerre bağırup helāk oldı. Ehl-i meydān niđe zamān dehşet ü haşyetden berg-i (3) hażān gibi lerzān oldılar. Her biri engüşt-der-dehān idüp Ferruđ’uñ dil-āverligine haýrān ıaldılar. (4) Her tarağdan “Hezār ağsente ey dil-āver!” diyüp vāfir du‘ālar ııldılar.

[Ferruğ’uñ meydānda boğa öldürdüği nağş olına.]¹²²

[91a] ‘Ād bu hāli görüp haşedinden ıanı ıuruyup dili tūtıldı. Ğāyetde elem çeküp yine kendün (2) dirdi. Zāhiren Ferruđ’a şenā idüp āferīn ııldı, ikrām u in‘ām idüp ni‘met ü hil‘atler (3) erzānī ıılıp bir ‘ālī mihmān-hāneye ıondurup birkaç gün Ferruđ’ı ziyāfetler eyleyüp (4) envā‘-ı ri‘āyet ü hūmetler eyledi ammā derūnı harāb ve ıalbi pūr-ıztırāb olup ğāyetde buđz u kīn (5) ızmār eyleyüp ıızını virmek ıatı güđ gelmişdi. Vezīriyle bir yire gelüp dīk-i mekr ü fitne ıaynadup (6) meşveret ııldı: “Ey vezīr-i kār-dān, benüm hālüm ıatı yaman oldı. Hümān benüm düşmen-i hūnümānum iken (7) ıızumı nice vireyin? Bir iki yıldan berü benüm memleket ü ra‘ıyyetüme ne işler geğer aramızda ne ıadar (8) ‘adāvet ü keder olmişdur. Ben bundan intıķām alacağ iken ıızumı mı vireyin? Bu bir emr-i muhāldür. (9) Buña bir hīle gerek ki hālā bu ıarındaşum diyü getürdüği dil-āveri anuñla şavup ba‘dehū kendüsinden (10)

¹²¹ Sözlüklerde bulamadığımız bu kelime, metinde طُرَيْد şeklinde imla edilmiştir.

¹²² Sayfanın geri kalan kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

intikāmumuz¹²³ alavuz.” didi. Çok k̄il ü k̄āl eyleyüp ve niçe ihtimāl mülāhaza kılup (11) āhir-i kār bunuñ üzerinde qarār itdiler ki Ferruḥ’ı Mehlā-yı dil-āvere havāle eyleyüp Hümān’ı (12) dāmād idünmegi anuñ katline ta‘līk eyleyüp Mehlā’nuñ ele gelmesin murād ideler. Mehlā ol (13) maḥalle qarīb bir taḡda sākin bir dil-āver ve ‘aşırında kemāl-i hūner ile ad çıkarmış bir gürbüz er (14) idi. ‘Ād ile mu‘ādāt üzre olup dā’im ḥuṣūmet üzre olup niçe kerre ceng (15) idüp ‘Ād’ı zebūn itmiş bir server idi. Bu re’yi fikr-i şā’ib ‘add eyleyüp Ferruḥ’ı (16) Mehlā elinde helāk olmasın ümīd kıldılar ve bu ma’nāyı muḥarrer bilüp “Ekṣer ihtimāl Mehlā’yla (17) Ferruḥ’ı muḳāvemet itmege mecāl bulmaz.” diyüp esnā-yi kelāmda tevsi‘-i dā’ire idüp¹²⁴ “İkisi de düşmenümüzdür. (18) Eger Ferruḥ ḡālib olursa Mehlā’dan kırtuluruz. Nihāyet Ferruḥ’a bir fikr ü bir mekr daḡı mülāhaza olına. (19) Hele Őimdi tedbīr budur.” diyüp irtesi hemān Ferruḥ ile Hümān’ı dīvāna da‘vet eyleyüp ta‘zīm [91b] ü ikrām kıldılar. Vezīr-i fāsīd-tedbīr fetḥ-i kelām eyleyüp Ferruḥ’a hezār iltiyāmdan Őoñra eyitdi ki: (2) “Ey dil-āver-i hūnerver, ‘Ād-ı ‘ādil ve Őehen-Őāh-ı kāmīl sizūñ kıadr ü vaḳ’ıñuz bilüp Hümān-ı hümāyūn (3) fereḥ kıalbinde olan keder bi’l-kūlliye gidüp ḡāḥır-ı hūrŐid-me’āŐiriñüz iĉün dāmād idünmegi (4) muḳarrer kıldı. ḤuṣūŐa niĉe yıldan berü olan Őartı aḥsen-i vech-ile yirine getürüp ol (5) cānver-i ḡūn-ḡāri¹²⁵ bī-pāk u bī-pervā öldürdiñüz, kemāl-i Őecā‘at ü mehābetüñüz ḡalk-ı ‘āleme (6) begendürdiñüz. Kıaṭ‘ ā ta‘allül ü tesvīge mecāl kıalmamıŐdur. Nihāyet bu kıadar var ki Őehrümüze (7) qarīb yirde Mehlā dirler bir dil-āver vardur. Andan bu ḡuṣūŐda bir miḳdār endiŐe (8) nākuz. Siz duḡteri alup gidicek Őāh’a yavuz kıaŐd itmesi ihtimāldür. Kemāl-i luṭf u mürüvvet (9) idüp anuñ daḡı kārına kifāyet itmeñüz recā olınur. Eger cā’iz ise ‘Ād’uñ yanında nihāyetde minnetdür. (10) Sizden bu keremi istid‘ā iderler. Bu kıŐvere Ferruḥ gibi dil-āver bir daḡı kıaĉan gelür? Ḥālā Mehlā ele girmezse (11) furŐat fevt itmiş oluruz dirler. Bā-ḡuṣūŐ kıızı virmege iŐidüp māni‘

¹²³ سنڊن yazılıp üzeri çizilmiş.

¹²⁴ “idüp” satırın üzerine yazılmıştır.

¹²⁵ ḡūn-ḡāri: mtn. حواخوار

olmak ihtimâli de (12) vardır.” diyüp Şâh Ferruḥ’dan kemâl-i edeb ü ikrâm ile Mehlâ cengine daḥı iḳdâm taleb itdiler. Ferruḥ (13) birez te’emmül idüp âḥir-i kâr Ḥaḳḳ’a tevekkül kıilup Hümân-ı dil-âver yolında terk-i cân u ser eylemegi muḳarrer kıilup (14) “Nola bu ḥidmetleri daḥı baş üzre ammâ min-ba’d te’ḥîr ü ta’allüle rızâmuz yoḳdur.” diyüp Mehlâ cenginüñ (15) yarağına meşğül oldu. Nâme yazılıp Mehlâ’yı ḥaberdâr kıilup Ferruḥ, ‘Âd’uñ ‘askerine sipeh-sâlâr olup (16) Mehlâ’nuñ olduğu tağ eteginde qarâr itdiler. ‘Âd ve ‘asker ḳonup Mehlâ’ya âdem gönderüp (17) meydâna oḳudılar. Mehlâ-yı dil-âver daḥı tevâbi’inden birkaç server ve bir miḳdâr ‘asker ile (18) muḳâbil ḳondı.

Ferruḥ, Mehlâ ile Ceng İtdügidür:

İki ‘asker muḳâbil olıcaḳ Ferruḥ’a Mehlâ’yı (19) gösterüp “Mehlâ işde Şu qarşuda pûlâda ğarḳ olup ṫuran dil-âverdür.” didiler. [92a] Ferruḥ ‘ayn-ı im‘ân ve nazar-ı diḳḳat ü iz‘ân ile baḳup gördi ki bir pehlevân-ı mehîb ve bir Őâḥib-ḳırân-ı (2) ğarîbdür ki Rüstem-i dâstândan nişân virür ve heybet-i Őalâbetinden Ḳahramânlara ḳan ḳaşandurur. (3) Ferruḥ, Mehlâ’yı birez seyr idüp ğâyetde begendi. Andan na‘ra urup “Benüm Ferruḥ-ı hünerver, ḥâlâ (4) qarşumda olan ‘askere ser-dâr u server olan Mehlâ-yı dil-âver eger gerçek er ise meydânuma (5) gelüp baña ḳarb ursun! Ceng idüp ḳuvvet deñeŐelüm devlet Şınaşalum. Meydânı ḥâlî (6) avlayup Őâḥib-ḳırânlıḳ lafin urmasun!” didi. At depüp cevlân kıilup ṫureyd gösterdi, (7) süñi oynatdı, at ḳalkıtdı. Bir vech-ile silâḫşörlük ve bir mertebe dil-âverlik gösterdi ki iki (8) ‘asker begenüp Ferruḥ’uñ at ḳullanıŐına ve gönder oynadıŐına âferîn oḳudılar. Herkes “İñŐâf (9) bu nev-cüvâna, tâzelikte ‘aceb taḫŐîl itmiş.” diyüp medḥ ü Őenâsın söylediler. Mehlâ daḥı Ferruḥ’uñ bu kelâmın (10) işidüp kendüyi bî-bâk meydânına da‘vet idiŐinden muḫkem ğazabnâk olup at Şaldı. (11) Meydâna girüp Ferruḥ-ı nev-cüvâna berâber oldu: “Ey cüvân-ı nev-res, bu senüñ itdüğüñ ne hevâ vü hevesdür. (12) Benüm gibi cihân pehlevânına göğüs gerersin, meydâna oḳur kendü ḳanuña Őuşarsın. İmdi benden (13) saña evvel naŐîḫat lâzımdur; var kendü ḥâlüne git.” diyüp bu güne

vāfir lāf-ı güzāf çaldı. (14) Ferruḥ eyitdi: “Ey Mehlā, dil-āverlik ve serverlik¹²⁶ sinn ü sāl ile olmaz. Niçe cürre-bāz-ı hümā-pervāz ḳoca (15) kerkesleri zebūn eyleyüp pençe-i ḳahr ile ḥāke şalar. Benüm kendüme i‘timādum olmasa meydānuña girmezdim. (16) Hemān çok sözi ḳo, naşīḥati kendü başuña eyle.” **Mıṣrā‘** :

Getür erlikde neñ vardur nişānuñ

diyüp (17) Mehlā’yı söyletmedi. Mehlā daḥı ḡāyet ḳaḳıyup berḳvār şaḳıdı. El sūñüye urup (18) ṭuramadı; “Vardum!” diyüp Ferruḥ’a gönder ḥavāle ḳılup at şaldı, ḥamle ḳıldı. Ferruḥ-ı dil-āver (19) ḥoş lu‘bla def‘ idüp şavdı. İki ‘asker begenüp āferin ü taḥsīn itdiler. **Beyt**:

Sūñü itdi [92b] ḥavāle Ferruḥ’a cüst

Şavup bir lu‘bla olmadı ḥiç süst

İkinci ḥamlede çıkardı şemşīr

(2) İrişdi Ferruḥ’a ḥışm-ile çün şīr

Ferruḥ-ı dil-āver siper berāber ḳılup vech-i aḥsen ile ḳılıç (3) ḍarbın daḥı şavup meydān başına vardı. Muḳābil ṭurup tebessüm ḳıldı ya‘nī Mehlā’ya (4) ṭa‘ne ḳılup naḡme itdi. Mehlā ikinci ḍarbda daḥı alımaduḡını görüp helāk oldu. Ferruḥ’uñ (5) kendüye güldüḡin bilüp āteş oldu. Ḡayret odına yanup şīr-i ner gibi birez gerindi (6) sevindi. El gürz-i girāna urdı. **Beyt**:

Bir ulu gürzi var ḳıldı ḥavāle

Didi bizden saña olsun (7) nevāle

¹²⁶ serverlik: mtn. سرولك

Ferruḥ daḥı gürze karşı varup siper berāber kıldı. Āsān vech-ile gürz ḍarbin daḥı şavdı. (8) Mehlā bunı görüp ġāyetde hirāsān oldı. Göñli qorqup “Bu tāze oġlan beni rengliye (9) gibi.” diyüp niçe yıldan berü olan nām u nāmūsın añup nār-ı ‘āra yandı, dūd-ı āha boyandı. (10) Nevbet Ferruḥ-ı dil-āvere gelincek Ferruḥ-ı kām-kār eline nīze-i cān-şikār alup Mehlā’ya ḥavāle kıldı. (11) Mehlā siper virüp ṭurdı, var kuvvetin bāzūya getürüp Ferruḥ’uñ nīzesin def’ de ihtimām (12) kıldı. Ferruḥ şiddet-i ḍarb ile Mehlā’yı şaşırdı, elinden qalkanın düşürdi. Mehlā kendün (13) şaşınup zaḥm-ı sinān-ı nīze-i cān-sitāndan baş u cān qurtarup biñ belāyla kendüsi (14) şavdı ammā atını şıyānete mecāl olmayup Ferruḥ’uñ gönderi Mehlā’nuñ atın mecrūḥ eyleyüp (15) bir qarış miqdāri nīze atınuñ şaġrısına işledi. Mehlā bu ḥāli görüp kendüyi atdan (16) atdı. Bir at çekivirdiler, şıçrayup bindi. At deġişdürüp yine ġayret eyleyüp (17) Ferruḥ’a muqābil oldı. Ferruḥ, Mehlā’yı evvel ḍarbda alayazdı. Ferruḥ’uñ bu dil-āverligin görüp (18) taḥsīn itdiler. “Hezār aḥsente bu pehlevān-ı nev-cüvāna ki Mehlā gibi gürbüz servere böyle (19) ḍarb urdı. Rüstemler bunuñ ḥarīfi olmaya!” diyüp ‘asker içine ḥavf u heybet düşdi. [93a] Ferruḥ-ı dil-āver ikinci ḥamlede el tīġ-i ābdāra urdı. Mehlā uyur idi uyandı, ġāfil olmayup (2) redd-i ḥamlede ihtimām kıldı, tamām ḥaşmın bildi. Ferruḥ’uñ tīġin def’ eyleyüp āsānılıġla şavdı. (3) Ferruḥ daḥı bī-muḥābā ḍarbi şavmasından elem çeküp ġazaba geldi. Cān u dilden bu def’ a Mehlā’nuñ (4) başına qaşd idüp “Elbette bu ḥamlede bunı ber-ṭaraf itmek gereġin.” diyüp göñlinden ġāyet mahāreti (5) olduġı şan’ atı Mehlā’ya ḥarc itmegi ve bir lu’bla Mehlā’yı ḥarca sürmegi muqarrer kıldı. Mehlā’ya eyitdi: (6) “Ey dil-āver, senüñ gürz-i girānuñ var; benüm gürzüm yok. Anuñ yirine saña tīr ile ḥamle itmek isterin. Bilmiş (7) ol, tedāriküñ kııl.” didi. Mehlā eyitdi: “Ey nev-cüvān, üç ḥamle nevbetüñ var. İkinin eyleyüp (8) birine qaldı. Her ne ile idersen eyle, nevbet bize de deġer ola.” diyüp Ferruḥ’uñ oġ (9) ve yayın sâ’ir tīr-endāzlar kıyāsın eyleyüp çendān muqayyed olmadı. Ferruḥ, Mehlā’nuñ (10) rızāsın göricek ḥazḗ eyleyüp āşiyān-ı kış ü kırbanından bir murġ-ı se per çıkarup (11) kavv-i qaḗā vü qaderden nişān viren veter-i kemān-ı cān-sitānı üzre qodı. El qabzaya (12) urup oġı gezledi, rāst gözledi. Kuvvet-i bāzū ile ol kemān saḥtdan ġuşād (13) virüp ol ḥadeng-i āhen-güzārı cānib-i

Mehlâ'ya gönderdi. Mehlâ daḥı siper (14) ḥavâle kılp gâyet dil-âverâne deprenüp tîr-i cân-sitâni sînesinden şavdı (15) ammâ bâzûsına rast gelüp siperin delüp kolına muḥkem zaḥm urup çıkdı gitdi. (16) Mehlâ bu ḥâli görüp dehşetinden mebhût oldı. Az qaldı ki ḥavfindan düşe. (17) Yine ğayret kıldı. ‘Asker daḥı Mehlâ’nuñ zaḥmnâk olduĝın bilüp âvâz-ı sâbâş u taḥsîn (18) ve şavt u şadâ-yı âferini ‘ayyûka çıkardılar. ‘Âd ‘askeri şâd olup Mehlâ’nuñ dil-âver (19) leri feryâd eylediler. ‘Âd-ı bed-nihâd ile vüzerâsı olan ḥussâd zâhiren mesrûr olup [93b] Ferruḥ’a sitâyişler itdiler. Hümân-ı nev-cüvânıñ ise yüregi yaĝı qarış qarış artup (2) at sürdi, Ferruḥ öñinde baş koyup “Koliña kuvvet ey dil-âver!” diyüp minnetler (3) itdi, şükrler kıldı. Bu eşnâda Mehlâ izhâr-ı şalâbet ü celâdet idüp eyitdi ki: (4) “Ey nev-cüvân, sen da‘vâ-yı serveri ve ğavĝâ-yı dil-âveri eyleyüp lâf-ı¹²⁷ ğüzâf kılpursın (5) ammâ merdler içinde oğ ve ya kullanmak çendân hüner degüldür. Haḳîkatde tîr ü kemân (6) vaḥşî olan şayd u şikâr içündür. Eger er iseñ min-ba‘d tîr ü kemânı gider.¹²⁸ (7) Sâ’ir âlât-ı ḥarb ile ceng idelüm zirâ ben kaçmayup meydânında tûrurken sen (8) ırâqdan oğ atup benümle kaḥpe ğüreşmeñ zebûnluğdur.” diyüp bu emsâli niçe (9) nâ-ma‘kûl kelâm-ı ta‘n-âmîz ile Ferruḥ’ı ta‘yîr eyleyüp iğzâb eyledi. Ferruḥ (10) daḥı “Ey dil-âver, min-ba‘d senünle cengümüzde oğ ve ya olmasun. Var bugün (11) zaḥmuna tîmâr itdür ba‘dehü senünle söyleşevüz. Ben zebûna kıymazın ve kaçanı (12) koğmazın. İnşâf idince sendaḥı yaḥşî server ve kıtlu dil-âversin ḥâlâ (13) küstâhlıĝımı ma‘zûr tut.” diyüp birbiriyle vedâ‘ eyleyüp meydân (14) içinden döndiler. Mehlâ, Ferruḥ’uñ mürüvvetine ḥayrân qalup “Haḳḳâ ki ben olsam (15) buña raḥm itmez ve bu deñlü mühlet ü amân virmezdim.” diyüp qalbinden (16) Ferruḥ’a nev‘-i muḥabbet itdi. İrtesi âsâyîş idüp iki ‘asker yiyüp içmege (17) meşĝûl oldılar. Üç ĝün üç ĝice yiyüp içüp Mehlâ’nuñ zaḥmı nev‘-i (18) iltiyâm bulup cenge şâlih olunca te’ḥîr itdiler. İki ‘asker ĝüşe-be-ĝüşe fevc (19) fevc ‘ayş u ‘işret eyleyüp herkes yârânıyla Ferruḥ’uñ

¹²⁷ Burada “و” yazılıp üzeri çizilmiştir.

¹²⁸ Burada “سائر” yazılıp üzeri çizilmiştir.

dil-âverligin söyler ve dost [94a] düşmen¹²⁹ inşâf idüp kulağ çekeler idi. Ferruḥ-ı dil-âver daḥı Hümân-ı hünerver ile bir ḥaymede (2) üns ü ülfet ve ‘ayş u ‘işret eyleyüp gâh gâh ‘Âd bârgâhına daḥı da‘vet olup envâ‘-ı ikrâm¹³⁰ (3) u ta‘zîm ile ziyâfet olunurlardı ammâ Hümân ile Ferruḥ ‘Âd’a i‘timâd itmeyüp dâ‘im ḥazm u ihtiyâṭ (4) üzre olurlar, keyd-i ḥussâddan ihtirâz kıllurlar idi ve‘l-ḥâşıl Mehlâ’nuñ zaḥmı oñulınca (5) bekleyüp ba‘dehü ‘azm-i meydân itdiler. Şaflar bağlayup iki cânıbden gerü âlâylar düzilüp (6) iki dil-âver birbirine muḳâbil olup selâmlaşdılar, ḥâl ḥâṭır şorişup andan şoñra âlet-i (7) ḥarba el urup birbirine ḥamle kıldılar. Evvel gerü Ferruḥ’a süñi ḥavâle kıllup Ferruḥ redd eyledi. (8) Şâniyen kılıç çekdi, bir ḍarb urup Ferruḥ ḳalkān berâber virüp def‘ eyledi. Şâlişen gürz-i girān (9) çıkarup ḥavâle itdi, anı-daḥı şavdı. Nevbet Ferruḥ’a gelicek Ferruḥ eyitdi: “Ey dil-âver, sen (10) baña ‘Tîr ü kemān ile ḥamle itme.’ dîrsin. Bârî gürzün baña vir ki ben de anuñla ḥamle eyleyüp senünle (11) berâber olam.” didi. Mehlâ bunu işidüp ğazaba geldi: “Ey nev-cüvân, miḳdâruñı bilüp (12) söyle. Bunca yıldur bu gürzi benden ğayrı bir pehlevân şalmış degüldür. Senün daḥı anañ (13) südi ağzuñda ḳoḳar. Niçe yıl idmān itmeden bu gürzi şalmaḳ hevâsında olmaḳ ne sevdâ-yı (14) ḥâmdur? Zihî taşavvur-ı bâṭıl zihî ḥayâl-i muḥâl!” diyüp ḳahḳaha eyleyüp birez güldi. Ferruḥ’a (15) Mehlâ’nuñ güldüğü güç gelüp “Ey tünd ü ser-keş, ne gülersin? İnşâf eyle, söyleşelüm. Ben (16) senden ḳalır mıyın? Bâ-ḥuşuş ol gün elümden cân-ı nâ-tüvānuñı biñ belâ ile ḥalās itdün. Eger (17) ḳuvvet ü ḳudret da‘vâsın eylerseñ ol i‘timâd eyledüğüñ gürzün bir ucına sen yapış (18) bir ucına ben yapışayın. Her ḳanḳımız çeküp alursa ḳuvvetümüz bellü olsun.” didi. Mehlâ gördi ki (19) Ferruḥ ḳatı munşifâne söyledi. ‘İnād itmege mecālî ḳalmayup gürzinün bir ucın Ferruḥ’a şunıvirdi. [94b] Ferruḥ çeküp Mehlâ çekdi. Ferruḥ ğâlib gelüp Mehlâ’yı ve atını sürüyüp at yıḳılup Mehlâ’nuñ (2) elinden ḥ‘âh u nâ-ḥ‘âh gürzi çeküp aldı. Meydân içi güriv ü na‘ra ile ṭoldı. **Şi‘r:**

Yapışdı (3) gürze Ferruḥ çekdi ḳatı

¹²⁹ düşmen: mtn. دشمن şeklinde yazılmış ve “و” üzeri çizilmiştir.

¹³⁰ “ikrām” sayfa kenarına yazılmıştır.

Ki Mehlā düşdi vü bindügi atı

Elinden aldı aña vurdu bir ɗarb

Kim oldı (4) hāli Mehlā’nuñ igen şarb

Ferruḡ gürzi Mehlā’nuñ elinden alup bir muḡkem ɗarb urup Mehlā yıķılıcaķ (5) ‘Ād emr itdi ki sipāh ‘asker hücūm eyleyüp Mehlā’yı öldüreler, ittifāķla kılıç üşürüp pāre pāre (6) eyleyeler. Ferruḡ māni‘ olup ķomadı: “Ey şāh-ı cihān, bu bir mişli nādir pehlevāndur. Benüm ɗarb-ı (7) destüm ile yıķıldıysa ‘aceb degül. Buña amān virelüm bize bende-fermān olursa ḡoş, olmayup min- (8) ba‘d ‘inād eyleyse bizden cürm ü günāh gider; kendü kendüsine ġadr ider. Hālā buyur ki baña bu gice (9) Mehlā mihmān olsun. Benümle şoḡbet kılıp ḡüsn-i istimālet ü naşīḡat görsün. Yarın ‘ale’s-seḡer dīvānuña (10) alıģideyin. Her ne emr ü fermānuñ var ise yine bāķidür.” diyüp Mehlā’yı meydān yirinden alup menziline (11) geldi. Mehlā bu luḡfi görüp kendüyi ‘asker elinden alup ķatlden ḡalās itmesin müşāhede (12) kılıp Mehlā, Ferruḡ-ı dil-āvere biñ cān ile çāker-i ḡalkā-be-güş olup şıdķla bende-fermān oldı. **Şi‘r:**

Yüz (13) urup Ferruḡ’ı medḡ itdi Mehlā

Didi şeh-zādesin ben saña lālā

Ölince ben ķuluñ oldum ķapuñda

(14) Ne ḡidmet var ise kılam ḡapuñda

Ne düşvār işüñ olsa ḡurmışam ben

Yoluñda baş terkin (15) urmışam ben

Ferruḡ, Mehlā’nuñ cān u dilden ķul olduġın görüp nihāyetde mesrūr oldı. (16) Boynın ķulaġın eyüp Mehlā’yı ‘Ād bārgāhına alıģidüp ‘Ād’uñ pāye-i seririnde baş ķodı, (17) ‘arz-ı ‘ubūdiyyet eyleyüp itā‘at ü inķıyād kemerin miyān-ı cānına bend ve

‘adh ü peymânını eyman (18) u sevgend ile peyvend kıldı. ‘Ād ve erkân-ı devleti bi-hasebi’z-zâhir Mehlâ’nuñ itâ‘atinden (19) şād oldu ammâ derûnları pür-hûn olup nihâyetde kasâvet çekdiler. Ferruḥ ve Hümân [95a] ve Mehlâ leşker-i ‘Ād ile şehre gelüp Ferruḥ maşlahatı üzre olup vezîre haber gönderdi. (2) Vezîr daḥı ‘Ād’a söyleyüp “Bu derdün devâsı nedür, göz göre düşmenüm olan Hümân’a ben nice (3) kızum vireyin?” diyüp vâfir fikr eyleyüp âḥir-i kâr şunuñ üzre ittifâk itdiler ki tertîb-i (4) cihâz için bir ay mehl isteyüp dîk-i mekri kaynatmağa himmet eyleyeler, bir tārîkle Ferruḥ ve (5) Hümân ve Mehlâ’yı ele getirüp fırsatların düşürel. Pes bu rây üzre karar eyleyüp (6) irtesi Ferruḥ ve Hümân ve Mehlâ’yı ziyâfete çağıldılar. Vezîr, Ferruḥ’a söz açup “İy dil-âver, (7) [şimden soñra]¹³¹ biz düğün yarağına meşgûlüz. ‘Ād’uñ fermânı şimden soñra ḥaḳḳ-ı müstaḥḳḳına vâşıl (8) olmaḳdur.” diyüp bu üslûbla firîb virdiler. Ferruḥ daḥı gerçek şanup muntazır oldu. (9) Rûz u şeb bu üç dil-âver ‘ayş u ‘işrete meşgûl oldu. ‘Ād’uñ vezîri el altından (10) vâfir dil-âverler ve iş görmiş bir niçe serverler cem‘ eyleyüp bir gice bunlaruñ katline tedbîr eylediler. (11) Ferruḥ teḳzâ ve isti‘câl eyledükçe “Bir pâdişâh kıızıdur, nice tedbîr ü cihâz muḥtâcdur.” diyü ‘avḳ (12) eyleyüp şûret-i ḥaḳda gösterirler-idi. Ferruḥ daḥı râst şanup şabr iderdi. Bu ḥâl üzre (13) birkaç gün daḥı giderdi. Bir gice ‘Ād kızını bir niçe yarar sipâhîlere koşup birkaç ḥâdimler ile (14) bir şarp ḥisârı var idi aña gönderdi. Nişfü’l-leylde bu ḥabere bir merd-i zarîf vâkîf (15) olup Ferruḥ-ı dil-âverüñ ḳapusın ḳaçup “Ferruḥ’a bir gizlü sözüüm var.” diyüp bulışmağa iḳdâm (16) itdi. Ferruḥ icâzet virüp içerü ḳoydılar. Ḳışşayı tafşîl üzre ḥaber virdi. Ferruḥ’dan (17) iḥsân u müjde recâ kıldı. Ferruḥ ve Hümân vâfir iḥsân eyleyüp isti‘câl üzre atlanup (18) Ferruḥ ve Mehlâ ve Hümân kıız ile giden ‘asker ardınca şitâbân olup ol ḥaber vireni ḳulağuz (19) ḳılıp vaḳt-i seḫerde ardlarından yetişüp ol ḳavme ḳılıç ḳoydılar. Ḳurt ḳoyuna girer gibi ol [95b] üç dil-âver kızuñ yanında olan ‘askeri tār ü mâr ve zîr ü zeber eyleyüp kıızı aldılar. Hümân’uñ (2) diyârı tarafına müteveccih olup ‘ale’l-fevr iskeleye inüp bir ḥâzır gemi bulup içine oldılar. Yelken (3) açup giderken bir düşmen gemisine rast gelüp çatdılar, bi-tereddüd alup ḳabz itdiler. (4) Ferruḥ,

¹³¹ “şimden soñra” yazılıp üzeri çizilmiştir.

Hümân-ı hümâyûn-fere eyitdi: “Ey server, şimden şoñra münâsibdür ki biz Mehlâ ile bu gemiye (5) girüp sen bânû ile tenhâ qalup kendü gemiñüzde huzûr idesiz.” didi. Hümân ibrâm (6) idüp “Ey şâh-ı cihân, luğ eyle; birbirimizden ayrılmayalım.” diye gördi. Müyesser olmayup (7) Ferruğ “Gerü bir semte giderüz, luğ eyle; sen huzûr u râhat üzre ol, biz saña şıqlet virmeyelüm. El-ğamdü li’llâh (8) ne zarûret cümlemüz bir yirde olmağ iktizâ ider, nesne yoğ gemi mükerrer olıcağ ğod zarûret mündefîdür.” (9) diyüp Hümân’ı kız ile koyup kendüsi Mehlâ ile alduqları gemiye bindiler. Qoşa qoşa gidüp (10) ‘ayş u nüş iderek yidi gün yidi gice¹³² gitdiler. Muvâfiğ rüzgâr ile (11) Hümân’uñ tağtgâhına toğrı dümen tutup qat’-ı menzil ve tayy-ı mesâfe kıldılar. Sekizinci¹³³ (12) gün rüzgâr muğâlif olup ‘azîm furtına oldu. Hümân-ile Ferruğ’uñ gemilerini birer cânibe atup (13) bir gice Ferruğ hemân gemisini yavı kıldı. Şi‘r:

İkisin iki yaña atdı anuñ

Melûl oldu içi yandı (14) Hümân’uñ

Şeh ü Mehlâ giderlerdi perişân

Ki sâkin oldu yine Bağr-i ‘Ummân

Şabâha dek bîm-i ğarğ (15) ve ğavf-ı helâk çeküp şabâha qarşu ‘avn-i Ğağğ’la rüzgâr sâkin oldu. Ferruğ’uñ gemisi bir kenâra (16) çıkup varğadan ğalâş oldılar. Ol mağalde qarşudan bir şeh-i mu‘azzam görindi ammâ içinde (17) qat’â şenlikden eşer yoğ. Ferruğ ile Mehlâ taşra çıkup müte‘accib oldılar. “Eyâ bu sevâd-ı a‘zam (18) ve şeh-i mu‘azzamuñ böyle ğarâb u yebâb olmasına sebeb ne ola?” diyü mütefekkir oldılar. Eğrâf u eknâfa (19) nazâr kıılırken bir rustâyî belürdi, çağırup ğaber şordılar. Ol köylü bunlara eyitdi: “Bu şehre [96a] Bezm dirler. Pâdişâhınuñ adı Sencer’dür. Bu şehr ğavâlisinde bir yavuz arslan düriyüp (2) niçe zamân yollar kesüp

¹³² “qoşa qoşa” yazılıp üzeri çizilmiştir.

¹³³ “gün” satır sonuna yazılmış ve üzeri çizilerek satır başında tekrar yazılmıştır.

Şâh Sencer ‘asker ile varup katline zafer bulmayup âhir bir nev-cüvân (3) oğlın kapup ve ‘askerinden niçe dil-âverler yırtup ‘asker-i Sencer tağılup Sencer dağı oğlı (4) firâkıdan bu şehri terk eyleyüp bir iki günlük mesâfe-i ba‘idede bir şehir bünyâdın urmuş, şehir halkını anda sürmüş, (5) bu¹³⁴ şehri harâb kılmışdur.” didi. Şeh-zâde Ferruḥ “Ey merd-i şâdık, (6) hâlâ ol arslan sağ mıdur ve kanķı mişezârı mesken kılmışdur?” diyü şordı. Ol (7) kimesne eyitdi ki: “Şağdur ve meskeni bu maḥalle katı karîbdür ammâ aña kimler varabilür, gâyetde (8) mehîbdür.” diyü cevâb virdi.

Ferruḥ Arslan Ḥaberin İşidüp Katline (9) ‘Azm İtdügidür:

Ferruḥ-ı dil-âver bu ḥaberi istimâ‘ idicek gâyet müte‘accib ü mütefekkir olup (10) Mehlâ-yı dil-âvere eyitdi: “Ey dil-âver, bu rustâyî ne ‘aceb söz söyler. Bir cânver nedür ki (11) Sencer gibi bir pâdişâhı ‘âciz koyup bir böyle şehri terk eyleyüp gideler. Benüm kalbümünden (12) buña bir kerre varmaķ geçer.” diyüp Mehlâ ile meşveret kıldı. **Şi‘r:**

Didi Mehlâ işi fâtir (13) kılırsın

Belâ gâ’ib iken hâzır kılırsın

Ne lâzım bu işe gönül virürsin

Ḳazâya (14) şıgınuḡ karşı varursın

Çü yatar göresin ılanı ḡo var

Başup kıyruğını (15) uyarma zinhâr

Şekâvet kapusın yapmaķ gerekdür

Ḳazâdan kaçuban şapmaķ gerekdür

(16) Ne miḡdâr ola bir âdemde kuvvet

¹³⁴ Satır başına “ehl-i Bezm’i anda çağırup” yazılıp üzeri çizilmiştir.

Ki bula bir kağan arslana fırsat

Aña tenhā varanuñ (17) uşşı yoqdur

Ziyān ider özine aşşı yoqdur

Ferruḡ ‘inād u iḡdām idüp “Ey birāder, hele (18) bir kerre varalum görelüm, lāzım gelürse dönelüm.” didi. Mehlā men‘ idegördi. “Eger sen ḡavf (19) iderseñ sen burada tur, ben varup göreyin.” diyücek Mehlā ḡayret ü ḡazaba gelüp “İy [96b] Şeh-zāde, ben seni şaḡınurın çüñki varursın eş gidelüm. Yoldaşına muvāfaḡat itmeyen lekedür.” diyüp (2) Ferruḡ’a muṡāva‘at itdi. Ol rustāyī kimesneyi ḡulaḡuz eyleyüp arslanuñ olduḡı yire vardılar. (3) Rustāyī bir yirde turup bir yüksek ḡaya başına çıḡup turdı. “Ben bu maḡalden tecāvüz itmezin.” (4) diyüp “Arslan şu mişededür.” diyüp gösterdi.

[Ferruḡ arslan öldürdüḡi yazılır, ḡikāyet iz‘ān olunur, bir ḡoşça taşvīr olma.]¹³⁵

[97a] Ferruḡ, Mehlā ile birez ilerü vardılar. Ferruḡ bir na‘ra urdı. Ferruḡ’uñ na‘rasından ol taḡ yanḡulanup (2) ol mişenüñ cānverleri ürküp birbirine girdi. Arslan daḡı bu şadāyı ḡuş idüp (3) künāmından çıḡup eṡrāfına heybet ile naḡar şaldı. ḡarşusunda iki atlıyı göricek añrayup (4) üzerlerine şaldı. Ferruḡ arslanuñ geldüḡin görüp Mehlā’ya “Ey birāder, sen bu maḡalde tur!” diyüp (5) gitdi. At ḡalkıdup kiş ü ḡırbanından bir oḡ çıkarup gezledi. Ol şīr-i demānuñ şaḡ (6) gözin gözleyüp ḡuşād virdi. Arslanı gözinden urup arslan zaḡm yiyince daḡı bed-ter (7) hücum eyleyüp Ferruḡ’uñ üzerine şaldı. Ferruḡ cest deprenüp boş bögrine bir oḡ (8) daḡı urdı. Arslan ikinci zaḡmda kendün yirden yire urup ḡarekete mecāli ḡalmadı. Ferruḡ-ı (9) dil-āver ḡürz-i girān şıyrup segirdi. Başına bir ḡürz urup kelle vü maḡzını ḡurd u tār ü mār (10) eyledi. Mehlā bu hüneri görüp segirdi. Ferruḡ’uñ gözin öpüp “Ḡazā mübārek olsun! ‘Ālemi (11) bu ḡün-ḡāruñ şerrinden āsūde ḡıldıuñ. Ḥalk-ı ‘ālemi luṡf u kerem

¹³⁵ Sayfanın geri kalan kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

idüp ‘aceb çok du‘ā alduñ. (12) Zihī şecā‘ at ve zihī şalābet, qolıña kuvvet! Ben seni görmesem ‘ömrümde bir dil-āver görmiş (13) olmazdum. Dünyāda anadan ādem toğıcaq senüñ gibi toğsa. Hezār āferin ey Şāhib-kırān-ı (14) zamān ve Qahramān-ı zemīn! ‘Asruñda Rüstemler gāşiyedaruñ olursa haqqā ki lāyık.” diyüp Ferruḥ’uñ (15) ḥasb-i ḥāline muvāfiq şenālar ve medḥler oqudı. Ferruḥ daḥı ḥazḥ eyleyüp “Bu ni‘met Haqq te‘ālānuñ (16) iḥsānidur ve yārān-ı şāfā ve iḥvān-ı vefānuñ ḥüsn-i himmetidür.” diyüp Mehlā’ya nüvāzişler (17) ve dervişāne cünbişler kıluḥ tevāzu‘ lar itdi. Ol rustāyī ki Ferruḥ’a kulağuz (18) olup bir kaya başından baqardı, arslanuñ helāk olduğın görüp indi. (19) Ferruḥ’uñ rikābın öpüp du‘ā idüp “Ey şāh-ı kerem, siz şehre toğrı¹³⁶ geliṭuruñ; ben muḥaddem [97b] varup Sencer Şāh’a müjde kıluḥ in‘āmin alayın. Kişverine senüñ gibi server-i ferḥunde-fer ḳadem (2) basduğımı tebşir idüp ḳatında ḳurbet ü ‘izzet bulayın.” diyüp icāzet aldı. Bād-ı şabā gibi (3) şitābān olup bārgāh-ı Sencer’e geldi. Qāziyyeyi müjde idüp ḳudūm-ı Ferruḥ-ı ferruḥ-fāldan ḥaber (4) virdi. Birez zamān i‘timād itmeyüp ba‘dehū taşdıḳ eyleyüp rustāyī-i derdmendi ḡarḳa-i (5) baḥr-i iḥsān eyleyüp Ferruḥ-ı dil-āvere bir niçe a‘yānı ḳarşu ḳıḳdılar. Ta‘zīm-i bisyār ve tevḳir-i bī-şümār (6) ile Ferruḥ’ı getürüp Sencer’uñ miḥmān-ḥāne-i ikrāmına ḳondurdılar. İrtesi Sencer’uñ dīvānına alıgidüp (7) tevḳir-i tevḳir ile bulışdurup yir gösterdiler oturdı. Şāh Sencer’e du‘ā kıluḥ “Hemişe (8) düşmenlerüñ maḳhūr olsun.” diyüp şenā itdi. **Şi‘r:**

Felek düşmenlerüñ ber-bād kılsun

Evin (9) aḥbābuñuñ ābād kılsun

Murāduñı müyesser eylesün Haqq

Naşīb itsün zafer Feyyāz-ı (10) Muṭlaḳ

Şāh Ferruḥ du‘āsın tamām idüp yirine oturıcaḳ Şāh Sencer cemāl-i Ferruḥ’a nazar şalup (11) gördi ki bir bī-naẓir cüvān-ı rüßen-zamīrdür. Bu ḥüsn ü cemālle vaşf

¹³⁶ toğrı: mtn. طوغردی

itdükleri şecâ'at (12) ü kemâli taşavvur eyleyüp hayrân kaldı. Ol gün Şâh Sencer atlanup a'cân (13) u erkânıyla arslanuñ üzerine varup ol cânver-i bed-girdârı miyân-ı hâk ü hünde (14) zelîl ü h'âr olmuş yatur göricek inüp secde-i şükr kılup birez Ferruḥ'uñ arslana (15) urduḡı zaḥmları seyr eyleyüp bir oḡla gözin nişānlayup ba' dehū bir oḡ daḡı (16) yetişdürüp cüst ü çālāk amān virmeyüp helāk eyledügin ve bir gürz ile kellesin (17) taḡıdup henüz ölmeden zaḥmnāk iken üzerine varup iḡdāmın te'emmül idüp (18) “Şad hezār taḡsīn ü āferīn!” didiler. Şâh Sencer ol maḡalde ḡurbānlar eyleyüp ni' metler (19) bişürdi. Ḳanda aç ve muḡtāc var ise ṭoylayup nüvāziş kıldı. Ferruḥ ve Mehlā'ya [98a] ḡil'atler giydürüp envā'-ı 'izzet ü ḡürmetler itdi. İki üç gün sūr-ı sūrūr izḡār (2) eyleyüp Ferruḥ'ı hezār raḡbet ile hem- 'inān u hem-rikāb kılup sarāyına aldı gitdi. İltifāt-ı (3) bisyār ile kām-bīn ü kām-yāb eyleyüp **Beyt:**

Didi kimsin eyā pākīze gevher

Yüzüñ (4) güldür sözüñ şehd ile şekker

' Aceb ne şüret ü şeh-siret el-ḡaḡḡ

Saña dirsem revā (5) şeh-zāde muṭlaḡ

Nedür aşluñ eyit ṭoḡrusın ey yār

Yirinde rāz açmayan olur zār

Şâh Sencer, (6) Ferruḥ'a bu gūne iltifātlar eyleyüp ḡaseb ü nesebin şorup “Gel seyāḡati terk eyleyüp (7) benümle iḡāmet eyle.” diyü vāfir yalvardı. Ferruḥ rāz-ı nihānın 'ayān itmeyüp “Ben bir (8) bāzergān idüm, mālumu ḡāret eyleyüp sevdā-yı ticāretde ḡasārete uğradum.” (9) diyü bir ḡışsa ḡikāyet itdi ve birḡaç zamān ṭurmaḡa va' de kıldı. Şâh Sencer (10) ile birḡaç gün olup 'ayş u 'işret kıldılar. Andan şoñra vilāyet ḡaḡḡı (11) gelüp gerü Bezm şehrine göçmek murād eylediler. Şâh Sencer daḡı icāzet virüp (12) kendüsi daḡı şeh-i Bezm'de olan sarāylarına göçdi. Şehri kemā-kān ma' mūr u ābādān (13) eyleyüp şeh ḡaḡḡı kār u kesbe meşḡül oldılar. Ferruḥ ile

Mehlâ bir hûb menzile konup (14) Şâh Sencer tarafından cemî^ç mühimleri görülmüştü. Ekser eyyâm Şâh Sencer ile bezm-i şafâ (15) encâm kırup muşâhabet iderler idi.

Ferruḡ, Ḥurrem'i Zindānda Görüp Ḥalâş (16) Eyledügidür:

Bir gün Şâh Ferruḡ dīvân-ı Sencer Şâh'a giderken zindân öñine (17) uğradı. Meger ol gün ittifâk Ḥurrem zindân penceresine gelüp yoldan geçenlerden (18) ekmek taleb eyleyüp haber için şâh-râha bakardı, ahyânâ çağırıp feryâd (19) iderdi. Şâh Ferruḡ gelürken gözi ilişüp gördüğü gibi Ferruḡ'ı bilüp feryâd [98b] u figân itdi. Bir vech-ile nālân oldu ki Ferruḡ ḥabs-i 'inân eyleyüp at başın (2) çeküp tırdı, zindân penceresinden nālân olan derdmende nigerân olup diḡkat (3) kıldı. Şeklin muḡkem müteḡayyir bulup çendân teşḡiḡ idemedi ammâ âvâzından taḡkîk (4) “Ḥurrem'dür.” diyüp ḡatırına od düşdi. Sürüp zindân kapusına gelüp zindancıyı (5) çağırıp “Zindânîlere in'âm u taşadduḡ itmek isterin.” diyüp girdi. Zindân için (6) seyr iderek Ḥurrem'ün olduğı hücre kapusına geldi. Kapuyı açdılar. İçerü girdüğü gibi (7) Ḥurrem görüp ayağına düşdi. Birbiriyle tenhâ ağlaşurak derdleşdiler. Birbirinün (8) ser-güzeştin icmâlen diyüp Ferruḡ vedâ' eyleyüp Ḥurrem'e birez iḡsân kırup zindancıya (9) “Bu benüm akrabâmdur, muḡkem ri'âyet idesin.” diyüp gitdi. Sencer Şâh dīvânına varup (10) mu'ayyen ü maḡşuş şandelîsi üzerine geçüp oturdu ammâ ḡâyet ḡüzn (11) ü melâl izḡâr eyleyüp ziyâde inkisâr u infi'al gösterdi. Şâh Sencer, Ferruḡ'ün (12) sîmâsında âşâr-ı melâl göricek münkesirü'l-bâl olup sebab-i inkisârından (13) istifsâr idicek Ferruḡ lisân-ı fazâḡat-beyânına irḡâ-i 'inân idüp “Ey şâh-ı (14) cihân, dâr-ı dünyâda bir qarındaşum olup niçe yıldan berü ḡâ'ib olmuştı. Ḥâlâ zindânda (15) maḡbûs gördüm. Ḥâli mükedder olmuş, gül-i ruḡsârı vehâmet-i havâ-yı zindân şolmuş. (16) Anı görüp bir miḡdâr ağlaşduḡ. Ḥüzn-i melâlüm añadur. Eger bu bende-i kemînenün ḡuzûr-ı (17) pâdişâhîde zerre kadar ḡadr ü i'tibârı var ise ümidvârım ki ol derdmendün (18) şaḡîfe-i cürm ü günâhına ḡaḡt-ı 'afv u iḡsân ve kalem-i şafḡ u ḡufrân çeküp (19) ıtlâḡ u ḡalâşa emr ü fermân şâdir ola.” diyüp niyâz itdi. Kalkup pâye-i [99a] serîrin öpdü. Melik Sencer zindancıları çağırıp Ferruḡ'ün murâd eyledüğü maḡbûs kim olduḡın (2) şorup bilicek Şâh Sencer nihâyetde muḡtarib

olup “Ey dil-āver, gel kerem eyle; ol nā-merdi (3) murād eyleme. Anuñ cürmi ğāyetde ğalīzdür ammā sā’ir maḥbūsları ḥalāş eyleyüp ‘umūmen ḥātır-ı (4) ‘ātırūñ için azād ideyin. Ḥāşā ki anuñ gibi bed-baḥt-ı nā-ḥalef senūñ ḳarındaşuñ ola.” diyüp (5) muḥkem tanıdı. Ferruḥ’uñ gerü zebān-ı ibrām u ilḥāḥı pergār eyleyüp tazarru’-ı bisyār kıldı. Şāh (6) Sencer gördi ki dil-āverūñ ḥātırı nihāyetde mükedder olur, nā-çār olup ıtlākına emr (7) eyleyüp Ḥurrem’i getürdiler. Şāh Sencer’uñ elin öpüp Ferruḥ’uñ odasına gitdi. Şāh Sencer (8) ‘ār u ğayret çeküp Ḥurrem’uñ tafşıl-i ḥıyānetin Ferruḥ’a dimeyüp setr ü ihfā itdi. Ferruḥ, (9) dīvān-ı Sencer’i şavup menziline geldi. Ḥurrem’i yanına alup meclisi tenhā kılup tafşıl-i (10) ser-ğüzeştin söyleyüp Hü mā’nuñ başına gelen belā vü ḳazāları mufaşşalan dīnleyüp ‘āḳıbet-i (11) kār Feraḥ¹³⁷ şehrinde şehryār olup Ḥurrem’i kendüyi istifsāra gönderdügin işidüp (12) ḥamd-i firāvān ve şükr-i bī-pāyān eyledi ammā ḥātırına bu ma’ nā ḥalecān itdi ki “Hü mā’nuñ bu deñlü (13) varḫalarda eyā dürc-i ‘işmet ve dāmen-i ‘iffetine yad el degmemiş mi ola?” diyüp baḥr-i (14) efkāra ḫaldı. Bu ma’ nādan nükte söyleyüp imā vü işāret birle Ḥurrem’uñ nabzın ḫutdı. (15) Ḥurrem maḳşūd-ı Ferruḥ’a intikāl itdi.

Beyt:

Şehūñ fehm itdi Ḥurrem ḥātırını

Hü mā’ya oḳıdı çoḳ (16) āferīni

Didi erdür Hü mā şanma anı kız

Metā’ ın şatmadı ucuz ü yā kız

Senūñ (17) ‘aşḳuñda ol şābit-ḳademdür

Vefā ‘ilminde ‘ālemde ‘alemdür

Bütündür cevheri (18) irmedi elmās

¹³⁷ Feraḥ: mtn. فرخ

Virür baş kimseden hîç minnet almas

Muķārin olmadı lâ‘ line bir dūr

(19) Felek mihri vü anuñ mihri birdür

‘ Aķıķı dānedür bulmadı rişte

Muķī‘ olmadı şeytāna firişte [99b]

Gümüşden ķal‘ asınuñ bābı maķfūl

Ĥarāmīler ĥaremden dūr u ma‘ zūl

Ĥimāyet eyledi dürrini sāhil

(2) Ki ĥakkāk olmadı hîç aña ‘ āmil

Ĥurrem bunuñ emşāli ‘ ibārāt u iş‘ār ile Ferruĥ’uñ ĥātırāsın def‘ (3) idüp Hümā-yı semen-sīmānuñ ģonce-i nev-ĥız gibi henüz nā-şüküfte ve dürr-i girān-māye vuşlatı gevher-i (4) kān gibi elān nā-süfte olup ol ģenc-i nihāna yad el degmiş ve ol ser-çeşme-i cān ve menba‘-ı āb-ı (5) ĥayvāndan kimesne ķanmış degül idüğün i‘lām idicek Ferruĥ-ı nev-cüvān mesrūr u şād-kām (6) olup Ĥurrem’uñ aĝzın öpdü, der-āĝuş idüp ķocdı. “Ey yār-ı cān, baña bu ĥaberdan (7) ĥayāt-ı cāvidān iĥsān eyledüñ. Hümā’nuñ zāĝlar ile ķonuşması derd ü ģamı ve ol ģoncenüñ aĝyār-ı (8) ĥār ile hem-dem olup alışması vehm ü hemmi beni derdnāk itmişdi. Bi-ĥamdi’llāhi te‘ālā vehmümüz zā’ıl (9) oldı. Hümā’yı umduĝum gibi şāh-bāz-ı evc-i istiĝnā buldum.” diyüp **Beyt:**

Peyām-ı ĥayrdan şād (10) oldı Ferruĥ

Belā bendinden āzād oldı Ferruĥ

İçüp ‘ aşķ-ı Hümā’ya dost-kānī

Yine yād itdi (11) bülbül ĝülistānı

Ol şeb ‘ayş u nüş eyleyüp Ferruḥ’a ‘aşḡ ḡālib ve cān-ı nā-tüvānın kemend-i (12) şevḡ cāzib oldı. Şabāḥa dek muşāḡabeti Hümā olup zıkr ü fikri Hümā mülākātına (13) tedbīr idi. Mehlā ile Ḥurrem’e eyitdi: “Ey yār-ı ḡam-güsārlarum, şimden şoñra bize bunda bir laḡza (14) ḡarār u ārām ḡarāmdur. Hemān yarın destūr dileyüp gitmek ve ölmezden bir dem ol (15) Hümā ḡidmetine yetmek ve sāye-i saādetinde maḡām itmek gerekdür.” diyüp irtesi **Beyt:**

Didi Mehlā’ya (16) Ferruḡ eyle himmet

Bize Sencer’den iste var icāzet

Eyit iḡsānıñı gördük firāvān

(17) Yidük ni‘ metleriñ bi-ḡadd ü pāyān

Velī māder peder derd-i derūnum

Yaḡup aḡıtdı eşk-i (18) lāle-gūnum

İcāzet virsün ol kān-ı mürüvvet

Ḳāvuşsun ḡasretine yine ḡasret

Mehlā (19) ‘ale’s-seḡer ḡuzūr-ı Sencer’e yetüp ‘arz-ı ḡāl idüp maḡşūd-ı Ferruḡ’ı edā idicek Sencer Şāḡ çok [100a] men‘ idüp “Cem‘-i murādātın göreyim, beni ḡoyup gitmesün. Me’mūlinden ziyāde ri‘āyet ideyin.” diyü (2) gördi. Mehlā cevāb virüp “Ey şāḡ-ı mekārım-güster, ḡotalum ki ḡadden efzūn iḡsān eyleyüp (3) Ferruḡ’ı düstūr-ı mūkerrem ḡılmışsın. Vaḡanında olan pīr ü pīre-zen vālid vālidesin neylersin? (4) Niḡe yıldur Ferruḡ ḡurbet ḡeker. Anlar ölmeden biricik görmege cezbe-i ta‘alluḡ ve ḡullāb-ı muḡabbet ḡeker. Ḥüsn-i (5) icāzet erzānī buyur. Varup şıla eyleyüp yine naşīb olursa pāye-i serīrūñe yüz sürsün.” (6) didi. Sencer, Mehlā’nuñ sözin ma‘ḡūl görüp icāzet virdi ammā “Birḡaç ḡün merāsım-i ziyāfet (7) ve levāzım-ı ri‘āyet yirin bulsun.” diyüp Ferruḡ ve Mehlā ve Ḥurrem’i seyr ü ziyāfete alıḡıdüp Ferruḡ (8) daḡı mūhimmāt-ı seferi görmege başladı. Ḥurrem gördi

ki Ferruḥ gitmege pür-şevk olup aşlen ğayrıda (9) olan belā-yı ‘aşqdan bī-ḥaber hemān kendü ‘aşk u muḥabbeti sevdāsına düşmiş, Ḥurrem ğamın şormayup (10) dünyāyı unutmuş, zıkr ü fikrini hemān Hümā’ya kaşr u ḥaşr itmiş. Kendüsi Ferruḥ yolında bu (11) deñlü belālar çeküp başın ortaya koyup niçe ğam-ġüsārlıklar itmiş-iken Ferruḥ bir kerre (12) ğam-ḥ’ārlik itmeyüp ‘acele üzre gitmek istediğine muḥkem müte’ellim olup bī-vefālik nisbetin (13) kılp bir ğün bu fikr ü elem ile deryā-yı ğama talup mütefekkir oldu. Ferruḥ, cemāl-i Ḥurrem’de (14) āşār-ı ğam görüp “Āyā mizācunda inḥirāf mı var ola?” diyüp Ḥurrem’e bā’ iş-i ḥüzn ü melālın (15) şordı. Ḥurrem “Nesne yok.” diyüp derd-i derūnın ketm idicek Ferruḥ ibrām-ı küllī kılp (16) Ḥurrem’den şāfī cevāba¹³⁸ muntazır oldu. Ḥurrem eyitdi: “Ey şāh-ı cihān, ḥüzn ü melālüm budur ki ḥāzretüñe nazār (17) itdükçe dā’im tedbīr-i seferde görüp bī-çāreler ğamıyla kaṭ’ā taḳayyüd görmem ve derdmendler (18) ḥālne sen şāh-ı keremi mihrbān bulmam. Cümleden bu derdmend-i bī-çāre ve Ḥurrem-i āvārenüñ ḥāliyle bir kerre (19) taḳayyüd itdün mi?” diyücek Ferruḥ nihāyetde maḥcüb olup “Billāhi ey birāder, bilmedüm. Derd-i ‘aşkla [100b] ğaflet ü nisyān vāki’ olmuş. Ḳuşūrum ‘afv eyle.” diyüp Ḥurrem’ün aḥvālin tekrār şorup (2) ešnā-yi kelāmında muḥkem vurgun olduğın bilüp ğāyetde Ḥurrem’e acıdı. “Ḥālā Sencer Şāh’uñ (3) kıızı Dil-ġüşā Bānū sağ mıdur ve ḳandadır?” diyüp tefakḳud eyledi. Ḥurrem kışşayı ḥikāyet (4) idüp “Fülān maḥalde vāki’ tağ eteginde bir mağārede maḥbūsdur. Ben her ğün ḥaberin (5) alurın. Sağdur ammā ‘aceb müşkil derde giriftārdur. Ġāruñ havāsı vaḥīm kendi mānend-i caḥīm bir teng (6) ü tar yir olmağın Dil-ġüşā Bānū zār u nizār olmuş ve mūy-miyānı gibi bir kıla dönmişdür. (7) Benüm daḥı ol derdden yiyüp içdügüm nā-ḥoş-ġüvārdur.” diyüp zār zār Dil-ġüşā ğamından (8) aġladı, nār-ı ‘aşk u miḥnet birle yüregın dāġladı. Ferruḥ eyitdi: “Ey birāder, sen bunı baña (9) neçün evvel dimedün? Şimdiye dek bendden ḥalāş idüp cemāl-i Dil-ġüşā birle dil-i vīrānuñı şād (10) iderdüm. Bu bābda taḳşīr senüñdür.” diyüp Ḥurrem’e vāfir i’ tizārlar itdi. “Derd-i ‘aşkı ben bilmeyincek (11) kim bilür? Zümre-i ‘uşşāka ben yār-ı ğam-ḥ’ār olmayacak daḥı kim olur? Ḥuşūşā ki sen baña ne mertebe

¹³⁸ “cevāba” sayfa kenarına yazılmıştır.

mihrbānlık (12) idüp ne ṭabaḳa ḥidmet itmīşsiñdür.” dedi. Bir mertebe nüvāziş itdi ki Ḥurrem’ün göñli ḥoş olup (13) tamām mütesellī oldı. Andan soñra Mehlā’yı çağırup müşāvere kıldı. Bunuñ üzerine ittifāḳ (14) itdiler ki gider gibi olup ol ḡāra varalar [Dil-güşā’yı bendden ḳurtaralar]¹³⁹. Bunuñ üzerine ḳarār eyleyüp Şāh Sencer ve (15) a‘yānıyla vedā‘ eyleyüp bir rüz-ı firūzda şehirden çıkup bir menzil-i mübāreke ḳondılar. Cümle (16) a‘yān-ı şehir dönüp emr-i teşyī‘i tamām itdiler. Ḥurrem ve Ferruḥ ve Mehlā iz yuydup bir gice ol (17) maḥalden ılḡar idüp şabāḥ vaḳtinde Dil-güşā olduḡı ḡāra varup ḥāfızlarınuñ başın (18) kesüp ḥiçbirine mecāl virmeyüp dil çıkartmadılar. Dil-güşā’yı ḡārdan çıkarup bir esb-i (19) şabā-refṭāra bindürüp ‘azm-i beyābān idüp gitdiler. [101a]

[Bir ḡār içinden Ḥurrem ve Ferruḥ ve Mehlā, Dil-güşā’yı ḥalāş itdükleri taşvīr olma.]¹⁴⁰

(1) İttifāḳ bekçilerden biri maḥall-i ma‘reke de bulunmayup ḥalāş olmaḡ-la varup Şāh Sencer’e ḥaber (2) viricek Sencer ḡazaba geldi. ‘Askerine emr idüp ılḡar eyleyüp ardlarınca sürdi. Muḥkem diḳḳat [101b] eyleyüp Ḥurrem ve Ferruḥ ve Dil-güşā ve Mehlā bir maḥalle inüp bir miḳdār diñlenmek ḳaşd itmīşler idi. ‘Asker (2) gelürken görüp süvār oldılar. Bir ‘ālī ceng idüp Ferruḥ ve Mehlā cenge ṭurup Ḥurrem, Dil-güşā’ya (3) hem-pā olup Dil-güşā’yı ‘asker içinden çıkarmaḡa meşḡul oldı. Bu eṣnāda Mehlā’ya bir tīr-i (4) dil-düz ṭoḳınup teslīm-i rüḥ itdi. Ferruḥ ḡāyetde teng-dil ü munḳabız oldı. Bu ḡuşşa ile (5) Şāh Sencer’ün ‘askerine ḳurt ḳoyuna girer gibi ḳoyulup çok dil-āverlerin düşürdi. Aḥşama (6) ḳarīb idi. Gice başup Ḥurrem ve Ferruḥ, Dil-güşā ile ‘asker içinden oyulḡanup bir ḥilāf (7) semte çekdürüp ḳaçdılar. Şabāḥ olunca ḳarār itmeyüp at başın çekmediler. Ḥüsrev-i ḥāver (8) ḥink-i gerdūna süvār olup ḳulle-i ufūḳdan ser göstericek Ḥurrem ile Ferruḥ ve Dil-güşā atlarından (9) inüp bir merḡzārda bir miḳdār ḳarār eyleyüp birbirinüñ zaḥmların baḡlayup atların otardılar. (10) Ferruḥ, Mehlā’yı añup ağladı. Ḥurrem ta‘ziyet ü tesliyet virüp

¹³⁹ “Dil-güşā ... ḳurtaralar”: ibaresi sayfa kenarındadır.

¹⁴⁰ Sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

“Ol yirde yatduķça dil-āver ‘ōmrler (11) sūrsūn, şafālar gōrsūn.” diyūp sūz-ı derūnı teskīn eyledi. Andan şōnra yine (12) atlanup yidi gūn yidi gice bir taĝ iēinde gidūp sekizinci gūn bir kōye indiler. Kōy (13) hāķından bir mihmāndār kimesnenūn evine ķondılar. Kōy hāķı bunlarūn sīmāsında dil-āverlik (14) āşārın gōrūp “Ne ķişilersiz?” diyūp şordılar. “Tācirler idūk hārāmī başup vāķı‘aya uğraduķ.” (15) diyū cevāb virdiler ve Dil-gūşā’yı şorana Ferruķ “Kız¹⁴¹ ķarındaşumdur.” diyūp Hurrem’e “Dāmādumdur.” dir idi. (16) Kōy kavmi Dil-gūşā’nuñ hūsn ü cemālin gōrūp güft ü gūya başlayup birbirine medh iderler idi. (17) Bölük bölük seyre gelūp giderler idi. Ol ķaryenūn bir Za‘īm-i nāmdārı var idi. Dil-gūşā’nuñ (18) hāberin alup açmazdan seyr itdi. Biñ cānla urılup meftūn-ı mecnūnı oldu. Yārānıyla (19) meşveret idūp Dil-gūşā’yı almak tedbīrine düşūp “Evvel minnet idelūm.” diyūp Ferruķ’a ādem gönderdi. [102a] Da‘vet eyleyūp ziyāfet itdi. Eşnā-yi kelāmda Ferruķ’a şorup “Sizūnle olan kız neñüzdür, (2) toĝrısın diyūñ.” didi. Ferruķ “Hemşīremdür, bu yigide virmişündür.” diyūcek Za‘īm i‘timād itmeyūp (3) Ferruķ “Merdlere kız ü dürūĝ düşmez, i‘timād itmezseñ sen bilürsin.” maķāmında olıcaķ Za‘īm (4) eyitdi: “Sizūn kızbūñüz zāhirdür. Kızıñ sīmāsından bir hānedān-ı ‘azīm şāhibinūn nesli olması (5) zāhirdür, siz hiē degül hārāmīlersiz.” didi. Bunlar “Hāşā!”¹⁴² diyūp feryād itdiler. Za‘īm “Kışşā ma‘lūm (6) oldu, hemān baña anı diyūñ murādca māl alup kızı virūp saĝ sālīm gider misiz yoĝsa (7) esīr-i bend ü zindān olur mısınız?” didi. Bunlar bu hāli işidūp “Sen Za‘īm iseñ bu (8) mülküñ şāhibi yoķ mı, güçle alabilürseñ al.” diyūp ķalkdılar. Za‘īm dahı ādemler gönderūp “Varuñ (9) hāh u nā-hāh kızı getürūñ!” didi. Hurrem ile Ferruķ ellerine yaraĝ alup tūrdılar. Şubaşı ādemlerine (10) “Bir oluñ bu iki hārīfi baĝlayup kızı huzūruma getürūñ!” didi. Baĝlamaĝa gelenlere Ferruķ birķaç (11) kesme gönderūp yüzi üzre yıķdı. Kōy iēinde ĝavĝā ķopdı. Gōrdiler ki bu dil-āverler (12) kendülerūn didūĝi degül şubaşıya dostları naşīhat eyleyūp [“Bu böyle olmaz, bunlara hīle vū mekr gerekdür.” diyūp aracı oldılar

¹⁴¹ “kız” satırın üzerine yazılmıştır.

¹⁴² hāşā: mtn. خاشا

ğavğâyı tebseyleyüp]¹⁴³ köyüñ kethüdâları şulhçı olup (13) Ferruḥ ve Ḥurrem ile Za‘îm’i barışdurdılar. Za‘îm i‘tizâr eyleyüp “Müfsid sözine uydum, iḥsân idüp (14) ‘afv idüñ. Pâdişâhumuz kıatı ‘âdil şâhdur. Bu kışşadan ḥaberdâr olmasun.” diyüp bî-hadd iltiyâmlar (15) itdi. Ḥurrem ile Ferruḥ’ı tamâm inandurdı. Bir iki gün bunuñ üzerine kıarâr eyleyüp Za‘îm’üñ bir laṭîf (16) bâğı var idi. Ferruḥ ile Ḥurrem’i bâğına çağırıp şoḥbet-i ḥâşş tertîb itdi. Ta‘âm yendükden soñra (17) bezm kıurup Ḥurrem ile Ferruḥ’a şarâb teklîf itdi. Ferruḥ ile Ḥurrem imtinâ‘ idegördiler, müfîd olmayup (18) şol-kadar mülâyemetler itdi ki aldanup i‘timâd itdiler. Taḳdîrde olacaḳ var idi, perde-i ğaflet (19) gözlerin örtüp “Bir iki kıadeḥ ile ne olur?” diyüp nûş itdiler. Meger ol mel‘ûn şarâba dârû-yı [102b] hûş-ber¹⁴⁴ kıatmışdı. İçdükleri gibi az zamân geçmeden başları döndi. **Bejt:**

Elinden aldı içdi (2) bir ayağı

Başı çigzindi süst oldı ayağı

Bu dârû şeyle kııldı bunları mest

Ki ne baş deprenü (3) bildi ne ḥod dest

Ḥurrem ile Ferruḥ neye uğraduğın bildiler. Birbirine bakup “Neyleyelüm?” dirken düşüp (4) kıaldılar. Za‘îm-i le‘îm bunlaruñ düşmesin ğanîmet bilüp muḥkem bende çeküp Dil-ğüşâ’yı olduğı (5) yirden getirüp zabt itdi. Ḥurrem ile Ferruḥ’ı kıaşd itdi ki kıatl eyleye. Muşâhiblerinden birisi (6) naşîḥat idüp “Bunları böyle öldürme, düşmenüñ çoḳdur, câ’iz ki Pâdişâḥ kıulağına gire. Lâyık (7) olan budur ki bunları ‘Ḥarâmîlerdür kııtdum.’ diyüp alıgidesin. Köy ḥalkından bir niçe kimesneler (8) dağı köyde ceng itdüklerin söyleyüp saña muvâfaḳat ideler. Şâḥ siyâsetin emr eyleye, emr-i (9) pâdişâḥî ile öldüresin. Ḥâr-ı ağıyâr ortalıktan bî-keder ü bî-ğubâr gidüp ol ğonce-i nev-reste (10) gül gibi saña kıalup bî-bâk dâmen-i vaşlına dest-res bulasın,

¹⁴³ “Bu böyle ... tebseyleyüp” ibaresi sayfa kenarına yazılmıştır.

¹⁴⁴ hûş-ber: mtn. هشير

gölşen-i vaşla girüp bülbül (11) olasn.” didi. Za‘îm bu kelâmı işidüp gâyet begendi. Ol kâltabân perde-i taqdirde nihân (12) olan eşkâlden gâfil idi. Kendüyi tamâm murâda vâşıl añlayup fi’l-hâl emr itdi. Ferruh ile Hurrem’i (13) bir ata yükledüp Dilgüşâ’nuñ üzerine yarar bekçiler koyup gitdi. Ol kişverüñ tahtgâhı olan (14) şeh, Za‘îm’uñ karyesine bir günlük yol idi. Meger ol memleketüñ¹⁴⁵ şâh-ı ma‘delet-nişânı Hümân-ı Hümâyün- (15) sân idi. Ol Za‘îm-i le’îm köy halkından kendüye tâbi‘ çok kimesne alup şehre vardılar. (16) Hümân Şâh’uñ dîvânına girüp “Ey Şâh-ı cihân, dünki gün karyemüzi harâmîler başup niçemüz kırup (17) ‘azîm ceng ü peygâr eyleyüp âhir devlet-i pâdişâhîde nuşret bizüm olmağla bakıyyetü’s-süyûf olanları (18) firâr eyleyüp iki dil-âverin giriftâr itdük. Şubaşı kulları ‘azîm dil-âverlük itmişdür.” diyüp harâmîlerüñ (19) ber-dâr olmasın recâ itdiler. Şâh Hümân bu kelâmı işidüp gâyetde gâzbân oldı: “Tahtum civârında [103a] ne zehre ile bu şenâ‘ati itdiler ola!” diyüp Hümân hemân emr itdi ki ol iki tutilan müfsid-i bed- (2) girdâr siyâset olunup ber-dâr ola. Girü köylülerüñ dil-âverligin medhlerinden görmek murâd eyleyüp (3) hem-kalb-i şafvet-intimâsına bu ma‘nâ lâyiğ oldı ki “De‘b-i mu‘tâdum üzre siyâsetin fermân itdügüm (4) nâ-be-kârları biricik göreyim. Gerçi vücûh-ı şettâ ile katle istiḥkâklarında şüphe kalmayup tevâtür-i aḥbâr (5) ile fesâdları âşikâr oldı lâkin kâ‘idemüz bozılmasun diyü biricik şorayım.” diyüp Ferruh ile (6) Hurrem’i meydân-ı siyâsete alıgitmişler iken Hümân Şâh “Ol harâmîleri ben de biricik göreyin.” diyücek çâvışlar (7) püyân u devân olup yügrüşdiler, cellâdlara yetişüp “Harâmîleri Pâdişâh ister.” diyü dîvân-ı (8) pâdişâhîye getürdiler. Za‘îm-i le’îme haber irişüp “Harâmîleri ser-i dârdan döndürdiler.” diyücek ber-müceb-i fehvâ-yı (9) الحائین خائف¹⁴⁶ ‘aqlı başından gidüp ardlarınca dîvâna geldi. Cellâdlar Ferruh ile Hurrem’i Hümân Şâh (10) öñine alıgidicek Ferruh, Hümân’ı ve Hümân Şâh Ferruh’ı gördüğü gibi bilüp Ferruh, Hümân’ı göricek giryân (11) oldı. “Ey şâh-ı cihân, vilâyetüñde bize böyle zulm olmağ revâ mıdur?” diyücek Hümân bi-iḥtiyâr olup (12)

¹⁴⁵ memlelet: mtn. مملكت

¹⁴⁶ *El-hâ’inü ḥâ’ifün*: “Hain korkak olur.” anlamına gelen bir mesel.

tahtından inüp karşı varup Ferruḥ'ı öpdü kocu. “Hāy zālimler, baña ne ‘aceb iş itdüre (13) yazdılar!” diyüp te’emmül ü te’ennisine şükr itdi. Buyurdu fāḥir ḥil’ atler ile Ferruḥ'ı giydürüp Ferruḥ (14) Şāḥ'ı yanına aldı. “Köy za‘îmi olan kāfiri tiz bulun!” diyüp ğazab itdi. Fevrî bulup (15) boğazına zencîr urdılar. Hümân Şāḥ’uñ bu vaz’-ı bü’l-‘acebinden ehl-i dīvân ḥayrân olup (16) ‘âkıbet-i kâra muntazır oldılar. Hümân fetḥ-i kelâm idüp vüzerâsına eyitdi: “Benüm ḥayâtuma sebep olan (17) Ferruḥ Şāḥ ki size ḥikâyet iderdüm budur. Gemiye binüp gelürken ayrılmış-idük. Kandalığın (18) bilmezdim. Bi-ḥamdi’llâhi te‘âlâ didâr ile müşerref olmak naşîb oldu.” diyüp Şāḥ Ferruḥ'ı ta‘rif itdi. (19) Vüzerâsı Hümân Şāḥ’dan Şāḥ Ferruḥ vaşfın kat kat istimâ‘ itmişler idi. “Şafâ geldün [103b] ey şāḥib-kırân.” diyüp cümlesi kalkıp elin öpdiler ve Pâdişāhlarına ḥüsn-i te’emmül ü te’ennisine (2) taḥsîn idüp “Yaramaz mübâşirler sevkiyle elünden ḥaṭâ çıkayazdı, hele bi-ḥamdi’llâhi muvaffak oldıñuz.” (3) didiler. Andan soñra Za‘îm ile Ferruḥ mâcerâsın söyledüp engüşt-i ḥayreti der-dehân kırup (4) ḥâzır olanlar Za‘îm’uñ kanına aş yirüp siyâsetine müterakkıb u nigerân oldılar. Hümân Şāḥ emr (5) itdi. Köy ḥalkından yalan şehâdete gelüp Ferruḥ ile Ḥurrem’i “Ḥarâmîdür.” diyenleruñ birkaç eşirâsıyla (6) Za‘îm-i le’ime siyâset eyleyüp Za‘îm’i eşedd-i ‘azâb ile katl itdiler. Hümân Şāḥ emr itdi. ‘Ale’l-fevr (7) Dil-güşâ’yı getürdüp Ḥurrem-i hünervere teslîm itdiler. Ḥurrem’i Ferruḥ, Hümân’a ta‘rif idüp “Benüm qarındaş (8) u yoldaşum olup ğurbetlerde münis ü hem-demüm olan Ḥurrem ki Şāḥ’a zıkr iderdüm budur.” diyüp (9) Ḥurrem, Hümân’uñ elin öpüp ḥuzûrında mu‘azzez ü muḥterem oldu. Hümân, Ferruḥ'ı tahtına çıkarup ol gün (10) ikrâm-ı tamm itdi. Aḥşam olıcağ daḥı envâ‘-ı i‘zâz u in‘âm eyleyüp meclis-i ḥâşş tertîb itdi. (11) ‘Ays u ‘işret eyleyüp eşnâ-yi muşâḥabetde tahtını Ferruḥ’a teklîf eyleyüp “Ey şāḥ-ı cihân, kerem eyle. (12) Sen şimden-gerü şāḥ-ı cihân, ben saña bende-i fermân olayın.” diyüp ibrâm-ı tamm itdi. “Üzerimde olan (13) ḥuḳûḳ-ı ni‘metüñüñ cezâsı budur ki ben ölince yanuñda ḥidmetkâr olam.” didi. Ferruḥ, Hümân Şāḥ’uñ inşâf-ı (14) mürüvvetine taḥsîn ü sâbâş idüp eyitdi ki: “Ey dil-âver, müstedâm-ı ‘ömr ol. Sen saña düşen luḫf (15) u keremi eyledün ammâ benüm ‘özrüm ma‘lûm-ı ḥâzretüñdür. Bir bu ki ma‘şûkam fırḳati ve bir bu ki babam

Nu‘mān Şāh (16) ḥasreti benüm bu iki derd ü miḥnet bir yirde qarāruma tāqatümi қомиşdur ammā қалмақ мүмkin olsa şāh-ı (17) kişver olmaқ lāzım degül. Yine sen şāh ve ben vezīr olmaқ üzre senüñle қалurdum. Göñlümde senüñ ḥürmet (18) ü muḥabbetüñ ḥaққā ki қатı muḥkemdür.” diyüp vāfir şenā eyleyüp “Hemān bize iḥsānuñ var ise bir dem evvel izn ü (19) icāzet virüp ḥüsn-i himmetüñi refīk ve du‘ā-yı ḥayruñı bedreқа-i ṭarīk eyle.” diyüp gitmek ‘azīmetini Hümān Şāh’a [104a] ifāde eyledi. Hümān Şāh bir mertebe daḥı luṭf idüp “Çünki ey şāh-ı cihānum, gidersen ben saña (2) yoldaş olayın.” diyüp terk-i tāc u taḥta қаşd eyledi. Ferruḥ münāsib görmeyüp “Hiç (3) мүмkin midür ki şāhlar bizüm gibi seyyāhlara uyup terk-i ḥānümān u kişver қилalar.” didi. Ol gice (4) meclis ṭaḡılup irtesi Hümān Şāh, Ferruḥ ile Ḥurrem’i ziyāfet eyleyüp ḥarem-i muḥteremi ṭarafı Dil-güşā (5) Bānū’yı ziyāfet қилup envā‘-ı i‘zāz u ikrāmлар қıldılar. Birқаç gün olup bir gün icāzet (6) ṭaleb itdiler. Hümān Şāh bir niçe қаṭār deve ve birқаç қаṭār қатır iḥzār eyleyüp emti‘a vü (7) aқmişeden murādca māl virüp Rüm ḥarācı degerince cevherler iḥsān eyleyüp niçe қullar (8) ḥidmetkār virüp Dil-güşā Bānū’ya daḥı birқаç perestār ve niçe fāḥir қumāşlar ḥil‘atler (9) giydürüp birқаç dizi dürr-i şemīn in‘ām қилup Ḥurrem’e daḥı murādca ri‘āyet ü iḥsān eyleyüp (10) bunları bir ‘azīm kārbān eyleyüp teşyi‘ itdi. Ḥīn-i vedā‘da Ferruḥ’a naşīḥat eyleyüp “Yoluñuz (11) üzerinde Ṭūs dirler bir pādīşāh-ı zālīm vardur. Anuñ memleketinden ḥazer üzre güzer (12) eyleyüp erkenden göçüp erkenden қонуñ ve bi’l-cümle nihāyetde iḥtiyāt idüñ.” diyüp (13) bunları işmarlayup taḥtına döndi.

Ferruḥ ile Ḥurrem, Hümān’ı Vedā‘ İtdükden Şoñra (14) Şāh Ṭūs Ḥabsine Düşdüklerin Beyān İder:

Ferruḥ ile Ḥurrem, Hümān Şāh’ı tevdi‘ eyleyüp (15) iḥsān eylediği ḥayl ü ḥaşem ile ‘azm-i rāh idüp gitdiler. Sekiz gün yürüyüp Ṭūs’uñ ser-ḥaddine (16) irişdiler. Meger Ṭūs ser-ḥadd beklemeye bir ḥünī vü zālīm serheng қомиşdı. Bir miқdār ‘asker (17) ile ol maḥalli bekleyüp yad yaḡı gelmesinden ḥimāyet ü ḥırāset¹⁴⁷

¹⁴⁷ “ḥırāset” sayfa kenarında daha okunaklı bir şekilde yazılmıştır.

iderdi. Bir gün Ferruḥ'ıñ (18) ālāyını görüp gözcileri serhenge ḥaber eyleyüp “Memlekete bir miḳdār ‘asker geliyor.” (19) diyüp karşı varmağa taḥrīk eyleyüp ba‘zılar “Bu gelen düşmen ‘askerine benzemez, [104b] tācir kısmına benzer.” diyüp bir ādem gönderüp ḥaḳīḳat-i ḥāle muṭṭali‘ olmak ḳaşd eylediler. Varan (2) ādem “Bu gelen ḳavmüñ ser-dārı iki cüvān ancak bāzergānlardur.” didiler. “Ammā yanlarında bir maḥbūbe ḳız var, (3) ḥüsn ü cemāli görülmüş degül ve metā‘ u ḳumāşları ḡāyet çok olmak fehm olunur.” didiler. Serheng (4) ḳız ḥaberin işidüp bunlara şarḳındı itmege niyyet eyleyüp şayda çıḳmak şekliyle karşı (5) çıḳup bunları göz terāzūsına urup Ferruḥ'a mülākāt itdi: “Ne taraftan gelürsüz, ḳanda (6) gidersiz?” diyüp şordı. Bāzergān olmak üzere cevāb virdiler. Ešnā-yi muşāḥabetde (7) Dil-güşā'ya nazar şalup serhengüñ ‘aḳlı gitdi. Ḳaşd itdi ki bunlara yad yaḡı olmak nāmıyla (8) ser-ḥadde iken ḳılıç ḳoyup mālların alup Dil-güşā'yı ḳabza-i taşarrufına çeke, ḥān-ı vişālinden (9) temettu‘ idüp murādına ire. İ‘timād itdügi yoldaşlarıyla müşāvere ḳıldı: “Ṭūs vāḳıf olup (10) cā‘iz ki cümlemüze zarar müterettib ola. Maḳşūduñ nigār ise bunları şalıvirmeyüp Ṭūs'a alıgidelüm. (11) Bunlar Ṭūs'ıñ çengāline düşicek maḳşūduñ ḥuşūli āsān olur.” didiler. Serheng sözlerin ḳabül (12) eyleyüp Ferruḥ ile Ḥurrem'e “Ben sizi Ṭūs'a alıgiderin. Bu maḥalde sizüñ gibi gelen tüccarı alıgitemege ḳādir degülin. (13) ¹⁴⁸المأمور معذور” diyüp bunları Ṭūs'a alıgidüp muḥkem ḡamz itdi. Ṭūs daḡı ḡazabla “Ne ḳişilersiz?” (14) diyüp şordı. Ferruḥ ile Ḥurrem “Biz İşfahān'dan gelür tācirlerüz.” diyü cevāb viricek Ṭūs “Siz tācirlere (15) beñzemezsiniz.” diyüp sözlerine i‘timād itmedi. Muḥkem teftiḡ ü tefahḥuşa başlayıcak Ferruḥ ile Ḥurrem evvelki (16) sözlerinde şābit-ḳadem oldılar ammā yoldaşlarından ba‘zı aḥmak kimesneler sebep-i ḥalāş añlayup (17) “Ey Şāh, ne şorarsın? Bu serverimüz olan cüvān-baḡt daḡı sencileyin bir şāhuñ oḡlıdur. Bir şāh-zāde-i (18) ‘ālī-ḳadrdür. Birḳaç gün sevdā-yı seyāḡat itmişdi ḥālā uşanup gerü babasına gidiyor. (19) Bu zāt-ı şerīfe luṭf eyle, zecr ü ḳahr itme; şoñra peşimān olursın.” didiler. Ṭūs-ı tīre-dil bu sözi [105a] işidicek nev‘ an münfa‘il olup “Ya neçün yalan söylediñüz?”

¹⁴⁸ *El-me`mūru ma`zūrun*: “Memur mazurdur.” anlamına gelen bir mesel.

diyüp Ferruḥ'a 'itāb itdi. “Ey nev-cüvān, (2) ‘ālemi geşt ü seyāḥat itmekte sen kızb ü dürüg ve ḥīle vü ḥıyānet öğrenmişsin ancak ben saña (3) pādişāhlar ḥuzūrında yalan söylemegi göstereyin.” diyüp Ferruḥ ve Ḥurrem ve Dil-güşā’yı zindāna fermān eyleyüp (4) sâ’ir mälların girift itdi. Bunun üzerine bir iki gün geçdi. Serheng-i mel’ unuñ dīk-i tama’ ı cüş (5) u ḥurūş eyleyüp bir gice maḥfī zindāna gelüp Ḥurrem ile Ferruḥ olduḡı maḥbesi bulup bunları (6) vāfir istimālet idüp raḥm ü şefkatler gösterüp “Sizi bu zindāndan ḥalāş ideyin eger (7) bu kızı baña virürseñüz.” diyüp muḥkem ibrām u iḳdām itdi, gāḥ va’ d ve gāḥ va’ id eyledi. (8) Ferruḥ ile Ḥurrem serhenge yüz virmeyüp “Ḳazāya rızā virmişüz, her nice bilürseñ öyle eyle. Biz saña (9) kızuñ bir kılm virmezüz.” didiler. Serheng ḳaşd itdi ki kızı ḡazab eyleyüp güçle ala. Gerü (10) Ṭūs’uñ ḡazabından ḥazer eyleyüp “Bunlara bir mekr ü ḥīle eyleyüp bir ṫarıḳle Ṭūs’a öldürdeyin, (11) andan soñra alayın.” didi. “Hele birkaç gün bunlara gelüp gideyin. İḫtimāldür ki miḥnet-i zindāna (12) taḥammül idemeyüp rāzı olalar.” didi. Her gün bunları yoḳlayup mülāyim kelimāt itmege (13) meşḡul oldı. Ḳızuñ cemāline Ṭūs vāḳıf olup almasından daḡı ḡāyet ḥazer üzre idi. (14) Bu eṣnāda Ṭūs’uñ Feraḡ şehrine ki Hü mā’nuñ taḫtgāḫıdur, bir maşlaḫatı düşdi. Bir söz añlar (15) ḳāşid göndermek murād eyleyüp ol serheng-i bī-ferhenge emr-i vifādeti ve ḥidmet-i risāleti (16) teklīf itdi. Serheng muḡālefete ḳādir olmayup “Fermān Pādişāh’uñ!” diyüp emr-i Ṭūs’a muntazır (17) oldı. Maşlaḫat daḡı bu idi ki Feraḡ şehri ḫākimi olanlar dā’im Ṭūs’a muḫtāc olup yılda (18) bir miḳdār bâc u ḥarāc virürler idi. Hü mā pādişāh olaldan berü Ṭūs’a bâc virmege inḳıyād (19) itmeyüp ihmāl çalmışdı. “Ol mu’ tād olan mālı virür misin yoḡsa izḫār-ı ‘uḳūḳ u ‘ işyān mı [105b] idersin? Eger ser-fürü itmeyüp semt-i şıḳāḳa giderseñ vaḳtūñe ḥāzır ol. Bildüm bilmedüm dime.” diyüp (2) bu mazmūn üzre nāme yazup Ṭūs serhengi Hü mā’ya gönderdi. Serheng bu emr-i mu’ azzamı ta’ aḫḫüd eyleyüp (3) üzerinden ırmaḡa mecāl ḳalmadı. **Beyt:**

Didi nā-geh baña bu ne seferdür

Behişt olsa Feraḡ baña saḳardur

(4) Serheng nā-çâr olup ber-vech-i isti' cāl 'azm-i rāh-ı Feraḥ kılup gitdi. Ser-ḥadd-i memlekete vardı. (5) Meger ol pelīd 'acelesinden Hümā memleketine dāḥil olacaq maḥalle bī-vaḳt vāşıl oldı. İttifāḳ ol (6) maḥalli ḥarāmīden ve düşmenden muḥāfaza için bir niçe yaya tā'ifesi bekleyüp ḥıfz u ḥırāset ider (7) ler idi. Serheng gice ile bī-tevaḳḳuf u bī-tereddüd ol muḥāfaza olınan der-bende dāḥil olıcaḳ (8) bekçi olan yaya oḳ ve yaya binüp ḥarīf daḥı tünd ü ser-keşlik kılup ḥaḳīḳat-i ḥāle vāḳıf (9) olmadan ḫarafeynden cenge başladılar. Bir 'azīm neberd olup serhengün ādemlerinden ve muḥāfız (10) yayalardan çok kimesne öldi. Āḫir bir ḳolı ḳuvvetlusi serhenge bir kesme urup murḡ-ı cānın ḳafes-i tenden (11) āzād kıldı. Serheng öliceḳ bāḳī ḳalan ādemleri ḳaçup Ṭūs'a mācerāyı i'lām itdiler lākin (12) olmuşı üzre dimeyüp "Şāh-ı Feraḥ yol üzre ādemler ḳomış, senden gelen ādemi ḳırmaḡa tenbīḥ (13) itmiş. Nihāyetde 'işyānı ve kemāl mertebe tuḡyānı var. Ne bāc u ḫarāc almak sevdāsı bugün (14) yarın belki üzeriñe 'asker çeküp hücüm ider." diyüp Ṭūs-ı ḫalālet-me'nūsı muḥkem iḡzāb eylediler. (15) Buyurdi, 'asker cem' eyleyüp Feraḥ şehrine ḳaşd eyledügin i'lām itdi. Münādīler çağırup "Ṭūs'uñ derneḡi (16) vardur. Fülān zamāna dek sipāh-ı āhen-külāḥ bārgāh-ı Şāh-ı 'ālem-penāha cem' olsun." didiler.

(17) Hümā, Ṭūs'a Nāme Gönderüp Hengām'ı Ḳāşid Ta'yin İtdügidür:

Bu ḫaber 'āleme şāyi' olıcaḳ (18) cāsūslar gelüp Hümā-yı 'adālet-intimāya Ṭūs'uñ aḫvālin tafşıl üzre ḫaber virdiler. "Bī-ḥadd 'asker cem' (19) idüp üzeriñe geliyor, ḡāfil olma." didiler. Hümā bu ḫaberi işidüp dil-teng oldı. Muḳaddemā [106a] daḥı ser-ḥadde bilmeyüp müstaḫfızlar serhengi öldürdüklerin işidüp bī-ḫuzūr olmuşdı. (2) Bu vaz'-ı nā-ma' ḳülün 'āḳıbet-i vaḫīmesinden ḫavf üzre idi. Erkān-ı devletin cem' eyleyüp (3) meşveret kıldı, re'yi nāme yazup i'tizār itmeḡe müncerr olıcaḳ buyurdi. 'İbārāt-ı nerm ü şīrīn (4) ve isti'ārāt-ı ḫüb u rengin ile bir nāme-i ḫüb ve mektüb-ı belāḡat-maşḫüb yazdılar. Debīrān-ı (5) belāḡat-nişān ve mutarassilān-ı cevāhir-feşānı ol dürc-i faşāḫate çok dürr-i girān-māye-i nuş u ḫikmet (6) derc ve Ṭūs'uñ zamīr-i ḳasvet-pezirine te'sīr idecek ḫurüb-ı emşāl ve nikāt-ı ḫikem-iştımālden (7) çok söz yazup ḫayli şan'at ḫarc itdiler. ḫulāşa mazmün-ı nāme bu idi

ki: “Bundan aḡdem (8) vāḡi‘ olan ḡatl-i serheng ḡaṡd ile olmayup ḡaṡaya maḡrūn olmuṡdur. Andan daḡı bizūm ḡaberimūz (9) yoḡdur ve mu‘tād olan bāc u ḡarāc te’ḡiri ise ile’l-ān tedārike vūs‘at olmaduḡından (10) nāṡi olup muḡtezā-yı ‘uḡūḡ u ‘inād degūl idi. Ol bābda eger cūrm ü ḡaṡamuz var ise daḡı (11) ‘avf buyurilup mercūdur ki mülkūmuz üzerine ‘asker çekmekden ferāḡat idesiz. Tā ki mābeynde bī-cūrm (12) ü ḡünāḡ sefk-i dimā vū ḡatl-i ‘ibād olup memālik ḡarāb u tebāḡ olmaya. Bizūm kemā-kān inḡiyādımız muḡarrer (13) ve taḡṡir-i mā-selefūñ telāfisi müyesserdür.” dinüp ve bunuñ emṡali niḡe mülāyīm kelīmāt taḡrīr olunmuṡdı. (14) Hengām-ı Bercīs-iḡtiṡām nāme-i Hümā’yı alup istid‘ā’-ı du‘ā vū himmet ḡilup yola girdi, memleket-i (15) ṡūs diyüp müteveccih oldu. ṡūs cem‘-i ‘asker itmege iṡtiḡāl eyleyüp ḡatı çoḡ ḡul (16) yazup eski üslūbından ziyāde ḡayli ‘ulūfeci yazup ḡattā zindānında bulunan yarar yigit nāmına (17) olanları daḡı yoḡlayup ekṡer cenge ṡālib ü rāḡib olanları ḡayd-ı defter eyleyüp mertebelerince (18) ‘ulūfe itmiṡ ve at ve ṡon virmişdi. Ol ṡā’ife iḡine Ferruḡ ile ḡurrem daḡı ḡatılıp ol (19) zümrede ser-defter yazılıp birer yarar at ta’yīn olup murādlarınca cebe vū cevṡen virilüp [106b] her biri ṡāḡiyū’s-silāḡ olmuṡlar idi ve ṡūs daḡı ‘askeriyle bir ḡonaḡ yir ḡıḡup bir ṡaḡrāda ‘asker (2) ḡonup ṡūs’uñ otāḡ u bārgāḡları ve ‘askerinūñ ḡayme vū ḡargāḡları ḡurilup reng-āmiz ḡāderler (3) ol hāmūn-ı pehnāyı ser-ā-ser lālezāra ve mevsim-i bahārda dirāḡt-ı ṡūkūfe-dāra döndürmişdi. Hengām (4) nesīm-i ṡimāl gibi isti‘cālle gelürken ṡūs’uñ ordusına yoḡlaṡup ‘askeri ḡoricek ṡūs ceng (5) ḡaṡdına Hümā üzerine gitmege ‘azm itdüḡin bilüp ḡonan ‘asker-i ṡūs idüḡin bildi. ḡāyet ızṡrāba (6) düṡüp ‘askere girmeden bir taḡḡiḡ-i ḡaber almaḡa sa’y eyleyüp bu fikr ile gelürdi ki ordı etrāfına (7) münteṡir olan ṡā’ifeden bir söz añlar kimesneye rast gelüp taṡṡili üzre ḡaber ṡora, ṡūs’a (8) andan ṡoñra mülāḡāt eyleyüp maṡlaḡatına iḡtizā iderse aña ḡöre ‘amel idüp kelāmını muḡtezā-yı (9) maḡāma muvāfiḡ ḡıla. Ferruḡ-ı dil-āver ile ḡurrem-i hūnerver ittifaḡ ordunuñ ucına ḡonup Hengām geldüḡi (10) yol aḡzına düṡmiṡler idi. ḡāder öñine ḡıḡup atların seyr iderler idi. Hengām bu endiṡe ile (11) gelürken tevfiḡ-i ḡudā ile ibtidā Ferruḡ ile ḡurrem’e rast geldi.

Hengām, ṡūs’a Elḡilige Gelüp (12) Ferruḡ ve ḡurrem’e Buliṡduḡudur:

Karşudan evvel Ferruḥ'ı göricek gözi ışırup yüregi çekildi. (13) Qalbine “Şu yigit Nu‘mān Şāh oğlı Ferruḥ-ı nev-cüvāna ne ‘aceb benzer.” demek ḥalecān itdi. Görmeyeli çok (14) zamān olmışdı. Diqqat eyleyüp bir dağı bağdı. Zann u gümāni mertebe-i taḥkīk-i iḳāna qarīb (15) olup im‘ān-ı naazar itdi, gözin silüp tekrār bağdı. Bu eṣnāda Ḥurrem dağı çāderden (16) çıqup Ferruḥ yanına gelicek Ḥurrem'i görüp Ḥurrem dağı Hengām'ı bilüp birbirleriyle bilişdiler. Hengām (17) atından inüp Ferruḥ'uñ ayağına yüzler sürdi. “El-ḥamdü li‘llāh ki ölmeden sen şāh-ı melik-siret ü (18) felek-rif‘ati yine görmek naşīb oldı.” **Beyt:**

Devlet ü iḳbāl ü baḥt-ı kām-rānum var imiş

Kim seni bir (19) dağı görmege zamānum var imiş

diyüp ağladı. Ferruḥ dağı Hengām'uñ ser ü çeşmin öpüp ‘izzet [107a] kılıp ḥāl ü ḥātırın şordı. “Gelişüñ kandanur ey yār-ı vefadār?” diyüp ḥaber şordı. (2) Hengām eyitdi: “Ey dil-āver, maḳdemüm Feraḥ şehrindendir. Hümā Şāh’dan Ṭūs’a nāme getürdüm.” didi. (3) Ferruḥ, Hümā’nuñ ismin işidicek mest-i medhüş oldı. Birez zamāndan şoñra kendün dirdi. “Ol (4) şāh-bāz-ı evc-i istiğnā ya‘nī mülk-i ḥüsn içre Hümā ne ‘ālemedür, sađ esen mi?” diyü “Bende-i mehcür (5) ve ‘āşık-ı nāşabürin gāhī añar mı?” diyüp seyl-i eşkin iki gözlerinden revān itdi. Hengām (6) “Ey Şāh-zāde, himmet-i ‘ālīyeñde Bānū’nuñ zāt-ı şerīfi ḥurrem ve mizāc-ı laṭīfi i‘tidāl ü şafāya hem-demdür. (7) Ḥuzūr-ı şāh-ı ‘ālī-nijāddan ğayrı esbāb-ı ṭarab ve kām-rānisi müheyyā vü āmādedür. Şehr-i Feraḥ içinde olur (8) lākin ğam-ı firāḳuñla düzaḥ ‘azābın görür. Eglencesi ḥayālüñdür. Aḳşā-yı āmāli temennā-yı vişālüñdür. Gice (9) gündüz hem-demi ḥayāl-i cemālüñ olup şehr-i Feraḥ’da şuret-i Ferruḥ olmasa bir laḫza qarāra mecāl (10) bulmazdı. Pā-beste-i bend-i salṭanat olup Hümā’nuñ Feraḥ şehrinde ṭurması ārzü-yı cemāl-i ferruḥuñladur. (11) Bir dem mi var ki ol ṭuṭı-i şeker ḥānuñ lā‘l-i cān-baḫşı kand-i vaşfuñla şirīn olmaya.” diyüp Ferruḥ’a (12) du‘ā itdi. Hengām’uñ bu peyāmı Ferruḥ’uñ cānına cān katdı, şafālar kesb idüp ḥazlar itdi. Gāh lā‘l-i şeker- (13) bārın şorup gāh zülf-i müşg-bārı muḥāsebesine çekdi. Müy-miyāndan nükte-dānlıklar ve (14) ser-i dehānında ḥurde-dānlıklar izḥār eyleyüp ol

serv-kāmet ve kıdd-i kıyāmetden murādınca (15) su'aller eyleyüp ol Hümā-yı evc-i sa'ādetüñ her sîret ü haşletin istikşâf itdüğe (16) Hengām dağı mû-şikâf oldu. Her kelām-ı ferruḥ-peyāmı mizāc-ı Ferruḥ'a muvāfiḳ ve her cevāb-ı müsteṭābı (17) sa'ādet ü iḳbāle muṭābıḳ geldi. Ferruḥ birez zamān güft ü gūy-ı cānān ve perestiş-i yār-ı dilsitān (18) kılduḳdan soñra Hengām kendü derdin der-miyān idüp Ṭūs'a getürdüğü nāmenüñ tedbîr-i vuşul (19) ve keyfiyyet-i işālinden ve encām-ı kārına müncerr olacağından isti'lām idüp Ferruḥ ve Ḥurrem'den [107b] istirşād kıldı. Evc-i¹⁴⁹ fikr ü te'emmül kılup Ṭūs'uñ 'askerinüñ vefretin ve Hümā 'askerinüñ (2) kılletin ve Ṭūs-ı ḥabāset-me'nusuñ kemāl-i ḥiddet ü şiddetin yād kılup ihtimālâtı mülāḥaza (3) kıldılar. Ferruḥ, Ḥurrem ile Hengām'ı evvel söyledüp “Sizüñ fehmüñüzce rāy ḳanḳısıdur?” didi. (4) İki ittifāḳ idüp didiler ki: “Hümā'ya ḫālā lâzım olan budur ki nihāyetde ibtizāl (5) ü ibtizāl ve maḳdûrınca bezl-i māl eyleyüp Ṭūs'la şulḫ itmege ihtiyāl ide ve illā (6) ḫāl müşkil olur.” didiler. Ferruḥ'a bu tedbîr rāy-ı şavāb gelmeyüp “Bunuñla maşlaḫat tamām (7) olmaz. Hümā-yı ferruḥ-fālüñ mücerred bî-hûde ibtizāl itdüğü yanına ḳalur. Ṭūs'uñ (8) ne maḳûle cebbār-ı 'anîd idüğini bilürsüz. Hümā tazarru' itdüğe anuñ teferru' nı mezîd olmak ba'îd (9) degüldür.” didi. Hengām ile Ḥurrem, Ferruḥ'a “Ey şāh-ı ferruḥ-nijād, pes senüñ rāy-ı şavāb- (10) encāmuñ nedür? Buyur görelüm.” didiler. Ferruḥ “Benüm yanumda rāy bu bābda iḳdām idüp (11) izḫār-ı celādet ü şecā' at itmekdür. ḫālā Hümā'nuñ nāmesine i'tibār itmeyüp fikr-i ceng (12) ü peygārdan fāriḡ olmazsa yok yire bezl-i māl ve 'arz-ı inkisār u ibtizāl itmeyüp (13) cevābını Hümā'ya i'lām idevüz. Hümā dağı tevekkül eyleyüp ḳudret ü mikneti olduğı (14) ḳadar 'askerin cem' idüp maşāfa 'āzim ola. Bu cānibden bir dağı rûz-ı neberd ve (15) yevm-i ḫarbde terk-i baş u cān itmeği muḳarrer idüp Ṭūs'ı öldürmege himmet itmek gereküz (16) ammā bu bābda leṭā'if-i mekr ü ḫiyel mübāşeretle 'amel eyleyüp nihāyetde nezāket ve ḡāyet (17) zārāfet ile deprenüp deryā-yı 'asker içinden ser ḳurtarmaḳ ardınca olavuz. Ümîd (18) dür ki bu maḳşûda dest-res müyesser olup Hümā'ya ḫidmet idevüz. Ṭūs'uñ başı (19) 'ale'l-

¹⁴⁹ evc-i: mtn. اوجى

ğafle kesilicek ‘askeri tār ü mār olmak muqarrerdür.” diyüp kelām-ı şavāb-encāmını itmām [108a] itdi. Hengām ile Hürrem taḥsīn idüp “Ḥazretüñ her ne fermān iderse sem‘an ve t̄ā‘aten muṭī‘ vü münkādüz.” (2) didiler. Bu rāy üzre qarār eyleyüp irtesi Hengām’ı dīvān-ı Ṭūs’a gönderdiler. Varup (3) nāme-i Hümā’yı şunup merāsım-i risāleti edā eyleyüp Hümā’nuñ ağır haberlerin söyleyüp şulḥ u şalāḥa (4) müte‘allıq çok niyāz itdi. Ṭūs-ı tīre-dile müfīd olmayup Hümā’ya vāfir düşnāmlar kılup “Min-ba‘d (5) ‘afva mecāl yoḡdur, hemān vaḡtine ḡāzır olsun!” didi. Hengām cevāb-ı ye’s alıcaḡ maḡmūm (6) u maḡzūn bārgāḡ-ı Ṭūs’dan taşra çıḡup şehr-i Feraḡ’a¹⁵⁰ müteveccih oldı. Ferruḡ ile Hürrem’e bulışup (7) ḡavl ü qarār-ı sābıḡı üzre söyleşüp Ferruḡ-ı dil-āver, Hümā’ya ḡuvvet-i ḡalb ve rāḡat-ı rūḡ olacaḡ (8) ḡaberler gönderüp vaḡt-i teng ve hengām-ı bī-direng olmaḡın Ferruḡ cānāna nāme yazmaḡa mecāli (9) olmayup ‘özr itdi, “Hemān biz de varduḡ.” diyüp vāfir selām u kelām irsāl itdi. (10) Hengām-ı ḡuceste-fercām yola düşüp gitdi. Ḳaṡ‘-ı mesāfe ve ṡayy-ı menāzil idüp şehr-i Feraḡ’a (11) yetdi. Hümā’ya ādemler varup “Hengām geliyor!” diyü ḡaberdār itdiler. Hengām-ı hünerveri (12) çavışlar qarşulayup envā‘-ı i‘zāz ile Hümā’nuñ sarāyına getürdiler. Hengām, Hümā’ya mülāḡāt (13) idüp ṡapu kılup zemīn-būs eyleyüp ḡidmet itdi, ‘izzet kıldı. Hümā, Ṭūs’dan (14) ḡaber şorıcaḡ Hengām, Hümā-yı ḡürşīd-iḡtirāma du‘ā kıldı. **Beyt:**

Du‘ādan şoñra didi ey melek-zād

(15) Gerek bir ḡalvet ü hem-ḡāṡır āzād

Ki sırrum var kılam ṡapuñda iḡḡār

Ne yār işide anı ve ne aḡyār

(16) Hümā, Hengām’dan bu kelām-ı meserret-encāmı işidüp buyurdı. Qarşusunda el bağlayup (17) ṡuran ḡuddām-ı encüm-iḡtişāmı taşra çıḡdılar.

¹⁵⁰ Feraḡ: mtn. فرخ

Hümā'nuñ hāşş odasına bir ferd almayup ikisi (18) tenhā oldılar. Hengām meclisi hālī göricek **Beyt**:

Didi Hengām eyā bāğ-1 cüvānī

Getürdüm (19) saña bir hoş armağanı

Şu resme tuhfe kim yok hiç bahası

Şafā vü zevkinüñ yok intihāsı

[108b] Peyām-1 cān-fezā-yı pür-şafādur

Ser-ā-pā cümlesi mihr ü vefādur

Laṭīf ü dil-güşādur cennetāsā

(2) Bağışlar cān çü enfās-1 Mesīhā

Ferruḡ-baḡş ü sa'ādet-naḡş-1 peygām

Ṭarab-engīz (3) ü rüḡ-1 dil-ārām

Gerekdür kim eyā ferḡunde-aḡter

Peyāmumdan ola ḡalbüñ münevver

Şehen-şāh-1 cihān (4) Şeh-zāde Ferruḡ

Yaḡında 'arz idiserdür saña ruḡ

Geliyor Ṭūs ile 'asker içinde

Yazılmışdur (5) adı defter içinde

İçinde biledür çün düşmenüñ dost

Ne ḡam yirsin olur her düşmenüñ (6) dost

Hümā, Ferruḥ haberin işidicek nihāyetde mesrūr oldı. Feraḥ u sürürından ‘aḳlı (7) gitdi. Birez zamān mebhūt olup Hengām’ı yine söyledüp kesb-i şafā itdi. Kelām-ı Hengām (8) enfās-ı Mesīhā gibi cānına cān ƙatdı. Hengām’a fāḫir ḫil‘ atler ve bī-ḫadd ri‘āyetler eyleyüp (9) ve Tūs’uñ tafşıl-i aḫvālin söyledüp ve Ferruḥ Şāh’uñ tedbīrin iz‘ān eyleyüp cem‘-i (10) ‘askere ve zabt-ı ƙışvere müte‘allıḳ umūra meşgūl oldı. Bu rāz-ı nihānı sīnede cān gibi (11) pinhān eyleyüp dīvāna ƙıƙdı. İzhār-ı sürür u şādmānī ƙılıp irā‘at-i celādet (12) eyledi. A‘yān-ı vilāyet ve erkān-ı memleketine “Tūs bizüm iltiyām u mülāyemetümüzi za‘f u zebūnlıḡumuza (13) ḫaml(e) idüp nāmemüze i‘tibār itmemiş. ‘İnādından dönmeyüp üzerimize ‘asker ƙeküp gelmegi (14) muƙarrer itmiş. İmdi bilmiş oluñ ki ben anuñla muƙāvetmetden ‘āciz degūlin. Evvel daḡı mülāyemet ü (15) ibtizāl itdügümüñ vechi iki ƙarıfdan ‘asker ƙırılıp ve re‘āyā ƙıgnenüp ortalıƙda ceng (16) ü cidāl olup ƙışver pāy-māl olmasun dimek idi. Ƙünkü şulḡa rāzı olmayup cenge (17) müteƙānī oldı, re‘āyānuñ vebāli kendü boynına olsun.” diyüp ‘askerin cem‘ itmege (18) mübāşeret ƙıldı. **Bejt:**

Buyurdı tā kim açıldı ḫazīne

Ne kim var idi ƙaşraya defīne

(19) Üleşdürdi yigide vü yeñile

Kim olmaya ‘adūsına yeñile

Ümerā vü vüzerāsına “İnşā’llāhu te‘ālā [109a] biz manşūr u muzafferüz.” diyüp ƙuvvet-i ƙalb virdi. A‘yān-ı memleket ve erkān-ı devlet, Hümā’nuñ (2) bu şalābetin görüp taḫsīn eyleyüp devām-ı devletine du‘ālar itdiler. Re‘y-i şā‘ib ü zihni (3) şāḫıbnı begenüp Hümā’ya “Ceng itmek lāzım geldi. Ƙar‘-ı bāb şulḡ itmekde taḫşīr itmedi.” diyüp (4) şaḡīr ü kebīr ḡayrete gelüp “Askerimüz az ise de bizüm ƙaraf mazlūmdur. İnşā’llāhu’l ‘aliyyü’l-ekber nesīm-i (5) fetḡ ü zafer bizüm cānıbden

eser.” diyüp turdılar. Tevekkül-i Haqq idüp (6) كَم مِّن فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ بِاللَّهِ (6) 151
mazmûnın mülâhaza kılup her biri gayret kemerin şemşir gibi iki üç yirden (7)
kuşanup hâzır oldılar. Bu taraftan dañı Tûs ser-hadd-i mülk-i Hümâ’ya gerü tañrîb-i
bilâd ve ta‘ zîb-i (8) ‘ibâd iderken kemâl-i nañvet ü gurûr ile şehr-i Ferañ’a karîb yire
geldi. Hümâ ‘askerin hâzır u müheyyâ (9) idüp şehirden taşra bir şahrâ-yı pehnâya
çıkup ordı kurdı, şehre arka virüp tırdı. (10) Tûs, Ferañ şehrine birkaç günlük yol
kalıcağ cāsūs¹⁵² gönderüp Hümâ’nuñ etvârından haber almak (11) murâd itmîşdi.
Cāsūs¹⁵³ gelüp Hümâ’nuñ muhkem tedârîki ve ‘azîm da‘vâsı olduğın bildürdi. Tûs,
(12) şehri koyup kaçmaduğına ta‘accüb eyleyüp vâfir güldi. “Ol kavm benim gibi
pâdişâh-ı settâra sipâh (13) ile ceng ü maşâff sevdâsında olduğı ‘aceb degül midür?”
diyü vüzerâsına hitâb idüp (14) Hümâ’yı hîffet-i ‘aql ve za‘f-ı tebdîre nisbet kıldı.
Cümlesi müttefikü’l- kelime olup “Senüñ gibi ‘azîm (15) ü’ş-şân pâdişâh-ı felek-
dest-gâh ile anlaruñ şaded-i muķâvemet ü muķâşametde olmaları ‘ayn-ı hañâdur. (16)
Aña lâzım olan şehri bırağup karar-ı firâra tebdîl itmek idi. Hiç olmazsa şehre (17)
kapanup Pâdişâh varınca şabr eyleyüp kefen-der-kerden kılup recâ-yı ‘afv-ı günâh
itmek idi.” (18) didiler. Cümlesi mağrûr idiler. Mest-i şarâb-ı gurûr olmağla
kemîngâh tağdîrden zuhûr idicek (19) ne idügin bilmeyüp dîde-i ‘aql-ı kûteh
nazarlarından dâm-ı mekr ü hud‘a ve hibâle-i hîle vü füsûn bi’l-küllîye [109b]
mestûr oldu. Tûs birez zamân Hümâ’nuñ cenge iķdâmından müte‘accib olduğdan-
soñra müşâvere (2) kılup kendü varmazdan muķaddem bir miķdâr ‘asker gönderüp
Hümâ Şâh’uñ yığnağın tağıdup (3) belki tutup getürmek fikrin kıldı. Muzaffer-i dil-

¹⁵¹ *kem min fietin kalîyletin galebet* (6) *fieten keşîreten bi’iznillâh*: “Talut ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra: ‘Doğrusu Allah sizi bir ırmakla deneyecektir, ondan içen benden değildir, onu tatmayan eliyle sadece bir avuç avuçlayan müstesna şüphesiz bendendir’ dedi. Onlardan pek azı hariç, sudan içtiler. Kendisi ve kendisiyle olan inananlar ırmağı geçince: ‘Bugün Calut ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok’ dediler. Kendilerinin Allah’a kavuşacağını bilenler ise: ‘Nice az topluluk çok topluluğa Allah’ın izniyle üstün gelmiştir, Allah sabredenlerle beraberdir’ dediler.” mealindeki Bakara Sûresi’nin 249. ayetinin bir kısmı iktibas edilmiştir.

¹⁵² cāsūs: mtn. چاسوس

¹⁵³ cāsūs: mtn. چاسوس

āver dirler bir gürbüz server birāderi var (4) idi. Anuñ yanına birez ‘asker koşup “Sen bu gice ılgar eyleyüp var, Hümā’yı baş, ‘askerin (5) kır. Bolay ki kendin öldürmeyüp diri tutup getüresin.” didi. Ol pehlevān-ı sebük- (6) ser daħı vāfir lāf-ı güzāf çalup Tūs’dan himmet ü du‘ā alup gāyet güzide ‘asker ile (7) Tūs’dan ayrılıp muqaddem ılgar itdi.

Tūs Kendüden Muqaddem Karındaşı Muzaffer’i (8) Hümā Üzre Cenge Gönderüp Hümā’nuñ Şebihün İtdügidür:

Bir iki gün gidüp (9) ‘asker-i Hümā ile mülākāta mābeynde bir günlük mesāfe qalicağ Tūs ordusından Hümā’ya cāsūs¹⁵⁴ (10) varup Muzaffer’uñ güzide ‘asker ile geldügin beyān itdi. Hümā bir miqdār ıztırāb u ıztırār (11) gösterdükden şoñra qalbini Cenāb-ı Celīl-i Cebbār’uñ luḡ-ı bī-şümārına berkidüp izhār-ı celādet (12) ve i‘lān-ı şecā‘at kıldı. Birkaç kār-dān dil-āverler ile vezīr-i rüşen-zamīre tenhāya çağırup (13) meşveret kıldı: “Muzaffer bize gelmeden hālinden haber alup biz aña şebihün idüp kesr itmek (14) gereküz ve illā hālümüz müşkil olur. Evvel Muzaffer gelüp ceng idüp ‘askerimizüñ kuvvetin alup (15) ardınca Tūs gelüp yorgun ‘asker bulacağ olursa bizüm külimüz göge şavurur, nām u nāmūsumuz (16) ber-bād ider ammā biz evvel şebihün idüp zafer bulacağ olursuz Tūs’uñ emrin daħı (17) tamām iderüz. Gözleri qorqar ve hem güzide ‘askeri bu gelenlerdür.” diyüp bu fikr üzre (18) ittifağ kıldılar. Bir yarar atlu cāsūs gönderüp haber aldılar ki “Fülān maħalde Muzaffer bu gice (19) qonacağdur. Evvel uyuqıda ‘ale’l-ğafle başarsuz. Kārın tamām iderüz. Ol zālīm seng-dilleri [110a] kırup kılıcı ‘arşda aşaruz.” didiler. Hümā daħı Hengām-ı dil-āveri ser-‘asker eyleyüp on biñe qarīb er (2) ile yem kesdürüp gönderdi. Himmet ü du‘āyı yoldaş eyleyüp kendüsi tenhāsında baş açup (3) yüz hāke sürüp dergāh-ı bī-niyāza niyāz eyleyüp Haqq’dan fetħ ü zafer istedi. Hengām-ı dil-āver (4) daħı alduğı ‘asker ile ılgar eyleyüp nişfü’l-leylde Muzaffer ordusına varup ‘ale’l-ğafle (5) bunlara kılıç urdı. Uyuqudan uyanmış gāfil ‘asker birbirine girüp ceng ideni idüp (6) itmeyeni cān qurtarmağ ardınca oldu. ‘Avn-i Bārī

¹⁵⁴ cāsūs: mtn. چاسوس

yārī kılup evvel-emirde Muẓaffer'e bir dil-āver (7) rast gelüp henūz atlanmadan yıķup ol pehlevānı ġāfil avlayup helāk itdi. Gice içinde (8) Muẓaffer'den nām u nişān belürmeyüp 'askerden biri Muẓaffer'üñ āvāzın ve na'rasın ġüş itmeyecek (9) ġümāna düşüp perişān¹⁵⁵ oldılar. Vaķt-i seher olunca Muẓaffer 'askerin kırup murādca toymuluk (10) idüp ve yarar diller tutup kaçanları kırmaķdan döndükden soñra lāşe arasında Muẓaffer'üñ (11) cīfesin buldılar. Bilür dillerden ġaber alup başın teninden cüdā kılup cıdaya diküp tabl (12) u naķāre-i fetġ ü zafer çalaraq sürür u feraġ ile dil-āverler şehri Feraġ'a müteveccih oldılar. Hümā henūz (13) ġalvetinde niyāzda ve taleb-i fetġ ü zafer için sūz u ġüdāzda iken birbirin başaraq muştıcılar (14) gelüp Muẓaffer'üñ başı kesilüp 'askeri münhezim olduġın ġaber virdiler. Hümā şükr eyleyüp a'yanın (15) gönderüp Hengām-ı dil-āveri karşıladup envā'-ı ri'āyet ü ġürmetler itdi.

Ṭūs Karındaşı (16) Muẓaffer'üñ Helākin İşidüp ġāzaba Gelüp Sür'atle Hümā'nuñ Üzerine Varduġudur:

(17) Berü cānibden Ṭūs bir cāy-ı ġurremde bir ġün oturaķ idüp ġaber-i zafere muntazır iken şebġūndan (18) ġalāş olan 'askerden feryādcılar gelüp 'askerüñ münhezim olduġın¹⁵⁶ ġaber virüp (19) Ṭūs işitdüġi gibi ġāzaba gelüp "Muẓaffer neçün ihmāl itdi? Bu deñlü 'asker münhezim oldıñuz." [110b] dirken bir ġaber-i müġiş daġı gelüp Muẓaffer'üñ katlı olıñduġın i' lām idicek Ṭūs-ı dālālet- (2) me'nūs katı ġamnāk olup kara pūs oldu, vāfir ağlayup karındaşı-çün şaçın şaķalın (3) yoldı. Begleri cem' olup ta'ziyet ü tesliyet itdiler. **Bejt:**

Didiler Ṭūs'a ġörme ġuşşa vü ġam

Cihāna gitmek (4) için geldi ādem

Ölen öldi gerek şabr u taġammül

¹⁵⁵ perişān: mtn. بریشان

¹⁵⁶ Burada "i' lām idicek" yazılıp üzeri çizilmiştir.

İşi sehl añlama kâr oldu müşkil

Tekāsül (5) itmeyüp himmet gerekdür

‘Adūnuñ cengine ğayret gerekdür

Ṭūs bunlaruñ kelāmıyla ğayrete gelüp qarındaşı-çün (6) ceza‘ ü feza‘ ı koyup ğayret itdi, “Neyleyelüm?” diyüp müşāvere kıldı. Cümlesi ittifaķ idüp (7) “Biz de Hümā’ya şebihün eyleyüp ‘ale’l-ġafle göz açdurmamalum. Her qanda rast gelürsüz evvel-emirde toķınup (8) intikām alalum.” didiler. Ṭūs buyurdı¹⁵⁷ göç borusın çaldılar. ‘Asker binüp deryā-şifat cūş (9) u hürüşla Hümā tarafına aqdı. Bārgāh-ı Ṭūs’da Hümā’nuñ cāsūsarı var idi. Hümā aḥvāl-i düşmeden (10) ğāfil olmaz şāh-ı zīrek ü ‘āķıl idi. Ṭūs’uñ yürüyüp yakın geldüġin bilicek emr itdi: “Asker (11) binüp bir qonaq ilerü varalum, at üzerinde bulınalum.” didi. “Biz kendü mülkümüzdeyiz ammā düşmen diyār-ı (12) ġurbete geliyor. ¹⁵⁸الغريب كالأعمى ولو كان بصيراً” mazmūnınca anlaruñ bilmedüġi yir çoķdur. Anlar bize (13) toķınmadan biz anlara bir münāsib yir avlayup hücūm idelüm.” diyüp yap yap hareket eyleyüp seyre (14) gider gibi gidüp kaṭ‘ā at ve er yorılmayup öyle zamānında bir şahrāda giderken ‘azīm toz belürüp (15) ba‘ deḥū Ṭūs’uñ ‘askeri zāhir oldu. Ṭūs ğayret ü ġāzab ile ol ġün pek gidüp (16) ilk aḥşamdan qalķmışlar idi. Hümā ‘askerin göricek ‘uqalāsı Hümā’nuñ hücūmından ḥavfnāk (17) u hirāsān oldu, süfehāsı ‘askerūñ azlıġına baqup şād u ḥandān olup “Kendü (18) ayaġıyla gelmiş şikāra benzer.” diyüp kendülere fetḥ ü zaferi muqarrer bildi. İki ‘asker tamām (19) seçildüġi maḥalle gelicek dil-āverler ceng yaraġın görüp atlarından inüp herkes ḥazm u ḥizamın [111a] muḥkem kılup el tīr ü kemāna urup zihlerin görüp ġuş-ı kemāna ġuş-māl virdiler. Bir miqḍār tırup (2) at qaşandurup er diñlendürüp gerü hareket kılup iki ‘asker yürüyüp mülākāt u maşāff (3) maḥalline gelicek şaflar baġlayup ālāylar derilüp dil-āverler seçilüp çarḥaya çıkdılar. Hümā (4) tarafından olanlaruñ biri evvel baş kesicek fāl tutilup kuvvet-i qalb taḥşil idüp (5)

¹⁵⁷ “bārgāh” yazılıp üzeri çizilmiştir.

¹⁵⁸ *El-ġarībü ke’l-a‘ mā velev kāne başīran*: “Garip, görse de kör gibidir.” anlamına gelen bir mesel.

Hümā ‘askeri Ṭūs ‘askerine seyl-i firāvān gibi hücum itdiler. Ṭūsiler daḥı deryā gibi cūş (6) u ḥurūş eyleyüp ‘ālī ceng itdiler, deryā birle nehr meşābesinde olup Hümā ‘askerin yutdılar. (7) Hümā ‘askeri daḥı deryā-miṣāl ‘asker içinde cenge bil bağlayup dil-āverleri Nerimāne cengler (8) eylediler. Bu eṣnāda Ferruḥ-ı dil-āver ile Ḥurrem-i hünerver “Gün bugündür!” diyüp Ferruḥ-ı ser-bāz Ḥurrem-i (9) kafādār olup hünervler gösterdiler. Ṭūs’uñ nazargāhında ‘aceb dilirāne vü şirāne ceng (10) eyleyüp Ṭūs’a evvelā başlar götürdiler ba‘dehū ‘umūmen iki ‘asker birbirine qarışcaḳ (11) Ṭūs’la muḳayyed ve aḥvāl-i kār-ı zā(r)a¹⁵⁹ müte‘allıḳ ḥaber söyler gibi olur şeklin gösterüp Ṭūs daḥı bunlara (12) müteveccih iken Ferruḥ-ı dil-āver şaff-şikenlikler ve ḥaşm-efgenlikler iderek yār-ı vefādārı ya‘nī (13) kafādārı Ḥurrem ile Ṭūs yanına gelüp Ferruḥ-ı nāmdār Ṭūs’uñ eñsesine bir şimşir-i ābdār koyup (14) başın yire düşüricek ‘asker ve Ṭūs’uñ ḥavāşşı arasına ḡulḡule düşdi. Ṭūs’uñ helākin göricek (15) ‘asker şınup tār ü mār olup herkes firāra yüz tıtdı. Hümā ‘askeri bu ḥāle vāḳıf olup (16) Ḥurrem-i dil-āver “Ṭūs’ı öldürdiler!” diyü çağırup ceng idenleri daḥı haberdār idicek cümlesi (17) firāra yüz tıtdılar. Hümā ‘askeri kuvvetlenüp her biri bir ejder oldı. Ṭūsileri kırarak (18) koḡarak kara aḥşam olunca ceng ü neberd itdiler. Hemān ki aḥşam olup qarānlıḳ başdı, (19) Ferruḥ Ḥurrem’i öñine ḳatup cengden fāriḡ oldı. “Sen, Hümā ‘askerini ve Hümā’nuñ ālāyını bilürsin. [111b] Gel baña delīl ü rāh-nümā ol.” diyüp ardına düşdi. Hümā daḥı bir yüksecük yirde tırup (2) gāḥ şükr-i zafer ḳılup gāḥ Ferruḥ mülākātın fikr ider, ‘askerden Ferruḥ’a bir zarar işābetinden ḥazer eyleyüp (3) du‘ā eylerdi. Ḥurrem, Hümā’yı ḥavāşş-ı ḥuddāmı ile göricek Ferruḥ’ı bir yirde ḳoyup “Sen tırup, ben (4) varup Hümā’ya ḥaber virüp tenhā götüreyin. Kimesne sırrumuza vāḳıf olmasun.” diyüp vardı. (5) Hümā’ya bulışup rikābın öpdı. Hümā Ḥurrem’i gördı, şād u ḥurrem olup ḳışşa-i Ferruḥ’ı maḥfī şorup (6) bildi. Fi’l-ḥāl Hümā-yı ferruḥ-fāl bir tedbīr-i bī-hemāl ḳılup vezīriyle Hengām’ı çağırup “Şimden (7) gerü ben gitmek münāsib degüldür. Sen ‘askeri alup var, bu münhezim olan şūr-baḥt u bed-sirişterleri (8) ḳır. Mümkün olursa ḥiç dil ḳıḳartma.

¹⁵⁹ zāra: mtn. ٥ج

Yarın dahı aḥşama dek ҡoğ. Cā'iz ki gerü müctemi' olup (9) ҡuvvet bulalar. Hele bir vech-ile perişān eyle ki bir dahı ṭavranmağa mecālleri olmasun. Ba' dehū (10) Hengām-ı dil-āveri güzīde 'asker ile gönder ki varup Ṭūs'ıñ vilāyetin feth ü teşhīr eylesün. (11) Ol bir kerre varmışdur." diyüp her birine vāfir istimālet ҡılup gönderdi. Kendüsi (12) tenhā bir iki ḥidmetkār-ı vāḳıf-ı esrār ile Ḥurrem'i yanaşdurup kendi 'askerden (13) ṭaşra yoldan şapup Ferruḥ'ıñ ṭurduğı maḥalle geldi. Ferruḥ Hümā'yı Hümā Ferruḥ'ı göricek (14) atlarından inüp birbirleriyle mu'ānaḳa ҡılup öpişdiler ağlaşdılar, cān u ciger (15) ṭağlaşdılar. Hümā niḳābın açup Ferruḥ-ı nev-cüvāna 'arz-ı cemāl eyleyüp "Ey yār-ı vefādārum, (16) senden ayrılup mübtelā-yı belā-yı firāḳ olaldan bu deñlü zamāndur ki beni niḳābsız kimesne (17) görmemişdür." didi. Birbirlerinüñ ḥāl ü ḥāṭırın şorup gāh ağlaşup gāh gülüşüp (18) iki 'āşık-ı şādık bulışdılar. Gāh birez zamān Hümā bī-hūş olur ve gāh Ferruḥ (19) mebhūt u medhūş ҡalurdı. **Beyt:**

Hümā çün hūşa geldi gördi Şāh'ı

Ki [112a] ḡāret oldı gönlinüñ sipāhı

Devā irerdi aña gül-şekerden

Giderdi dürlü rencini (2) cigerden

Leb-i lā' linden içdi şerbet-i nāb

Sürildi yüreginden ḡuşşa vü tāb

[Ferruḥ ile Hümā'nuñ bulışduğıdur, ҡışşası oḳınup ṭaşvīr-i münāsib ola.]¹⁶⁰

(3) Ḥurrem gördi ki Hümā yār-ı cānın bulup 'asker ḡamın unutdı, muşāḥabeti düketmege mecāl yoḳ [112b] fi'l-ḥāl varup mehterlere "Pādişāh şu maḥalde istirāḥat itmek ister. Bu gice ḡāyet yorḡun (2) dur, otaḡına gidemez. Bir çāder ҡurılmaḳ buyurdi." diyüp 'ale'l-fevr müfīd ü muḥtaşar bir (3) otaḡ ҡurdurdi. **Beyt:**

¹⁶⁰ Burada sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

Bu hâle vâkıf oldu çünkü Hürrem

Buyurdu tıtdılar bir hayme muhkem

(4) Tınâbın rişte-i cân eylediler

İki cânânı pinhân eylediler

Şadefveş baır-i ‘ asker içre ey cân

(5) Ol iki dürri kıldı hayme pinhân

Hümâ ile Ferruḥ’a “Gelüñ, şimden soñra çâdere buyuruñ. Gizlü (6) râzuñuza ‘ asker vaķıf olmasun.” didi. Hümâ bu râyı pesend eyleyüp Hürrem’e du‘ â itdi. (7) Ferruḥ’uñ elin eline alup çâder içine girdi. Huddâm u havâşşı çâderüñ eṭrâfin alup (8) şabâḥ olıncaya dek beklediler. Ferruḥ ile Hümâ derûn-ı haymede tenhâ ḳalup bî-pervâ öpişüp (9) ḳocışdılar. **Beyt:**

Ḳarışdı güle şekker şekkere mül

Gehî mül ‘ işvesi geh şekker ü gül

Ḳocardı (10) serv(i) tûbâ tûbâ servi

Tezerv ol kekligi keklik tezervi

Ol gice ol iki mâh-peyker (11) hüsrev-i hâver ḳulle-i ufukdan ser gösterince istirâhat eyleyüp şabâḥ olduḳda (12) şükr-i Hâlık ḳıldılar. Ferruḥ, Hümâ’ya “Ey dil-rübâ, gerü sen kemâ-kân ḳayd-ı ‘ asker ve emr-i salṭanat (13) ile muḳayyed olup benüm geldüḳüm belürtme; emründe tekâsül ü ihmâl itme. El-ḥamdü li’llâhi te‘ âlâ (14) şeref-i vişâle ittişâl bulup ṭâli‘ ümüz ihtirâḳ u vebâlden ve âfitâb-ı devletümüz ric‘at (15) u zevâlden ḫalâş buldı. Giceler şubḫa degin ‘ âlem idelüm. Gündüzlerde sen gerü eşḡâl-i (16) salṭanatuña iştiḡâl it.” diyücek Hümâ-yı şîrîn-keḫâm taḳrîr-i merâm ḳılıp “Ey yâr-ı cânum, (17) benüm bu kâr ile giriftâr olduḳum senüñ vaşluña irmek için idi. Şimden soñra rây u tedbîr (18) senüñdür.” **Beyt:**

Didi düşmez baña söz bunda ayruķ

Senüñdür hükmele yasaķ u buyuruķ

(19) Ne kim itmek gerek işle ħaķāsız

Ki ben bir ķaravaşuñum bahāsız

Ĥayātumdan baña bu-y-idi maķşūd

[113a] Ki irgürdi beni vaşluña ma‘ būd

Bi-ħamdi ‘llāh Ĥalap virdi murādum

Yirine düşdi küllī (2) i‘ tiķādum

Bugünden gerü ķamu iş senüñdür

Düzen tertīb u ārāyiş senüñdür

Benüm yirüm (3) sarāy u perdelerdür

Ṭapuñuñ lāyıkı tāc u kemerdür

Budur ‘ālem içinde resm ü āyīn

Ben āyīne (4) ṭutam sen tīr ü rüyīn

Ferruķ, Hüme‘dan bu mihrbānlığı ve bu şīrīn-zebānlığı işidüp (5) ħāk-i pāyına düşdi. Bu bahāne ile yüzün ayağına sürüp üftāde vü dil-dādelikler (6) ‘ arz itdi. “Sen Hüme‘nuñ sāyesinde ħoş geķüp ‘ ömr sürmekden özge baña salķanat mı (7) olur ammā ķünkü elbette bu ķarı baña teklīf ü taķmīl iderseñ ben emrüne fermān-berdārın. (8) Lākin ħālā bu ķarın vaķt ü zamānı degüldür. Ĥālā sırrumuz fāş idecek maķall degül idügi (9) zāhirdür. Şimdi bize mülāyim olan def‘-i düşmen idüp baķıyye-i a‘ dāyī istişāl itmek, andan (10) şoñra bildügümüz rāy üzre gitmekdür.” **Beyt:**

Nigārā luṭfuñuñ yoḡdur kıyāsı

Ne ḡulḡuñ gencinüñ vardur (11) bahāsı

Velī vaḡti degül sırr ola zāhir

Bu bir ma‘nā durur ‘ālemde nādir

Çi ger ta‘cıl ile iḡsān ḡoşdur

(12) Belī sırr işler pinhān ḡoşdur

Görelüm nitesi el virür işler

Zamāne işümüzi nice işler

(13) Meşeldür kim eyitdi ṡoḡrı ol türk

Günine göre giymek ḡoş olur kürk

Hümā, Ferruḡ’uñ kelāmın (14) diñleyüp “Rāy sulṡānumuñ ve emr ü fermān cānumuñ cānānumuñ.” diyüp birez zamān daḡı sırrı pinhān (15) itmek üzre ḡavl eyleyüp ol maḡalden atlanup gıtdiler. Hümā gündüz emr ü nehy-i ‘asker ile (16) muḡayyed olup giceler Ferruḡ ile şoḡbet iderdi. Feraḡ şehrine gelüp ‘ayş u ‘işrete meşḡül (17) oldılar. Bu ḡāl üzre birkaç gün geçmeden Hengām’dan bir mektüb-ı meserret-maşḡüb gelüp (18) mazmūnında “ṡūs’uñ vilāyeti fetḡ olunup Pādişāh’uñ himmet-i Hümā-himālinde bu kişver musaḡḡar (19) ḡılınup emr-i pādişāhiye muḡālif bir ferd ḡalmamışdur.” diyü taḡrīr ü taḡrīr itmiş. Bu ḡaber-i fetḡden [113b] daḡı Hümā mesrūr olup a‘yān-ı devletine ibşār ve erkān-ı salṡānata iḡbār itdi. Cümlesi Hümā’nuñ (2) pāye-i serīrin öpüp tehniyet-i fetḡ ḡıldılar. Hümā’nuñ muḡaddem ḡümāyūnın mübārek ü meymūn ve fetḡ ü zafere (3) maḡrūn müşāhede ḡılıp bī-ḡadd senā vü du‘ā itdiler. Hümā şehr-i Feraḡ’ı donadup şenlikler eyleyüp (4) bu bahāne ile Ferruḡ birle birkaç gün ‘ayş u ‘işrete meşḡül olup ḡayd-ı salṡānatdan āzāde (5) esīr-i ‘aşḡ u maḡlūb-ı bāde oldı. Hümā ebvāb-ı ḡazā’ini fetḡ idüp zāhiren fetḡ bahānesine

(6) ve bātinen Ferruḥ şükrānesine fuḡarā vü eytāma şol deñlü iḥsān u in‘ām itdi ki şehrinde faḡīr (7) ü cerrār ḡalmayup mün‘im ü mālđār oldı. Hümā-yı dil-rübā kemāl-i zevḡ ü şafāya vāşıl olup (8) buyurđı; sarāyın tezyīn eyleyüp bir ‘ālī bezm tertīb itdi, Ferruḥ’ı ol gice Ḥurrem ile (9) maḡşuş da‘vet itdi. Ferruḥ ile Ḥurrem sarāy-ı ḡāşşa girüp Hümā-yı evc-i ‘izzete hem-dem oldılar. (10) Bir meclis-i ḡāşş gördiler ki Cemşīd-i tācdār böyle bezmi ‘ömrinde görmemiş idi. **Beyt:**

Dizilmiş (11) māh-rūlar hem-çü Pervīn

Güneş yüzlü şeker sözlü nigārīn

Ḳamunuñ boyı çün serv idi āzād

(12) Semen-ber sīm-ten dil-ber perī-zād

Bütān-ı Çīn ü ḡüb-ı Rūm u Berber

Ki her biri birinden ḡüb (13) u ber-ter

Gözi her birinüñ āḡūya beñzer

Ḳaşınuñ fitnessi cādūya beñzer

Hümā nāzük ḡamudan (14) ḡüb u nārīn

Yañaḡı gül lebi mül alnı nesrīn

Boyı serv-i çemen yimişi şekker

Lebi yāḡūt u (15) aḡzı bārı Kevşer

Cemālinden müzeyyen Rūm u Māçīn

Kemālinden müşerref ḡıḡta-i Çīn

Dili bülbül (16) idi reftārı tihū

Beli kaplan gibi gözleri āhū

Yürise ay idi bir ʿālem-efrūz

Otursa (17) baht idi manşūr u pīrūz

Yañağı şerm ile kim derler-idi

Görenler anı dürdür derler-idi

(18) Esbāb-ı bezm ü ʿarabı bī-kuşūr müheyyā vü müretteb kıilup Hümā vü Ferruḥ ve Hurrem, Dil-güşā ve Hengām (19) bir ʿālī ʿişret kıilup felekden kām aldılar. Cām-ı şahbā devr eyleyüp dost-kānīler içildi. [114a] Çengi vü ʿavvādlar sāza el urup berbaḥḥ u ʿūduñ kulağın burup nāyı iñletdiler, çeng (2) ü rebābı söyletdiler. Raqqāşlar raqşa girüp kāküller perişān ve būy-ı gül ü sünbül erzān oldı. (3) Gāh Ferruḥ, Hümā'ya ʿtolı içün lā'1-i şeker-bārından tenaqqul u tenaʿʿum eyledi gāh Hümā, Ferruḥ ʿaşkına (4) cām-ı Cem çeküp lā'1-i gevher-bār-ı Ferruḥ'ı dürr-i dendānıyla müzeyyen kıldı. Gāh Ferruḥ, Hümā'ya şeker gibi ezilüp (5) ve gāh Hümā, Ferruḥ'la şīr ü şekerveş alışurdu. **Bejt:**

Didi Ferruḥ ki ey gülzār-ı cennet

Senüñdür ḥüsn (6) içinde cāh u ḥaşmet

Cemālüñdür cihānuñ nev-bahārı

Vişālüñdür zamānuñ iḥtiyārı

Bu bir dem (7) şoḥbetüñ ʿayş-ı ebeddür

Sözüñ tiryākı ʿömrüme mededdür

Çü devlet ʿtapuñ-ile hem-dem oldı

(8) Senüñle bahtumuz uş ḥurrem oldı

Zihî dem kim yirüm evc-i semâdur

Zihî ferhunde gün şaydum (9) hümâdur

Ol gice nişfü'l-leyl geçince 'ayş u 'işret eyleyüp her biri mest ü medhüş (10) oldılar. Ferruḥ ile Hümâ'nuñ nergis ü bādâmları süzilüp meyl-i ḥ'âb idicek bisât-ı bezmi (11) ferrâşlar kaldurup Bânü-yı devrân buyurdu. Şadr-ı eyvânda Ferruḥ'la Hümâ'ya bir câme-ḥ'âb (12) bıraḫdılar. **Beyt:**

Söz irdi âhire mey çıḫdı başa

Bu kez degdi yine nevbet firâşa

Ol iki yâr-ı (13) sîm-ber ve iki nigâr-ı pākîze-güher câme-i zîbâ vü ḫil' at-i dîbâların çıḫarmaḡa başlayup Ferruḥ-ı (14) nev-cüvân Hümâ-yı evc-i devleti der-âḡuş eyleyüp **Beyt:**

Ne revâ mâni' ola seyrine encüm ḫamerün

Ey efendi (15) görelüm sîneñi çöz dügmelerün

diyüp nigâr-ı nâzenînüñ zerrîn dügmelerin çözüp leṭâfet (16) ü nezâketle cânânı şoyup ve kendüsi daḡı cüst¹⁶¹ ü çâlâk meclis-i meyde sînesi (17) çâk ve dügmeleri ber-bâd u ber-ḫâk olmış ḫabâ-yı fâḫirin çıkarup iki 'âşık-ı şâdık ve iki (18) yâr-ı muvâfık bir döşek içine girüp yatdılar, şabâḡa dek gird-i pehlü oldılar. **Beyt:**

İki gül gibi açıldı (19) iki ay

Biri cân-baḡş-idi biri dil-ârây

Sa' âdet gökde sa' deyne irişdi

Ki ay-ile [114b] güneş yirde ḫonışdı

¹⁶¹ cüst: mtn. چست

[Ferruḥ, Hümā ile bir cāme-ḥ̄ābda gönlekcek yatup gird-i pehlū oldukları taṣvīr olma.]¹⁶²

(2) **Bejt:**

Döşekde bir ten-idiler iki cān

Şadefde iki dürr idi dıraḥşān

Yatup şarmaşdılar çün (3) serv ü ‘ar‘ar

Çarışdılar nitekim şīr ü şekker

Ṭolaşdı iki ten çün zūlf-i dildār

Zihī ḥoş [115a] kim ṭolaşa yār ile yār

Yañak yañağa vü dudak dudağa

Ele el ten tene ayak ayağa

Ṭolaşmış (2) billerine qolları bil

Kim ara yirde şıgmaz idi bir kı1

Güle gül şekkere şekker qarıldı

Şanasın (3) anda gül-şekker qurıldı

Meger bādāma ṭanz iderdi ‘unnāb

Ki varduñ ḥ̄āba içüm ṭoldı ḥūn-āb

(4) Kız(1) elmaya şeftālū şunar leb

Zihī sīb ü zihī şeftālū yā Rabb

¹⁶² Burada sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

Gehî bûse gehî nâz u tekellüm

Gehî elţâf (5) u geh dürlü tebessüm

Ve'l-hâşıl ol iki yâr-ı şîrîn-şemâ'il şabâha dek bî-havf u hâ'il gird-i pehlû olup (6) şâh-ı 'ömr ü zindegâniden mîve-i maqşûd ve bâr-ı murâd hâşıl kıldılar. Şabâh üzerlerine gün toğınca (7) yatup h'âb-ı nûşînden çeşm-i mest ve nergis-i maħmûrların açup kâşâne-i baht u iqbâllerin pertev-i (8) hâver münevver eyledügin görüp kalkdılar. Hâlık-ı Perverdigâra şükr-i bisyâr idüp zerrîn (9) âfitâba ve sîmîn ibriķ ile yüzlerin yuyup kendülerine âb u tâb virdiler. Hürrem ve Hengâm (10) daħı muntazır-ı fermân olmuşlar idi. Hümâ anları da çağırup birkaç kadeh-i şabûhı gördiler. Eşnâ-yi (11) kelâmda Hümâ, Ferruh'a eyitdi: "Şimden soñra inşâf oldı. Maşlahat oldur ki Hürrem'i daħı Dil-güşâ (12) vişâliyle muğtenem idevüz." diyüp Dil-güşâ Bânü'yı Hürrem'e virmek için bir sūr-ı pür-sürür tertîbin (13) emr itdi. Ferruh daħı "Ġâyet ma'kül râydur, Bânü-yı 'âlemün inşâfına hezâr âferîn." diyüp (14) "Bu rây Ġâyet münâsibdür." diyü Bânü'yı taħrîk ü taħsîn itdi. **Beyt:**

Murâdumuz bizüm çün oldı hâşıl

(15) Gerekdür Hürrem'ün maqşûdı kâmil

Hürrem-i nev-cüvân daħı Bânü'nuñ kendüye himmetin görüp kalkdı, (16) Hümâ ile Ferruh'ün ellerin öpdı. Hümâ a'yân-ı devletin cem' idüp bir 'âlî düğün kıldı. Bâb-ı (17) hazâ'in ü defâ'ini açup Dil-güşâ Bânü'ya şol deñlü cevâhir ü cihâz virdi ki vâlidı Sencer (18) Şâh daħı ol-deñlü itmeyeydi. Seyr idenler Hümâ'nuñ keremine taħsîn eyleyüp herkes du'âsın (19) vird-i zebân itdi. Bir leyle-i mübârekede zifâf idüp Dil-güşâ Bânü'yı hacle-i nâz içre Hürrem-i ser-firâza [115b] teslîm eyleyüp yengeler el ele virüp gitdiler. Ol iki 'âşık ve iki yâr-ı muvâfiķ dünyâ-yı fâniden (2) kâm alup murâd u merâmlarına irdiler. İrtesi Hürrem 'azm-i hammâm eyleyüp çin-seher Hümâ'nuñ meclis-i hâşına (3) geldi. Hümâ vü Ferruh'ün elin öpüp izhâr-ı hazz u sürür kıldı. Ol gün Hümâ daħı Hürrem'ün ber-murâd olup (4) dehr-i fâniden kâm alduğına şâd-kâm olup buyurdı. At seyrine bindiler, şikâr kaşdın (5)

itdiler. Şehr-i Feraḥ'dan¹⁶³ taşra çıkup seyr-i hāmūn u deşt kıldılar. Hengām ve Hümā ve Ḥurrem cümlesi (6) ol gün ḥurrem idiler ammā Şeh-zāde Ferruḥ pür-ğam olup izhār-ı ḥüzn ü ḳasvet kıldı. **Beyt:**

Hümā kıldı (7) nazār kim çehre-i Şāh

Şu resmiyle ki girer buluda māh

Cemāli şevketi olmış muḥaḳḳār

Yañağı gülleri (8) olmış mükedder

Hümā Bānū Şeh-zāde Ferruḥ'ı pür-ğam göricek **Beyt:**

Cihānuñ revnaḳı çıḳdı gözinden

Ḥayāt ümmīdini (9) kesdi özinden

Ṭaraldı gönli vü cānı üzildi

Teni şekker gibi şuda ezildi

Sebeb-i ḥüzn ü melālin (10) şordı. Her-çend ki ibrām itdi, Ferruḥ sebeb-i ḥüzn ü inkisārından iḥbār itmeyüp “Şāh-ı (11) cihānum ve sulṭān-ı ḥübānumuñ devletinde ne ğamum var.” diyü inkār ile cevāb virdi. Hümā eyitdi: “Ey (12) rūḥ-ı revānum, ey tāze cüvānum, senüñ inkāruñ neyi müfīd dünki gibi degülsin. Āşār-ı ğuşşa ve gerd-i ğam (13) mir'āt-ı ruḥsār-ı şafā-baḥşuñda zāhirdür. Meger var ise mizāc-ı şerīfüñde nev'-i fütür ve 'unşur-ı laṭīfüñüñ (14) i' tidāline fi'l-cümle ḳuşūr gelmişdür.” diyüp Ferruḥ-ı gül-rūḥı tenhāya çeküp ibrām u iḳdāmlar itdi. (15) Her-çend ki tefahḥuş-ı belīğ kıldı, Ferruḥ şüret-i inkār gösterdi ammā Hümā şorduçça ğuşşa vü ğam (16) izhārın ziyāde eyleyüp ol gün ḳaṭ'ā gülmedi ve su'āl olınan ḥiṭāba cevāb virmekden (17) özge kendü ḳarīḥasından bir kelime söylemedi. Hümā bu ḥālī

¹⁶³ Feraḥ: mtn. فرخ

görüp gâyet mükedder oldu, cân (18) başına şıçrayup seyr ü şikârı nice itdüğün bilmedi. Cânib-i şehre şarf-ı ‘inân idecek (19) zamân henüz gelmeden bir bahâne kıilup sarâyı cânibine ‘inân-tâb oldu. Rikâbınca süvâr [116a] olan a‘yân-ı devlet seyr ü şikârdan hażz u vâyelerin almadan zarûrî şehre döndiler. (2) Melik Hümâ’ya bir dâ‘iye ‘arız olduğın bilüp sırrına vâkıf olmadılar. “Seyr ü şikârdan Hümâ (3) nihâyetde maḥzûz iken ḥilâf-ı ‘âdet cânib-i şehre ne tîz ‘avdet itdi.” diyüp güft (4) ü gû kıldılar. Hümâ sür‘at ü isti‘câl ile sarâyına gelüp ortalığı tenhâ kıldı. Ferruḥ Şâh’a âdem (5) şalup ḥalvet-i ḥâşşa da‘vet kıldı: “Sebeb-i ḥüznüñ ve bâ‘iş-i gamuñ nedür, bizden sen şâh-ı (6) cihâna bir taḫşîr mi oldı?” diyü şordı. **Beyt:**

Didi n’oldı cemâlün güllerine

Cevâb itmez bu dem (7) bülbüllerine

Çatup uşşâka kaşuñ kîn idersin

Ḳamer alnuñ neçün pür-çîn idersin

(8) Nedendür zerd-i yâḳût oldı lâ‘lün

Neden oda düşüp kızardı lâ‘lün

Ḥam olmuş (9) bîdveş ol serv-i sîmîn

Ḳızıl gül rengi olmuş zerd-i nesrîn

Firâḳuñdan cigerler diler idüm

Ḥudâ’dan (10) irte gice diler idüm

Ki vaşla irişem dil-şâd olam ben

Dimezdüm ḡuşşadan bî-dâd olam ben

Sebeb (11) siz ḡuşşa vü ḡamlar ‘aceb ne

Melâlet yüzün açmağdan sebeb ne

Henüz olmadı mı pâyâmi cevruñ

Dağı (12) sâkin degül mi hışmı devruñ

Boynına kulağına şarılup “Elbette mâ-fi’z-zamîrũndi beni helâk¹⁶⁴ (13) ü hezâr endîşe birle derdnâk itdũñ.” diyü yalvardı. Elin ayağın öpdı, yüzün yüzine sürdi. (14) Nergis-i şehlâ ve bādâm-ı terinden dürler ğaltân idüp giryân oldı. “Ben senũñ için atam (15) anam ve vilâyetüm terk eyleyüp ğurbet ihtiyâr itdüm. Sen beni ızhâr-ı melâl eyleyüp maḥzûn kılırsın.” (16) didi. Şâh Ferruḥ yine ızhâr-ı mâ-fi’z-zamîr itmeyüp “Ey nigâr-ı şîvekâr, neçün böyle dersin, benüm nem (17) var? Âdemîlikdür ğâhî ğuşşa vü ğam ‘aceb olmaz.” diyüp nükte-âmîz ve fitne-engîz cevâb virdi. (18) Hümâ’nuñ ızırâbı dağı ziyâde olup sûz-ı derûnı eفزũn oldı. ‘Avretler ‘âdetin ele alup (19) “Elbette senũñ göñlüñ ğayre düşmiş ve benden uşanmışsın.” diyü nağmeler ve cefâ vü şîveler kıılmağa başladı. [116b] Beyt:

Didi sevdũñse bir tâze nigârı

Unutma bârî ğâhî eski yârı

Ṭapuña bir nigâr eksik degüldür

(2) Ṭoğana hîç şikâr eksik degüldür

Eger bir zerre olduñsa ḥarîdâr

N’ola bizden dağı şavdutma bâzâr

(3) Eger virdũñse bir maḥbûbeye dil

Beni şatun alınmış qaravaş bil

¹⁶⁴ Burada استلك yazılıp üzeri çizilmiştir.

Muḥālif olmazam sen Şāh'a ḥāşā

(4) Kimi gönülün severse kıl temāşā

Ne kim gönülün diler kıl ḥātırım hoş

Velī kılma beni daḥı ferāmūş

Elün (5) tutdıysa ḡonce ey dil-fürüz

Beni kılma gelincik gibi dil-süz

Güli hoş-bü kılan Sulṭān-ı Kādir

Gelincüge (6) viribdür reng-i fāḥir

Eger bulduñsa bir yāḡūt-ı aḡmer

Revādur kılsañ anı zīb-i efser

Kılur raḡbet (7) eger-çi lā' le ḥakkāk

Ḳomaz derīde bī-ḡıymet ola ḥāk

N'ola terkini urmasañ Hümā'nuñ

Yoḡ-ise aşşuñ (8) olmaya ziyānuñ

Ferruḡ çün nigārından bu mertebe tevbiḡ ü 'itābları işidüp izḡār-ı melāl (9) itdüğine peşimān oldu. Hümā-yı bī-şek ḡümāna düşüp kendünüñ binā-yı 'aşḡ u muḡabbetini fi'l-cümle (10) ḡalel-pezīr oldu şanduḡın mülāḡaḡa eyleyüp ḡāyet münfa' il oldu. "Hümā'yı bī-vech ne 'aceb (11) rencīde-ḡāḡır itmişin. Baña bu ḡüne 'itāblar eyleyüp kendüsinden ḡayrı dil-rübālar 'aşḡıyla (12) töhmet ider." diyüp i'tizāra başladı. "Ḥāşā ki benüm senden ḡayrı dildāra meylüm olup (13) ḡavrā-yı cennet olursa da sen şūḡ-ı şīvekārdan ḡayre ḡarīdār olam." diyüp Hümā'nuñ ayaḡına

(14) düşdi. Hümā daḥı ızhār-ı nāz u i' rāz eyleyüp küsdi. Bir gūşeye çekilüp büt-i sengin (15) dil olup Ferruḥ'a cevāb virmedi. **Beyt:**

Çü Ferruḥ gördi yāruñ bu cefāsın

Unutdı 'ālemüñ zevk (16) ü şafāsın

Kesildi söz dilinden ḳan etinden

Başından gitdi 'aql u cān teninden

(17) Yıķıldı gözleri ḥūāba ulaşdı

Ḳızıl gül ḳara topraḡa bulaşdı

Bu ḥāli¹⁶⁵ göricek (18) Hümā'nuñ şabr u ārāmı gidüp Ferruḥ'uñ¹⁶⁶ cürm ü günāhı olmaduḡın bildi. İtdügi cefālara nādim (19) olup Ferruḥ'uñ üzerine düşdi. Gördi ki 'aqlı gidü(p) ḥiss ü ḥareketden ḳalmış, öldi [117a] şanup kendüsinüñ daḥı 'aqlı gitdi. Yüzün yüzine urup düşdi ḳaldı. Bu ḥāli (2) rāzdārı olan ba'zı cevārī vü perestārlar görüp birbirlerine girdiler. Feryādlar eyleyüp (3) gül-āblar getürdiler, her birinüñ yüzlerine şaçdılar. Bir iki sā'atden şoñra ifāḳat gelüp ḳalkdılar, (4) barısup görüşüp her biri āḥire itdügi cefādan istiḡfār u isti'fā itdiler. Hümā, Ferruḥ'a (5) itdügi isnādlardan utandı, vāfir luḡflar itdi. Buyurdı, ḥalvet-i ḥāşda bezm-i ḥāşş (6) tertīb idüp cām-ı 'işret çekdiler. Gerçi Hümā, Ferruḥ'uñ āḥir sevdāsı olmaduḡını tamām bildi ammā (7) ol günki melāletinüñ sebab-i ma'lūmı olmaduḡı ḥāḫırına dāḡ olup ḳalbinde ḳaldı. Bezm (8) içre yād idüp gerü “Ol ḥüzn ü melālüñ aşlı ne idi? diyü sorup andlar virdi. **Beyt:**

(9) Didi şol çekdüḡüñ ḡurbet ḥaḳḳı-çün

¹⁶⁵ ḥāl: mtn. حال

¹⁶⁶ Burada اوزرينه yazılıp üzeri çizilmiştir.

Reh-i 'aşkımdaki kürbet hâkķı-çün

Meşakķat yazısında (10) hayretüñ-çün

Beni azıtduđuñda ğayretüñ-çün

Firâkımda Şu vahşet günleri-çün

Uyanıklıkda (11) hasret dünleri-çün

Şu yaş-ıçün ki kıana irgürürdük

Şol od içün ki cânâ irgürürdük

(12) Dün içre gördüğüñ yollar içün

Gözünden tulu akan güller içün

Beni añduđuñ ol ıssı (13) nefes çün

ViŐâlümüñ ümidine heves-çün

Şu vaķt içün ki bî-çâre olurduñ

Cihân (14) u cânâdan âvâre olurduñ

Şeb-i firķatde bî-huş olduđuñ-çün

Bu dem vaşlumı nâ-geh (15) bulduđuñ-çün

Neyidi nâ-gehân ol gün melâlüñ

Ne bâ' işdendi cânâ infi'âlüñ

Ferruķ-ı Őirîn- (16) pâsuķ bu kıasemleri istimâ' idicek vâķı' hâli beyân
itmemege mecâl kıalmayup **Beyt:**

Didi ey serv-i (17) kıâmet sîm-endâm

Tenümde sensiz itmez cânım ārām

Vişālũñ ‘ ömrümüñ sermāyesidür

Hayālũñ dīdemũñ (18) pīrāyesidür

Eger sensiz behişt olsa baña yir

Beni dūzaḡ gibi maḥv eyleyüp yir

Gice gündüz (19) ne kim isterdi ḡātır

Bi-ḡamdi ’llāh ḡamusı oldı ḡāzır

Müzeyyendür bu baḡtum devletũnde

Müheyyā oldı [117b] raḡtum şevketũnde

Velī çün ḡurrem’i gördüm bugün şād

Olupdur bend-i ḡamdan serv-i āzād

Dili bī- (2) ḡuşşa vü cānı şafāda

Sa‘ ādet bulmuş u irmiş murāda

Dil-i nā-şāduma ḡam oldı ḡārī

(3) Ki bulmadum daḡı ben kām-kārī

Girüp bāḡ-ı vişāle ḡurrem olmam

Dem olmaz kim ḡamuñla hem-dem olmam

(4) ḡaşuñ gibi belüm olmuş-durur ḡāḡ

Baña cüft olmasañ ḡāḡat olur ḡāḡ

alur olsam iumde (5) nr-1 asret

Beni a ki ldürdi bu ayret

uua yok cihnun h sebtı

Kimesne imedi (6) b-1 aytı

Ecel unkim hemieder afdur

Zamn u  mre inanmaq adur

Ne  i ii gelür (7) bir dem arra

Ne devrn avrı iriür kenra

Gerek her yra bir  a mu ayyen

Ki pervne ılır (8) em i mzeyyen

ılan ikmetler incsini sfte

amu eyy dzmi ifte ifte

Budur gnlmdeki (9) derd-ile ua

aat bil degl bi-hde ia

Hm-y -kelm Ferru'un bu mermn bilp sebep-i melline (10) vf olıca yetde erm  hib ekp Ferru'a itdgi bi-vech  itb u  azblardan (11) mnfa il oldu. Ferru' der-gu eyleyp nvziler ıldı. “Ey burc-1 melatn mh vey (12) kiver-i lefetn h, Hm senn perestr-1 kemnendr. Her ne emr idersen ba zre! idmetn  zzet (13) bilr ve eref-i vulat u devlet-i lfetn  ayn-1 sa det fehm ılır. -rh-1  zzetne cn-nir (14) itmekde bi-itiyardur. **Beyt:**

Nedr cn kim an sen nzenn cnna virmezler

Saňa ‘āşık olanlar (15) yoluña cānā ne virmezler¹⁶⁷

Nihāyet bu deñlü zamāna dek ol emānete hıyānet itmeyüp hıfz (16) u hırāsetinde emānet ü şadākat eyleyüp bu zamāna gelince sen şāhib-mürüvete teslīmini te’hīr (17) itmekden murādum maşlahat-ı nām u nāmūs ve kār-ı ğayret ü ‘ārdur. Żabţumuzda olan aĥvāl-i ra‘iyyet (18) ü memlekete fi’l-cümle nizām u intizām gelsün. Ba‘dehū sırrımı āşikār idüp memleketüñ kibār u şığārın (19) cem‘ eyleyüp seni kendü yirüme şehryār-ı tācdār ihtiyār idüp sen Nu‘mān Şāh’a ben babam Hümāyün [118a] Şāh’a ādemler gönderüp aĥvālümüz i‘lām eyleyüp anlaruñ izn ü icāzetleriyle emr-i zifāfı daĥı (2) tamām ideyin. Ey rüĥ-ı revānum, āb-ı zülāl-i vişālüne iştıyāk u evāmum senden ziyāde idügi (3) mā-lā-kelemdur. Bulup teşne-i cūy-bār-ı vişāl nihāyet dāmen-i ğayret ü iştıbāra yapışup bu zamāna (4) gelince karar-ı ihtiyār itmişdür ammā muşhaf-ı ruĥsāruñ ĥakķı-çün cānum kılca kılup zülfi müşg-bārum gibi (5) hevā-yı vişalle bī-ķarārın. Çünki ol āfitāb-ı evc-i cemālden bu zerreye nev‘-i ikbāl olup (6) teķāzā-yı vaşl ile ser-firāz kılmaĥla i‘zāz kıldıñ. Bu ķarı çok te’hīr itmeyüp mübāşeret (7) ideyin.” diyüp Ferruĥ Şāh’ı murādca tesliyet kıldı. Ol şāh-ı ĥübān şīrīn-zebānlık idüp **Beyt**:

(8) Didi¹⁶⁸ göñlümde budur i‘tikādum

Ki sensin dünyede ancak murādum

Cihāndan yeg baña bir ķāl (9) ü ķīlūñ

Şatarlarsa alayın cāna ķīlūñ

Bu cān didükleri bir ĥoş nefesdür

Nişār itmek anı (10) ğāyet hevesdür

¹⁶⁷ Bkz. Ali N. Tarlan, **Hayālī Dīvānı** (Ankara: Akçaĥ Yayınları, 1992), G.106-1, s. 125.

¹⁶⁸ Burada “بودر” yazılıp üzeri çizilmiştir.

Ferruḥ-ı nev-cüvân daḥı bu müjde haberlerin işidüp şādān u ferḥān oldı. (11) Gül gibi tebsüm idüp ḥandān oldı. Ol gün yine ‘ayş u ‘işret eyleyüp ‘ale’s-seḥer (12) Hümā dīvān eyleyüp cem‘ -i eşrāf ve a‘yān-ı vilāyet ve ekābir ü erkān-ı salṭanatı cem‘ eyleyüp (13) ‘azīm ziyāfet yaraḡın kıldı. ‘Āmme-i nāsı envā‘ -ı ni‘met ile konuḡlayup herkese ‘izzet ü ḥürmet (14) kıldı. Andan eşrāf ü a‘yāna ḥiṭāb eyleyüp Feraḥ¹⁶⁹ şehri ḡavmine eyitdi: “Şehriñüze gelüp (15) pādişāh olalı eger siz ve eger sâ’ir re‘āyā benden bā‘iş-i āh u feryād olacaḡ zulm ü bī-dād (16) gördiñüz mi? Beyān idüñ.” didi. Cümle ḥāzır olan şaḡir ü kebīr aḡız bir eyleyüp “Ḥāşā¹⁷⁰ ki (17) senden zulm şādır ola! Cümlemüz ‘adl ü dād gördük. Evzā‘ u eṭvāruñ cemi‘ an rüşd (18) ü sedād üzre olup yümn-i ḡademüñ daḥı müşāhede eyledük. Sen geleli vilāyetümüze ‘umūmen (19) ḥışb u reḡā geldi ve feth ü zafer daḥı ‘asker-i muzafferüñ rehber olup bu deñlü yirler feth [118b] eyledüñ. Bizi bāc u ḥarāc virmeden ḥalāş eyledüñ.” didiler. Cümlesi yek-dil ü yek-zebān ḡülşen-i (2) şenāsında murḡ-ı hezār-destān olup ol yüzi ḡül ḡarşusunda bülbül gibi ḡulḡul kırup (3) ‘arz-ı şükrān itdiler. Andan-şoñra Hümā-yı şīrīn-zebān eyitdi: “İy ḡavm, çünki benden rızā (4) vü şükrān üzresiz, benüm meymenet-i ḡudūm-ı sa‘ādet-lüzūmumda bu deñlü devlete vāşıl olduḡ (5) dirsiz ve bu deñlü zamāndur ki ni‘metüm yirsiz, benüm daḥı size bir teklīfüm vardur. Kelāmum işḡā (6) idüp lāyıḡ-ı ḡabül ise rāzı oluñ, degül ise cevāb-ı ḡaṭ‘ī virüñ.” didi. Cümlesi (7) “Sem‘an ve ṭā‘aten!” diyüp Hümā-yı şīrīn-edānuñ kelāmına çeşm ü ḡüş olup ṭurdılar. Hümā (8) Ferruḥ’ı envā‘ -ı zīb ü zīver ile ārāste eyleyüp yanında iḡzār eyleyüp bir fāḥir tāc (9) u kemer ve bir zībā ḥil‘at-i dībā-yı mu‘teber daḥı ḥāzır u müheyyā kılmışdı. Taḡtundan inüp (10) bir şandelī üzerine oturup taḡrīr-i kelāma mübāşeret itdi. “Benüm başumdan geçen (11) serḡüzeştümi ve seyr-i kūh u deştümi diñleñ.” diyüp evvelā kendünüñ Hümāyūn Şāh kıızı olduḡın (12) bildürdi. Ferruḥ’ı bir yıl muḡaddem vāḡı‘asında görüp ‘āşıḡ olduḡın ve Ferruḥ daḥı (13) Nu‘mān Şāh oḡlı olup Hümā’nuñ taşvīrin görüp ‘āşıḡ-ı

¹⁶⁹ Feraḥ: mtn. فرح

¹⁷⁰ ḥāşā: mtn. حاشا

şâdık olduğın terk-i (14) cân u ser ve niçe mehâlik ü muhâţardan güzêr kılpup seyr-i deyre geldüğün ve ‘Alemsâh kışşasın (15) ve ‘asker içinden Ferruḥ ve Hürrem ile kaçup kendüsi Zengîler dâmına düşüp Ferruḥ’uñ (16) mecrûḥ gitdüğün ve bi’l-cümle her birinüñ kışşa-i pür-guşşasın hikâyet eyleyüp Tûs-ı menhûsı (17) Ferruḥ şecâ‘at-ile def‘ itdüğün tefhîm eyleyüp çekdükleri şedâ’idi bi’t-tamâm beyân (18) eyledi. Aralıkda Ferruḥ’uñ dil-âverliklerin ve Rüstem-i dâstân gibi niçe yirde erliklerin (19) söyledi. İstimâ‘ iden ḥalk ta‘accüb eyleyüp her biri engüş-t-i ḥayret der-dehân [119a] eylediler, “Hümâ’nuñ niḳâb ile girdüğünüñ sırrı ‘ayân oldu.” didiler. Andan-şoñra eyitdi ki (2) “Ey ḳavm, şimden-şoñra ben murâduma vâsıl oldum. Baña min-ba‘d iki ḥâl vardır: Ya budur ki (3) Ferruḥ’ı pâdişâhlığa ḳabûl kılpup taḫta geçüresiz, ol çıḳup ‘adl ü dâd eyleye; ben perde-i (4) ‘işmet ü ‘iffete çekilüp babamdan ḥaber gelince muntazır olam. Ba‘dehû mu‘tâd üzre ‘aḳd-i (5) nikâḥ itdürüp baḳıyye-i ‘ömrüm ḥidmetinde geçürem. Buña râzı olursañuz febihâ vü ni‘met! Siz (6) den daḫı murâd u me‘mûl budur. Bir vech daḫı oldur ki bir muḫtârîñuzu (7) şâh idüp bize ḥüsn-i icâzet viresiz, ḥüsn ü himmet ve du‘âñuzu (8) yoldaş kılasız. Varup babalarımız vilâyetine gidüp anda murâdumuza irevüz. (9) İki ma‘nâdan daḫı kaçmazuz.” diyüp kelâmın tamâm itdi, ḥalkuñ cevâbına (10) muntazır oldu. Cümlesi du‘â vü şenâ eyleyüp “Ey Bânû, ḥiç olur mı ki (11) biz seni ḳoyuvirüz ve Ferruḥ gibi dil-âver şâh-zâde ḳaçan elimüze giriserdür. (12) Sen ḥuzûruñda olup gâhî tedbîrden ḥâlî olma, ol ḥükûmet eylesün. Cân u dilden Ferruḥ’uñ salḫanatı maḳbûlümüzdür.” diyüp ittifâḳ itdiler. (13) Hümâ, Ferruḥ’ı getürüp ihzâr itdügi tâc u kemeri ve ḥil‘at-i (14) mu‘teberi giydürüp ḳuşadup eline yapışup taḫta çıḳardı, (15) “Allah mübârek itsün!” diyüp kendüsi şandelîde ḳarâr itdi. [119b]

[Hümâ a‘yân-ı vilâyeti cem‘ eyleyüp kendüsi salḫanatdan fâriḡ olup Ferruḥ’ı taḫta geçürdügidür.]¹⁷¹

(1) Vüzerâ vü ümerâsı ve a‘yân u erkânı ve re‘âyâ vü berâyâsı fevc fevc gelüp bi‘at eyleyüp (2) ḥüsn-i rızâ ve kemâl-i inḳıyâd ile Ferruḥ’ı beglediler. Andan-

¹⁷¹ Burada sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

şoñra Ferruḡ-ı dil-āver ebvāb-ı ḡazā'ini [120a] açup ḡıfz-ı leşker ve zabt u rabt-ı kişver ile muḡayyed oldı. Bir iki günden-şoñra (2) nāmeler yazup Hengām-ı ḡucesterfāmı babası Nu' mān Şāh'a gönderüp Hümām nām bir merd-i (3) ferḡundepeyḡamı Hümāyūn Şāh'a revāne kıldı. Her birine va' deler virüp sür' at ü isti' cāl (4) üzre varup gelmelerin işmarlayup kendüsi şevḡ ü zevḡe meşḡul oldı. Hümā'yı (5) kebg-i serā-perde-i ' işmet kılup sarāy-ı ' işretde ḡalvet-i muşāḡabete mütemaḡḡız kıldı. Bu ḡāl üzre (6) şafā-yı ḡāḡır ve refāḡıyyet-i bāl ile iki üç ay miḡdārı mu' āşeret itdiler. Gündüzlerde (7) Ferruḡ Şāh aḡvāl-i re' āyā vü sipāḡ ile muḡayyed olup bir melik-i melek-intibāḡ oldı ki nām u nişānı (8) ve şīt ü şadāsı etrāf u eknāfa münteşir oldı. ' Adl ü siyāsetde müselleḡ ve fikr ü (9) firāsetle meşḡur-ı ' ālem olmışdı. Giceler ' ayş u nūşa meşḡul olup babalarına giden (10) ḡāşidlerüñ ḡaberine müteraḡḡıb olup her dem gün şayarlar idi. Bir gün Hümā Bānū'nuñ ḡöñli (11) ḡarılıp ḡāḡır-ı nāzenīni seyre mā' il oldı. Ferruḡ Şāh'a eyitdi: “Ey şāḡ-ı ' ālem, Merkez dirler (12) bir ḡal' a-i üstüvārumuz vardur. Āb u havāsı laḡıf bir mürtefi' yirde binā olınmışdur. Henūz (13) Pādişāḡ'um anı görmedi. Eger cā' iz olursa varsaḡ birkaç gün anda daḡı (14) zevḡ ü şafā sürsek. Şehr-i Feraḡ'dan uşanduk. Birkaç gün inide.¹⁷²” didi. (15) Ferruḡ daḡı “Ber-ser ü çeşm!” diyüp buyurdu. Bir gün seḡerden ḡavāşş u muḡarrebīni (16) ile ' azm itdiler. Hümā vü Ferruḡ atlanup hem-rikāb u hem- ' inān ol iki nev-cüvān (17) şādān u ḡandān ḡal' a-i Merkez'e revān oldılar. Gerḡi esbāb-ı kam-rānī ḡāşıl olmaḡa (18) şafā-yı ḡalb ve sürūr-ı dil üzre idiler lākin ḡazā-yı āsmānīden ḡāfil ve belā-yı (19) nā-geḡānīden zāhil idiler. Bir vaḡt-i nā-mübārek ve rüz-ı menḡūsda ḡal' aya vāşıl [120b] olup dārü'l-emāresine nāzil oldılar. Hümā, Ferruḡ Şāḡ'uñ öñine düşüp (2) anda maḡzūn u medfūn olan cevāḡır ü emvālūñ ḡazā'ini aḡfālinūñ miftāḡların (3) virüp seyri münāsib olan tuḡafı seyr itdürüp “Bunlar cümle (4) Pādişāḡumuñdur.” diyü izḡār-ı ḡidmet ü ' izzet kıldı. Ferruḡ daḡı vāfir sitāyiş (5) eyleyüp Bānū-yı ' āleme vāfir ri' āyet ü ḡürmet itdi. Bir gün bir ḡaşr-ı refī' ü'l-bināda (6) ki şarḡ-ı Hāmān ve ḡaşr-ı ḡayşer'den nişān virür birkaç bülend eyvān idi, (7) Ferruḡ ile Hümā şoḡbet-i ḡāşş iderken etrāf-ı ḡaşrı seyre çıḡup bir taḡte

¹⁷² Burada ifade tamamlanmamıştır.

pūş (8) üzre gezerken Ferruḥ Şāh'ıñ başduğı taḥte üstüvār olmamağla uçup (9) Ferruḥ evc-i semādan ḥazīz¹⁷³-i ḥāke necm-i şāḳıb gibi düşüp Hümā feryād itdi. (10) İnüp Ferruḥ'ı zīr ü zeber ḥāke berāber olmış, efseri bir cānibe gidüp (11) ser ü pāsı bir ṭarafa gitmiş göricek öldi şanup yaḳasın çāk eyleyüp (12) ḥançer-i bürrānına el urdı. Ḳaşd itdi ki Ferruḥ'ıñ üzerinde murğ-ı revānın ḳafes-i tenden ḥalāş idüp teslīm-i cān ḳıla. [121a]

[Ferruḥ taḥte pūşdan uçup bir ayağı şınup Hümā kendüyi ḥançer ile helāk ḳaşd itdüğün ḥidmetkārı māni^c olduğı naḳş olına.]¹⁷⁴

(1) Hümā'yı cāriyeler muḥkem ṭutup ḥançere düşmekden men^c eylediler. “Ey Bānū-yı ‘ālem, ‘aḳluñ başuña (2) dir. Ölen ardınca ölmüş yok. Belki Şāh Ferruḥ ḥayātda ola.” diyüp yoḳladılar. Nefes (3) gelür göricek “El-ḥamdü li’llāh şağdur.” diyü muştıladılar. Hümā’nuñ ‘aḳlı gitmişdi. Bu ḥaberdan gözin [121b] açup Ferruḥ'ıñ üzerine geldi, yüzün yüzine urdı, ḥayāt eşerin müşāhede (2) ḳılıp ḥamd itdi. Ferruḥ daḥı gözin açup Hümā'yı başı ucında gördi, āh idüp (3) dūd-ı āhından ‘ālemi siyāh itdi. Hümā ağlayup ḥālin şordı. Şāh'ıñ a^c zāsın (4) yoḳlayup bir ayağın şikest olmuş buldılar. Hümā ağlayurak Ferruḥ Şāh'ı (5) bir çar-şebe ḳoydurup menziline çıkardı. Şıḥḥatine ḳurbānlar eyleyüp nezrler itdi. (6) Üstād cerrāḥlar getirüp Ferruḥ Şāh'ıñ ayağın şardurdu. Bir ay miḳdārı tımārına (7) meşğül oldu. Hümā Bānū bu ḥalden gāyet münfa^c il olup Şāh'dan muḥkem ḥavf (8) iderdi. “Āh kim ḥasret ḳıyāmete ḳalıyor, ḥayfā kim bu ‘āşık-ı şādıḳumı bāğ-ı vişālümden ber-ḥürdār (9) itmeyüp bu zamāna dek te’ḥīr ile böyle bir ḳazāya uğratdum.” diyü ḳalbinden endīşe (10) ḳılır, nār-ı ḥasret ve te’essüfle yanar yaḳılırdı. Tā şol zamāna dek Ferruḥ Şāh'ıñ (11) mizācı iylücege dönüp ayağınuñ za^c fi daḥı nev^c -i iltiyāma teveccüh eyleyüp (12) cerrāḥlar “Şimden-şoñra müjde olsun ki ḥavf maḥalli ḳalmadı. Bir aya dek daḥı Ferruḥ (13) Şāh'ıñ ayağı evvelkiden muḥkem olur.” diyü ittifaḳ itdiler. Bu ḥaberi işidüp (14) Hümā Bānū cerrāḥları ğariḳ-i ni^c met ü māl ḳılıp şol

¹⁷³ ḥazīz: mtn. حضيض

¹⁷⁴ Burada sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

deñlü ri‘āyet itdi ki her biri (15) mütesellī olup devām-ı devletine du‘ālar itdi ve bu şükrāne için bezl-i ħazā’in (16) eyleyüp fuċarā vü mesākīne bī-ħadd ü bī-ķıyās sadaċalar ve in‘āmlar itdi. Ferruĥ şāhib-i (17) firāş olmaċla tedbīr-i memlekete kendi mübāşeret itdi. Gerċi Hümā, Ferruĥ Şāh’uñ ifāķata (18) teveccühinden mesrūr olup ħavf-ı helāk ve bīm-i mevtden ħurtıldı ammā Ferruĥ’uñ (19) zamān-ı marazı mümtedd olmaċla a‘dā-yı memleket cihetinden ıztırāba düşdi. [122a] Hümā ile Ferruĥ’uñ sırrı eċrāf-ı memālikde şāyī‘ olup Ferruĥ’uñ pehlevānlıċından mülük-i eċrāf (2) hirāsān idiler. Cem‘-i düşmenler fırsat gözedüp Ferruĥ ħavfından ħarekete ħudretleri yoċdı. (3) Cümleden biri Ferruĥ ħatlı itdüċi Tūs-ı menĥūsuñ Cābir dirler bir hemşiresi oċlı var idi, ģāyet (4) şehīr ü şaķī bed-aşl u bed-sirişti idi, Ferruĥ’uñ ayaċı şınduċın ħaber alup fırsatı ģanīmet bildi.

(5) Tūs’un Yegeni Cābir, Ferruĥ’uñ Ayaċı Şınduċın İşidüp ‘Asker Çeküp Feraĥ Üstine Geldüċi (6) Hikāyetidür:

[Bunda taşvīr yoċdur muttaşıl yazıla.]¹⁷⁵

[122b] Cābir ħareket idüp ‘asker cem‘ eyleyüp¹⁷⁶ mülk-i Tūs’a ħākim olan emīri ģāfil iken öldürüp (2) sühütle memleketi teşĥīr itdi. Tūs’uñ aķrabāsından olmaċla ekşer re‘āyāsı meyl idüp tābī‘ (3) oldılar. Bu ħaber sem‘-i Hümā’ya vāşıl olıcaċ derd ü ģam ħāşıl idüp yatduċı yirde Ferruĥ’a ‘arz eyleyüp (4) meşveret ħıldı. Ferruĥ “Ne çāre mādām ki bende ħudret olmaya, muķāvemete miknet olmaz.” diyüp (5) Cābir kāfirüñ daĥı ziyāde ħareketinden iĥtirāz itdi. Bunuñ üzerine birċaċ ģün geċecek (6) istimā‘ itdiler ki Cābir ‘asker cem‘ idiyor; Feraĥ şehrine gelüp Ferruĥ’la Hümā’dan ħayısı (7) Tūs’uñ ħanın ala, şehīr ü re‘āyāyı pāy-māl eyleyüp ħıra. Bu ħaber-i vaĥşet-eşerden Ferruĥ (8) ve Hümā ve Hurrem ģāyetde münkesir olup ģarķ-ı deryā-yı ģam oldılar. A‘yān-ı devleti Ferruĥ’a (9) ‘arz eyleyüp “Cābir cem‘-i ‘asākir

¹⁷⁵ Burada sayfanın bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

¹⁷⁶ “Cābir ħareket idüp ‘asker cem‘ eyleyüp”: Bu ibare [122a-6.st.] yazılmış ve sayfanın geri kalanı boş bırakılmıştır. Aynı ibare yeni sayfada (122b) tekrar yazılarak cümleye devam edilmiştir.

kıllup geliyor, bākī fermān Şāh'ındur!" didiler. Ferruḥ (10) dahı emr eyleyüp ' asker cem' iyle muḳayyed oldılar. Muttaşıl feryādcılar gelmege başladı. **Beyt:**

Didi (11) Bānū'ya Ferruḥ nidelüm biz

Ki ḳalmıṣuz bu işde zār u ' āciz

Çeriye baş gerek bende ayak yok

(12) Bir arḳa arḳalanmağa tayaḳ yok

Çü ben başlu vü başsız ola leşker

Nite olubile ḥaşma berāber

(13) Āḥir-i kār bu re'yi ihtiyār itdi ki Ḥurrem'i ser-dār eyleyüp ' asker ḳoşa. Ḥurrem'i da' vet eylediler. Gelüp yüz (14) urdı, maḳām-ı ḥidmetde ser ü ser-keş gibi ḳıyām idüp tırdı. **Beyt:**

Eyitdi Ḥurrem'e ey yār-ı ḡam-ḥ'ār

Ḳuşaḡuñ (15) iki yirden bağla zinhār

Yavuz ḥaşma yüri çıkar eyü ad

Ki şākirdlik idenler olur üstād

Ḥurrem, Ferruḥ Şāh'uñ (16) tedbīrin diñleyüp sözin şımayup mu'āraza itmedi, "Emr ü fermānuñ ber-ser ü cān!" diyüp rızā gösterdi. (17) "Ben cānumı senüñ yoluñda fedā itmeden ḳaçmazın." diyüp taḳrīr-i kelāmında fetḥ ü zafer ihtimāli müteyessir olmayacağını (18) taḥḳīḳ itdi. **Beyt:**

Didi çüñkim buyurduñ varayın ben

Eteḡüme başımı şarayın ben

(19) Yoluñda ölmek imiş evvel āhir

Su boğmadı ise öldüre Cābir

Ferruḥ, Ḥurrem'ün za' f-1 ḳalbin [123a] görüp taḳvıyet-i ḳalb virür sözler söyledi: “Ey dil-āver, neçün me'yūs olursın? (2) Allah'ün luḳfı çoḳdur. Ğayret ü himmet eyle.” diyüp Ḥurrem'e istimālet eyledi. Mümkin olan (3) ‘askeri cem’ eyleyüp Ḥurrem'e ḳoşdı. **Bejt:**

Çeri dirdi ‘azīmet ḳıldı Ḥurrem

Ḳamu şādīlīḡi (4) taḡıldı ol dem

Yüridi bir iki gün añul añul

Ki nā-geh aña tuş oldu ḳaravul

(5) Şıdı Ḥurrem çerisin ḳodı gitdi

Ki Ḥurrem Merkez'e cān atdı yetdi

Ḥurrem münhezim olan ‘asker ile Ferruḥ Şāh'a gelüp (6) tenhāsına girdi, ḳışşadan ḡaber virdi. Meşveret ḳılıp söyleşdiler. Āḡir-i kār terk-i diyār ihtiyār eyleyüp bir yügrük (7) gemi ihzār itdiler. Memleket ḡalḡı tuymadan birḳaç muvāfıḡ ḡidmetkār ile Ferruḥ u Hümā ve Ḥurrem ü Dil-güşā bir gice girüp (8) yelken açdılar.

[Ferruḥ, Hümā ve Ḥurrem ve Dil-güşā bir gemiye binüp yelken açup ḳaçduḡları taşvır olma.]¹⁷⁷

[123b] Bir iki gün miḡdārı muvāfıḡ rüzḡār ile giderken bir gün tünd-bād-ı muḡālif peydā olup gemiyi (2) bir dökindilü yire sürüp bir ḳayaya urup pāre pāre ḳıldı. Bir taḡte üzerine Ferruḥ ile (3) Dil-güşā ve bir taḡte üzerine Ḥurrem ile Hümā yapışup her birin bir ḡarafa atdı. Ḥurrem ile Hümā sühütle (4) kenāra çıḡdılar ammā

¹⁷⁷ Sayfanın bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

Ferruḥ ile Dil-güşā küllī zahmet çeküp iki üç gün aç ve şusız bir taḥte (5) üzerinde gitdiler. Ferruḥ bir yaña Hümā’nuñ firāķı ğamı ve bir yaña ayağınuñ cerāḥati ele mi bir yaña ğarķ (6) u helāk ḥavf u vehmi bu deñlü alām u ıztırāb ile rūy-ı deryāda mānend-i ḥabāb gezerdi, (7) bu deñlü ğuşaş u şedā’idi taşavvur iderdi. Cümlesine Hümā’nuñ firāķı ğamı ğālib olup “Diriĝā (8) ḥasret kıyāmete ķaldı!” diyü derūn-ı dilden nāleler eylerdi. Gāh felek-i kine-cūy ve sipihr-i (9) sitem-kāra ḥiṭāb eyleyüp

Beyt:

Ey felek nitdüm saña cevri-i firāvān eyledün

Ol dürri deryāya (10) şaldün baĝrumı ķan eyledün

Taḥtumı ber-bād idüp bir taḥteye muḥtāc idüp

Şındurup (11) pāyum başumla ğuy u çevĝān eyledün

Taḥtumı pīrüz idüp her bir günüm nev-rüz idüp

(12) Evvel iḥsān ‘ āķıbet bīmār-ı hicrān eyledün

dir di ve gāh Hümā-yı lāle-‘izārı kendü gibi (13) bir taḥte üzerinde ķarār itmiş taşavvur idüp “Ol baḥr-i melāḥat mālikinüñ ḥāli nice (14) oldu ola?” diyü ğam u ğuşaşın yirdi. Dā’im bu feḥvā ile dil-i zārı terennüm eylerdi **Beyt:**

‘ Aceb (15) n’oldı ser-encāmuñ nigārā

‘ Aceb ķandadur ārāmuñ nigārā

‘ Aceb ķandasın ey āb-ı ḥayātum

(16) ‘ Aceb ķandasın ey ķand ü nebātum

‘ Aceb ey tende cānum ķandasın sen

‘ Aceb ey ğülistānum (17) ķandasın sen

Bu hâl ile perişân hâl ü perişân rûzgâr, hem-dem-i nâle vü zâr, sînesi (18) efkâr, kâlbi pür-efkâr, bî-ser ü sâmân, şikeste pâ vü şikeste hâtır ve bî-dermân (19) giderken nâle vü zârı ve münâcât-ı bî-şümârı karîn-i kabûl-i Hâzret-i Bârî olup mehebb-i ‘inâyet [124a] إِذَا دَعَاهُ ¹⁷⁸أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ şavbından nesîm-i luţf-ı İlâh vezân ufķ-ı rahmet-i مِنْ لَا تَيْأَسُوا مِنَ اللَّهِ (2) ¹⁷⁹رُوحِ اللَّهِ tarafından necm-i hidâyet ve câh-ı rahşân u dıraşşân olup dördüncü gün (3) ‘ale’s-seher pertev-i hâver rûy-ı zemîni münevver itdügi gibi Ferruĥ ile Dil-güşâ’nuñ bindügi tahte bir kenâra (4) yaklaşup biñ zor u zâr ile sâhil-i bahre düşüp sâha-i berre düşdiler, leb-i deryâyı (5) buse-cây kılup yüzlerin yirlere sürüp secde-i şükrler kıldılar. Ferruĥ’uñ ayağı vec‘i (6) şudan çıkup müştedd olduğı zâhir oldı. İltiyâm-ı tâmm bulmayup üç gün deñiz (7) şuyundan daĥı bed-ter olmuş idi. Bir yaña cerâhat vec‘i ve bir yaña açlık ve şusuzlık (8) elemi cânına te’sîr itmekle mebhût u bî-huş olup yatdı. Dil-güşâ Bânü ğayret (9) idüp evvelâ Ferruĥ’uñ ve kendünuñ esbâbların kırıdup andan-şoñra etrâfı (10) tetebbu‘ eyleyüp bir şü bulup Ferruĥ’a içirdi. Bir miĥdâr ‘açılları başlarına gelüp (11) çıkduĥları yire nazâr şalup ‘alâmet-i ma‘mūrî ve âşâr-ı âbâdânî görüp “Bi-ĥamdi’llâhi (12) te’âlâ geldüğüümüz yir ma‘müre ancak berü beyân degül. Âyâ bu maĥall ne maĥüle kişver ola?” (13) dirken qarşudan bir rencber belürdi. Dil-güşâ sevinüp qarşu vardı, (14) haber şorup ser-güzeştin beyân itdi. Ol kimesne bir şayyâd idi. Elinde aĥlar ile deñizden (15) balık avlamaĥa gelürdi. Dil-güşâ’nuñ ğarĥdan ĥalâş olup çekdügi felâketi işidüp (16) teraĥĥum itdi, sürdü, Ferruĥ katına geldi. Ferruĥ’ı ĥaste vü pâ-şikeste za‘îf ü (17) nâ-tüvân göricek merĥamet ü şefkat eyleyüp ĥâl-i perişânına giryân oldı. (18) Dil-güşâ’ya “Bu senüñ neñdür?” diyüp şordı. Ol daĥı “Qarındaşumdur.” diyü cevâb (19) virdi. Torbasında olan ekmek ve peynirin

¹⁷⁸ *Em-men yüci’bu’ l-mużtarra izâ da’âhu: “Yoksa darda kalana, kendisine yakardığı zaman karşılık veren, başındaki sıkıntıyı gideren ve sizi yeryüzünün sahipleri yapan mı? Allah’ın yanında başka bir tanrı mı? Pek kıt düşünüyorsunuz.”* mealindeki Neml Sûresi’nin 62. ayetinin bir kısmı iktibas edilmiştir.

¹⁷⁹ *lâ tey’esû min revĥi’llâh: “Ey oğullarım! Gidin, Yusufu ve kardeşini arayın. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; doğrusu kâfirlerden başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.”* mealindeki Yûsuf Sûresi’nin 87. ayetinin bir kısmı iktibas edilmiştir.

bunlara nişār eyleyüp i' dād-ı zād ile [124b] imdād kı lup dest-gīr oldı. Ferruḥ ve Dil-güşā ğıdālanup bir miḳdār kuvvet ü kudret (2) taḥşıl eyleyüp hareket ü nuḫka mecāl buldılar. Ferruḥ “Bu vilāyetüñ pādişāhı kimdür ve pāye-i (3) taḫtı olan şehriñ ismi nedür?” diyü su 'āl itdi. Balıḳçı eyitdi: “Bu vilāyetüñ şāhına Sa' d (4) dirler, şehrinüñ ismi Mīnā'dur. Şehr daḫı bu maḫalle ḳarībdür.” didi. Ferruḥ eyitdi: “Ey (5) merdüm-i dil-nüvāz, kerem eyle. Bize şehirden bir ḳañlı getirivir ve şehr içinde bir hücre kiralayup (6) mürüvvet ü fütüvvet kı l. İşte saña şu deñlü dīnār u dirhem vireyin.” diyü va' de kı ldi. (7) Şayyād-ı nā-murād gördi ki Ferruḥ' uñ va' de itdüğü māl bir ay şayd-ı semek itmekle ḳābil-i istiḫşāl (8) degül, fi'l-ḫāl elinden dām u şebekesin ḳoyup şehr-i Mīnā'ya şitāb itdi. Murādca (9) bir menzil kiralayup bir laḫif ḳañlı getürdi. Ferruḥ' ı şehre alıgidüp müzd-i ḫidmet-i mev' üd (10) olan nuḳüdü aldı, Ferruḥ'a du' ālar kı ldi. Şehriñ çār-sü vü bāzārından laḫif (11) şorbalar getürüp ve üstād cerrāḫ bulup Ferruḥ'a geregince bir iki gün ḫidmet eyleyüp (12) miḫmāndārlık ve ğarīb dostluk resm ü āyīnini iḫyā itdi. Ferruḥ bir miḳdār ayaklanup (13) şayyāda ri' āyetler kı lup destür virdi. Varup ehl ü ' iyāli tefāḳḳudına gidüp (14) Ferruḥ Dil-güşā ile ḳalup yap yap ayağına cerrāḫ-ı kāmil tīmār itdi. Bir iki aydan (15) soñra bür-i tām m ve şifā-i mā-lā-ke lām ḫāşıl idüp Ferruḥ' uñ ayağı evvelkiden muḫkem oldı. (16) Cenāb-ı Ḳādir-i Ḳayyūm'a şükrler eyleyüp ni' met-i şıḫḫati ğanīmet bildi. Yanlarında olan naḳd ü (17) cevher ḳısmı dükenüp esbāb şatmağa başladılar. Bir ay miḳdārı daḫı bu ḫalle geçinüp (18) sırların kimseye fāş itmediler. Ancaḳ Ferruḥ' uñ kārı şehr içre gezüp Hümā ile Hurrem'den ḫaber (19) ü eşer tuymaḳ idi. Şehirlüden kimesne ile iḫtilāḫ itmeyüp kendünüñ nām u nişānın [125a] setr ü iḫfā ider ğāḫī şahrālara çıkar murğ u mūra ḫitāb eyleyüp ğam-ı cānānla giryān u nālān (2) olup āḫ u eḫḫān ider, aḫşam olunca gezerdi. Bir gün ḫa' āma virecek bir aḳçaları ḳalmayup (3) şatacaḳ esbābları daḫı dükenicek Ferruḥ ğāyetde dil-teng olup Dil-güşā ile meşveret kı ldi: (4) “Ey Bānū, ḫālümüz nice olur? Bir ḫabbemüz ḳalmadı. Şan' atumuz daḫı yok ki işleyevüz. Şöyle ḫurmağla daḫı (5) olmaz. Baña ne naşīḫat kı lursın?” didi. Dil-güşā “Şabr u ḳanā' at gerek, neyleyelüm el-ḫükmü lillāḫ.” diyü cevāb (6) virdi. Ferruḥ “Gerçek şabr u ḳanā' at güzeldür ammā anuñ daḫı mertebesı var. Taḫşıl-i ḳüt-ı

lā-yemūt (7) eyledükden soñra gerekdür. ¹⁸⁰ *مع البركة الحركة* dimişlerdür. Şöyle tırmağla olmaz. İcâzetünle ben bugün (8) bir miqdâr hareket ideyin. ‘Alâ-fethi’llâh şehirden taşra gideyin. Görelüm Hâzret-i Fettâh u Rezzâk u (9) Feyyâz¹⁸¹ ‘ale’l-ıtlâk ne gösterür.” didi. Dil-güşâ’ya vedâ^c eyleyüp “Sen beni aḥşama dek (10) müteraḳḳıb olma.” diyüp gitdi. Şehirden çıḳup bir bâğ öñinde bir miqdâr qarâr itdi. Fikr ü yâdına (11) Hümâ-yı ferruḥ-nihâd gelüp anuñ ḥayâliyle muḥâtaba ḳılıp eglenürken qarşudan bâğ şâhibi (12) gelüp bir niçe faḳîri yanınca bile getürüp bâğ tîmârına meşgûl olup her birinüñ ellerine (13) bir bîl virdi, bâğuñ ḳapusın açup bunları işe sürdi. Meger ol bâğuñ şâhibi (14) bir emîr-i bî-naẓîr idi, bâğ u bâğçe tîmârın eglence ittiḥâz idüp gelmişdi. Ferruḥ te’emmül (15) eyleyüp “Āyâ ben de şu rencberlere qarışup bugün ırğatlık idüp kâr u kesb eylesem (16) olmaz mı ola?” didi. Ḳalḳup bigüñ öñine vardı: “Ey server, ben daḥı iş işlemek (17) bâğ billemek isterin. Eger câ’iz olursa baña da bir yir göster ḥidmet ideyin.” didi. Big, (18) Ferruḥ’uñ şekl ü şemâ’iline baḳup merdüm-i pākîze-sirişt olduğın bildi. Bir cüvân-ı ḥüb- (19) şüret görüp bu kâra talebkâr olduğın ta’ accüb itdi. “Merd-i ğarîb ancak” diyüp [125b] Ferruḥ’ı muşâḥabete çekdi. **Beyt:**

Didi big ne yigitsin sâde-ḥâtır
 Ki ḥüsnüñdür bugün ‘âlemde (2) nâdir
 Didi Ferruḥ ğarîbem ey cüvân-baḥt
 Zamâne cevr ḳılmışdur baña saḥt
 Kişi ‘aybdur (3) özin itmek sitâyiş
 Ḳabûl itseñ buyur işleyeyüm iş

¹⁸⁰ *El-ḥareketü ma’ l-bereke*: “Nerede hareket varsa orada bereket vardır.” anlamına gelen bir mesel.

¹⁸¹ Satır başına “şâhib” yazılıp üzeri çizilmiştir.

Mîr-i rûşen-zamîr, Ferruḥ'ıñ kıyâfetine baḳup (4) ırğatlığa ol ferruḥ-nihâdda ḳaṭ' en münâsebet bulamayup “Ey merd-i ğarîb vey cüvân-ı dil-firîb, (5) sen ya şeh-zâde ve yâḥûd tâcir-i mâldâr-zâdesin. Saña iş işletmek münâsib degüldür. Sen benümle (6) muşâḥib ol.” diyüp tafşîl-i ḥâlin şordı. Ferruḥ daḫı “Ey mîr-i kerîm, atam iḳlîm-i Ḥorâsân'da (7) şeh-r-i Bostân'da bir emîr-i dilîrdür. Heves-i seyâḫat ve sevdâ-yı ticâret itmişdüm. Sefînemüz ğarḳ (8) olup rûzgâr-ı zürkârıñ ṭapancasın yidüm. Az yaşumda çok ğuşşa vü ğam çeküp (9) ḥ'âb-ı râḫat ve ârâm-ı istirâḫate yâ hû didüm.” diyüp kışşa-i pür-ğuşşasınuñ ba'z yirlerin (10) ḫikâyet ve çarḫ-ı kec-reftârdan ṭap diyince şikâyet ḳıldı. Mîr-i rûşen-zamîrîñ Ferruḥ'a yüregi (11) acıyup mesken ü mekânın şordı, cemî' aḫvâliyle taḳayyüd ḳıldı. “İy yâr-ı gül-izâr, şimden şoñra (12) sen baña yâr-ı vefâdâr ol. Senüñle 'ayş u 'işret idüp 'ömr geçürelüm. Birez zamân bu (13) diyârda eglen. İnşâ'llâh seni imdâd eyleyüp vaḳt ü mevsimiyle vâlidüñe göndereyin.” (14) diyüp ol gice Ferruḥ'ı menziline alıgıtdı. Bir dest fâḫir câmeler virüp ve kıız (15) ḳarındaşı olduĝın ṭuyup Dil-ĝüşâ Bânü'ya daḫı bir ḳat esbâb iḫsân itdi. (16) Bir miḳdâr ḫarçlık virüp her vech-ile Ferruḥ'ı tatyîb itdi. Ferruḥ, Dil-ĝüşâ Bânü'ya gelüp (17) kışşayı ḫikâyet eyleyüp “Bir şöyle emîre rast geldüm, zamânesinüñ Ḥâtem'i ve saḫâ (18) vü keremde nazîri yok.” diyüp medḫ itdi. Dil-ĝüşâ mesrûr olup (19) “Ey Şâh-zâde, Ḥaḳḳ te'âlâ devletüñ artursun, murâduña ırĝürsün. İnşâ'llâh [126a] 'alâmet-i devletdür. Hemân ol mîr-i cüvân-merdüñ dâmen-i iḫsânın elden ḳoma.” (2) diyüp istimâlet virdi. Ferruḥ, Dil-ĝüşâ'ya bir miḳdâr ḫarçlık ḳoyup (3) yine big ḫidmetine gitdi. Ol gün daḫı big ile 'işret idüp big (4) Ferruḥ'dan bir mertebe ḫazḫ itdi ki genc-i nihâna ve tuḫfe-i şâyĝâna vâşıl olmışa dönüp (5) Ferruḥ'ıñ ḫürmet ü ('i)zzetin ziyâde eyledi. Ber-vech-ile ittihâd itdiler ki ata oĝul (6) olup dem ü laḫm oldılar. Bir gün mîr-i rûşen-zamîr sevdâ-yı şayd u şikâr (7) idüp ḫadem ü ḫaşemiyle ava bindi. Ferruḥ-ı dil-âvere daḫı bir esb-i tâzî (8) eyerleyüp çekivirdiler. Bindi, bigüñ öñine düşüp at ḳullanup (9) silâḫşörlük eyleyüp ḫünerler gösterdi. Ferruḥ'ıñ bu kemâlin daḫı görüp (10) mîr-i büzürgvârıñ yanında ḳadr ü i' tibârı ziyâde oldı. Şayd u şikâr (11) iderken meger ol câyĝânda birḳaç vaḫşî atlar var idi. Biri uğur (12) larına çıḳup Ferruḥ göricek at şaldı, kemend atdı. Big

feryād (13) eyleyüp “Ey ferzend-i dil-pesend, sen bilmezsin bu vahşî cānverler (14) atı tünd ü ser-keşdür, ādeme zarar u ziyān iderler. Bir iki ādem ile utulup (15) bunlar kimesneye rām olmazlar. Gel fāriğ ol!” diye gördi. Müfīd olmayup (16) Ferru ol cānveri oğmadan vazgeçmedi. Āir-i kār yetişüp kemend ile (17) bend eyleyüp hāh u nā-hāh urgurup şayd itdi. [126b]

[Ferru avda bir vahşî ata rast gelüp kemend ile şayd itdügidür]¹⁸²

(1) Mīr ve ādemleri bu hāli görüp Ferru’uñ dil-āverligine tasīn ü sābāř ıldılar. (2) řehr ire Ferru’uñ bu hūneri řāyī^c olup Ferru’ı birbirine gösterdiler. Ol gün (3) zev ü řafā idüp yatdılar. Ferru, Dil-güřā’ya gelüp itdügi hūneri hikāyet, [127a] mazhar olduđı luf u isānı rivāyet itdi. Mesrūr-ı feranā yatdılar. řabā olup (2) Ferru yine big yanına vardı. Mīr-i dilīr ol gün yine seyre binüp bir mesīre-i zībāda (3) geřt-i řarā ıldılar. Big eline o ya alup pūteye niřān atdı. Ferru dađı tīr ü kemānı ele (4) alup gezledi, niřānı gözledi, güřād virüp niřānı urdı. **Beyt:**

aā ılmayuban virdi (5) niřānı

Beg anı gördi řād oldu revānı

Didi asente ey dildār-ı Ferru

Sa^c ādet mihri (6) göstereyin saña ru

Ferru, bege řenā idüp “Ey mīr-i tācdār, kemānum murādca degül bir midār süst (7) idi yosa dağı ziyāde hūner göstermek müyesser idi. Zīrā ben kemīne tīr-endāzlıđa küllī (8) idmet idüp miyān-ı arānumda mümtāz olmuş-idüm.” didi. Beg bu kelāmı işidüp ta^c accüb (9) eyledi. Bir atı kemānı var idi, hibir pehlevān çekmiş degül idi. Ol kemānı getürdüp (10) Ferru’uñ eline şundı. Ferru abzasın öpüp yayı eline aldı, kuvvet idüp bira (11) kerre çekdi, yine begüñ öñinde odı. **Beyt:**

Eline aldı ün ol yayı Ferru

¹⁸² Sayfanın bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

Begün karşısına (12) vurdu yire ruḥ

Dizin çökdi vü anı çekdi āsān

Didiler āferīn ey merd-i merdān

(13) Begün Ferruḥ'a artdı i' tiḳādı

Daḥı pek şaḳladı ol ḥoş-nihādı

Bu ḥāl üzre (14) birez zamān geçdi. Meger ol vilāyet şehryārı olan Sa' d-ı tācdāruñ Hürmüz dirler bir düşmen-i (15) kīne-güzārı var idi. Hürmüz ḳonar göçer ḳısmı olup Sa' d'uñ vilāyetinde bir zībā ḳorısı var (16) idi. Hengām-ı şayf u bahārda ḥayl ü ḥaşemi ile gelüp ḳonup ol ḳorida (17) temettu' iderdi. Sa' d'dan bī-bāk u bī-pervā kām-rānlıḳlar eyleyüp ḳışın gerü göçer ḥalḳıyla (18) ḳışlaḳına giderdi ammā her-bār geldükçe Sa' d'uñ re' āyā vü memleketine çok zarar u ziyān eyleyüp (19) Sa' d muḳāvemete ḳādir olmamaḳla cevrlerine taḥammül iderdi. İttifāḳ ol yıl gelüp ma' hūd ḳorısın [127b] yidirilmiş bulup āteş oldu, Sa' d'a ḡazab idüp bu bahāne ile üzerine ' asker (2) çekmek ḳaşdın itdi. Sa' d “Bu işi idenlerden ḥaberüm yoḳdur, buldurup ḥaḳḳından geleyin. (3) Mābeynümüzde olan şulḥ u şalāḥı bozmayalum.” diyü gördi. Müfīd olmayup ' asker (4) çekdi: “Vaḳtine ḥāzır olsun!” didi.

Sa' d ve Hürmüz Ceng Eyleyüp (5) Ferruḥ-ı Dil-āver Hürmüz'i Öldürdüğüdür:

Çün Sa' d-ı ferruḥ-aḥter Hürmüz-i ḡurbüzüñ cem'-i (6) ' asker eyleyüp üzerine geleceḳin ḥaber aldı, ḡāyet mükedder olup ümerāsın (7) başına cem' eyledi. Cem'-i ' askerine ulaḳlar ve münādīler şalup ḡayret kemerin iki yirden (8) ḳuşanup ceyš-i firāvān cem' eyledi. Ol mīr-i rüşen-zamīr ile Ferruḥ daḥı Sa' d'uñ (9) ordusına ḥāzır oldılar. Ol mīr-i mükerrrem, Ferruḥ'ı Sa' d'a ta' rīf eyleyüp mazḥar-ı luḫf (10) u ' ināyet ḳıldı. Bu cānibden daḥı Hürmüz-i ḡurbüz yürüyüp maḥall-i maşāfa irdi. İki ' asker (11) ḳonup yatdılar. ' Ale's-seḫer ceng-i ḥarbīler çalınup meydān bezenüp şaflar düzilüp (12) iki cānibden ' asker-i bī-kerān muḳābil oldu. **Li-münşiihi:**

Tîg-i bürrân oldu ‘ uryân sîm (13) pehlûlar gibi

Nağd-i cāna vaşlın erzân itdi meh-rûlar gibi

Tîg ü hançer yine pehlû olmağla (14) a‘ dâ ile

Sîm-berler gibi meyl itdi aqup cûlar gibi

Ceng içinde halka halka oldu (15) cevşenler yine

Birbirine girdiler ca‘ d-ı semen-bûlar gibi

Düşmene çatduğda kıldı her siper (16) çîn ber-cebîn

Mâh-peyker tünd-ğû peyveste ebrûlar gibi

İki cānibden mübāriz çıqup (17) elleşdiler, cān virişüp cān alışdılar. Hürmüz’ün bir kendü gibi dil-āver yeganı var (18) idi, lâkab-ı nā-pākine Siyeh Merd dirler idi. Meydāna girüp mübāriz taleb kıldı, Sa‘ d (19) leşkerinden birbiri ardınca yigirmi nefer dil-āveri hāke şaldı. Bu hāli görüp [128a] ‘ asker hirāsān oldu. Berāber çıqmağla kimesne iqdām idemeyüp tayanup turdılar. (2) Ol pelīd mağrūr olup el kağdı, na‘ ra urdı, meydānda cevlan (3) kıldı, kağkağa idüp güldü. Sa‘ d ‘ askerine hüzn ü melāl (4) düşüp bir uğurdan üzerine hücūm fikrinde iken Ferruğ-ı dil-āver at (5) şalup meydāna girdi, merdāne vü şirāne varup muqābil oldu. (6) “Ey pelīd-i ‘ anīd, ne lāf u güzāf çalarsın! Birkaç za‘ if ü nağif (7) öldürmekle kaç böyle neden mağrūr olursın?” **Beyt:**

Qadīm-i pehlevāniyseñ (8) cihānuñ

Getür erlikde neñ vardur nişānuñ

diyüp tırdı. (9) Siyeh Merd, “Ey miskīn, evvel ben hamle idicek saña nevbet degmez. Hamleñ eyle!” (10) didi. Ferruğ eyitdi: “Ey pelīd, ben bu zamāna gelince haşmuma evvel hamle (11) itmiş ve kaçanı koğmış degülin. Getür hemān ne hūnerūñ var görelüm!” (12) didi. Siyeh Merd, Ferruğ’uñ bu kelāmın işidüp gāyet gāzaba

gelüp (13) тұramadı. “Vardum!” diyüp Ferruḥ’a gürz-i girān ḥavāle kıldı. Ferruḥ gürzi gelürken (14) iki elin şunup muḥkem tıtdı, zūr idüp elinden aldı, (15) yabana atdı. Siyeh Merd bu kuvvet ve bu lu‘bı görüp āteş-i maḥz oldu. (16) Meze düşdüğine ğazaba gelüp bir mertebe ḥaclet çekdi ki kâbil-i ta‘bîr (17) ü taḥrîr degül idi. Sa‘d ‘askeri na‘ra urup hey çaldılar, şenlik (18) idüp gül-bāng urdılar, Ferruḥ-ı dil-āvere du‘ā vü şenālar kıldılar. Andan bu ğazabla (19) nîze ḥavāle kıldı. Anı daḥı āsān vech-ile şavdı. İki ‘asker “Āferî!” [128b] diyüp Sa‘d ‘askerinden na‘ra-i sâbâş evci eflâke çıkdı. Üçüncü (2) ḥamlede ol mel‘ûn ğāyet kaḫıyup Ferruḥ’ı yetürmek kaşdıyla el tîğ-i ābdāra (3) urdı. Ferruḥ’a şimşîr-i ḥûn-feşān ḥavāle kılup Ferruḥ-ı dil-āver daḥı Siyeh (4) Merd’üñ gelişin görüp kendin dirdi, merdāne siper virüp (5) ‘avn-i İlāhî birle şavdı. ‘Asker-i Sa‘d’dan na‘ra-i sâbâş u taḥsîn ile rûy-ı (6) zemîn tıtdı. Nevbet Ferruḥ-ı dil-āvere gelicek el gürz-i girāna virüp ol (7) ḥar-ı dü pāya bir vech-ile gürz urdı ki elinde berāber virdüğü kalkanı taḡılup (8) gürz kelle-i bî-devletine tıḫınup kelle-i ḥaşḥaş gibi ḥurd itdi. (9) Siyeh Merd atından ser-nigûn olup yıkdı. ‘Asker-i Sa‘d’dan ‘aleyke (10) ‘avnullāh¹⁸³ şadāsı eflâke çıkup Hürmüz ‘askerinüñ seyl-i sirişki ḥāke revān (11) oldu. Hürmüz’üñ dūd-ı āhı depesinden çıkup hemşîre-zādesinüñ helākinden (12) ğāyet derdnāk oldu. El şimşîr-i ābdāra urup “Ey merd-i tūnî, ne ‘aceb (13) iş kılduñ. Cān elümden ḫanda ḫurtarasın. Tıur imdi vardum!” diyüp [meydāna muḫābil geldi. Hürmüz-i gürbüz bir pîl-i sefîde binmişdi. Berḫ-ı hātîf gibi]¹⁸⁴ (14) Ferruḥ üzerine at şaldı. Sā’ir ‘askere daḥı işāret kılup cümlesi (15) ḥamle itdiler. Berü taraftan Sa‘d-ı tâcdār daḥı bu ḫālî görüp (16) “Ferruḥ’ı ḫurtaruñ!” diyü cemî‘ ‘askerine emr itdi, cümlesi ḥamle kıldılar. Ferruḥ’üñ (17) dil-āverligin görüp cümle maḥabbet itmişler idi. Yolına cān u baş (18) oynayup “Ferruḥ’a bir ḫatā irişmesün.” diyüp irişdiler.

[129a] [Bir ceng taşvîr olinup iki cānib ‘askeri naḫş olına.]¹⁸⁵

¹⁸³ ‘avnullāh: mtn. عین الله olarak yazılmıştır.

¹⁸⁴ “meydāna ... hātîf gibi” ibaresi sayfa kenarına yazılmış ve üzeri çizilmiştir.

¹⁸⁵ Sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

(1) İki ʿ asker mevc-i deryā gibi ʿarışup dūrişdiler, urışdılar. Niçeler cān virüp eyü ad (2) ʿazanup ʿayāt-ı tāze buldılar. **Beyt:**

Şatıldı niçesi bir demde alınup pençesi

ʿ Adūnuñ [129b] oldu bu bāzārda ecelleri ʿhāl

Bir iki sâʿ at-i nücūmiyye miḳdārı ceng-i ʿ aẓīm oldu. (2) **Beyt:**

ʿarışdı iki leşker ʿhūn ʿarıldı

Şanayduñ anda kim maḥşer ʿurıldı

Yigitler bōrkini (3) berk eylediler

Çıkarup ad u cān terk eylediler

Dil-āverler ʿayırmaz ceng iderdi

Yōnin (4) dōndürmege key neng iderdi

Şecāʿ atden kiminūñ beñzi ʿhandān

Kiminūñ rengi oldu zaʿ ferān-sān

(5) Zemīn at ayağından aḡlar oldu

Ovalar yazu yazu ʿaḡlar oldu

Dōkerdi geh ʿılıç cigerlere (6) āb

Geh oḡ göze girerdi nitekim ʿhāb

Çemen ʿkandan ʿızıl mīnā idi hep

ʿaḡ u ʿaş cümle lāʿ l (7) āsā idi hep

ʿayır ʿum ʿızarup mercāna dōndi

Dere kıandan taşıup ‘ummāna döndi

Ve bi'l-cümle (8) ol gün ceng-i ‘azım olup iki ‘asker kıat kıalınca çalışdılar, řırāne vü dilırāne dürişdiler, (9) urışdılar. Āhır Hürmüz gördi ki ‘askeri zebūn olup çok cān telef oluyor, tabl-ı (10) āsāyiř çalup iki ‘asker ayrı olup kıondılar. Ol gice Hürmüz maħzūn u bī-ħuzūr ve (11) Sa‘d mesrūr u pūr-ħubūr oldu. Cemī‘ bigleri cem‘ eyleyüp Ferruħ’uñ muřāhibi olan (12) begi da‘vet ü ‘izzet kııldı. “Kıanı müsāfirūñ olan pehlevān-ı ‘ālem?” diyüp Ferruħ’ı yokladı. (13) Ferruħ birkıaç yirde zaħm yiyüp süst ü nā-tüvān olmiş yaturdı. Sa‘d řāh’dan ħaber gelicek (14) ğayrete gelüp bārgāh-ı Sa‘d řāh’a yüz urdı. Sa‘d řāh, Ferruħ’uñ yaraların işidüp üstād (15) cerrāhlara ħuřk bend itdürdi. Ferruħ’a ta‘zīm idüp pehlevānlar řandelīsine teklīf eyleyüp (16) oturdı. Fāħir ħil‘atler giyürüp nüvāziřler ri‘āyetler kııldı. “şimden řoñra ey pehlevān, (17) ħāñruña ğam gelmesün. Diyār-ı ğurbetdür diyü elem çekme. Her ne murāduñ var ise yanumda revādur.” diyüp (18) envā‘-ı ‘izzet eyleyüp kemāl-i meyl ü rağbet gösterdi. Ol gice āsāyiř eyleyüp iki ‘asker (19) yiyüp içdiler. İki ‘askerūñ cümle zıkr ü fikri Ferruħ’uñ dil-āverligi idi. İki ‘asker dil-āverleri [130a] taħsīn ü āferīn eyleyüp “Anadan er toğarsa böyle toğsa.” diyüp kıulaķ çekdiler. Dost (2) u düşmen ordusunda Ferruħ ‘aşkına niçe yirde dost-kānīler içdiler. Muħařşal-ı kelām Ferruħ-ı dil-āverūñ nāmı (3) bir mertebe bülend vü kıadr ü i‘tibārı iki ‘asker içinde řol taķaķa ercümend oldu ki “Zamānenūñ Rüstem-i dāstānı (4) ve ‘ařrınıñ Kıahramān-ı řāhib-kırānıdır.” diyü řehādet itdiler. Ol gice yatılıp seħer kıulle-i ufķ-ı (5) mu‘azzamdan ħüsrev-i ħāver bař kıaldıracaķ Sa‘d-ı dil-āver ‘askerine emr itdi, bindiler. Ferruħ-ı dil-āver (6) daħı kendüyi Dāvudī zırklar ve Süleymānī cebeler ile ārāste kıılıp bir bād-pāy-ı bād-peymāna binüp (7) sāz u seleb ve seyf-i sinān ve ħūd u ħaftān ve kıiş ü kıurban ile pīrāste olup tāvus-ı ğülşen-i (8) İrem-miřāl meydān-ı rezme girüp cevlan gösterdi. Bu taraşdan daħı Hürmüz-i ğurbüz hemşire-zādesi (9) Siyeh Merd ğamıyla mātem tutup ‘askerine emr itdi, bindiler. Kendüsi bir pīl-i demāna binüp ālāt-ı (10) đarb u ħarbi üzerinde müheyyā kıılıp ‘azm-i meydān kııldı. Ferruħ-ı nev-cüvāna kin biçüp “Kıanı benüm kıanlum (11) olan oğlan?” diyüp Ferruħ’ı meydānına da‘vet kııldı. Envā‘-ı lāf u ğüzāf urup çeñeler çaldı. (12)

Gönlinden fikri bu idi ki Ferruḥ'ı tamām eyleyüp andan Sa' d ' askerine kılıç kıya. Sa' d ' askeriniñ Ferruḥ ile (13) táb u tüvân buldukların iz' ân itmişdi. “Ferruḥ'ı ber- taraf idersem bunlar baña muḳâvemet itmez.” (14) dir idi. Ferruḥ-ı dil-âver daḥı bu haberi işidüp meydâna 'azm kıldı. Evvel Sa' d Şâh öñine (15) gelüp yir öpdi, himmet ü du' â istid' â itdi. Zayfı olduḡı emîr-i rüşen-zamîr ḥayl ü ḥaşemiyle (16) Ferruḥ'ıñ öñine düşüp meydân yüzine getürüp Ferruḥ'a ta' zîm ü tekrîm kılup 'an-şamîm du' â (17) itdi. İki ' asker temâşâya meşḡul oldılar. **Beyt:**

Didi Hürmüz ki ey merd-i sebük-ser

Ne ' aḳl ile kılırsın (18) böyle işler

Beni kılduñ yeganum öldürüp zâr

Seni cânuñdan idem ben de bî-zâr

Ferruḥ eyitdi: (19) “Ey Hürmüz, bilürin pehlevân-ı zeber-dest ve dil-âver-i gürbüzsün ammâ ḥaşmuñı daḥı ḡâfil çağlayup ḥaḳâret [130b] nazarıyla baḳma. Eger er iseñ saña bir armaḡanum var, ḳabûl eyle.” diyüp oḳla ḥamle itmege ruḥşat (2) istedi. Hürmüz daḥı cevâb virüp “Ey tûnî, bizde daḥı oḳ yay bulunur. Her ne ile isterseñ ḥamle eyle. (3) Murâduñca saña izn ü icâzet var.” diyüp meydân başına vardı. Ferruḥ'ıñ ḥamlesine muntazır oldu.

[Hürmüz'i aḳ pîl üzere Ferruḥ ile taşvîr olunup boş bögrine Ferruḥ'ıñ oḳla urduḡı naḳş olma.]¹⁸⁶

[131a] Ferruḥ, kemân-ı saḥtın eline alup bir nâvek-i cân-şikâr-ı âhen-güzâr çıkarup gezledi. **Beyt:**

Bu bir oḳum saña tut (2) armaḡandur

Eger-çi cidd degüldür imtiḥândur

¹⁸⁶ Sayfanın bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

Eger bunı şavarsañ bir dağı var

İrılma tır yirüñde (3) şöyle kim var

diyüp ol hadeng-i dilsitānı gönderdi. Hürmüz rāst gözleyüp alkana alınca (4) ‘ale’l-fevr bir tūr-i cān-şikār dağı gezledi, rāst boş bögrin gözledi. Şest-i rāst u sād-id-i (5) müsā‘ idden alāş virüp Hürmüz tūr-i evveli def le muayyed iken seh-m-i şānī peyk-i ecel gibi irişüp (6) boş bögrinden güzār itdi, cebe vü cevşenin yarup şabundan geçer gibi geçüp o yelegine (7) varınca cism-i nā-pākine güzār eyleyüp ar-ı perrānī oldu. Hürmüz cān aygusuyla alkanın (8) elden bırağup oa yapışup çeküp ıarmak istedi, müfīd olmayup atından¹⁸⁷ (9) yıılıp iki ‘askerden ırīv opdı. Sa‘d ‘askeri gül-bāng çeküp hücum itdiler. Hürmüz (10) ‘askeri feryād oparup münhezim oldılar. Sa‘dīler, Hürmüz ‘askerin ırup oğdılar. Murād (11) larınca oyumluk eyleyüp sālīm ü ānim Sa‘d Şāh bārgāhına geldiler. Sa‘d bunıñ gibi ‘azīm (12) düşmeni Ferru yüzinden def olup böyle bir ‘adūdan alāş olduğına şükr-i firāvān (13) ıldı, dönüp Mīnā şehrine gelüp gice gündüz Ferru’ı kendüye hem-dem ıldı. Cān u dilden (14) ođul idinüp bī-i muabbeti ravza-i dil ü cānında mukem ü rāsī oldu. Deva-i muabbeti şecere-i (15) ayyibe-mişāl ‘ālem-i dil ü cānına efnān u āğşān şaldı. Bir gün vüzerā vü ümerāsın cem‘ (16) eyleyüp ızı Dil-bend Bānū’yı Ferru’a virmege meşveret ıldı: “Bu nev-cüvān bir şeh-zāde imiş. (17) Bize gelüp böyle bir ‘azīm iyilik itdi. Bunı min-ba‘d elden ıarmak rāy degüldür. Baña (18) bundan yig dāmād anda bulunur?” didi. Cümlesi müttefiķü’l-kelime olup “Şāh-ı ‘ālem āyet (19) ma‘ul rāy buyurmuş.” diyüp cümlesi istişvāb itdiler. Vezīr-i rüşen-zamīr Ferru’ı [131b] tenhāsına da‘vet eyleyüp Sa‘d Şāh’uñ kendüye himmet ü rağbetin müjde ıldı: “Mübārek olsun dāmād-ı şāh (2) oldun!” didi. Ferru mütereddid olup kelām-ı vezīrden īn-i cebīn izhār itdi.

İçini (3) uşsa tıtdı albini jeng

amı oldu ferā u ātırı teng

¹⁸⁷ Burada “katlinden” yazılıp üzeri çizilmiş ve sayfa kenarına “atından” yazılmıştır.

Didi ben bir ğarībem ŧāh sulṭān

(4) Gedā sulṭāna nite ola mihmān

Cihānda olmaya bu resm ü āyīn

Ki yoḡsul gözleye ŧehler sarāyın

(5) Çakal arslanla oynamaz oyun

Kebik dilküye nite ola avın

Bil.....la hem ŧāhīn yaraŧur

(6) Kamer yanında ḡoŧ Pervīn yaraŧur

Ne cān-ile kılam bu kāra āheng

Ṭurur mı bir arada ŧīŧe (7) vü seng

Kiŧi ḡoŧdur ki bile kendü ḡālin

Her āzāde uzatmaya maḡālin

Hele bu dün baña mühlet (8) virūn siz

Ṭanıŧmaḡlıġa bir ric‘ at virūn siz

Vezīr, Ferruḡ’uñ ‘adem-i raġbetin görüp vāfir (9) naŧīḡat itdi: “Ey pehlevān, bu saña açılan sa‘ādet ḡapusu kime açılmışdur? Neçün (10) devletūn deper ve müteveccih olan ni‘met-i bī-zahmetden ḡaçarsın? Senūn cemi‘ esbāb u (11) emvālūn müstevfā görilüp ‘umūmen meŧāliḡūn muḡaŧŧal u mükemmel olur. Saña ŧāh-ı cihān böyle (12) raġbet idicek müŧārūn-ileyh bi’l-benān olur belki vāriŧ-i tāc u baḡt olup niçe (13) ‘izzet-i sermed bulursın. Eger vālid vālideñ arzūsı var ise ol daḡı müyesserdür. (14) Bu ma‘nā aña māni‘ degüldür. Nihāyet Bānū-yı ŧāh’ı alup birḡaç yıldan ŧoñra icāzet (15) ile gidesin ve bi’l-cümle bu ḡuŧuŧ saña ḡayr-ı maḡzdur, cāy-ı

tevaḳḳuf ve maḥall-i tereddüd degüldür. (16) ”در کارِ خیر صاحب هیچ استخاره نیست (16)“
diyü Ferruḥ’dan cevāb-ı ḳaṭ’î almağa himmet eyleyüp (17) “Şimdi senüñ ta‘allül ü
te’ḥîrünüñden Şāh incinür.” diyüp iḳdām itdi. Ferruḥ biñ belā ile (18) mehl alup “Yarın
cevāb-ı ḳaṭ’î vireyim.” diyüp gitdi. İzṭırāb u eleminden (19) meclis-i vezîrden çıḳup
şehirden ṭaşra bâğ u rāğa ve kūh u deşte müteveccih olup [132a] āh u zārî ḳılıp tek ü
tenhā geşt-i şahrā ḳıldı. Cemāl-i Hümā’yı ḥayāline getürüp ṭayf u (2) ḥayāl-i yār ile
muḥāṭaba ḳılıp güftāra geldi, Hümā ile olan ‘ahd ü peymānın añup **Bejt:**

Ḳanı ‘ahde (3) vefā peymān-ile ‘ahd

Ḳanı vaşluñ için ḳıldıḳlarum cehd

Yolumda ben beni şādıḳ bilürken

Saña biñ (4) cānla ‘āşḳ bilürken

Dürişürler ki şıdḳum ola bâṭıl

Dilerler olalar ḥürşide ḥā’il

Ḳanı mihrüm saña (5) vü ḳanı cehdüm

Ḳanı peymānum u yā ḳanı ‘ahdüm

Dirîğā olmadan ben ğayre bende

Bırağurlar üşüp (6) boynumı bende

Neçün ben ihtiyār ile şıyam ‘ahd

Bulup fırsat firāra itmeyem cehd

Nigārum kim yüzün (7) görmezdi hîç gün

Dile ‘aşḳum odıyla urdı dögün

Benüm derdümden ol āvāre (8) oldu

Diyārından çıkup bī-çāre oldu

Düşer mi baña kim yoldan çıkam ben

(9) Ya yolsız yire şu gibi aķam ben

Ferruḥ-ı dil-āver bu gūne sözler söyleyüp aḥşam olunca (10) derd-i derūnın kendü kendüye yanup Hümā Bānū hayāliyle gezdi. Re 'yi bir gice terk-i diyār (11) ve kimesne tıymadan Dil-güşā ile firār itmek üzre karar itdi. Aḥşam menziline maḡmūm u maḥzūn (12) geldi. Dil-güşā karşı varup Ferruḥ'ı gāyet ḡamnāk göricek derdnāk olup “Ey dil-āver-i (13) hūnerver, mübārek ḥāṭıruñ neçün maḥzūndur?” diyü şordı. Ferruḥ daḡı ser-rişte-i rāzı eline virüp (14) vāķı' olan¹⁸⁸ kışsa-i pūr-ḡuşşayı şerḥ itdi, biñ belā ile vezīrden cevāb-ı (15) şāfī virmege bir gün mühlet alduḡın beyān itdi. Dil-güşā Bānū bu ḡaberi işidüp (16) gāyetde ḡayrān ve nihāyetde dil-teng ü sergerdān oldu. Āḡir-i kār “Ey şehryār-ı ‘ālī miķdār, ben (17) perestāruñuñ ne rāy u tedbiri ola? Emr senūñdür, ne buyurursañ eyle idelüm.” diyüp tırdı. (18) Ferruḥ-ı dil-āver eyitdi: “Benüm re 'yüm bu gice firār itmekte karar itdi.” diyüp Dil-güşā daḡı istişvāb (19) u istiḡsān itdi. Fi'l-ḡāl kılķup sebūk-bār olup bir esb-i rehvära Dil-güşā ve bir ḡink-i [132b] şabā-reftāra Ferruḥ-ı dil-rübā süvār olup ḡadem ü ḡaşemlerinden kimesne bī-maḡrem kılmadan 'azm-i rāḡ-ı firār itdiler. (2) Ol iki yār-ı muvāfıķ ılgar eyleyüp bir gün bir gice gidüp ikinci gün şubḡ-ı şādıķ olunca bir çeşmesāra (3) irişdiler. ḡayli menzil kaṭ' itmegin ardlarınca ādem irişmek vehminden nev' an emīn olup bir miķdār (4) inüp istirāḡat itdiler. Atları ota şalup Dil-güşā bekçi oldu. Ferruḥ-ı dil-āver bir miķdār (5) ḡāba vardı. Berü cānibden vezīr-i rüşen-zamīr, Pādişāḡ'a īşāl-i cevāb için 'ale's-seḡer (6) Ferruḥ'ı yoķlayup bulmayacaķ firārına vāķıf olup cān başına şıradı. Fi'l-ḡāl aḡvāli 'arz itdi. (7) Sa' d Şāḡ ḡazaba geldi. Biñ nefer yarar atlu ve yarar yedeklü ādem ile Sa' d bi'z-zāt Ferruḥ'uñ ardına düşüp (8) ılgar itdi. Gün toḡarken Ferruḡ ile Dil-güşā'nuñ indükleri çeşme kenārına tälāyi' 'askerden

¹⁸⁸ “vāķı' olan” bu ibareden önce “kışsa-i pūr-ḡuşşayı” yazılıp üzeri çizilmiştir.

ba' zı (9) yetişüp Sa' d'a haber oldu. Meger Dil-güşâ dağı ğaflet idüp h'āba varmışdı. 'Asker, Ferruḥ'la (10) Dil-güşâ'yı ihâta eyleyüp tırdı. Hengâmeden Ferruḥ uyanup kendüyi hâle-i kâmer gibi bir dâ'ire (11) içinde buldı. Te'emmül eyleyüp gördi ki Sa' d 'askeridür. Kaşd itdi ki na' ra urup ceng eyleye. Yine (12) Dil-güşâ'nuñ ayak bağı olması mâni' olup bir dağı Sa' d'uñ ni' meti hâ'il oldu. Bu eşnâda Sa' d (13) Şâh dağı yetişüp Ferruḥ'a ta' n u teşni' kıldı: “Biz saña ne yaramazlık itdük ki bî-izn ü ruḥşat (14) bizi koyup gitdüñ, bî-haḳîkat ü bî-vefâlık itdüñ.” diyüp bu güne vâfir verhemler ve bî-hadd (15) tevbiḥ ü 'itâblar kıldı. Ferruḥ i'tizârdan ğayre mecâl bulmayup indi, Sa' d Şâh'uñ üzengüsin (16) öpdı, 'özrin diledi. Sa' d dağı müdârâ eyleyüp şüret-i 'afv u iğmâz gösterüp şehr-i Mînâ'ya (17) varınca Ferruḥ'a çokluk i'tirâz eylemedi. Şehre varduḳlarında tenhâ bezme da' vet eyleyüp Ferruḥ'ı mest (18) kıldı. Ba' dehū emr itdi, bağlayup zindâna alıgdıler ve Dil-güşâ'yı dağı getürdüp söyletdi. “Sen (19) Ferruḥ'uñ oynaşısın. Bu fitne vü fesâd senüñ başuñ altındandır.” diyüp vâfir 'itâb itdi. Dil-güşâ “Hâşâ, ol [133a] benüm qarındaşumdur!” diyü eyman-ı ğılâz u şidâd yâd kırup fi'l-cümle Sa' d'a i'timâd geldi. (2) Sa' d Şâh hadd-i zâtında munşif kimesne idi. “Kız qarındaşı olıcaḳ yad el degmesün.” diyüp (3) Dil-güşâ'yı da Ferruḥ yanında ḥabse emr itdi. Ferruḥ ve Dil-güşâ bir hefte bendde yatup (4) ḥâtır-ı maḥzûnlarına küllî inkisâr geldi. Sa' d Şâh vezîrine¹⁸⁹ “Ferruḥ'uñ şüret¹⁹⁰-i 'inâdına nev' -i fütür gelmişdür (5) añların, var söyleş sözüñ tıtsun, ḥalâş kırup ḥâşşü'l-ḥâşş kılayın, dâmâd-ı mükerrremüm olsun.” (6) didi. Vezîr dağı ol gice zindâna gelüp maḳşûd-ı Şâh'ı taḳrîr-i dil-pezîr ile Ferruḥ'a taḳrîr eyleyüp (7) vâfir naşîḥat kıldı. Ferruḥ inḳıyâd itmeyüp vezîr me'yûs gidicek Dil-güşâ, Ferruḥ'ı bir miḳdâr levn itdi. (8) Ferruḥ diñlemeyüp gerü 'inâdında muşırır oldu. **Beyt:**

Eger ḥürî olursa yâ firişte

Ki cismi müşg ile ola sirişte

¹⁸⁹ “vezîrine” sayfa kenarına yazılmıştır.

¹⁹⁰ şüret: mtn. سورت

(9) abl itmez gönül ill Hm'y

Kim ola uta ıldız oya ay

arañulıda olmazsa nectum

midm var (10) ire b- haytum

Anuñ-n ekmiŒem bunca cefy

Ki bulam devr elinden bir vefy

Anuñ-n (11) grmiŒem dürlü ta' abler

Kim ola vaŒl- dildra sebebler

Anuñ-n ılmadum bir yirde rm

Elme gire (12) bir gün ol gl-endm

Anuñ-n itmiŒem irte gice ayd

Ki batum ol Hm'y eyleye Œayd

Anuñ-n (13) omiŒam araya cn

Arayup yrdan bulam niŒn

 ol olmaya 'lem olmasun o

(14) Zamn ansız ki hurrem olmasun o

Œu meclisde kim ol s degüldür

Haat cn yüzi (15) b degüldür

 eksük ola yanumdan Œu dildr

Baña hi olmaya dirlik sezvr

Bu maḳûle (16) kelimât idüp Ferruḥ ölmege tavṫîn-i nefis itdi. Yarın beni siyâset iderlerse “El-ḥükmü lillâh” (17) diyüp ḳazâya rızâ virüp Dil-güşâ’ya eyitdi: “Ey yâr-ı vefâdâr, sen ne rây idersin?” (18) diyüp “Fıkr-i şavâb nedür?” diyü şordı. Dil-güşâ Bânû eyitdi: “Ey Şâh-zâde, ben (19) bildüğüm budur ki yarın yine şiddetlü cevâb gelürse şimden şoñra muḥâlefet itmeyesin. [133b] Şûret-i rızâ gösterüp Dil-bend Bânû ile zifâf olduḳdan-şoñra daḫı niçe ḥâl vardur. (2) Elbette ser-menzil-i vaşla varmaḳ ve taḫt-ı vaşlını taḫt-ı taşarrufa almaḳ lâzım degüldür. Bir niçe (3) zamân belki bir yıl miḳdârı ol dildârı nâz u niyâz ile avidup bugünü yarına (4) şalmaḳ mümkündür. Ḥuşûşâ duḫter-i şâhî ḳatı nev-resîde işidürin. Ümmiddür ki bu aralıklarda (5) Hümâ’dan bir ḫaber alına, şıḫhati ma’lûm olup bir yirde rast geline yâḫûd fırsat ile olduḫı maḫalle (6) varıla. İş işi gösterür. Ḥâlâ münâsib degüldür ki ‘inâd idüp çeşme-i ḫayâtdan el yuyasın. (7) Hem sen cân-ı şîrînüñden ve yâr-ı nâzenînüñden maḫrûm olup hem benüm ṫâlî’ siz başuma ḳara ṫoprak (8) ḳoyasın. İḫsân eyle ey Şâh-zâde, bu işi itme. Cân-ı ‘azîzüñe ḳıyma. Cân bostânda bitmez. Erlik (9) ondur, ṫoḳuzı mekr ü efsündür dimişlerdür. Ma’lûm-ı şerîfüñ olmaduḳ nesne yoḳ. Li’llâhi te’âlâ (10) gel sözüñ ṫut. Bu mertebeye Hümâ Bânû incinmez, benüm boynuma ve bu üslûb üzre olıcaḳ naḳz-ı ‘ahd (11) daḫı bulunmaz. Luṫf eyle, kelâmum düstürü’l-‘amel ḳıl. Eger yarın vezîr gelüp va’îd-i siyâset ile seni (12) taḫvîf iderse ḫüsn-i rızâ gösterüp talṫîf eyle.” didi. Ferruḥ daḫı bu re’yi ma’ḳûl görüp (13) bîm-i câna düşmişdi. Recâ-yı vaşl-ı cânân imtidâd-ı zamân ḫayâta raḫbet virdi. Bu rây (14) üzre ḳarâr itdiler. Bu cânibden daḫı vezîr, Sa’d’a gelüp Ferruḥ’uñ henüz ḫuşûnet ü ru’ûnetin (15) naḳl idicek âteş-i ḫazâbı mültehîb olup “Ferruḥ’a bu ‘inâd yanında olan bürîde-gîsûdandur. (16) Ol cādū-yı fitne-cûy ḫâşâ ki hemşîresi ola. Ol bed-baḫtuñ ma’şûḳası idügi muḳarrer (17) oldu. Andan gönlin alamayup murâdumuza müsâ’ade itmez. Yarın var ol cādū peçeyi sekbânlara (18) teslîm eyle ve Ferruḥ için bir dâr ḳurup gerü ḫuşûnet iderse ber-dâr eyle. Zinhâr amân virme!” (19) diyü muḫkem işmarladı. **Bejt:**

Ḳızum alup sözüñ ṫutar ise ḫoş

Özinden habs içini eylegil boş

[134a] Eger yok diye dik anuñ-içün dâr

Ki görinsün bu ‘ âlem gözine dar

Çıkarğıl dâr içinden dâra urğıl

(2) Taşına zaħm içine yara urğıl

Daħı ol ‘ avreti kim uydurur ol

Nikâh itmeklik-içün köydürür (3) ol

Sever anı meger geçmez sözinden

Irağ olsa gerek devlet yüzinden

Gözine karşı sekbâna (4) vir anı

Ṭutup keyvâna irişsün figâni

Vezîr, fermân-ı Şâh’ı iz‘ân eyleyüp bād-ı (5) hazân gibi cânib-i zindâna şitâbân oldu. Ferruħ’a gelüp bir bir fermân-ı Sa‘d’ı teblîğ eyleyüp (6) andan soñra Ferruħ’ı münkâd itmege sa‘y-ı belîğ kıldı. Dil-güşâ Bânü kendü haqqında olan va‘îdi daħı istimâ‘ (7) eyleyüp berg-i bîd gibi lertzân oldu. Ferruħ’uñ ayağına düşüp “Kendü cân-ı ‘azîzüñe kıyarsañ bārî ben esîrûñ (8) esirge.” diyüp zārî kıldı. Ferruħ daħı muktezâ-yı maşlahat üzre ‘amel eyleyüp düstûra rızâ haberin (9) virüp ‘ağd-i nikâha vezîr-i kâr-dâni vekîl itdi. Vezîr sözi geçdügin görüp (10) Ferruħ’a hürmetler ri‘âyetler eyleyüp [Pâdişâh’a sür‘at üzre varup müjde itdi. Sa‘d şâd u handân olup cânib-i zindâna bir muraşsa‘ raħtlu at gönderüp]¹⁹¹ tâc u kemer ve libâs-ı fâhir ve hil‘at-i mu‘teber gönderdi. Ferruħ-ı gül-ruħ (11) binüp Şâh Sa‘d’a geldi, zemîn-bûs eyleyüp şandelîsine geçdi oturdu. Şâh Sa‘d (12) envâ‘-ı ‘izzet eyleyüp andan soñra

¹⁹¹ [Pâdişâh’a ... gönderüp] ibaresi sayfa kenarına yazılmıştır.

vaqt-i mübârekde Dil-bend Bânû'ya 'ağd-i nikâh itdiler. Sa'd (13) buyurdu, 'âlî düğün idüp hâşş u 'âma da'vet-i 'âm kıldılar. Andan Ferruḥ-ı gül-ruḥı (14) ârâste kılıp bir kaçır-ı dil-fürûzda Dil-bend Bânû ile gerdege koydılar. **Beyt:**

Çü girdi kaçra gördi (15) bâğ-ı cennet

Dizilmiş şaff şaff olmuş hür kat kat

İçinde var velî bir dürr-i meknûn

Eger (16)görseydi Leylî ola Mecnûn

Yañağı 'aksi düşmiş 'âc-ı tahta

Ki lâ' l olmuş ser-â-ser (17) tahta tahta

Yüzinden çünki götürdi niķābı

Şanavber üzre gördi âfitābı

Şacı Zühre gibi (18) Pervîn'e beñzer

Cebîn ü cebhesi¹⁹² nesrine beñzer

'İzārı derlemiş çün dürr-i şehvār

Leb ü (19) dendānı lâ' l idi güher-bār

Velî Ferruḥ gözinde hîç idi hîç

Hümā derdi ile bağı pîç der pîç

[134b] Anı gördi Hümā ögine düşdi

Uyanık şanmadı şandı ki düşdi

¹⁹² “veche” yazılıp üzeri çizilmiş ve “cebhe” yazılmıştır.

Ferruḥ-ı dil-āver, (2) Dil-bend-i ferruḥ-fer s̄imāsından Hümā-yı evc-i ikbālūñ cemālin yād idüp mebhūt u bī-hūş (3) olup düşicek ol nev-‘ arūs-ı ḥacle-i nāz ya‘ nī Dil-bend-i ṭannāz kendünūñ tāb-ı cemāline döymeyüp (4) Ferruḥ fi’l-cümle mestāne olmağla yıķıldı şanup Ferruḥ’a dest-ḡir olup der-āğūş kıldı. (5) Ferruḥ daḥı “Ol dil-ber-i şīvekārı vāķıf-ı esrār itmeyin.” diyü kendin dirüp muķtezā-yı maķām ne (6) ise anı ri‘ āyet kırup ol ‘ arūs-ı s̄im-endāma envā‘ -ı iltiyām u ikrām kıldı. Dāmen-i pākine (7) yüz sürüp elin ayağın öpdı. Ol gice mu‘ tād üzre leb-i şeker-bārından tenaķķul u tena‘‘um birle (8) iktifā eyleyüp mezīd-i şerm ü ḥayā izhār kıldı. Ferruḥ-ı nev-cüvān kıız naķşı ḥareketler eyleyüp (9) şubḥ-ı şādık ṭulū‘ idince hem-pehlū oldı. Zāhirde izhār-ı sürür u neşāt ve kemāl-i ih̄tilāt (10) u inbisāt gösterdi ammā derūnı nihāyetde ḥüzñ ü inķibāz üzre idi. Seḥer ḳalkup dīvān-ı (11) Sa‘ d’a gelüp el öpdı, ḥil‘ at geydi. Cemī‘ erkān-ı devlet mübārek-bāda gelüp tehniyetler (12) kıldılar ve Dil-güşā Bānū’yı sarāya alup ri‘ āyet ü ḥürmetler itdiler. Sa‘ d Şāh, Ferruḥ ile mezīd ih̄tilāt (13) eyleyüp ekşer seyr ü sülūka ve şayd u şikāra kendüsiyle bile bindürüp dā’im tatyīb-i ḥāṭır ider, (14) “Hem oğlum ve hem güveygüm.” diyüp tefāḥürler iderdi. Bu ḥāl üzre birez zamān geçdi. Bunlaruñ (15) ḥāli bu minvāl üzre müstemir oldı ammā Ḥurrem ile Hümā ki sühütlele bir kenāra çıķmışlar idi, anlaruñ (16) ḥāli neye müncerr oldı, anı beyān idelüm.

Ḥikāyet-i Ḥurrem ü Hümā’dur Zıkr Olnur:

Bir kenāra (17) çıķup eṭrāf u eknāfa nezāre kıldılar. Gözleri bir rāh-ı nihāna rast geldi. Ol ince (18) cük yolu ṭutup gitdiler. Yolda giderken balıķçıya uğradılar: “Yaķın yirde şehr (19) var mıdur? İy merd-i mekrümet-ḥışāl, bizi luṭf idüp şehre işāl it.” didiler. [135a] Meger ol balıķçı gāyetde merd-i faķru’l-ḥāl olup üç günden berü ağına balıķ düşmeyüp (2) nafaķa-i ‘ıyālinden münkesirü’l-bāl idi. “Ey müsāfirler, sehl şabr idüñ, ağum şalayın. Ṭālī‘ümde (3) ümīddür ki bugün birķaç balıķ şayd idem, andan sizüñle şehre sürür ile gidem.” didi¹⁹³. Ḥurrem’le (4) Hümā “Ey birāder, biz saña nafaķa-i ‘ıyālūñ olacaķ ķadar s̄im ü zer virelüm. Tek hemān bize delīl ol. (5)

¹⁹³ didi: mtn. “didüm” olarak yazılmıştır.

Ġāyetde aç u zelīlüz.” diyü muhkem niyâz itdiler. Balıkçı “Ağumı bir kerre şalmadan gitmek uğur degüldür.” (6) diyüp ‘acele ile ağ şaldı. Hurrem’le Hümâ’yı t̄ali‘ t̄utdı, ağ t̄olı çıķdı. Bir dağı şaldı, (7) ke-zālik¹⁹⁴ ağı t̄oğtolı balık çıķdı. Ġarīf ħazz idüp “Bunlar ne mübārek ķademplü ādemler olur.” (8) diyüp bir def a dağı şaldı. Yine ağı memlū çıķdı. Balıkçı ni‘mete müstağrak olup “Şimden soñra (9) yeter.” diyüp çıķan balığı yüklenüp Hurrem ile Hümâ’nuñ öñine d̄üşüp kendü köyine götürdi. Yolda (10) giderken “Böyle ķademplü ādemleri ġayre ķondurmayup münāsibdür ki kendüm mihmān idinüp ķādir (11) olduğumca ħidmet idem.” didi. Hurrem ile Hümâ’ya ikrām eyleyüp ġüşe-i k̄aşānesinde yir gösterdi. (12) İki üç ġün ķudreti yetdükçe ziyāfet itdi. Hurrem ile Hümâ dağı şayyāda ve ħātūnına (13) yanlarında olan naķddan bir miķdār altun bağışladılar. Her biri ferġān olup (14) cān u dilden ħidmetlerine bil bağladılar. Balıkçınuñ ba‘ż refīķleri gelüp Hümâ’yı ġörüp (15) ħüsnine ħayrān ķaldılar. Anlar da āşinālarına işā‘a eyleyüp işiden ġörmege gelüp (16) ve bi’l-cümle bir heftenüñ içinde ħüsn-i Hümâ iştiġār buldı. Köylü içinde ve etrāf (17) u ķurāda “Fulan balıkçıya iki müsāfir gelmiş; biri kıız biri oğlan. Ķarındaşlar imiş. Kıız pençe-i (18) āfitābdan nişān virür. ‘Aceb şikār avlamış.’” diyü söylenmege başladı. Bir ġün ol diyārda (19) ‘Üç dirler bir ġöçġünci big var idi. Yazlamađa ol maġalle ķarīb yire gelmişdi. Anuñ [135b] meclisinde dağı bir Türk-i bed-sirişt Hurrem ile Hümâ ħikāyetin söyledi. Vaşf-ı (2) Hümâ’da bir mertebe mübālađa vü ıtrā kıldı ki ‘Üç’un ķararı ķalmayup bir ādem gönderdi. (3) “Varuñ ol kızuñ ķarındaşın ġetürüñ.” didi. Bu cānibde Hurrem ile Hümâ dağı bir miķdār diñlenüp (4) dā’im Hümâ’nuñ fikri Ferruġ-ı dil-āver idi. Ġündüzlerde melül u ġangīn olup ġiceler olduğca (5) çerāđ-ı fikreti şabāġa çıķarur, ġözine uyķular girmezdi. Dā’im ağlayup efgān iderdi. **Beyt:**

Dir idi (6) n’itdün ey devr-i zamāne

Ki şatduñ ġüherümi rāygāne

Elümden nā-geh alduñ dürrümi sen

¹⁹⁴ ke-zālik: mtn. كذلك olarak yazılmıştır.

(7) Cihāna fāş kılduñ sırrımı sen

Gülüm kıpduñ külüm göge şavurduñ

Yüriyen devletüm yine çevürdüñ

(8) Neyidi¹⁹⁵ virmiş iken baña bir genc

Yine alduñ virürsin zaħmet ü renc

Bir gün ħüsn-i Hümā’nuñ (9) mezīd-i iştihārın Hurrem-i dil-figār müşāhede idicek “Yine başumuza bizüm bir ħāl gelür. Şimden şoñra (10) tebdīl-i mekān idelüm.” diyü Hümā Bānū ile meşveret kıldı. Bunlar meşveretde iken ‘Ûç tarafından (11) bir ikdāmlu ādem gelüp Hurrem’e “Seni big ister.” diyü cānib-i ‘Ûç’a da‘vet itdi. Hurrem neye uğraduğın (12) bilüp ‘adem-i icābete kıdreti olmadı. Ol gelen şahşuñ yanına düşüp ‘Ûç’uñ olduğı (13) cāygāha vardılar. Hurrem girüp edeb ü ikrām ile selām virdi. ‘Ûç, Hurrem’uñ aĥvālin (14) şordı. “Tācirler idük, gemimüz pārelendi. Bir hemşīrem ile ben ve bir dāmādum ħalāş olduĥ.” didi. (15) ‘Ûç eyitdi: “Ol kıız senüñ neñdür?”. Hurrem eyitdi: “Ey mīr-i mükerrem, hemşīremdür.”. ‘Ûç eyitdi: “Ey merd-i ġarīb, bilmiş (16) ol ki şimden şoñra senüñ başuña gün toğdı. Cemī‘ renc ü miĥnetlerüñ pāyāna irdi. Ol (17) hemşīreñi baña vir, beni dāmādılığa kıbül kııl. Cemī‘ kārūñ āsān olur.” didi. Hurrem eyitdi: “Ey mīr-i (18) muĥteşem¹⁹⁶, buyurduğūñ nesneye mecāl muĥāldür. Dāmādum şağdur. Bir ‘avrete iki er olmaz idügi (19) ma‘lüm-ı ħazretüñdür. Eger mümkin olsa cānuma minnet idi.” diyü cevāb virdi. Ol pelīd “Kız idersin, [136a] dāmāduñ yoğdur! Var ise dağı fevt olmışdur.” diyü Hurrem’uñ üzerine sürdi. Hurrem yine cevāb-ı (2) ma‘küle çigneyin şandı. Ol ħar-ı dü pā cidden kelāmın ışğā itmeyüp yanında olan kilāba (3) emr itdi: “Bu ħarīfi koğūñ! Varsun gitsün. Bir dağı bārgāhuma getürmeñ ve ol kıızı ‘ale’l-fevr (4) varup

¹⁹⁵ Neyidi: mtn. نبيدى olarak yazılmıştır.

¹⁹⁶ muĥteşem: mtn. مختشم olarak yazılmıştır.

bunda getirũ. Ol ħarĩf ‘inād iderse amān virmeyũp öldürũ.” didi. Her biri (5) “Fermān senũn!” diyũ Ĥurrem’i taŗra sũrdiler. Yũgrũŗũp Hũmā’yı vardılar, balıŗċınıũ evinden ħapdılar. **Beýt:**

(6) Segirdiŗũp iriŗdiler Hũmā’ya

Zihĩ itler ki ‘av ‘av eyler aya

Hũmā gũrdi gelũr birŗaŗ zebānĩ

(7) Şeker aŗızda depretdi zebānĩ

Murād itdi ki ħıla luŗf u iŗsān

Mũdārā eyleye olduŗŗa imkān

(8) Őŗũp tutdılar ũ sũyletmediler

Şorup ħālini sũz iyletmediler

Keŗān alıŗitdiler ħatına ‘Ūŗ’ũn

(9) Ĥudā dādın ala andan bu gũcũn

Nazar ħıldı cemāline didi hāy

Bunuñ medĥinde kimse itmemiŗ rāy

(10) Ne kim medĥ itdiler biñ ancadur bu

Yũzi gũkcek ve lĩkin kendũ bed-ĥũ

Baŗardı ĥũsnine meftũn olurdu

(11) Őaŗı Leylĩsine Mecnũn olurdu

Didi ey ħız baña eyle vefāyĩ

Senüñle sürelüm zevk ü şafâyı

(12) Gözetme kim gele yaz u gide kış

Göñül virdüm saña gel baña yaqış

Tamāmet mülküme hātün olasın

(13) Ne kim göñlüñ diler şatun alasın

Hümā, ‘Ûç’uñ kelāmın işidüp feryād zārī kıldı. “Ey mīr-i ‘ādil, (14) saña düşmez ki benüm gibi ġarīb bī-dile zūlm-i firāvān kılasın. Ben mīrūñ hem-seri olmağa ne lāyığın. (15) Hūşūşā er ‘avreti olam. Beş on güne dek erüm gelür.” diyü ta‘allül ü tefe’ül kıldı. ‘Ûç-ı (16) mel‘ün ibrām itdi. Hümā rām olmayup “Mādām ki erimüñ vefātı ma‘lūm olmaya, benden saña (17) kām almak müyesser degüldür.” didi. Hümā’nuñ bu ta‘līkden dağı ġarāzı birez zamān mehl almağa cā’iz ki (18) bahāne olup mel‘ünüñ elinden zārāfetle fırsat düşürüp hālāş bulmağdı. Melik-i ‘Ādil (19) ve şubaşı duzağın kırdığı gibi bundan dağı leṭā’if-i hīyel sebebiyle taḥallüş qaşd itmişdi [136b] ammā bu mel‘ün anlar gibi ma‘kūl-fehm olmayup ġāyet seng-dil ü nā-hincār olmağın kelām-ı Hümā’ya (2) kaṭ‘ā işğā itmedi ammā Hümā’yı ol maḥalde Hāzret-i Hāḫḫ söyledüp beş on güne dek ḥaber-i tevaḫḫu‘ı (3) taḫdīre muvāfıḫ düşdi. [Ferruḥ’uñ gelüp hālāş itmesi onuncı günde oldu]¹⁹⁷ ve bi’l-cümle Hümā ile ‘Ûç arasında çok söz gelici oldu. Āḫir ‘Ûç-ı (4) bī-mürüvvet görđi ki Hümā rāh-ı ḥaḫīkatden çıkmaz, aṣlā sözleri kılağına girmeyüp ‘arz-ı māl (5) ü mülk ve hibe-i cevāhir ü silkden bir kılı kımırmaz. Ġāyet münfa‘il ü teng-dil olup qaşd itdi ki (6) Hümā’yı zūr bāzū ile sīnesine çeke, bāğ-ı vüçüdına girüp dest-i taşarrufi mīve-i vaşlına dırāz kıla. (7) Ortalığı tenhā eyleyüp Hümā’yı der-āğüş idicek Hümā Bānū görđi ki iş işden aşıyor, cānı ağızına (8) gelüp tāḫati tāḫ oldu, “Herçi bād-ā-bād” diyüp ‘ale’l-ğafle ‘Ûç’uñ şüretine bir ṭapanca (9) urdı. Eyle urdı ki ‘Ûç bu deñlü dil-āverliğıyle yüzi üzre yıkı olup kılağı çıñlayup başı (10) gümlayüp birez zamān

¹⁹⁷ Bu ibare sayfa kenarına yazılmıştır.

serāsime oldu. Bu hāli görüp “Ey bürīde-gīsū, sen misin baña bu işi iden!” diyüp (11) Hümā-yı sīm-endāma bir ‘aẓīm let urdı, ol ten-i nāzik ki ‘ömrinde gül ile urılmamışdı, gök gök olup (12) her hūb cefāsınuñ yiri nīlī elifler oldu. Ol elif kıddūñ nüṣḥa-i cism-i pāki ser-tā-ser elif oldu. (13) Ol bed-baḥt-ı bed-sirişt, Hümā-yı nāzenini bu deñlü ḍarb-ı ‘anīf itmekle daḥı k̄āni‘ olmayup “Ey cādū peçe, seni (14) oynasuñ gelince direklerde çürideyin. Baña rām olup yalvarınca yat günde yüz tāziyāne vazīfeñ (15) olsun.” diyüp ḥalvet-serāsında bir sūtūna şardı. Birkaç tāziyāne daḥı urup “Zinhār çözmeñ!” (16) diyü üzerine bekçiler k̄odı. Bunuñ üzerine birkaç gün geçdi. Hurrem-i derdmend daḥı şol dem ki ‘Ūç’uñ (17) yanından k̄oḡılıp “Bu ḥarīf bir daḥı gelüp ‘inād iderse uruñ, öldürüñ!” diyü ısmarlanmışdı, (18) artıķ ‘Ūç yanına varmaḡa mecālī olmayup āh u feryād eyleyüp gezerdi. Rast geldüğine ‘Ūç’dan (19) şikāyet eyleyüp “Bir mazlūme kız k̄arındaşum çekdi.” diyü şikāyet eyler, dermān şorardı. Bir gün [137a] bir şobāna rast gelüp derd-i derūnın yandı. Şobān eyitdi: “Ey derdmende, bu diyāra k̄arīb şehri (2) Mīnā dirler bir şehir vardır. Anuñ Sa‘d dirler bir ‘ādil şehryārı vardır. Eger ḥasb-i ḥālūñ i‘lām (3) eyleseñ ümīddür ki saña bi çāre olaydı. Hūşūṣā bu yakında bir dil-āver gelüp dāmādı (4) olmuşdur. K̄atı şāḥib-mürüvvet yigitdür. Ekser güç gören aña varur, murādı ḥāşıl olup (5) şenā iderek gelür. Eger sen de varup tazallüm iderseñ şüpheşiz maḡşūduña vāşıl olursın.” (6) didi. “Ammā evvel dāmādına var.” didi. “İbtidā andan tūt. K̄atı himmetlü devletlüdür.” diyü naşīḥat (7) kıldı. Hurrem, Sa‘d’uñ vaşf olınan dil-āver dāmād müsāfirin işidüp yüregi çekildi, k̄albine (8) bir ārzū düşdi. “Āyā Ferruḡ mı ola?” demek ḥāṭırasın itdi. Yine “Ferruḡ kimesneye dāmād olmaḡ ihtimāl midür?” diyüp (9) Ferruḡ olmasın selb itdi. Hele her ne ḥāl ise şobāna du‘ā eyleyüp bir ān k̄arār itmeyüp sür‘at (10) ü şitābla dört beş günlük yolu iki üç günde k̄atı idüp şehir-i Mīnā öñine geldi. (11) Tāli‘inde meger Sa‘d ve Ferruḡ cemī‘an şikāra çıkup erkān-ı devletiyle binmişdi. Şehre gircek maḡalde (12) mevkib-i Sa‘d Şāh rast geldi. Sa‘d’ı seyr eyleyüp içinde bir ḥidmetkāra “Şāh’uñ (13) dāmādı k̄anķısıdır?” diyü şordı. “Şāh’la yanaşup gidiyordu, ḥālā bir mühimm içün arada (14) k̄almış. Şabr eyle, şimdi gelür.” didiler. Hurrem henüz istifsārın tamām itmeden anı gördi ki Ferruḡ (15)

hadem ü haşemiyle āfītāb-ı cihān-tāb gibi zāhir oldu. Hurrem diḳḳat eyleyüp
ḳarşusından gelen (16) şeh-süvār gördi ki Ferruḥ-ı tācdār, ḳalbinden hezār şükr ḳıldı.
İlerü varup şüret-i dād-ḥāhda (17) Ferruḥ’uñ öñin alup ‘inānın tıttı. **Beyt:**

عنان کشیده روای پادشاه کشور حسن

198 که نیست (18) بر سر آهی داد خواهی نیست

Mazmūnın ezber eyleyüp ağladı, rikābına yüz sürdü. Hurrem’uñ (19) şekl ü
şemā’ili müteḡayyir olup bir şobān şekline girmişdi. Ferruḥ evvel-emirde Hurrem’i
bilmeyüp ammā āvāzın [137b] istimā’ itdügi gibi Hurrem ḥātırına geldi. Bir iki
kelām daḥı söyleyicek dest-i kerem birle Hurrem’uñ başın rikābından (2) ḳaldurup
gördi ki¹⁹⁹ bu dād-ḥāh Hurrem’dür, hemān şıçrayup atından indi. Öpişüp ḳocişdılar.
Hümā ḥaberin şordı, (3) şıḥḥatde olduğına şükr eyleyüp ser-güzeştin diñleyicek ‘aḳlı
başından gitdi. Nār-ı ḡayrete yanup bir vech-ile (4) müteḡayyir ü münkesir oldu ki
ḳābil-i ta’bīr ü beyān degül. Ol ešnāda nergis-i şehlälerinden seyl-i sirişki bī-iḥtiyār
revān (5) olıcaḳ Hurrem naşīḥat eyleyüp “Ey Şāh-zāde, keşf-i rāz idecek zamān
degüldür. Hemān şabr eyleyüp taḥlīş-i Hümā’ya evvelā (6) bir dermān gerek.” didi.
Ferruḥ daḥı kendin dirüp atına binüp Sa’d Şāh’a yetişüp şikāra (7) gitmeden kendüye
bir māni’ zuhūr itdügin beyān eyleyüp icāzet aldı, şehre döndi. Hurrem ile tenhā (8)
olup vāfir derdleşdi. Cemī’ aḥvāle vāḳıf olup re’yi bunuñ üzerine oldu ki bir gice
çıkup (9) gidüp ‘Ūç’uñ başın kese ya başı virüp ya baş ala. Hurrem bu rāyı
begenmeyüp “Sa’d’a ‘arz idüp (10) bir miḳdār ‘asker ile varmaḳ gerekdür. ‘Ūç ḳatı
şarb ḡarīmdür.” diyü naşīḥat ḳıldı. Ferruḥ “Cem’-i ‘asker te’ḥīr ister.” (11) diyüp
bi’l-āḥire Hurrem’uñ rāyın begendi. Sa’d gelicek ḥuzūrına vardı: “Cenāb-ı
Pādişāh’da dā’im añduḡum dāmādum geldi. (12) Yolda ‘Ūç’uñ eyāletine uğramış,
ḥātūnı ḳarındaşum cāriyeñüzi çeküp ‘azīm ḥayf u zulm eylemiş. Ḡayretümden (13)

¹⁹⁸ “Ey güzellik ülkesinin padişahı, dizginini kas da at sür, hiçbir yoldaşı yok ki orada senden adalet isteyen birisi olmasın.”, **Hafız Divanı**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968), G. XXIV-21826, s. 26.

¹⁹⁹ gördi ki: mtn. کوردیله

ben helāk oldum. Pādişāh’umdan recā iderin ki ol kelbden dādumuz alıviresin.” didi. Sa’ d Şāh bunı (14) istimā’ eyleyüp ğazaba geldi. ‘ Ūç didükleri mel’ unuñ haqqından gelmege ‘ āzim oldı. ““Asker cem’ olsun!” diyü (15) emr itdi. Ferruḥ “Ey Şāh, ḥālā baña mevcūd olan ‘ askeri қоşup himmetüñi hem-rāh eyle. Te’ ḥīr lāzım gelürse (16) ḥāl müşkil olur.” diyüp mevcūd olan sipāh ile ‘ azm-i rāh itmege icāzet aldı. İki biñ miḳdārı müntaḥab (17) dü-esbe er ile ol gice çıḳup Ḥurrem’e bir esb-i tāzī virüp ḳulağuz itdi. Üç gün ılġar eyleyüp (18) dördünci gün şabāḥa ḳarīb inüp at ve er diñlendürüp herkes yedeginde olan yarar atına binüp (19) ‘ ale’s-seḥer ‘ Ūç-ı mel’ un ğāfil iken başmaġa ‘ azm itdi. Bu eṣnāda bir merd-i ‘ ayyār bu ḳışşaya vāḳıf olup ‘ Ūç’ı [138a] ḥaberdār ḳıldı. ‘ Ūç daḫı yanında olan obası ḥalkına emr itdi; bindiler, Ferruḥ’a ḳarşu çıḳdılar. (2) ‘ Ūç’uñ ḳonduġı oba öninde olan şahrā-yı pehnāda bulışup iki ‘ asker muḳābil oldılar.

[Bu maḥalle Ferruḥ-ı dil-āver ‘ asker ile ‘ Ūç ‘ askerinüñ cengi yazılıp Ferruḥ saflar yarup ‘ Ūç’ı sancaġı dibinde yıḳup birḳaç ḳafādarlarıyla başın kesüp sancaġın ser-nigün itdüġi naḳş olına. ‘ Ūç’uñ başı nīze üzre dikilmiş gösterile.]²⁰⁰

(3) ‘ Ūç’uñ ḫā’ifesi yanında müctemi’ olup ḳavm-i ḳabileşi çoġdı. Ölüsi dirisine binmiş gibi cān [138b] ḳayġusıyla atılıp ‘ aẓīm ictimā’ itdiler. Ferruḥ ‘ ale’l-ġaḫle başmaġa mecāl olmayup (2) tedbīrine vāḳıf olduġına müte’ essif olup nihāyetde ḫā’if oldı. Yine Cenāb-ı (3) Ḥaḳḳ’a tevekkül eyleyüp cānān yolında ser fedā itmege tavḫīn-i nefis eyleyüp ‘ askerine (4) istimālet virdi, tertīb²⁰¹-i maşāff eyleyüp ālāyların düzdi. Dil-āverlere ḫiḫāb (5) idüp bu feḫvāyı dilinde ezber ḳıldı: **Şif’r:**

Vaḳt-i izḫār-ı hünerdür merd-i ceng-āver gerek

(6) Tıġveş kendin bu demde gösterür cevher gerek

Zen gibi cenge muḫanneş olan iḳdām idemez

²⁰⁰ Sayfanın ortasında kalan büyük bir kısım boş bırakılarak safya kenarına bu ibare yazılmıştır.

²⁰¹ tertīb: mtn. ترتیب

(7) Hâşılı meydân içinde er gerekdür er gerek

Dil-âverler dağı cüş u hurûşa gelüp her biri (8) şîr-i ner gibi gerindi, sündi. Ferruḥ-ı dil-âverüñ nüvâzişinden kuvvet-i qalbleri ziyâde oldı. (9) İki ‘ asker birbirine muqâbil olup tarafeynden kûs-ı harbîler çalınup borılar ağırup ṭabl u (10) naqâreler dögildi. Şancâklar açılıp ‘ alemler şalınup tûğlar çözildi. Tîğler gılâfından (11) aqup cevşenler birbirine girüp cebe-ḥânelerüñ bendi bozıldı. Kemânlar qurılıp terkeşler (12) cenge bil bağladı. Nîzeler ḥırâmân gürzler ser-girân olup er girîvi ve at (13) şahîli ‘ âleme velvele vü zelzele şaldı. Dil-âverlerüñ her biri ejder-i heft-sere döndi.

Beyt:

(14) Yine şalındı ‘ alemler qadd-i dil-cûlar gibi

Tûğlar tağıtdı kâkül-i ‘ anberîn mûlar gibi

Ġamze-i dil-ber gibi (15) nâvekler oldı qana tîz

Cenge qurıldı kemânlar yine ebrûlar gibi

Tîr-i bārân qaşdına bağlandı (16) terkeşler yine

Qanlar aqsa cism-i a‘ dâdan nola cûlar gibi

Ve bi’l-cümle ol iki ‘ asker birbirine cenge (17) şürü‘ eyleyüp bir vech-ile ceng ü neberd oldı ki Rüstem-i dâstân ve Efrâsiyâb u Qahramânlaruñ (18) âyîne-i hayâlinde böyle ceng-i mersûm olduğı ma‘lûm degül idi. Mübârizler elleşerek hengâme (19) germ olup Ferruḥ-ı dil-âver mecmû‘ ‘ askerine “Ḥamle idüñ!” diyü işâret itdi. İki ‘ asker qarışup [139a] şîrâne vü dilîrâne urışdılar, dürişdiler. Ferruḥ-ı dil-âver deryâ-yı ‘ asker içre bir neheng (ü) şîr-i cenge (2) dönüp öñine geleni iki biçüp saflar u âlâylar bozup birkaç nâmdâr qafâdar-ı (3) şecâ‘at-şi‘âr ile ‘ Üç’uñ üzerine vardı, sancâğı dibinde bulup üzerine ḥamle (4) kıldı. Ol mel‘ûn dağı gürbüz er idi. Bir def‘a ḥamlesin redd eyleyüp sâ‘at-i nücümüyye (5) qadar ceng itdiler. Âḥir-i kâr ‘ avn-i Ḥâlîq-ı Perverdîgâr ile Ferruḥ şehryâr fırsat bulup ‘ Üç’a (6) bir

darbeyle urdı ki şimşir-i âbdâr gerden-i murdârına ğarķ olup bindügi atdan yıķıldı. (7) Kafâdarları şâhîn gibi inüp başın kesüp hayvâmı elma gibi ol ser-i pür-ĥûnı nîze-i cân- (8) sitâna dikdiler. Ol rümĥ-i zâ'ile kelle-i düşmenden zîb ü fer virüp “Düşmenün kellesi ğaltân (9) oldu!” diyü Ferruĥ'ın yoldaşları na'ra-künân oldılar. Ol nîze-i dil-düz bâĝ-ı nuşretün bir naĥl-i (10) mîvedârı olup sebab-i baĥt u pîrûzı oldu ve ‘Ûç’ın sancaĝının çöpün kesüp (11) ser-nigün kılıp ‘Ûç’ın ĥavâşşı başı kesildügin görüp ve sâ'ir ‘askeri nidâ-yı dil-âverânı (12) işidüp âĥ u efĝân iderek ĝürizân oldılar. ‘Asker-i Ferruĥ ol bed-baĥtları bir vech-ile (13) kırdılar ki iki kimesne bir yerde qalmayup tu'me-i şir-i şimşir oldılar. Baķıyyetü's-süyûf olanlar (14) firâr eyleyüp cân kırtarmaĝla ibtihâc u iftiĥâr kıldılar. ‘Asker-i Ferruĥ ĝanâ'im-i bisyâra (15) mâlik olup emvâl-i ‘Ûç u ‘askeri yağma kıldılar. Bir vech-ile mesrûr olup Ferruĥ-ı dil-âvere (16) şenâ-ĥ'ân oldılar. Ferruĥ, ‘Ûç’ın başın kesüp ‘asker münhezim olduĝı gibi bî-ķarâr olup (17) firâr iden ‘askeri ķoĝup istişâl itmek emrin Ĥurrem'e işmarlayup ve birķaç dil-âvere (18) ķoma cânum eyleyüp kendüsi at başın döndürüp ‘Ûç’ın ĥânedânı semtine şitâbân (19) oldu. Birķaç dil-âver-i kafâdar ile gelüp ĥuddâm u ĥavâşşı-ı ‘Ûç'ı ser-zeniş kılıp birķaç [139b] muĥâfız nigeĥbânın kırup Hümâ-yı dil-rübânun maĥbûs olduĝı ĥâneye girdi. Hümâ'yı bir üstüvânede (2) şarılu bulup envâ'-ı ‘azâb-ı elîm ile giriftâr u dil-figâr ĝördi. Fi'l-ĥâl inüp bendlerin (3) çözüp ĥalâş kıldı.

[Hümâ'yı sarây-ı ‘Ûç'da bir direge şarılu yazılıp Ferruĥ'ın kırtardüĝü taşvîr olına.]²⁰²

(4) Ol iki yâr-ı vefâ-şî'âr birbirin görüp mu'ânaķa kıldılar. Birbirlerinin ser ü çeşmin öpüp (5) ĝâĥ giryân u ĝâĥ ĥandân oldılar. Bir iki sâ'at çekdükleri ĝam u ĝuşşayı ĥikâyet ü rivâyet [140a] eyleyüp ol gice Ferruĥ anda yatup ‘Ûç’ın civârı vü ĥidmetkârın ve esbâb u emvâl-i bisyârın (2) ķabz eyleyüp mâlik-i mâl-i bî-şümâr oldu. Ol gice anda yatup ‘ale's-seĥer ‘asker-i muzafferin (3) cem' eyleyüp niçe baĥşişler virüp nüvâzişler kıldı. Cenâb-ı Feyyâz-ı Muṭlaķ'a şükrler idüp ķayın (4)

²⁰² Sayfanın ortasında kalan büyük bir kısım boş bırakılarak safya kenarına bu ibare yazılmıştır.

atası Sa‘ d Şāh’a feth-nāme yazup “Devlet-i pādişāhīde şu gūne zafer müyesser olup (5) ol mazlūmı zālīm elinden aldum.” diyüp birkaç kâşid-i mu‘ teber ile irsāl-i haber-i meserret- (6) eṣer kıldı. Dürc-i mektūbda Sa‘ d’a vāfir imtinān u sitāyiş eyleyüp “Bu feth ü fīrūzı (7) maḥzā ḥüsn-i himmet ü kemāl ‘ ināyetlerinden rūzī olmuşdur.” diyüp geregi gibi döşendi. (8) Gönderdügi kâşide “İşte bende-i āsitān-ı Şāh’a yüz sürdüm. Hemān birkaç gün bunda (9) ‘ Ūç’uñ bāğ u bāğçelerinde ‘ işret eyleyüp dünyā-yı fānīden kām alduğdan-şoñra çok (10) eğlenmez varurın.” didi ve ekşer ‘ askere destür virüp kendüsi sebük-bār kıldı. Ol (11) gice Hümā-yı perī-ruḥsār ile cām-ı hoş-güvār çeküp bāde-i gül-fām nūş ve ğam-ı eyyāmı ferāmūş itdiler. (12) **Beyt:**

Şeb-i tārīk-i hicrān rūşen oldu

Derūn-ı külbe-i ğam gülşen oldu

Hümārın ferruḥuñ ol (13) iki dem-sāz

Şarāb-ı vaşl ile yazardı az az

Tene cān cāna hem cānān (14) irişdi

Melek ḥavrāya şan mihmān irişdi

Biri şāḥ-ı şanavber biri şimşād

(15) Biri tūbā birisi serv-i āzād

Yüze yüz sürseler yüz gül kıopardı

Güle gül sürseler (16) hoş mül kıopardı

Şerefde ay ü gün düşdi muḳārin

Felekler baḥta oldılar (17) mu‘ āvin

Şeker kıarğa elinden kııkdı āsān

Ġidā oldu yine tūṭīye yeksān

(18) Hümā geh ‘ arz iderdi ayrulıġın

Firāḳ u hicr elinden şayrulıġın

Gehī iderdi (19) Ferruḥ dürlü derdin

Zamānuñ niçe gördi germ ü serdin

Ne hoş vaḳt ü ne hoş [140b] sâ‘ at ne hoş dem

Ki firḳat zaḥmına vaşl ola merhem

Ve bi’l-cümle ol şeb ol iki yār-ı (2) şeker-leb ve sīmīn ġabġab şubḥa ḳarīb olinca ‘ ayş u nūş eyleyüp āḥir-i şebde cāme- (3) ḥ‘āb-ı istirāḥatde āsūde olup ikisi bir döşekde gird-i pehlū olup şarmaşup (4) yatdılar. Üzerlerine pertev-i āfitāb ḥayme-i zerrīn tınāb ḳurınca şeker-ḥ‘āb ḳıldılar. Hengām-ı (5) çāştġāhda şu‘ le-i şems-i cihān-tābdan uyanup nergis-i maḥmūrlarında nev‘-i (6) fütür gördiler. Gül yüzlü sākīler def‘-i ḥumār için bāde-i hoş-güvār ihzār (7) eyleyüp bir miḳdār şabūḥı gördiler. Hümā ile Ferruḥ şevḳe gelüp “Rūzgār-ı (8) zūrḳardan bugün kām alalum.” diyü bezm-i ‘ işret ḳurmaġa niyyet idicek Hümā eyitdi: (9) “Ey dil-āver, ‘ Ūç’uñ bir bī-nazīr bāġçesi vardır. Buyurursañ bugün varup şöḥbet (10) idelüm.” diyüp Ferruḥ’ı seyr-i bāġa taḥrīk itdi. Ferruḥ daḥı “Ber-ser ü çeşm!” diyüp emr (11) itdi. Esbāb-ı şöḥbeti müheyyā ḳılıp ‘ Ūç’uñ bāġına ḥidmetkārlar gitdi, tertīb-i (12) şöḥbet itdi. Ferruḥ u Hümā ve Ḥurrem daḥı bir iki ḥavāşş u hem-demleriyle atlanup ol bāġ-ı (13) İrem-mişāle vardılar. Ferruḥ nazar eyleyüp gördi ki bir bāġ-ı cennet nazīrdür ki bāġbān-ı (14) felek mişlin görmiş ve dīde-i melek pīrāmen-i sākā-i rūḥ-efzāsına irmiş degül. (15) Nāf ü eknāfindan selsebīl-mişāl cūlar revān olmuş ve her dıraḥt-ı mīve (16) dārı bir ġūşe-i nüzhet-nişānına sebz-i atlasdan sāyebān şalmış. Reh-güzārında (17) dıraḥt-ı serv ve şaff şaff mihmān-nüvāz ve sāye-endāzlık ḥidmetine ḳıyām eyleyüp (18) iki cānibde şaff şaff ṭurmuş. **Beyt:**

Seni seyr itmek için reh-güzer-i gülşende

(19) İki cânibde тұrur serv-i hırāmān şaff şaff²⁰³

maẓmūnın müzekker olmuş. Yer yer şimşād u ‘ar ‘arlar [141a] hizmete bil bağlayup kudūm-ı mihmāndan şād ve gūşe gūşe çınār u şanavberler seyrāncılara (2) el şalup sāye-güster olmağa kendüyi mu‘tād kılmış. Şahn-ı zībāsı hurde-i firūze vü (3) mīnā ile reşk-i günbed-i mīnā-yı semā olup envā‘-ı şükūfe vü ezhār ve eşnāf-ı reyāhīn (4) ü bahār birle ārāste olmuş. Güller nişār için la‘līn t̄abaqda zer ihzār itmiş, lāleler cām-ı hoş-güvār (5) t̄utmüş. Nergisleri zerrīn kadehle mey şunar, benefşeleri döşenüp ādemūñ ayağına yüz sürer. (6) Zanbaqlar ellerinde çīnī şurāhīler t̄olar. Sünbüller micmere gerdān olup dūd-ı kebūd ‘ūd u ‘anberden (7) dimāğı mu‘at̄tar eyler. Bülbül ü kumrīleri nālān ve fāhte vü شجرdurlar nağme-künān, her şāh-ı küstāh bir nihāl-i (8) nev-rese mā’il ve her gül-bün-i tāze bir gönceye mütemāyil, cūyları pür-cūş u hūrūş, servlerinūñ başı t̄aşra, (9) şanavberleri mest ü medhūş ve bi’l-cümle ol bāğ-ı cennetāsā bir nūzhetgāh-ı bī-hemtā idi ki içine giren (10) cennetü’l-me’vā şanup dūnyā vü mā-fīhāyı unıdurdı. Ferruḡ ol bāğı görüp ḡayrān kaldı. (11) Hümā’ya “Ey yār-ı dilsitān, bu bāğ medḡ itdügūñ kadar var.” diyüp bir zībā kaşrında bezm kurdı. (12) Esbāb-ı bezm ü t̄arab müretteb olup cām-ı Cem devrāna bağlayup muṡrib ü sāzendeler sāzı (13) nevāht kılup söyletdiler. Neyleri nālān ve çeng ü rebābīñ kaddini ḡam cigerin büryān eyleyüp (14) ‘ūdī inletdiler. Gül yüzlü muḡannīler şevke gelüp gül-i gülzār-ı ‘iştret olan sāḡar-ı şahbā şevkine (15) bülbül oldu. Şīrīn terāneler ve rengīn şavt u naqşlara ser-āḡāz kılup ehl-i bezmi (16) diñletdiler. Dūşīze kızlar ve serv-kāmet duḡterler kākül-i perīşān kılup çār-pāre vü çeḡāneye (17) dest urup rakşa başladılar. Ferruḡ ile Hümā daḡı t̄āb-ı mülden ruḡları gül gül ve gül-berg (18) lisānları bülbül ve her birinūñ kākül ü ḡīsūları sünbül olup keyfiyyet-i bāde-i ‘aşqdan (19) dest-i şevk ile girībānların çāk eyleyüp birbirine ‘arz-ı nāz u niyāza başladılar. Gāh Ferruḡ, [141b] Hümā’nuñ şīrīn-lebinden şīr ü şekker tenakḡul eyleyüp ve gāh

²⁰³ Bkz. Sabahattin Küçük, **Bāki Divānı** (Ankara: TDK Yayınları, 1994), G.229-2, s. 241.

Hümā, Ferruḥ'uñ la^ç l-i terinden āb-1 (2) Kevşer içüp zülf ü gīsūları mānend-i ^ç ömr-i dırāz ve ḥayāt-1 cāvidānī [olup cennet-i ^ç ayş u zindegānīye]²⁰⁴ vāşıl ve dehr-i fānīden (3) kām-1 dil ü kām-rānī ḥāşıl kıılurlar idi.

[Bu maḥalle bir ^ç ālī bezm-i ^ç işret yazılıp Hümā Ferruḥ ile Ḥurrem Dil-güşā ile taşvīr olına.]²⁰⁵

(4) **Beyt:**

Gehī Ḥızr içer idi āb-1 ḥayvān

Gehī Yūsuf kıılurdu seyr-i Ken^ç ān

Gehī serve kıılurdu ^ç işve şimşād

[142a] Biri ğamdan güşād u biri āzād

Gehī gül nāz ile ḥandān olurdu

Gülerdi bülbüle mihmān (2) olurdu

Gehī bādāma şekker qarışurdu

Gehī dürr ile gevher yarışurdu

Ve bi'l-cümle ol gün (3) bāğ-1 ^ç Ūç'da Ferruḥ ile Hümā aḥşama dek ^ç işret idüp bir vech-ile ^ç ayş u nūş ve cūş (4) u ḥurūş kııldılar. Zühre-i felek çarḥ-1 çenberi devr idelden berü böyle bir meclis-i şāhāne (5) ve ^ç işret-i ḥüsrevāne görmiş degül idi ve Ferruḥ'la Hümā ve Ḥurrem ile Dil-güşā'nuñ bir vech-ile (6) zevḳ-i şafāları ve birbirine mihr ü vefāları nümāyān ve āfitāb-1 cemāllerinüñ nūr-1 ḥüsn (7) ü revnaḳ-1 bahāsı bir ṭab^ç aḳada²⁰⁶ raḥşān u dıraḥşān olup sā'ir zamāndan şad mertebe (8)

²⁰⁴ Bu ibare sayfa kenarına yazılmıştır.

²⁰⁵ Sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

²⁰⁶ ṭab^ç aḳa: mtn. طعه

leṭāfetlerinüñ izdiyādı zāhir ü ‘ayān idi ki her gören engüşt-i ḥayret der-dehān idüp (9) “Yā Rāb,²⁰⁷ bu iki ‘āşık-ı şādık ile bu iki ma‘ şūḳ-ı muvāfıkı sen ḥaṭādan şaḳla ve ‘ayn-ı kemāl (10) işābetinden sen ḥıfz eyle!²⁰⁸” diyü du‘ ā iderdi.

Sa‘ d, Ferruḥ Ḥaberin İşidüp (11) Nāme Gönderdügidür:

Bunlar bu ‘ayş u şafāda iken henüz sāḳī-i felek sāḡar-ı zerrīn-i āfitābdan (12) ḥāk-i ḥāver zemīne cür‘ a-rīz-i şümül-i şī‘ ā‘ ve raḥīḳ-i şafaḳ olmadan ber fehvā-yı Mısrā‘ :

لايَكْدُرُ الدَّهْرُ (13) وَأَيُّ نَعِيمٍ²⁰⁹

Cānib-i Sa‘ d Şāh’dan bir ḳāşid gelüp Ferruḥ’a düşnām-āmīz ve vaḥşet- (14) engīz bir nāme şunmaḡla meclis-i ünslerin mūnaḡḡaş ḳılıp şafā-yı ‘ayş u ‘işretlerin (15) mükedder ḳıldı. Meger Sa‘ d Şāh, Ferruḥ’uñ eglendüginde cāsūslar gönderüp tafşīl-i ḥāline (16) muṭṭali‘ olup başında hevā-yı cānān ve dimāḡında sevdā-yı ‘aşḳ-ı ḥūbān olduḡın (17) bilmiş, belki bir hümā-yı evc-i ḥüsn ü bahānuñ meftūnı olup dil virdügin ṭuymuş idi. (18) Ferruḥ-ı nev-cüvānuñ murḡ-ı dili ‘ālem-i ḥüsnüñ cürre-bāz-ı hümā-pervāzı şaydına düşdüḡini taḥḳīḳ (19) idicek kendünüñ duḡter-i ferḡunde-aḡteri her ne ḳadar dil-bend ü dil-pesend olursa da Ferruḥ [142b] yanında maḳbūl ü ḥürsend olmaduḡını bilüp ḡāyet ḡazaba gelmiş, nāme-i ‘itāb-āmīzinde (2) niḳe cān-ḡāh u cān-ḥırāş sözler yazmış. Envā‘ -ı va‘īd ile taḡvīf eyleyüp “Eger ol ma‘ şūḳañ (3) nāmına olan bürīde-ḡīsūnuñ sevdā-yı ‘aşḳından el çeküp bunda ehl ü ‘ıyālūñ ve muḳtezā-yı (4) dīn ü millet üzre ḥelālūñ yanına gelmezseñ niḳe biñ sipāh-ı āhen-külāh ile ‘azm-i rāh eyleyüp (5) seni ṭutar, ḥālūñi ḥarāb ve kāruñi tebāh iderin bilmiş olasin. Āyīn-i mürüvvet ve resm-i fütüvveti bi’l-küllīye (6) ṭarḡ itmeyelüm diyü sebeb-i inziḳār ve bā‘ iş-i intibāh olsun diyü muḳaddem saña mā-fi’z-zamīrüm i‘lām

²⁰⁷ Burada سن yazılıp üzeri çizilmiştir.

²⁰⁸ eyle: mtn. eyleye

²⁰⁹ *Ve eyyü na‘īmīn lā-yükeddiruhū’d-dehru*: “Zamanın bulandırmadığı (ağız tadını bozmadığı) nimet hangisi (var mı) dir?” anlamına gelen bir söz.

(7) itdüm. Şoñ peşimānlık fā'ide itmez ve kesilen baş gerü bitmez.” diyüp kelāmin tamām itmiş. Ferruḥ bu (8) nāme-i ‘itāb-āmīzi görüp gāyetde teng-dil ve nihāyetde muẓtarib ü münfa‘il oldı. (9) Hurrem ile Hümā’yı tenhā kıluv nāme-i dil-dūzı okıyup mazmūnından ḥaberdār eyleyüp (10) her birini müsteşār kıldı. Hümā “Emr Şāhumūndur, her ne rāy iderseñ fermānuña rāmin.” diyüp tırdı. (11) Hurrem-i dil-āvere “Sen ne dirsın?” diyücek, Hurrem “Emr Şeh-zāde’nüñdür ammā ‘aqluma gelen budur ki izhār-ı tecellüd (12) eyleyüp tıravuz, Sa‘d’a muḳābil olavuz. El-ḥamdü li’llāh bu mülki teşhīr eyledük. Taḥmīnen Sa‘d ‘askerine (13) muḳāvemet idecek miḳdār ‘askere iḳtidārumuz var. Ceng eyleyüp Sa‘d’a miḳdārın bildürelüm. Ekşer (14) iḥtimāl aña daḥı gālib olup mülk ü kişverin musahḥar kılavuz. Eger himmet iderseñ beni gönder. Varup (15) aña muḳābil olayın, Hudā yārī kılursa ḥaḳḳından geleyin.” didi. Ferruḥ bu re’ye rāzı olmayup (16) eyitdi ki “Ey birāder, bu senüñ rāyuñ rāy degüldür. Sa‘d Şāh’uñ biz kemligin görmedük. Bize Sa‘d gāzab (17) iderse de vechi vardur. Sa‘d’uñ elinden ni‘met yiyüp ilinde ḥürmet ü ‘izzet gördük. (18) Üzerimüzde ḥaḳḳı çoḳdur. Ḥuḳūḳ-ı ni‘meti izā‘at eyleyüp ḥuḳūḳa ‘uḳūḳ münāsib-i cüvān-merdī (19) ve mülāyīm-i ber-ḥürdārī degüldür. Farz idelüm ki bu mülki fetḥ ü teşhīr eyleyüp ben şāh ve sen vezīr [143a] olduñ. Bu diyār-ı ḡurbetde bize meḳḥ ü iḳāmet ḥod müyesser degüldür. Hemān Sa‘d üzerimüze ‘asker (2) çeküp gelmeden biz ḳarār-ı firāra tebdīl eyleyüp babamuz mülkine ḳarīb olan kişvere ‘azm eyleyüp (3) bundan bir dem evvel şedd-i raḥl idevüz.” didi. Hurrem²¹⁰ diñleyüp Ferruḥ’uñ fikrin istişvāb itdi. (4) “Ġāyet güzel buyurduñ. Fi’l-ḥaḳīḳa şimdi bize bu diyārdan yüzimüz şuyiyle seferden eslemi yoḳdur.” (5) diyüp Hümā Bānū ile ve Dil-güşā Bānū daḥı bu rāy-ı raşīni ve fikr-i metīni imzā itdiler. Niçe bir müsāferet (6) eyleyüp “Diyār-ı ḡurbetde envā‘-ı zaḥmet ü felāket çekerüz.” diyü cümlesi ‘azm-i sefer kıılmaḡa Ferruḥ-ı (7) dil-āveri muḥrik oldılar. Ferruḥ ol vilāyetüñ ehl-i vuḳūfına şorup ol diyāra yaḳın (8) olan memleketden ḥaber aldılar. Ehl-i vuḳūf “Bu diyāra aḳreb memālik-i Ferāme şehridür ki (9) ol mülküñ ḥākimi āḥir kimesnedür. Nāmına Ḥusbān Şāh dirler.” diyü ḥaber virüp [Ḥusbān ve Ferāme ismin işidicek Ferruḥ ile

²¹⁰ Burada “Hurrem”den önce “Dil-güşā” yazılmış ve üstü çizilmiştir.

Hurrem şād u hurrem oldılar: “El-ḥamdü li’llāh vilāyetimüze yakın gelmişüz.” didiler.²¹¹ Gitmege]²¹² ittifaḳ itdiler. (10) Şāh Ferruḥ daḥı bir gice ḥadem ü ḥaṣemiyle atlanup Sa’d Şāh’a gider nāmıyla çıḳup bir delīl-i (11) māhir ve bir reh-nümā-yı encüm-me’āşir ile ‘azm-i rāh itdi. Bir niçe gün muḥkem gidüp iki konağı bir itdi. (12) Ferāme şehri yaklaşduḳda muḳaddem bir ādem göndürüp Ḥusbān Şāh’ı muḳaddem Ferruḥ’dan ḥaberdār (13) itdi. Ḥusbān muḳaddem Ferruḥ’ı işidüp müjde-āverüñ ceyb ü baḡḡalın pür-sīm ü zer (14) kıilup envā’-ı ri’āyetler kııldı. Erkān-ı devletle atlanup Ferruḥ Şāh’ı istiḳbāl itdi. (15) Ḥāk-rāhına dībā vü kemḥālar döşeyüp ta’zīm-i bisyār kııldı. Şehre getürdüp Ferruḥ’ı (16) birkaç gün ziyāfet kıilup envā’-ı ikrām u ihtirām eyleyüp taḳşir-i mā-selefdan (17) ‘özrlere eyleyüp “Ey Şeh-zāde, ḥayf ki geçende uğradıḡuñuzda kendüñüz bildürmeyüp (18) bizi iḡfāl itdiñüz; sizden ve vālid-i büzürgvāruñuz Nu’ māt Şāh’dan bizi maḥcūb (19) kıldıñuz.” diyü te’essüfler eyledi. Ferruḥ ve Hurrem daḥı Ḥusbān Şāh’uñ ḥüsn-i ḥulḳından [143b] şermende olup kemāl mertebe maḥcūb oldılar. Ḥusbān Şāh bunları her gün birer gūşeye (2) da’vet ü ziyāfet eyleyüp ser-güzeştlerin ḥikāyet itdürüp ser-encāmlarına ḥayrān (3) ḳalurdı. Bir hefte ḳarār itdüklerinden-şoñra Ferruḥ-ı dil-āver eyitdi: “Ey şāh-ı kerem, eyyām-ı (4) devletüñde cemī’c āmālümüz āmāde olup mükerrrem ü mūna’am olduḳ lākin vālidüm Nu’ māt Şāh’uñ (5) iştiyāḳı beni helāk itdi. Şāh’uñ kerem-i şānına mūnāsibdür ki bizi çok eglemeyüp (6) ol pürüñ dil ü dīdesin cemālümüzden rūşen eyleye. Belki lāyḳdur muḳaddemce bir ādem (7) gönderevüz, bizüm şihḥatle şeref-i şoḥbetüñüze nā’il olduḡumuzu müjde eyleyüp biz de yap (8) yap ḳāşid-i müjde-āverimüzüñ ardınca gidevüz.” didi. Ḥusbān Şāh’a bu rāy-ı (9) rezīn ḡāyetde şavāb u metīn gelüp Ferruḥ-ı nev-cüvāna du’ā kııldı. “Fi’l-ḥaḳīḳa ḥayr-ı ḥalef (10) olacaḳ püser-i ferḥunde-ferlere ‘alāmet-i ber-ḥürdārī budur ki ri’āyet-i ḥāḫır-ı pederleriyle (11) muḳayyed olalar. Maḳbūl fikr eyledüñ ve ḡāyet güzel söyledüñ. Ḥālā mu’accelen bir ādem gönderelüm. (12) Müjde bizüm olsun, geçende olan taḳşirüñ mükāfātı ḥidmeti yirin bulsun. Ol (13) vaḳt ḡāfil deprenüp sizi seyāhate ruḥşat virüp

²¹¹ Burada “cümlesi” yazılıp üzeri çizilmiştir.

²¹² Bu ibare sayfa kenarına yazılmıştır.

ilden çıkarmış-idüm. Hālā (14) bārī Nu‘mān Şāh’a gerü bizüm tarafumuzdan haber-i beşâret varsun. Bi-ḥamdi’llāh ki tālib (15) olduḡuñuz maḳşūda nā’il olmışsınız.” diyüp bir mektüb-ı şafā-maḣḣüb yazup (16) bir mu‘temed ādem ta‘yīn itdi. Ferruḣ eyitdi: “Bizüm cānibimizden münāsibdür, ḣidmet-i (17) vifādeti birāder-i cān-berāberüm Ḥurrem bi’z-zāt eyleye.” diyüp Ḥurrem’i emr-i risālete ta‘yīn (18) itdi. Ḥurrem daḣı istiḣsān eyleyüp bir esb-i şabā-refḣāra süvār oldı. Ḥusbān’uñ (19) ādemisiyle yola girüp Nu‘mān Şāh tarafına müteveccih oldılar. Birḣaç gün sür‘at [144a] ü şitābla gidüp bir gün bir bī-naẓīr şahrā-yı cennet-efzāya vāşıl oldı. Gördi ki (2) envā‘-ı ezhār ve müte‘addid-i enhār ile müzeyyen olmuş bir hāmūn-ı nüzhet-nümündür. Bu (3) şahrānuñ bir ucında ḣonup at ve er diñlendürmege raḡbet ḣıldı. Birḣaç gün pekḣe (4) eḣmişler idi. Bu cāy-ı ḣurremdeistirāḣat ḣaşdın itdi. Ḥurrem ve etbā‘ı inüp (5) ḣondılar lākin ol şahrānuñ müntehāsında bir ālāy ‘asker gördiler. Vezīrāne tertīb (6) ile ḣonmuşlar, vāfir ḣayme-i ḣargāhlar ḣurmuşlar. “Āyā bunlar ne maḣūle tā’ife ola?” dirlerken (7) ol taraftan daḣı bunları görüp haber şormaḡa ādem gönderdiler. Meger ol (8) ḣavm, Nu‘mān Şāh’uñ vezīri Kāmil ile Hengām idi ki Hengām’ı Ferruḣ-ı dil-āver Feraḣ (9) şehrinden gönderüp “Var babam Nu‘mān Şāh’a haber-i şıḣḣatüm muştıla.” dimişdi. (10) Hengām daḣı mürūr-ı eyyāmla Nu‘mān Şāh’a gelicek Nu‘mān Şāh haber-i şıḣḣat-i ferzend-i dil-bendinden (11) nihāyetde şād-kām olup Ferruḣ’ı Feraḣ şehrinden Hümā-yı dil-rübā ile göḣürmek için vezīr-i (12) kār-dānı Kāmil-i nīḡū-şemā’ili göndermişdi. Bu bār u bengāh Kāmil-i mekrümet-penāhuñ idi. (13) Kāmil ḣaymesinden Ḥurrem’uñ gelüp tā’ifesiyle ḣonduḡın ıraḣdan görüp bir ādem (14) gönderüp “Var şol gelen kimesnelere şor, ne maḣūle ādemlerdür ve ne yirden gelürler.” (15) dimiş ve Ḥurrem-i dil-āver daḣı bu tā’ife-i keşīre “Āyā kimler ola?” diyü bilmege ḣaşd eyleyüp (16) ḣaymesinden ḣaşra ḣıḣup bir ādem göndermişdi. İki cānibüñ ādemisi birbirine (17) mülāḣāt idicek Ḥurrem tarafından varan ādem muḣaddem şorıcaḣ Vezīr Kāmil’uñ ādemisi (18) eyitdi: “Bu ḣonan şāḣib-i devlet Şāh Nu‘mān vezīri Kāmil’dür, Şāh’uñ oḡlı Ferruḣ’ı (19) getürmege gider. Kendünüñ daḣı Ḥurrem nām bir oḡlı vardur, Şeh-zāde ile Feraḣ şehrinde imişler. [144b] ‘Azīmeti Feraḣ şehrinedür.” didi. Ḥurrem’uñ ādemisi bu ḣaberi

işidüp “Ne ‘aceb ittifāk-ı ğarīb (2) düşdi. Bu gelen dağı Hurrem’dür. Ferruḥ’la Ferāme şehrine geldiler. Nu‘mān Şāh’a müjde ile Ḥusbān (3) Şāh’uñ kâşid ü nāmesiyle gidiyor.” didi. Ol şahş bunu işidüp feraḥ u sürür (4) ile Vezīr Kāmil tarafına dönüp müjdeye gitdi. Hurrem’uñ ādemisi dağı Kāmil maḳdemin tıyup (5) Hurrem cānibine cān atdı. Kāmil’uñ ādemi segirdüp Kāmil’uñ gūşe-i bisāṭın būs eyleyüp (6) müjde kıldı: “İy vezīr-i mūkerrem, saña müjde olsun ki bu karşıuñda ḳonan (7) ciger gūşeñ Hurrem’dür. Maḳdem-i hümāyūn Ferruḥ u Hümā’dan Nu‘mān Şāh’a müjde için gidiyor.” (8) didi. Vezīr Kāmil bu ḥaberi işidüp sürürından birez zamān mest ü medhūş (9) olup secde-i şükr itdi. Nihāyetde mesrūr olup kendin ḥaymeden taşra (10) atdı. Hengām’a ḥaber eyleyüp Hengām sür‘ at itdi. Berü taraftan Hurrem’e dağı vālidı (11) Kāmil maḳdemin ḥaber viricek ferḥān u şādān olup babası mülākātına ḥaymeden (12) taşra revān olup pūyān u devān oldı. Muḳaddem Hengām yetişüp Hurrem’i görüp (13) bildi. Mu‘ānaḳa idüp görışdiler. Andan Hengām dönüp Kāmil’e tekrār beşāret (14) kıldı: “Bu gelen şüphesiz Hurrem-i dil-āverdür.” diyü ḥaber virdi. Kāmil dağı şafāsından (15) pīr-i nā-tüvān iken ḳāmet-i ḥamīdesi rāst olup tāze cüvān oldı. Nev-cüvānlar gibi (16) sür‘ at eyleyüp pūyān u devān Hurrem’e karşı segirdüp mülākāt itdi. (17) Birbiriyle mu‘ānaḳa eyleyüp yüz yüze urup görışdiler, öpişdiler. Hurrem, Kāmil-i (18) kār-dānuñ ellerin öpüp Kāmil, Hurrem’uñ ser ü çeşmin būs itdi. **Beyt:**

Urup yüz yüze (19) bī-hūş oldı bunlar

Mey-i vaşl ile serḥoş oldı bunlar

Öperdi Hurrem’i ağlardı Kāmil

[145a] Ḥudā’nuñ şükrini eylerdi Kāmil

Gehī öperdi geh yilerdi boynın

Gehī tutar ḳuşağın gāh (2) ḳoynın

Ol iki hasret birbirine kavuşup birbirine çekdikleri âlâm-ı hier ü firqati (3) hikâyet ve gördükleri cevr ü devrden şikâyet itdiler. Hürrem, Ferruh-ı dil-âver ile (4) gördükleri şedâ'idi ve her birinün başka başka çekdikleri âlâm-ı dehr ü (5) mekâ'idi Kâmil-i kâm-kâra rivâyet itdükçe Kâmil ta' accüb eyleyüp engüşt-i hayreti (6) güzide kılordı. Bu deñlü meşâ'ib ü nevâ'ibden hâlâşına şükrler eyleyüp niçe in'âm (7) u ihsânlar ve bî-hadd şadağa vü qurbânlar eyleyüp Kâmil, Hürrem'le ol cây-ı hurremde üç (8) gün üç gice oturup ğam-ı eyyâmı ferâmüş itdi. Kâmil kaşd eyledi ki Hürrem'i yanından (9) ayırmayup Ferâme şehrine bilece varup Ferruh'ı alup Nu'mân Şâh'a cem'iyet üzre (10) varalar. Hürrem râzı olmayup “Gönderilen hizmeti kendüm edâ ideyin.” diyüp Hürrem, Kâmil ile (11) vedâ' idüp Vezîr Kâmil, Ferâme şehrine müteveccih olup Hürrem, Nu'mân Şâh'a 'azm itdi. (12) Kâmil ve Hengâm birkaç gün sür'at ü ikdâm idüp şeh-i Ferâme'ye geldi. Husbân (13) Şâh'la Ferruh'a haber olup Kâmil'i envâ'-ı ta'zîm ü ikbâlle istikbâl itdiler. Kâmil-i (14) kâr-dân Şeh-zâde-i nev-cüvânı görüp ğâyetde ferhân u şadân olup sürürından (15) ağladı. Şeh-zâde'nün elin öpüp Cenâb-ı Haqq'a şükr-i firāvân itdi. Birkaç gün yiyüp (16) içüp Şeh-zâde'yi hasretine kavuşdurmağa sa'y üzre oldılar. Bu cânibden Nu'mân (17) dağı Kâmil'i gönderüp “Şehr-i Ferağ'a kaçan vara?” diyü gün şaymağa başladı, kemâl-i (18) intizârda idi. Birgün mülâkât-ı Ferruh şevkiyle otururken nâ-gâh bir kimesne gelüp (19) “Muştılık Ferruh Şâh'dan Hürrem-i dil-âver geliyor! Yolda babasına rast gelüp anı Şeh-zâde'nün [145b] hizmetine gönderüp kendüsi geliyor.” didiler. Nu'mân Şâh bu haber-i meserret-eşerden (2) hazz eyleyüp hayât-ı tâze buldı. Emr itdi, havâşşıyla binüp Hürrem'e karşı çıkdı. Hürrem, (3) Nu'mân Şâh'ın kendüye ikbâl ü istikbâlin görüp atından indı, rikâb-ı kâm-yâbına (4) yüzler sürdi. Atına yine süvâr olup Nu'mân Şâh'la hem-rikâb u hem-înân şeh-i (5) Gülbâm'a teveccüh eylediler. Yolda Hürrem, Nu'mân Şâh'a Ferruh'ın kışsa vü ser-güzeştin ve seyr-i²¹³ küh (6) u deştin hikâyet ü rivâyet eyleyüp gâh Hümâ-yı şîrîn-leb kışsasıyla tûti-i şeker- (7) rîz ve gâh ol Hüsrev-i şîrîn-şemâ'ilün şerh-i haşâ'ilinde Pervîz olurdu. Nu'mân (8) Şâh

²¹³ Burada “و” yazılmıştır.

Hürrem'ün eyitdüğü hikâyât-ı ğarîbe ve rivâyât-ı 'acîbeden müte'accib ü mütehayyir olup (9) Cenâb-ı Haqq-ı Kâdir'e şükr-i vâfir kılandı. Hürrem'e envâ'-ı ri'âyet ü hürmetler ve hezâr güne (10) 'izzet-i raġbetler kılandı. Ferruġ-ı dil-âverün haber-i kudüm-ı şeref-lüzümü gelince kendüye hem-dem idüp (11) dâ'im ahvâlin şorardı. Ešnâ-yi kelâmında Hürrem'ün itdüğü hizmetlerden ve Ferruġ'a kılduġı (12) haġikatlerden memnûn olup iltifât u 'inâyâtın efzûn kılandı. Berü (13) cânibden daġı Ferruġ Şâh'la Vezîr Kâmil, Ĥusbân Şâh yanında birkaç gün yiyüp (14) içüp tena'um itdiler; tamâm diñlenüp âlâm-ı sefer ü zaġmet müsâfereti ġuzûr-ı qarâr (15) ve istirahat-i ikâmete tebdîl itdiler. Hengâm-ı ġuceste-fercâm birgün Kâmil ve Ferruġ'a ikdâm (16) eyleyüp "Siz bunda Ĥusbân Şâh ni'metiyle iġtinâma meşġul oldıñuz, anda (17) Melik Nu'mân'ın dîde-i intizârı râh-ı ümmîdde çâr olup cigeri derd-i firâkıdan pür-ġûn (18) ve ġâli diger gündür. Resm-i ziyâfet ve âyîn-i hizmet ü ri'âyet ise tamâm oldu. Elbette (19) ibrâm idün, şimden soñra Ĥusbân Şâh'dan icâzet alun gidelüm. Yol eri yolda [146a] gerek." didi. Bunuñla daġı komayup bir gün Ĥusbân Şâh meclisinde ġâl-i Nu'mân Şâh'ı (2) der-miyân eyleyüp ġüsn-i icâzete ta'rîz u telvîġ belki tañşîş u taşrîġ itdi. Ĥusbân (3) Şâh daġı gördi ki Hengâm'un sözi ma'ġûl olup maġz-ı şavâb ve ecr ü şevâbdur, (4) Vezîr Kâmil ve Şeh-zâde-i bî-mu'âdile ġiġâb eyleyüp "Ĥaġġâ ki sizün gibi zayf-ı ġirâmîlere (5) olan ikrâma toylmaz ve eyyâm-ı mu'âşeretünüzde geçen evġât-ı ġuceste-sâ'ât-i 'unfuvân-ı (6) cüvânî ve zamân-ı şâdmânî gibi toylmaz ammâ neyleyelüm Melik Nu'mân'ın derd-i intizâr cânına kâr (7) itmiş ve nûr-ı dîdesi firâkı tãġatin tãġ eyleyüp kârd üstüġânına yetmişdür. (8) Ahvâline vuġûf u şu'ûrdan soñra Yûsuf-ı güm-geşteyi Ya'ġûb'dan dūr ve mâh-ı Ken'an'ı (9) mu'tekif-i beyt-i aġzân olan pîr-i nâ-tüvândan mehcûr kılmak inşâf degüldür." didi. (10) Üç gün daġı ziyâfet eyleyüp ġüsn-i icâzet erzânî kıilup esbâb-ı sefer ve zâd-ı (11) râhların müheyyâ eyleyüp Ferruġ Şâh'a ve Vezîr Kâmil ve Hengâm'a şol deñlü emti'a-ı (12) fâġire ve aġmişe-i nâdire ve ġuddâm u 'abîd ve ester ü üştür ve esb-i tâzî virdi ki seyr iden (13) 'ayân-ı devlet âferîn ü taġsîn eyleyüp Şâh Ĥusbân'a "Ĥâtem-i Tã'î" diyü du'â (14) itdiler ve Ĥümâ Bânü ile Dil-güşâ Bânü'ya daġı Rûm ġarâcî, diger cevherler ve şâyeste-i (15) fark-

efser olur dürr ü gevherler ve bî-nazîr tuhfeler ve maḥbûbe câriyeler ‘atâ kılup (16) virdügi tuḥaf-ı mergûbeden Ḥurrem-i dil-âverüñ ḥişşesini başka Dil-güşâ Bânü’ya teslîm (17) eyleyüp bunları bir vaḳt-i mübârek ve sâ‘at-i sa‘dda teşyî‘ eyleyüp râh-ı (18) Gülbâm’a müteveccih kıldı. Nu‘mân Şâh’a bî-mişl tuhfeler ve bî-ḥadd du‘â vü senâlar teblîğ (19) eyleyüp kendüsi şehr-i Ferâme’ye döndi. Ferruḥ-ı dil-âver ile Kâmil-i hünerver hem-rikâb [146b] u hem-‘inân her gün muşâḥabet iderek gitdiler. Hümâ ile Dil-güşâ’yı bir raḥt-ı revâna (2) koyup ol rûḥ-ı revânları setr-i ‘ulyâ ve mehd-i mu‘allâ kılup min-ba‘d nûr-ı cemâllerin (3) pertev-i âfitâb-ı cihân-tâbdan maşûn u maḥcûb kıldılar. Ferruḥ yola çıḳduḳdan-şoñra (4) dil-i Ḥürşîd-müşâkilinde nûr-ı şevḳ-i peder cilve-ger olup şabr u ḳarârı (5) elden gitdi. Giceler bî-dâr ve gündüzler bî-ḳarâr olup iki ḳonağı bir itdi, (6)sür‘at ü şitâb ile ḳâfile-i şabâ vü şehâb gibi gitdi. Ḳaṭ‘-ı menâzil ve tayy-ı merâḥîl (7) iderek şehr-i Gülbâm’a üç dört menzil ḳalıcaḳ bir merd-i ḳâbili müjde için ta‘yîn (8) eyleyüp berḳ-rev ü Burâḳ-refṫâr berîd-i şabâ-girdâra süvâr kılup nesîm-i şimâl (9) gibi sür‘atle irsâl kıldılar. Ol ḳâşid-i ferḥunde-ḥişâl dahı giceyi gündüze (10) ḳatup isti‘câlle bir rûz-ı firûzda Melik Nu‘mân’uñ çeşm-i intizârı ümîdde (11) çâr olup çin-seḫer Ḥurrem ile “Nûr-ı dîdem Ferruḥ ile Kâmil mâh-ı münevver gibi âyâ (12) şimdi ḳanḳı menzile nâzil ve bugün ḳanḳı ḳonağa vâşıl oldılar ola?” diyüp (13) söyleşürken ol ḳâşid-i ferḥunde-ḳadem bād-ı şubḫ-dem gibi bârgâh-ı Şâh’dan içerü (14) olup şitâb u sürûr ile Şâh Nu‘mân’uñ ḳademinde baş ḳoyup müjde kıldı. (15) “Şâh-ı cihânuñ gözleri aydın ki Ferruḥ Şâh, Kâmil-i deryâ-dil ile fülân menzile vâşıl oldılar, (16) işte geliyorlar. Şeh-zâde, Pâdişâhunuñ ellerin öpüp bî-ḥadd selâmlar ve nihâyetde iştiyâḳ (17) u ḡarâmlar ‘arz itdi. Şeh-zâde-i cüvân-baḫtuñ Şâh-ı cihâna bir mertebe iştiyâḳ u iltiyâ‘ı (18) vardur ki nâm-ı nîḡûsın yâd eyledükçe Ḥurrem’uñ şabr u ḳarârı ber-bād eyleyüp dūd-ı âh ile (19) şaḫîfe-i ‘âlemi siyâh ider.” diyüp Nu‘mân Şâh’uñ âteş-i iştiyâḳın iş‘âl kılup [147a] baḳıyye-i şabr u şikîbinden dūr u mehcūr ve naḳd-i ḳarârın târâc itmekle metâ‘-ı sükûn (2) u işṫibârdan müflis ü ‘ūr kıldı. Ol pîr-i külbe-i aḫzân, peyâm-ı vaşl-ı cânân ve ḫaber-i (3) maḳdem-i mâh-ı Ken‘ân’dan dil ü dîde-i cân u

cenānı mesrūr u pūr-nūr olup k̄amet-i ham- (4) geřtesi m̄anend-i kemān iken t̄irveř dost tođrı oldu; enfās-ı Mesīhā gibi haber-i k̄ařıdden (5) hayāt-ı t̄aze buldı. **Beyt:**

Misāl hođđā-i gevher revādur eyleseler

Dehān-ı müjde-resānı güherle māl-ā-māl

(6) diyüp ol peyk-i sa‘ādet-muđbir (ü) huçeste-manzarauñ buyurdı, hođđā-i dehānın pūr-dürr-i řāhvār (7) ve la‘l-i ābdār kı lup reste-i dürr-i dendān ve riřte-i mercān la‘l-i gevher-feřānın bī-kadr ü rađbet (8) kı lup envā‘-ı in‘ām u hil‘atler ile ri‘āyetler itdiler. Nu‘mān řāh ve erkān-ı devleti řap diyince (9) bađıřler eyleyüp yođsılıđa tevbe diyince ihsān eyleyüp bir merd-i bī-ser ü pā iken bir řabađa (10) řervet ü ğinā řāhibi kıldılar ki māl-i ‘ömr-i Nūh olsa da fā‘iz olduđı feyz ü fütūh ile (11) dünyā vü mā-fihādan istiĝnā itmege imkān geldi. Andan řāh Nu‘mān ve cemī‘ erkān u a‘yān (12) ve hāzır olan ‘asker ü sipāh ve dil-āverān-ı āhen-külāh atlanup istiķbāl-i için (13) ‘azm-i rāh kıldılar. Bir ğün bir ğice gidüp irtesi ğün bir řubđ-ı nūrānī ğink-i sipihre binüp (14) ‘asker-i seyyāreyi ardına kıoyup ‘azm-i telāķi mihr-i münevvirü’l-āfāđa cān atdı ve hāver-i (15) Yūsuf-manzar eblađ-ı řarđ-ı t̄iz-kāma süvār olup sermeydān-ı ufuđdan ‘arz-ı cemāle iķbāl (16) itdi. Ol sāt-i sa‘d ve vađt-i sa‘idde iki cānibūñ iltiķāsı ve iki řā‘ifenūñ (17) birbirine liķāsı řarīb olup Nu‘mān řāh ‘askeri ve Ferruđ řāh ile Kāmil’ūñ řā‘ifesi (18) řarřularından bir toz kıoptuđın ğörüp ümīdvār oldılar. Sür‘at ü řitāb (19) eyleyüp gitdükçe iki cānibūñ hāli āřikār olup Nu‘mān řāh ‘askeri Ferruđ ve Kāmil [147b] řā‘ifesin müřāhede eyleyüp ve Ferruđ ve Kāmil ğürūhı Nu‘mān řāh ‘askerin seřüp Nu‘mān (2) řāh idüĝin bildiler. Ferruđ řāh’a haber kı lup “Müjde ey řāh-zāde ki babañ Nu‘mān řāh saña (3) istiķbāl için çıķmıř ğeliyor!” didiler. Ferruđ ğāyetde mesrūr olup ziyāde sür‘at (4) ü řitāb itdi.

Beyt:

Bu demde cismine cān řıĝmayup sürürından

İderdi ğitmege tenden (5) muķaddem isti‘cāl

Ve bi'l-cümle iki ' asker vaqt-i işrâka dek tamâm birbirine yaklaşup Nu' mân Şâh (6) ile Ferruḥ Şâh ' asker öñine geçüp kemâl-i sür' at ü şitâbla birbirine karşı gitdiler. (7) Bir pûte atımı yer kalıcaḡ Ferruḥ-ı dil-âver tâc-ı zerrîn ile atından inüp kühe-i zînden (8) kendin rûy-ı zemîne şalup şu' le-i tâc²¹⁴-ı muraşsa' ve zîver-i sâz u selebi (9) ve şa' şa' a-ı mir'ât-ı siper-i muşanna' ve nûr-ı cemâl-i nâriyyü'l-lehebi nâf ü eknâf-ı zemîne ziyâ-baḡş (10) olup cihâni rûşen kılıcaḡ Şâh Nu' mân oḡlı Ferruḥ-ı nev-cüvânun atdan inüp (11) kendüye iḡbâlin göricek **Mışrâ'**:

Ṭâli'üm oldı müsâ' id devlet iḡbâl (12) eyledi

diyüp ol daḡı semend-i sa'âdet-peyvendinden inüp oḡlına (13) karşı²¹⁵ vardı. Cemî'an iki cânibden ' asker piyâde olup atların yedüp (14) turgurdılar. Ol iki ḡasretün mülâḡatı seyrine çeşm ü gûş olup (15) turdılar. **[148a]**

[Bu maḡalle iki ' asker atlarından inmiş yazılıp iki ' asker arasından Şâh Nu' mân ile Ferruḥ Şâh'ı mülâḡat itdürüp mu'ânaḡa üzre taşvîr olına.]²¹⁶

(1) Berü cânibden Ferruḥ-ı dil-âver bebr-i beyân ve şîr-i zamân ve şâvus-ı cinân gibi müzeyyen ü müretteb (2) sâz u seleb ve ḡud u ḡaftânıyla cevlân iderek Nu' mân Şâh'a mülâḡat itdi, egilüp ayaḡına (3) düşüp elin öpdı. Nu' mân Şâh daḡı sürürından ağlayup oḡlını öpüp ḡocdı, **[148b]** mu'ânaḡa eyleyüp bir sâ' at miḡdârı boynın ḡulaḡın ḡoḡılayup mebhût u medhûş (2) olup ḡâḡ giryân ve ḡâḡ ḡandân oldı, Cenâb-ı câmi' u'l-müşḡâḡîn dergâhına şükr-i firâvân (3) ḡıldı. Andan oḡlınuñ ḡâl ü ḡâḡırın şorup çekdüḡi âlâm u zaḡmeti istifsâr itdi. (4) Andan şoñra atlanup kemâl-i²¹⁷ ḡazz u sürürü²¹⁸ nihâyetde neşâḡ u ḡubûr ile dönüp şehri (5) ḡülbâm'a müteveccih

²¹⁴ Burada "zerrîn ile" yazılıp üzeri çizilmiştir.

²¹⁵ karşı: mtn. قارشور

²¹⁶ Sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

²¹⁷ Burada "و" yazılmıştır.

²¹⁸ Burada "و" yazılmıştır.

oldılar. Ferruḥ-ı dil-āver, Şāh-ı kām-yāb ile hem-‘ inān u hem-rikāb olup (6) çekdügi ālām u metā‘ ibi ve gördügi beliyyāt-ı nevā‘ ibi hikāyet iderek şehri Gülbām’a geldiler. (7) Şehre qarīb yirde konup ārām itdiler. İrtesi şehri halkı ‘ umūmen ve erkān u a‘ yān-ı memleket (8) huşūşā atlanup Nu‘ mān Şāh ile Ferruḥ-ı nev-cüvānı istikbāl eyleyüp envā‘ -ı ta‘ zīm ü şöhet (9) ve kemāl-i haşmet ü şevket ile şehre getürdiler. Ferruḥ-ı dil-āvere “Şafā geldün!” diyüp Nu‘ mān Şāh’a (10) muḳaddem ferzend-i dil-bend ile tehniyet kıldılar. Merāsım-i tazīm ü ikrāmı ri‘ āyet eyleyüp irtesi daḥı (11) şaff şaff ve bölük bölük gelüp Ferruḥ’uñ ḥāk-i pāyına yüzler sürdiler. Nu‘ mān Şāh daḥı (12) merāsım-i ziyāfet ve levāzım-ı mekrūmeti mura‘ ī kılıp Ferruḥ-ı dil-āvere ve yanınca gelen yoldaşlarına (13) huşūşā Hümā Bānū ile Dil-güşā Bānū’ya Ḥurrem-i mübārek muḳaddeme envā‘ -ı ri‘ āyetler ve ḥürmetler (14) itdi. Ḥurrem’uñ müstaḳil müjde-resānlık ḥidmetin mü’eddā kılıp zer ü zīvere ve aḳmişe vü gevhere (15) ğarḳ eyleyüp “Oğlumuñ yār-ı vefādarı olup niçe yirde beḳā-yı cevher-i vücūdına sen (16) sebep olmışsın, āyīn-i ḥaḳīḳat ü mürüvveti mü’eddā kılıp ḥaḳḳ-ı uḥuvvet ü fütüvveti (17) tamām yirine getürmişsin.” diyü iltifāt u nūvāzişler kılıp a‘ yān-ı devlet ve erkān-ı (18) salṭanat meyānında rütbe-i ḳadr ü i‘ tibārın mu‘ allā kıldı. Bir niçe gün yiyüp içüp Ferruḥ-ı (19) dil-āver ile Ḥurrem’uñ müsāferetleri tamām olup yorğunluḳları gitdi. Bir gün Nu‘ mān Şāh müşīr-i rūşen- [149a] zamīri Kāmīl-i kār-dānı çağırıp “Şimden şoñra inşāf oldı. Ferruḥ ile Hümā bir yire (2) gelüp izdivāc u imtizāc itmek gerekdür. Baña yaḳīn geldi ki henüz Ferruḥ-ı nev-cüvānum ol (3) ḥūr-ı cinānuñ ni‘ met-i vaşlından mütemetti‘ olmamış ve gencē-i vaşlına dest-res bulmamış. Ol (4) iki yār-ı melek-şi‘ āra şerm ü ḥicāb ḡalebe eyleyüp şīr ü şekker gibi alışmaḳı ve mey-i nāb ile āb-ı (5) şaffet qarışmaḳı bu zamāna te’ḥīr idüp resm-i ḡayret ve āyīn-i ‘ iffet ri‘ āyet itmişler (6) idi. Bize vācibdür ki bu işi te’ḥīr itmeyüp fırsat el virmiş-iken mübāşeret idevüz, (7) iki ‘ aşıḳ murādına ire, biz de mürüvvet görevüz. ‘ Ale’l-‘ acele düḡün yaraḡın kılavuz, [Hümā’yı Ferruḥ’a ‘ aḳd idüp kābīn kıyavuz.”]²¹⁹ (8) didi. Vezīr daḥı “Ḡāyet münāsibdür.” diyüp mübāşeret itdi. Eṭrāf (9) u eknāfda olan a‘ yān-ı enāma ve sūḳa ve ‘ avāma ‘ umūmen nidā eyleyüp sūr-ı şehen-

²¹⁹ Bu ibare satır kenarına yazılmıştır.

şāhīye (10) da‘vet kıldılar. Bir ‘ālī cem‘iyyet eyleyüp ḥadd-i imkānda olan ḥān-ı firāvānı (11) ve ḥayyiz-i kābiliyyetde bulunan in‘ām u iḥsānı izhār eyleyüp bir vech-ile sūr-ı pür-sürūr (12) kıldılar ki envā‘-ı e‘ime ve elvān-ı ni‘me ḥalk-ı ‘ālem muḡtenem olup ḥān²²⁰-ı iḥsān (13) Şāh Nu‘mān’a mānend-i çeşn-i Süleymān mār u mūr ve vaḥş u tıyūr sīr olup (14) dūd-ı ‘ūd u ‘anber ve rāyiḥa-i ṭayyibe-i reyāḥīn ve müşg-i ezferden dimāḡ-ı rūḥāniyān (15) mu‘atṭar olup nefā’is-i mecāliden münteşir olan revāyiḥ u fevāyiḥ-i ḡidā (16) baḥş-ı ins ü cān ve rāḫat-efzā-yı dil ü cān olup sākīnān-ı zemīn (17) ü zamān eşnāf-ı ni‘mete tıoydı. **Bejt:**

Cihānuñ süfresi tıoldı yimekden

Yorıldı (18) merd ü zen ni‘met yimekden

Şeker şerbetlerinden aḡdı ırmaḡ

Ki ḡarḡ oldı aḡaç (19) başında evrāḡ

Nebātı dıokdiler şahrālara fāş

Nitekim çay içi tıolu olur taş

[149b] Ve bir mertebe meclis-i üns ü ‘işret ḡurup esbāb-ı bezm ü ṭarab ve ālāt-ı lehv (2) ü şegābı müheyyā vü müretteb kıldılar ki bezm-i Cemşīd ve sūr-ı Borān āna nisbet meclis-i (3) rüstāyī vü cem‘iyyet-i diḡkāna döndi. **Şi‘r:**

Nevā-yı erḡanūn ü nāle-i çeng

(4) Ḳıladı Müşteri vü Zühreyi deng

Hevā-yı mey şafā-yı def dem-i nāy

Ḳomazdı (5) kimseye tedbīr ile rāy

²²⁰ ḥān: mtn. خون

Şunardı sākī-i gül-çehre bāde

Virürdi ādemūñ (6) ‘aqlını bāda

Bu üslüb üzre ‘ayş u nūş kılup şağīr ü kebīr (7) ve bernā vü pīr hem-dem-i zevk ü şafā olup kırk gün kırk gice düğün itdiler. Andan (8) şoñra bir leyle-i sa‘d ve sākī-at-i mübārekede Hümā-yı evc-i melāhatle şāh-bāz-ı fezā-yı (9) sa‘ādeti ya‘nī Ferruḥ-ı gül-ruḥ’uñ izdivācına mübāşeret eyleyüp mevzi‘-i zifāf (10) için bir sarāy-ı ‘Ād’ı ve şarḥ-ı müşeyyed-i Şeddādīde bir kāşāne-i şāhāne ve қаşr-ı bī- (11) bahāneyi zer ü zīver ve dürr ü cevher ile dühte қalıçeler ile döşeyüp (12) der ü dīvārına muraşşā‘ vü mücevher dībā-yı zībādan zārlar ve serā-perdeler aşup ol (13) қаşr-ı Ḥavernaқ-revnaқı bir vech-ile tezyīn itdiler ki ğuref-i cināndan nişān virdi. **Beyt:**

(14) Tonandı gerdek için қаşr u eyvān

Şacı şaçdı añā Bercīs ü Keyvān

(15) Degül қаşr-ı İrem’den hīç қāşır

Özi cennet içinde ḥūr-ı nādir

Ser-ā-ser şaḥnı-ıdi (16) sīm ile zer

Zebercedden қurılmış taht-ı ber-ter

Қızıl yāḳūt idi ḥavzı mükemmel

(17) Şu yirine aқardı lü’lü’-yi ter

Çehār erkān u saқfi zer varaқdan

Cevāhir şu‘le (18) virür her bucaқdan

İçi zer taşı müşg-ile şıvalu

Felek zīnetlü vü cennet hevālu

(19) Andan meşşâṭalar Hümā Bānū'yı şem' -i cem' idüp gül yüzlü şîrîn sözlü sünbül [150a] saçlu serv boylu peri-peyker ve mäh-manzar mäh-pâreler pervâne gibi başına üşüp (2) her hānedān ve her dūdmāndan Belķis-rütbet Meryem-' iffet Sārā-' işmet Zehrā-himmet (3) hātūnlar seyyāre-şifat ol mäh-1 burc-1 leṭāfetūñ eṭrāfin alup ol mehd-i 'ulyā ve sitr-i (4) mu'allālaruñ meşveret ü mübāşeretleriyle sīm-sā' id meşşâṭalar Hümā-yı gül-' izāruñ her tār-1 (5) müşg-bārı rişte-i cān-1 'āşıkān olan gīsū-yı tābdārına el urup mıkrāz-1 (6) ' işve ve kār-1 nāz ile zūlf-i perīşānın bürīde [kıldılar.

Zülfinden istedi kese bir ' anberīn teli

Mıkrāz şandı ditredi meşşāṭanuñ eli]²²¹

Çeşm-i cādūsın (7) sürme-i nāz ile sihr-sāz itdiler. [Görenler bu beyti yād iderdi: **Beyt:**

Sürme çekmiş çeşmine ey dil şaķın ol şūḥ u şeng

Şöyle bir ' ayyārdur virür iki gözine reng]²²²

Kemān-eburūların āheste āheste minķāş-1 şīve ile alup vesme-i (8) leṭāfet ü melāḥatle mevsūm kılup güyā ki dūd-1 dil-i 'uşşāķı ķavs-i ķuzāḥ-1 āsmāna (9) peyveste kıldılar. Hāl-i Hindūların nīl-i mīl-i zārāfet ve meyl-i neyl-i melāḥatle müzeyyen ü mergūb (10) ve cebīn-i sīmīn ve rüy-1 hūbın yazup naķş u nigāri nūrun 'alā-nūr kıldılar. (11) Ol hūr-1 leṭāfet-zuhūrı bir vech-ile ğarķa-i zer ü zīver itdiler ki gören ما هذا بشرًا²²³ (12) mażmūnın ezber iderdi ve Ferruḥ-1 gül-ruḥ gibi cemāline mu'tād olmayanuñ şāh-bāz (13) nazarı ta'alluķ itse bī-şek 'aķlı giderdi. Ol hūr-1

²²¹ Bu ibare sayfa kenarına yazılmıştır.

²²² Bu ibare sayfa kenarına yazılmıştır.

²²³ *mā hazā beşeren*: “Kadınların kendisini yermesini işitince onları davet etti, koltuklar hazırladı, geldiklerinde her birine birer bıçak verdi. Yusuf'a: ‘Yanlarına çık’ dedi. Kadınlar Yusuf’u görünce şaşırıp ellerini kestiler ve ‘Allah’ı tenzih ederiz ama bu insan değil ancak çok güzel bir melektir’ dediler.” mealindeki Yusuf Suresi’nin 31. ayetinin bir kısmı iktibas edilmiştir.

cemîlün âyîn-i tezyînin (14) mâşıtalâr tekmīl idüp eline bir mir'ât-ı mücellâ virdiler.

Bejt:

Bağa âyîne içre yaqışma

(15) Göre 'âşıqların dağı ne çeker

diyüp eṭrafında olan meh-pâreler ol Hümâ-yı evc-i (16) nâza bu üslûbla şive vü 'işveler itdüklerinden soñra ol bedr-i münîrün başına (17) gül-gün tuvağ örtüp bedr-i cemâlin zîr-i şafağda pinhân itdiler. Andan hil'at-i (18) nâz ve kabâ-yı i'zâzınıñ dâmenin götürüp şâh hâtunları ve vezîr bânuları koltuğına (19) girüp kâfurî şem'ler ve zerrîn şem'-dânlar ile öñine düşüp pervâne-şifat [150b] maḥbûbeler yügrüşüp hezâr 'izz ü nâz ile Hümâ Bânû'yı ḥacle-i devlet ü iḳbâline işâl eyleyüp (2) taḥt-ı zerrîn üzre çıkarup mesned-i iclâle ittikâ eyleyüp muḳaddem Ferruḥ-ı ferḥunde-fere muntazır (3) kıldılar. Bu ṭarafdan Şâh Ferruḥ hil'at-i baḥt ve kabâ-yı iḳbâle ṭonadup muraşsa' tâc (4) u kemer birle pür-zîb ü zîver kılup ṭâvus-ı İrem gibi cevân u cilveler iderek Vezîr Kâmil (5) a'yân-ı devlet ve erkân-ı salṭanat öñine düşüp ve Ḥurrem-i pâkîze-sirişt şâgdıc olup (6) Şeh-zâde'nün elin eline alup gerdek-hâne ḳapusına dek vardılar, du'â vü şenâ idüp Şâh (7) Ferruḥ'ı cürre-bâz-ı evc-i şecâ'at gibi sa'âdet-şikârına içeri şaldılar. Ol 'arûs-ı baḥt u devletün (8) ḳudûm-ı şeref-lüzûmın görüp dâyeler ve yengeler yügrüşüp ḳarşu vardılar, Şeh-zâde'nün etegin (9) öpüp ḥâk-i pâyına zerrîn tabaḳlar ile dürr ü cevher saçup taḥt-ı devlete göturdiler. Hümâ Bânû dağı (10) muḳaddem Şâh Ferruḥ'ı görüp taḥtdan aşağı inüp gül-gün tutuḳ birle Şâh'ı istiḳbâl itdi. (11) Yengeler, Ferruḥ Şâh'uñ elin Hümâ Bânû'nün eline virüp ikisin bile taḥt üzre çıkarup ḥacle-i (12) nâz içre ḳoyup "Allâh mübârek eylesün!" diyüp döndiler, gitdiler. Andan Ferruḥ-ı dil-âver ol nev- (13) 'arûs-ı devleti der-ber kılup şîrîn lebinden tenaḳḳul ve rengin 'izârından şeftâlüler alup gül gül (14) kıldı. **Bejt:**

Girüp büstâna ol mestâne bülbül

Gül-ile şeker eyledi tenaḳḳul

Pes andan urdı ŧeftālūye (15) diŧler

Öküŧ dirdi ter ü tāze yimiŧler

Gehī elmadan itdi nuql-sāzī

Gehī nār ile kıldı (16) ‘aşk-bāzī

Birbirini der-āgūŧ eyleyüp hengām-ı būs u kenār ve ser-riŧre-i zūlf-i nigār teķāzā-yı (17) vaŧl-ı dildārı iķtizā idüp Ferruķ-ı gül-ruķ nigār-ı ŧivekārınuñ dügmelerin çözmege (18) baŧlayup **ŧi’r:**

Ne revā māni’ ola seyrine encüm ķamerūñ

Ey efendi görelüm sineñi çöz dügmelerūñ

(19) diyü mülāṭafa vü mülā’abe iderek ol yār-ı sīm-beri ŧoyup berg-i semenden nāzük pīreñ ile **[151a]** sineye çekdi. Andan teķ(ā)zā-yı vaŧl-ı cānān ğālib olup ol leb-teŧne-i çeŧme-i cān (2) ve ‘aŧŧān-ı āb-ı ḫayvān hezār ŧevķ ü teveķan ile zūlāl-i viŧāle irmege ṭālib olup ‘uķde-i (3) bend-i ŧelvār-ı nigārı müŧkil-i düŧvār gibi ḫall itdi, gencīne-i gevhere el urup tiŧe-i elmās ile (4) kān deldi, gevher-i maķŧūdın buldı, ārzū-yı dil ü cānına vāŧıl oldı. **ŧi’r:**

Çü teslīm (5) eyledi dizdār-ı burcın

Götürdi elmāsla ŧeh mühr-i dūrcin²²⁴

ŧabā ter ğonceyi ider gibi çāk

Ya aça (6) perde-i lü’lü’-yi ḫakkāk

‘Aķiķin mīl-i sīmīn sürmedāna

Çökerdi çekdi sürme ‘ayn-ı cāna

²²⁴ Vezin bozuk.

Dimezün (7) kim nişāna t̄ir urdı

Şeker tengine cūy-ı ş̄ir urdı

Elifden nok̄ta çünkim m̄ime düşdi

(8) İki nūn ol sebebden n̄ime düşdi

Meger Ş̄ir̄in koğusın aldı Ferhād

Bilür̄in tağa urdı (9) ç̄in̄i p̄ulād

Çü elmās idi t̄iz hakkāk-i kattāl

Har̄ir üstine oldı la' l-i seyyāl

Karışdı (10) cāna cān ü derde dermān

Şanasın teşne buldı āb-ı hayvān

Murādına irişdi Şāh (11) Ferruḡ

Nigār̄iñ sürdi nāf ü dürcine ruḡ

Ol şeb-i dil-fürūzı leyle-i K̄adr ü Berāt'dan (12) f̄irūz bulup tulū' -ı şubḡ ve p̄irūz-ı rūz olincaya dek şarmaşup yatdılar. Rūzgār-ı (13) zürkārdan kām alup seḡer ḡüsrev-i ḡāver ḡulle-i ufuḡdan efser-i zer birle 'arz-ı cemāl (14) eyleyüp 'ālemi münevver idicek bunlar daḡı cāme-ḡ'āb-ı vişāl ve pister-i baḡt u iḡbālden (15) baş ḡaldurup birbirinüñ dil ü d̄idesin cemāl-i bā-kemālleriyle mesrūr u münevver ḡıldılar. (16) Kendülerin mesrūr u dil-şād ve mes'ūd u ber-murād görüp şükr-i ḡāl̄ıḡ ḡıldılar. Gül yüzlü (17) cāriyeler ve āfitāb-şüret perestārlar zerr̄in āf-tābe ve legen ile el yüz yumaḡ için (18) ol gül bedenlerüñ ellerine şü ḡoyup misk ü gül-āb ile nergis-i maḡmūr ve 'arız-ı pür-nūrlarına (19) āb u tāb virdiler. Andan Şāh Ferruḡ esb-i devlet ü iḡbāle süvār olup vālid-i mācidi Nu'mān [151b] Şāh'uñ sarāy-ı sa' ādetine varup ḡalvet-i ḡāşşına girdi, şeref-i dest-būsiyla müşerref olup(2) ni' met ü devletinüñ şükr

ü sipâsın kıldı. Andan ‘ayân-ı devlet ve erkân-ı salṭanatı Ferruḥ Şâh’a (3) tehniyete gelüp fevc fevc Şeh-zâde-i cüvân-bahtlarına tehniyet itdiler. Bunuñ üzerine birkaç (4) gün geçüp Şâh Nu‘mân’uñ Ferruḥ’ı gördükçe gözinüñ nûrı ve gönlinüñ sürürü ziyâde olmaḡdan (5) ḥâlî olmazdı. Bir gün kemâl-i muḥabbet ü şefḳati istid‘â ve mezîd-i meyl ü ‘âtıfeti iḳtizâ itdi ki (6) kendüsi ḥayâtında taḡt-ı salṭanatı Ferruḥ-ı ḥürşîd-tal‘ata teslîm eyleyüp kendüsi gûşe-i ferâḡ (7) ve mu‘tekef-i tâ‘at ü ‘ibâdetde şükr-i Cenâb-ı ‘izzete mütemaḥḥız olup gözi görürken oḡlını behre-i (8) salṭanat ile daḡı ber-murâd eyleye. Bu kâr-ı ḥayr için vezîri Kâmil-i kâr-dânı çağırıp meşveret (9) kıldı. Kâmil-i kâmil-‘ayâr daḡı bu tedbîri münâsib görüp kendünüñ râyı daḡı gûşe-i ferâḡ ihtiyârında (10) karar itdi. Bu rây u tedbîri karar-dâde kılıp ḥükemâ-yı müneccimîne mürâca‘at kıldılar. Bir vaḡt-i mübârek (11) ve rûz-ı firûz ihtiyâr eyleyüp ḡâyet vaḡt-i laṭîf ve zamân-ı sa‘dda Şâh Nu‘mân (12) erkân-ı salṭanat ve a‘yân-ı devletin cem‘ eyleyüp kemâl-i şevket ve nihâyet-i ḥaşmet (13) üzere dîvân itdi. A‘yân-ı müctemî‘asına ḥiṭâb eyleyüp ‘âlem-i fânînüñ (14) bî-şebât idügin zıkr eyleyüp insânüñ beḡâ-yı nev‘ine sebep âbânüñ ebnâyı (15) taḡlîf eyleyüp kendünüñ nâ‘ib-i menâb ve ḡâyim-i maḡâmı kılduḡı olduḡını (16) tezekkür eyleyüp mâ-fi’z-zamîri olan rây u tedbîri beyân kılıp (17) Ferruḥ’ı taḡt-ı salṭanata geçürüp kendü ḥayâtında fermân-fermâ-yı cihân kıılmaḡa ‘azmin (18) ‘ayân itdi. “Ben pîr-i nâ-tüvân oldum.” diyüp ‘ayân-ı ümerânüñ ḥüsn-i ḡabûlin (19) recâ eyleyüp her birine luṭf-ı ḥiṭâbla nüvâziş kıldı. Cem‘ olan erkân-ı [152a] devlet bu kelâm-ı şavâb-encâmı istimâ‘ eyleyüp her biri gûş-ı itâ‘at ve sem‘-i inḡiyâd (2) ile istimâ‘ eyleyüp “Sem‘an ve tâ‘aten!” diyü cevâb virdiler. “Gerçi Pâdişâhumuzuñ (3) meşâ‘ir ü ḡuvâsında henüz tâb u tüvân mevcûd olup niçe yıl fermân- (4) fermâ-yı cihân olmaḡa imkân vardur ve cemî‘ ezmânda Şâh’uñ ‘adl ü dâdından (5) kemâl-i rızâ vü şükrân üzreyüz ammâ çünki rây-ı ‘âlîsi nûr-ı dîdesinüñ (6) dest-nişânı olmasına mâ‘il oldı, bî’t-tav‘ ve’r-rızâ kailüz.” didiler. **Beyt:**

Du‘â (7) kıldı ḡalâ‘iḡ şehriyâra

Didiler şâkirüz bu rûzgâra

Bi-ḥamdi 'llāh olalıdan (8) ṣehen-ṣāh

Kimesne zulm elinden kılmadı āh

Şu deñlü eyledüñ luḥf ile iḥsān

(9) Ki oldı her ḳarınca bir Süleymān

Degül oğluñ ḳosañ bir 'abd-i kemter

Bize ḥükm itmege (10) döndürmezüz ser

Ḥuṣūṣā Şāh Ferruḥ'dur yegāne

Ṭoğurmaz mişlini Zāl-i zamāne

Yüzinüñ (11) nūr-ı devlet pertevdür

Sitemdendür beri 'adli ḳavīdür

Yirince ḥulḳı vü iḥsānı anuñ

(12) Zihī ḥoşdur ola devrānı anuñ

Yüzi özi sa' ādet maḫharıdur

Sa' id ü sa' d (13) hem-ḳün Müşteri'dür

Muḥtī'üz her ne kim Şeh buyurursa

Sevinürüz ne işe ḳayırursa

Andan (14) Şāh Nu' mān taḫt-ı salṭanatdan inüp oğlı Ferruḥ Şāh'a tāc-ı sultānī ve kemer-i Keyānī (15) ve ḥil'at-i cihān-bānī birle zīb ü zīver virüp eline yapışup taḫt-ı Cemşīd üzre (16) ḳağırup iclās itdi, kendüsi bir zerrīn şandelī üzre oturup (17) oğlunuñ rüşd ü sedād ve 'adl ü dāda muvaffaḳ u mühtedī olmasına el açup (18) du'ā

itdi. Hâzır olan erkân-ı devlet ve a' yân-ı memleket ve şağır ü (19) kebîr el açup bî' at itdiler. [152b]

[Bu maħalde Şâh Nu' mân oğlı Ferruħ Şâh'ı taħta çıkarduğı naķş olınup a' yân-ı devletüñ el öpmege iştimâ' ı taşvîr olına.]²²⁵

(1) Çün Şâh Ferruħ taħt-ı salţanatda karar itdi. Şi'r:

Hoş oldu hâtırı Nu' mân Şâh' uñ

İçin taşın (2) bezetdi bārgāhuñ

Geçürdi Ferruħ' ı taħta yirine

Döşenmiş idi zer taħta yirine

(3) Vezîri oldu Hurrem bî-bahāne

Şubaşı oldu Hengām-ı yegāne

Yirince kamuyı hoş tutdı şeh-zād

[153a] Ki ğam bendinden oldu cümle āzād

Düzildi bî-ķuşūr erkân-ı devlet

Dizildi dört yaña şāhib- (2) sa' ādet

Andan Şâh Nu' mân buyurdi simāt-ı firāvān çekilüp ni' met-i gūn-ā-gūn ile şadr-ı dīvān (3) bezenüp erkân-ı devlet ğarķa-i ni' met olup yidiler, şükriñ didiler. Andan Nu' mân Şâh erkân-ı devlete (4) müteveccih olup “Nūr-ı dīdem Ferruħ Şâh'a birkaç naşīhatüm vardur, itsem gerekdür. Siz de istimâ' idüñ.” didi. (5) Huzzār-ı meclis “Ber-ser ü çeşm!” diyüp çeşm ü gūş oldılar. Andan Nu' mân Şâh, Ferruħ-ı nev-cüvāna müteveccih olup (6) eyitdi ki: “Ey nūr-ı dīde, evvel naşīhatüm budur ki

²²⁵ Sayfanın büyük bir kısmı boş bırakılarak sayfa kenarına bu ibare yazılmıştır.

dünyāya aldanma. Bu Zāl-i sipihrūñ mekr ü ğadrına firīfte olma. Cihān (7) bī-ķarār u bī-şebātdur. Niçe şāh u şāh-zādeleri bir lu‘bla şeh-māt itmiş ve niçe Süleymānlaruñ evreng-i (8) salţanatın ber-bād kılmışdur. **Şi‘r:**

Dürüst olmadı hīç bir şaĥşa mihri

Boşandı her kime kıldıysa mihri

(9) Nihādında vefā yoķdur cihānuñ

Vişālinde devā olmaz zamānuñ

Bunuñ ef‘āline maġrūr olma

Şaķın hīç (10) emrine me‘mūr olma

Şāniyen vaşiyetüm budur ki ‘adl ü dādı pīşe ve nizām-ı ra‘iyyet fikrini endīşe eyle. Cihān (11) ‘adlla ķāyim olur. Salţanat ‘asker ü ĥazīne ile dā’im olur. ‘Asker ü ĥazīne ise lā-büdd intizām-ı ra‘iyyet (12) ve nizām-ı milk ü millet ile olur. Re‘āyā vü berāyānuñ zulm ü ‘udvān-ı zālīmāndan ĥānümānı ĥarāb u yebāb (13) ve cevr-i firāvān-ı müfsidāndan cigeri kebāb olıcaķ bāc u ĥarāc ķandan ĥāşıl ve ‘öşr ü neyyāk kimden (14) vāşıl olur. **Şi‘r:**

Çü şehsin yoĥsuluñ ĥālını gözle

Yime mālını ĥırş-ile vü gözle

Ra‘iyyetdür ķoyun ķübāndur (15) şāh

Gerek şübān ķoyun ĥālinden āġāh

Şālisen naşīhatüm oldur ki her emrde ĥadd-i i‘tidāl gözedüp (16) ĥaddin tecāvüz itmeyesin. **Şi‘r:**

Şaķın her yirde oranı vü ĥaddi

Revā görme kimesneye ta‘ addi

Emānet virdi (17) halkı saña Allāh

Ḥiyānet itme zinhār olma gümrāh

Diril şu resme eyle ‘ adl-ile dād

Ki senden şöñra kıala bir (18) eyü ad

Rābi‘ an naşihātüm budur ki cem‘ -i māl eyleyüp imsāki pişe eyleme, ‘ālemde ādem olana ḥaşlet-i (19) ḥisset ve şīme-i imsāk gibi şıfat-ı zemīme yokdur. Ḥuşūşā pādişāh-ı kişver ve ḥudāvend-i ‘ asker olanlara [153b] buhl u imsākdan bed-ter seciyye-i kıabiḥa mutaşavver degüldür. **Şi‘r:**

Dime māl-ile tolduram ḥazīne

Ki Kıārün mālı (2) olmışdur defīne

Eyü ad aluban vir mālı zinhār

Ki böyle olur almaķ virmek ey yār

Ve ‘ayş (3) u ‘ işrete meşgöl olup terk-i ḥareket ü seferden ḥazır üzre ol. Dā‘im himmet-i Hü mā-hemālūni bir kişvere sāye- (4) endāz ve bir merz ü būmuñ faķır ü mazlūmına çāre-sāz olmağa maşrūf kııl. Zīrā bir şāh-ı ma‘delet-penāh (5) her ne deñlü melek-intibāh ve felek-dest-gāh olursa da aḥyānā ḥareket idüp geşt-i kişver ve zabt-ı (6) ‘ asker itmeyicek eṭrāf memālikinüñ aḥvāli mükedder olması muķarrerdür.

Şi‘r:

Zer-efşān ol kef-i iḥsānla sīr eyle (7) ‘ālemde

Cihān-gerd ü cüvān-merd-i cihān ol āfitābāsā

Hâmisen vaşiyetüm budur ki kesb-i kemâl ü hünere (8) sa‘y eyleyüp burc-ı salţanatda mâh-ı nev gibi bedr-i münîr olmağa sa‘y eyle ve dâ‘im hünere-perver olup (9) her şıfıuñ eyüsine ri‘âyet eyle. Huşûşâ ‘ulemânuñ kadrin ber-ter kı lup kelimât-ı hikem-simât-ı hükemâyı (10) sem‘-i kabûl ve üzñ-i iz‘ân ile işğâ kı l ve her dem tevâzu‘ı pîşe kı lup halka bed-gümân ve bed- (11) endîş olma.”

Tevâzu‘ kı l ulu olmağ dilerseñ

Ėo kibri toğrı yol bulmağ dilerseñ

Hüner kesb (12) it ki şır kibri hüneler

Ululardan kalubdur bu haberler

Budur mezheb budur âyîñ budur kiş

(13) Ki halka olmayasın hiç bed-endîş

Şâh Nu‘mân pend-i pîrâne ve neşâyiğ-i mülükâne ve kelimât-ı müşfikânesin (14) bu kelâmda itmâm idicek Şâh Ferruğ cümlesin sem‘-i kabülle işğâ eyleyüp cümlesin müselleme ü mağbûl (15) kı ldı. Her bir kelâm-ı hikmet-nizâmını levha-i dil ü cânında kalem-i iz‘ân ve kilki-i itkânla muharrer ü merkûm (16) kı lduğdan-şoñra buyurdu. Levh-i simîn üzre bu neşâyiğ-i hikmet-şamîmi²²⁶ altun kalem ile yazup kendülerden (17) şoñra gelen mülûka dağı nef‘î-i ‘âmm olsun için hazîne-i Ferruğ Şâh’da ol levh-i muraşşa‘ı mücelled ü mağfûz (18) ve cemî‘ evkât u ezmânda ‘ayn-ı ‘inâyet ve lağz-ı hürmetle mağrûs u melhûz kı ldılar. Andan Şâh Ferruğ, Nu‘mân (19) Şâh’uñ elin öpüp cemî‘ neşâyiğ-i mağûlesin kabûl ve anuñla ‘amele bezl-i mağdûr itmek üzre hâzır-ı meclis [154a] olanları işhâd itdi. Şâh Nu‘mân gûşe-i ‘uzlet ve künc-i halvetde muğim olup oğlı Ferruğ (2) Şâh’uñ du‘â-yı devletine meşğûl oldu. Şâh Ferruğ a‘bâ-yı salţanat-ı ‘uzemâyâ tağammül ve bâr-ı emânet-i (3) kübrâyâ

²²⁶ şamîmi: mtn. صمینی

tekeffül eyleyüp nazm-ı umūr-ı cumhūrda teşmīr-i sāk ve bezl-i maq̄dūr kılmaḡla āyīn-i ra'ıyyet-perveri (4) ve k̄nūn-ı 'adālet-güsterīde yed-i beyzā izhār kılıp āfitāb-ı 'adl ü inşāfı pertevi eṭrāf-ı (5) aḳṭār ve eknāf-ı aḥḳāfa sirāyet²²⁷ kılıp nāf ü eknāf-ı 'ālem ṭal'at-ı hūrşīd-āsārından (6) münevver oldı. Şīt ü şadā-yı 'adli āfākı tutup eṭrāfında olan mülūk ü aḳyāl içinde (7) mezīd-i 'izz ü iḳbālle iştihār buldı. Hümā-yı dil-rübānuñ çeşm-i cihān-bīni bu devlet ü iclālī (8) görüp maḡrūr u mesrūr oldı. Babası Hümāyūn Şāh daḡı tafşīl-i ḡāle vāḳıf olup (9) kemāl-i inḳıyād u rızā izhār kılıp “Mübārek bād!” diyü muḡabbet-nāmeler gönderüp tehniyet kıldı. (10) Ol iki 'āşıḳ-ı şādıḳ ve yār-ı muvāfiḳ murādına irüp niçe yıllar sürūr u şafā üzre 'ömr sürdiler. (11) 'Āḳıbet cihān-ı fānīden güzer eyleyüp nām-ı nīgūların kendülerden yādigār ḳodılar. Ḥaḳḳ sübhāne (12) ve te'ālā bu kitāb-ı mustāḡabuñ te'līf ü tertībine bādī olan Pādişāh-ı Cem-nihādı ve Şāhen-şāh-ı (13) kişver-i 'adl ü dādı daḡı dā'im ber-murād eyleyüp a'dā-yı devletin müdemmer ü maḳhūr ve evliyā-yı salṭanat (14) ve 'asker-i ḡaşmetin muzāffer ü manşūr kılıp dil-i dāniş-verine ḡuṭūr eyleyen her bir merām-ı ḡaṭīrū'l-iḡtirāmın müyesser (15) ü maḳdūr eyleyüp mānend-i Hüşenk ü Cemşīd-evreng salṭanat u taḡt-ı ḡilāfetin emedd-i medīd bāḳī (16) vü cāvīd eyleyüp Şeh-zāde-i cüvān-baḡtların kemāl-i pīr eyleye. Āmīn. **Beyt:**

در نشاط و سرور راحت روح

(17) باد عمرش هزار ساله چو نوح²²⁸

Ve ḡavāşş-ı zevi'l-iḡtirāmından dest-gīr-i ehl-i dil ve aşḡāb-ı 'irfān (18) olup bu 'abd-i za'īf *Şerīf*-i naḡīfe veliyyū'n-ni'am ve müvellī'i'l-ḡayr ve'l-kerem olan sālīf'ül-beyān (19) Aḡa-yı mekrümet-feşānı sāye-i sa'ādet-vāye-i şehen-şāhīde dā'im kām-baḡş u kām-rān eyleye. [154b]

(1) آمین بالتبى الامين وقايد الغر المحجلين الحمد لله على التمام والصوة على رسوله سيد الانام

²²⁷ sirāyet: mtn. سرآیت

²²⁸ “Neşe, mutluluk ve ruh huzuru içinde Nuh gibi bin yıl yaşasın.”

(2) محمد المظلك بالغمام وعلى آله الكرام و اصحابه العظام ما تبسمت رياض الطور ببكاء

(3) قمارى الاقلام وترتمت حمام اليراع على غصون البنام مبدايح الكرام

(4) وقد وقع الاتمام في تاسوعاء محرم الحرام للسنة العاشرة

(5) بعد الف عام من هجرة من هو افضل البشر

(6) عليه وعلى سائر الانبياء انمى التحية

(7) واوكلى السلام

5. SONUÇ

Çalışmamız sonucunda Osmanlı devletinde önemli görevlerde bulunmuş şiir, inşa ve tercümeleleri ile de önemli bir yer edinmiş olan Şerîf Mehmed'in Ferruh u Hümâ adlı mensur hikâyesi tespit edilerek gün yüzüne çıkarılmıştır. Eser, Sultan III. Mehmed'in emriyle nazımdan nesre çevrilmiş bir nüsha olması dolayısıyla da önem arz etmektedir.

Çalışmamızın esasını oluşturan Topkapı Sarayı Türkçe Yazmalar-Revan bölümünde kayıtlı olan nüshanın yazarı kataloğa geçmemiştir. İncelememizde eserin 154a sayfasında bulunan “Şerîf” adı tarafımızdan tespit edilmiş ve bu konuda bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu nüshanın minyatürlenmek üzere hazırlanmış bir taslak nüsha olduğu görülmüştür. Nüshanın minyatürlenmiş hâlinin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Şerîf adıyla kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Topkapı nüshasının minyatürlü bir eserin taslağı olması ve içinde tasvir ibarelerinin bulunuyor oluşu, sanat tarihi açısından önem arz etmektedir. Zira nakkaşın metinden hangi konuları resmetmek üzere seçtiği ve nasıl bir betimleme yolunu izlediği, bu ibareler vasıtasıyla açıklığa kavuşmaktadır.

Şerîf Mehmed'in Ferruh u Hümâ hikâyesini incelemeyi hedefleyen çalışmamızda, eserin “76b-154b” varakları arası transkripsiyon alfabesi ile hazırlanmıştır.

Ferruh u Hümâ hikâyesi üzerinde yapılan inceleme neticesinde Şerîf'in eserinde Türkçe, Arapça ve Farsça'nın kelime kadrosunu kullandığı; ayet, hadis ve beyitlere (Arapça, Farsça, Türkçe) yer verdiği; yine bu üç dilde söylediği atasözleri ve deyimlerle ifadedeki gücünü ortaya koyduğu görülmüştür. Özellikle tasvir sahnelerinde terkipli, secili, uzayan cümlelerle sanatını sergilemiş; diyaloglarda ise açık, anlaşılır ve canlı bir konuşma dili kullanarak üslubunu sağlamlaştırmıştır.

İncelememiz sonucunda Ferruh u Hümâ hikâyesi ile Işk-nâme adlı manzum eser arasındaki bağ tespit edilmiş ve Işk-nâme'nin Ferruh u Hümâ hikâyesine kaynaklık ettiği anlaşılmıştır. Şerîf, eserin giriş bölümünde kaynak metinden

beğendiği beyitleri aynen aldığını, kulağa hoş gelmeyen beyitleri ise değiştirdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, hikâye metnindeki beyitler, kaynak metinle mukayese edilmeye çalışılmıştır. Şerîf'in giriş kısmında belirttiği gibi, bazı beyitleri aynen aldığı, bazı beyitlerde de kelime ya da ifade değişikliği yaptığı görülmüştür. Bunlar dışındaki beyitlerde Şerîf'in “Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî, Zâtî, Behîştî, Câmî, Hâfız” gibi şairlerden iktibaslar yaptığı belirlenerek ortaya konulmuştur.

Zengin bir şahıs kadrosuna sahip olan hikâyede, kahramanların aşk ilişkilerine ve başlarından geçen çeşitli maceralara yer verilmiştir. Çalışmamızın esasının tahkiyeli bir esere dayanıyor oluşu, bize bu eseri vaka ve vaka örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân ve tasvirler yönüyle inceleme imkânı sunmuştur. Modern inceleme metotlarından faydalanılan bu bölümde kurgusal unsurlar detaylı bir biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca hikâyenin sosyal hayata dair tespitler ile çağrışımlar, benzetmeler ve semboller yönüyle incelenmesi de çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu kısımda, eserin ait olduğu tarihsel dönemin sosyal ve kültürel unsurları belirlenerek ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

Akalay, Zeren. “XVI. yy. Nakkaşlarından Nakkaş Hasan Paşa ve Eserleri”. **I. MATK, İstanbul 15-20. X. 1973. Türk Sanatı Tarihi Tebliğleri.** c. 3. İstanbul, 1979.

Aksoy, Ömer Asım. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.** İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988.

“Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”. www.tdk.gov.tr [3.10.2012].

Aydemir, Adem. “Kutadgu Bilig ve Divanü Lugati’t Türk’e Göre ‘Saç-Sakal’ Kültürü Üzerine”. **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.** V. 7/3. Summer (2012): 329-350.

Aydemir, Yaşar. **Behîştî Dîvânı.** ekitap.kulturturizm.gov.tr [30.10.2012].

Aynur, Hatice, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru, A. E. Özyıldırım. **Nesrin İnşası düzyazıda dil, üslûp ve türler.** İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010.

Bağcı, Serpil “Sûrete Âşık Olmanın Sûretleri”. **Mesnevî: Hikâyenin Şiiri.** haz. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S. S. Kuru, A. E. Özyıldırım. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2011: 273.

Câmî, Baharistan. çev. M. Nuri Gencosman. 2. bs. Ankara: Maarif Vekâleti, 1958.

_____, **Beşinci Taht: Yûsuf ve Züleyhâ.** çev. A. N. Tarlan. haz. Günay Kut. Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2003.

Cinânî, Bedâyiü’l-âsâr. haz. Osman Ünlü. Yay. Cemal Kafadar & Gönül Alpay Tekin. Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2009.

Çaldak, Süleyman. **Nergisî ve Nihâlistân’ı.** İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.

Dâsitâne-i Fûrruh ve Hümâ. Topkapı-Revân K. No: 1484 (Ktl. 2814).

Derviş Hayâlî, **Ravzatü’l-envâr.** haz. M. Fatih Köksal. İstanbul: Kitabevi, 2003.

Devellioğlu, Ferit. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.** 26. bs. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.

Divan of KHafez. tashih Ali M. Refî‘î. Tahran: 1371.

Doğan, Muhammet Nur. “Klasik Türk Edebiyatında Osmanlı Hayatının İzleri”. **Eski Şiirin Bahçesinde.** İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi, 2005: 45-55.

_____. “Şeyhülislâmın Mavi Çizmesi”, **Eski Şiirin Bahçesinde**. İstanbul: Alternatif Düşünce Yayınevi, 2005: 161-167.

Ece, Selami. “Manisalı Camiî'nin Vamık u Azra Mesnevisi”. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2002.

Ferruh u Hüma. SH. Müzesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları 514.

Frye, R. N. “The Political History of İnan under The Sasanians”. **The Cambridge History of İnan** V. 3 (1) The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods. Cambridge: Cambridge University Press, 1986: 171.

Gülsevin, Güner. **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**. Ankara: TDK Yayınları: 673, 1997.

Hafız Divanı. çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968.

Haral, Hesna. “Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme)”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2006.

İpekten, H., M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu, T. Karabey. **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Karatay, Fehmi E. **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961: 298.

Kavruk, Hasan. **Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler**. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.

_____. “Klasik Türk Nesir Geleneğinde Tahkiye Dili”. **Nesrin İnşâsı**. haz. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, S.S. Kuru, A. E. Özyıldırım. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2010: 177-178.

Kavruk, Hasan, İskender Pala. “Hikâye”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 17. İstanbul: TDV, 1998: 491-493.

Keskin, Neslihan Koç. “Burdur Gülünden Elde Edilen Mamûller ve Dîvân Şiirinde Gül Mamûlleri”. **I. Burdur Sempozyumu Bildiriler, 16-19 Kasım 2005**. c. 2. Burdur: Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi, 2007: 287-298.

Köksal, Fatih. **Hüsn ü Dil: İnceleme-Tenkitli Metin**. İstanbul: Kitabevi, 2003.

_____. “Tahkiyeli Bir Eser Olarak Taşlıcalı Yahya'nın Şah u Geda Mesnevisi”. **Klasik Türk Şiiri Araştırmaları**. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005: 29-68.

Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. 4.bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

Kurtoğlu, Orhan. “Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği”. **Milli Folklor**. Sayı 81. (2009): 89-99.

Kutluk, İbrahim. **Tezkiretü's-Su'arâ, Kınâlı-zâde Hasan Çelebî**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1978.

_____. **Tezkiretü's-Su'arâ, Beyânî**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Küçük, Sabahattin. **Bâkî Dîvânı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

Levend, Agâh S. **Divan Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar**. 4. bs. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.

_____. “Divan Edebiyatında Hikâye”. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı BELLETEN**. (1967): 71-72.

Mazıoğlu, Hasibe. **Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1992.

Sefercioğlu, M. Nejat. **Nev'i Divanı'nın Tahlili**. 2. bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.

Serdaroğlu, Vildan. **Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı**. İstanbul: İSAM Yayınları, 2006: 295-298.

Nişanyan, Sevan. **Sözlerin Soyağacı**. 2. bs. İstanbul: Adam Yayınları, 2002: 487.

Onay, A. Talât. **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**. İstanbul: H Yayınları, 2009.

Ölmez, Ayşe. “Destan-ı Ferruh u Hüma”. Yayımlanmamış Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1973.

Özkan, Mustafa. **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**. 2. bs. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000.

Öztuna, Yılmaz. **Türk Musikisi Ansiklopedisi**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Pala, İskender. **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**. 21. bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.

Parlak, Betül Dönmez. “Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi'nin Divanı'nın İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

“Persian Dictionary Dekhoda”. www.loghatnaameh.org/ [29.03.2013].

Redhouse, Sir James W. **Turkish and English Lexicon**. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları Kataloğu. haz. İsmail Bakar. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2001: 33.

Sohrweide, Hanna. **Türkische Handschriften**. 1981: 253-254.

_____. “Mehmed Şerîf, ein Heeresrichter und Literat um 1600”. **Hungaro-Turcica Studies in Honour of Julius Németh**. Budapest: Lorand Eötvös University, (1976): 309-314.

Steingass, F. **Persian-English Dictionary**. Beirut: 1998.

Şerîf. **Destan-ı Ferrûh u Hûma**. İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazma Eserler Kataloğu c. 1. 1975.

Tanyeri, M. Ali. **Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

“Tarama Sözlüğü”. www.tdk.gov.tr [29.03.2013].

Tarlan, Ali Nihat. **Hayâfî Divanı**. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

_____. **Zatî Divanı**. Gazeller Kısmı: c. 1. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1967.

Tekin, Mehmet. **Roman Sanatı 1 (romanın unsurları)**. 4. bs. İstanbul: Ötüken, 2006.

Timurtaş, Faruk K. **Eski Türkiye Türkçesi**. 2. bs. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.

_____. “Türkiye Türkçesinin Anahatları”. **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. c. 23. (1977-1979): 175-202.

Türkdoğan, Melike Gökcan. **Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma**. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2011.

Uludağ, Erdoğan. “Vak’aya Dayalı Bir Eser Olarak Lâmi’î Çelebi’nin Salâmân u Absâl Mesnevîsi”. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1997.

Ünver, İsmail. “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. **Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi**. c. XI. Sayı 1 (1993): 51-89.

_____. “Mesnevi”. **Türk Dili (Divan Şiiri Özel Sayısı)**. 415-416-417. (1986): 430-563.

Yazar, Sadık. “Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi”. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

_____. “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2011.

_____. “XVI. Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerîfî’nin Şevâhidü’ş-şühedâ’sı”. **Turkish Studies** V. 4/2 Winter (2009): 1092-1116.

_____. **Eğirdirli Münevver Bir Ailenin Hikâyesi Şerîf Mehmed'in Menâkıb-ı Şeyh Burhâneddîn'i**. İstanbul: Okur Akademi, 2012.

Yekbaş, Hakan. "Zâtî Divanında Halk İnanışları". **Turkish Studies** V.4/2 Winter (2009): 1117-1157.

Yelten, Muhammet. "İşknâme". **İslam Ansiklopedisi**. c. 19. İstanbul: TDV, 1999: 214-215.

Yeniterzi, Emine. "Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Unsurlar". **SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. 1998: 87-103.

Yılmaz, Mehmet. **Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü 1-2**. İstanbul: Sütun Yayınları, 2000.

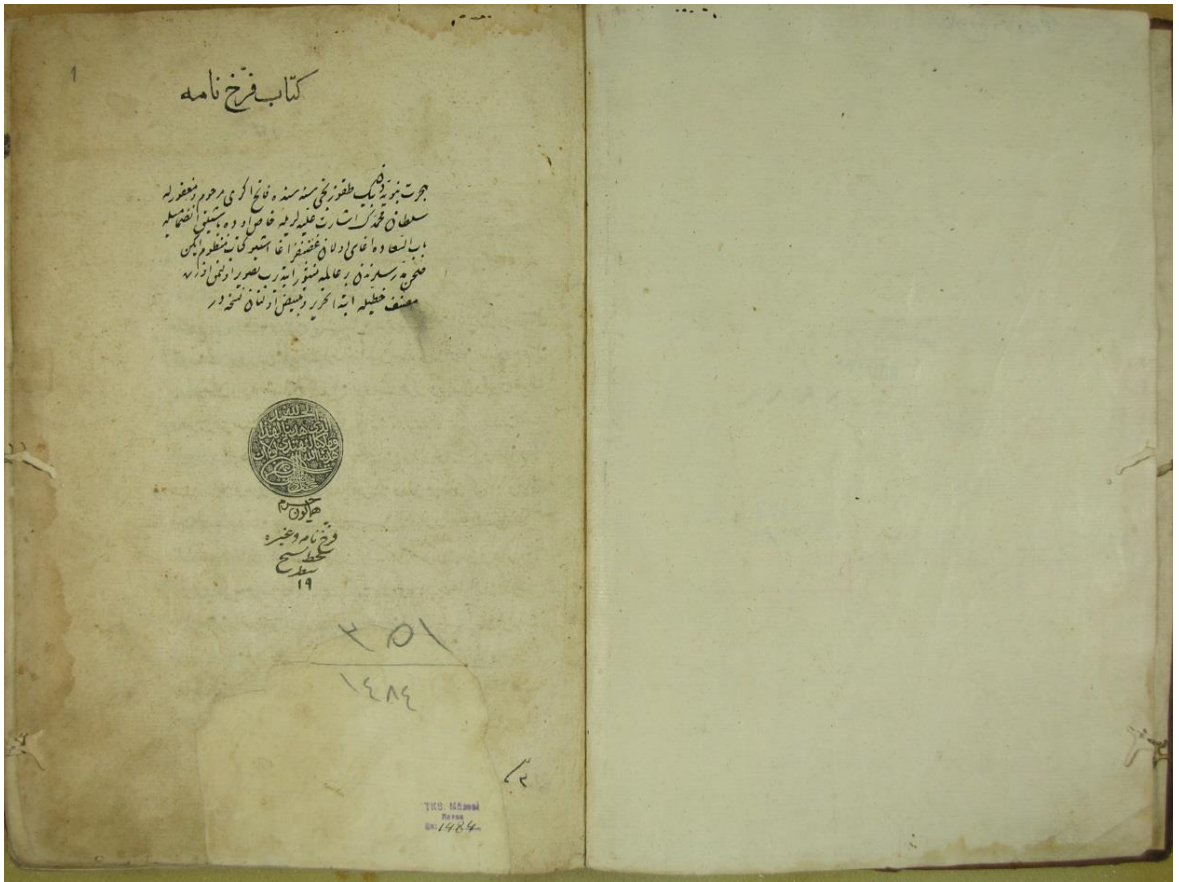
Yüksel, Sedit. **İşk-Nâme (İnceleme-Metin)**. Ankara: AÜDTCF Yay. Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.

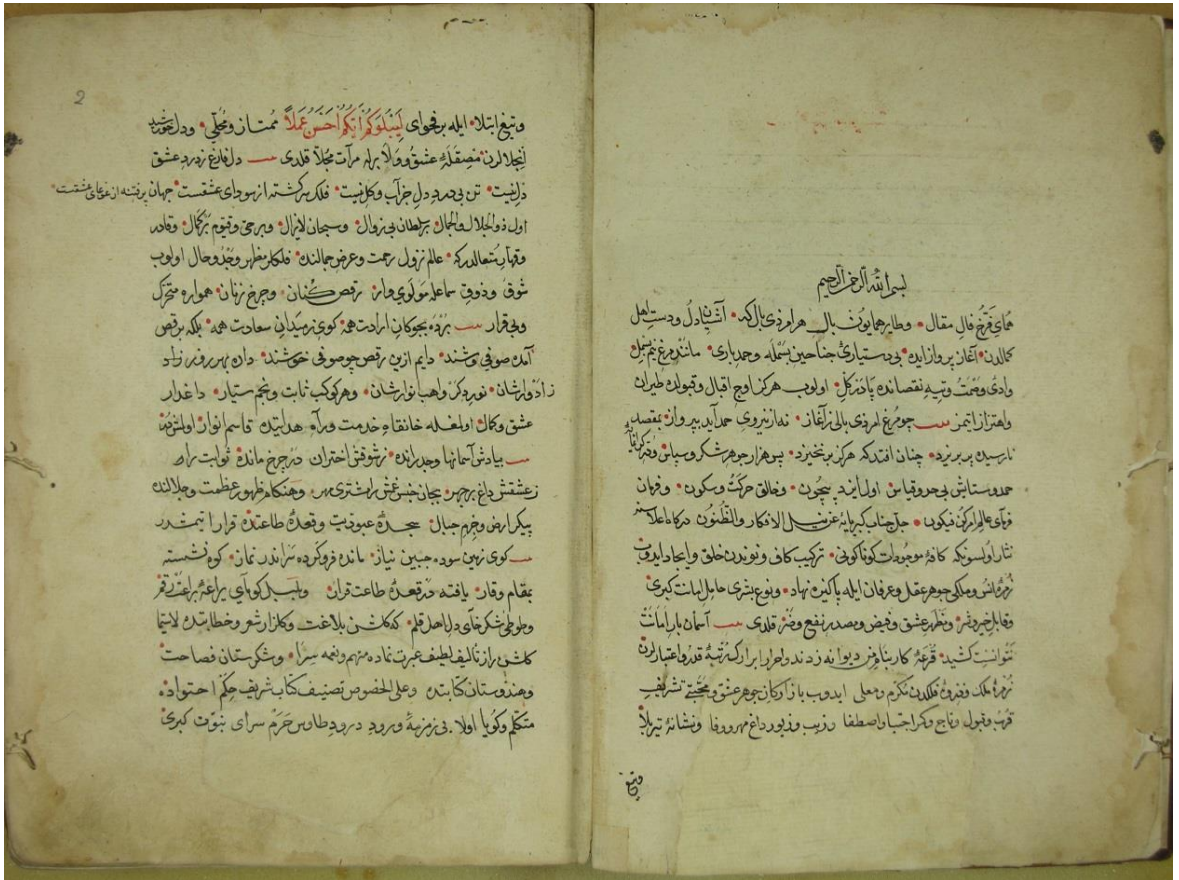
EKLER

Ek 1: Topkapı-Revân Nüshası; kapak sayfası.

Ek 2: Topkapı-Revân Nüshası; 1a sayfası.

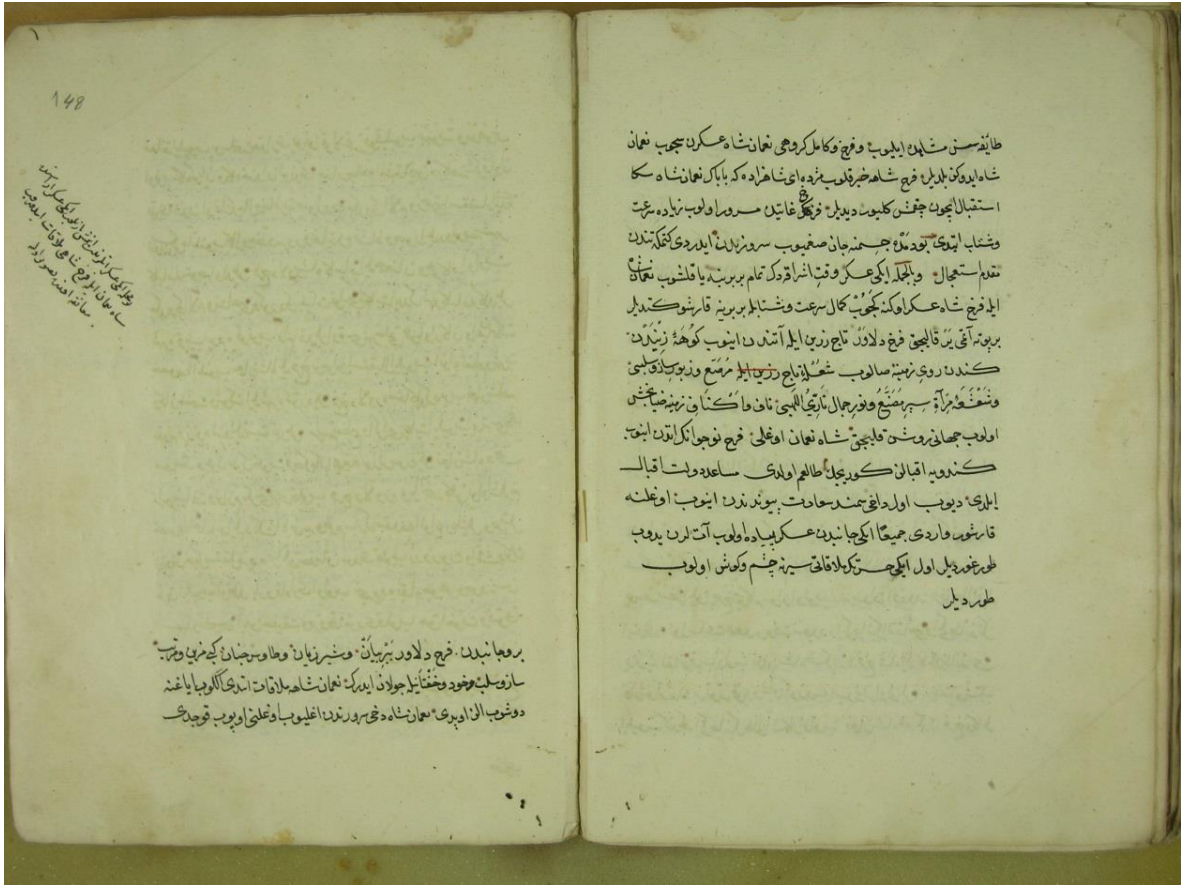
بسم الله الرحمن الرحيم

مهای قریح عالی مقال و طایرهای خوش بال هر از ذی الیکه آشیاد دل و دست لعل
 کالین آنگان پرواز آید و دست یاری جناحین بسکله و جود اری مانند مرغ نیم تن
 وادی و صفت و تید و نغصانده پادشاه اولوب هرگز اوج اقبال و قبول طیران
 و لغت از این **س** جو مرغ لهرنی بالی آنگاز نهار زوی حجاب بیرون مقصد
 نارسین بر بریزد چنان آنگاز که هرگز بر بخیزد چه از جوی شک و سبب و غیره
 حدود ستایش و جود و قیاس اول از این **س** چون و خلاق حرکت و سکون و فرمان
 نوی بال از کین نیکو **س** جرات کبیرا به عنایت الاله کار و لطفون در کمال طاعت
 نثار اولسون که کافه موجودات کونا کونی ترکیب کاف و نوزون خلق و ایجاد ایلوب
 نژادش و مملکت و جود و عرفان الهه پاکیزه نهاد و بیخ و بنی حایل امانت کبری
 و قابل شرف و تکریم و عشق و فیض و صدق و بیخ و بنی قلدی **س** آسمان بار امانت
 ننواست کشید قریه کار بنام و دیو نده زدند در امر ارا که تبه قدر و اعتبار
 نژاد ملک فدیه و ملکون نکر و عمل ابدوب بازا و کین جو عشق و محبت شریف
 قرب و قبول و نایب و کرا حیا و صفا و زین و ذی و دایم و روف و نشان از تیرا

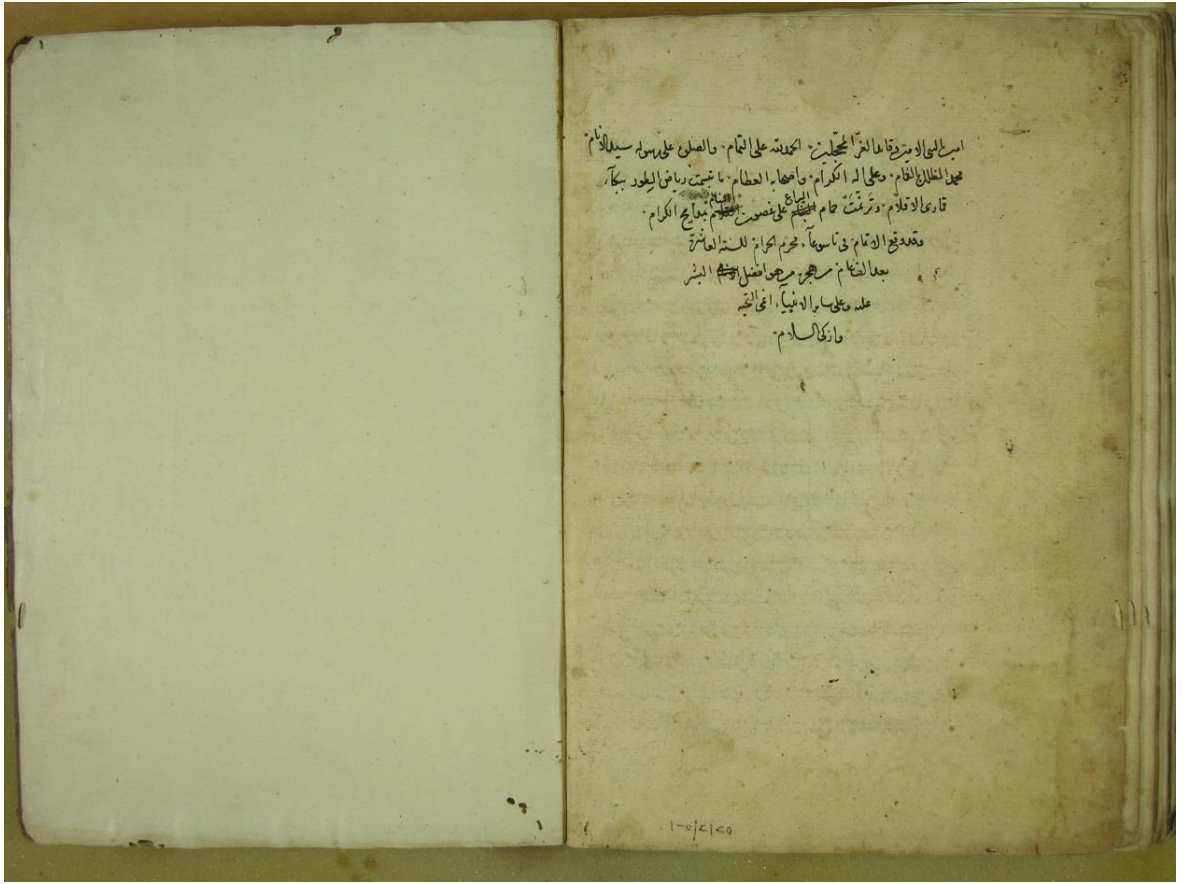
بنا

و تیغ ابتلا الهه برغوی **بیلو کورا** که **احسن عملا** عمتان و محلی و در عشق
 انجیل این مقصد و اولی مرآت بجلا قلدی **س** دلایخ زهر عشق
 دلایت تن و صدمه دل جز آب و کربنیت فکر کشت ترا زهری عشقت جهان بر تنه ان عیاشی شست
 اول ذل و لاله العالمان بر سلطان و بزوان و سبحان لایزال و هر حق و تقیم بیکال و قدس
 و قاریتعالی که علم نزل رحمت و عرض جانده فلک و مظهر و جود حال اولوب
 شوق و ذوق سماع مولوی هارم بر قصه **س** و جرح زمان هولره محترک
 و بیقرار **س** مره بچوکان امرادته کوی زمیندان سعادت همه بلکه برقص
 آمدن صوفی شنیدیم ایم ازین برقص جوی شمشاد دان هر روز زیاد
 زاد و ارشان هر روز که و هب نوازشان و هر کوب ثابت و نجم ستار داغدار
 عشق و کمال اولغله خانقا و خدمت و راه هدایتک فاسم انوار اولغله
س بیادش آمانها و جود ازین **س** شوق اختران در جرح مانده نوبت سراه
 ز عشقش و این بهر جهان جنبش عشق است تری سر و هسکاه ظهور عظمت و جلالت
 بیکارین و جرم حیلان **س** حقه عیونیت و قهده طاعتن قرار ایشد
س کوی نهی سوه جبین نیاز مانده فرورده سراندر نماز کونشسته
 بتمام وقار یافته در قعد طاعت قرآن **س** طالب کوی بر ابره بر تخت قر
 و بر علی شکرهای و اهل قلم که کشتن بلاغت و کلاز شو و خطابتک لایتما
 کشتن راز تالیف لطیف عبرت ناده زهر و زهره سیرا و مشکیستان فصاحت
 و هندستان کابتن و علی المخصوص تصنیف کابشرف حکم احتواد
 مشک و کویا اولای فی زمزمه و رور در و دستان سرای نبوت کبری

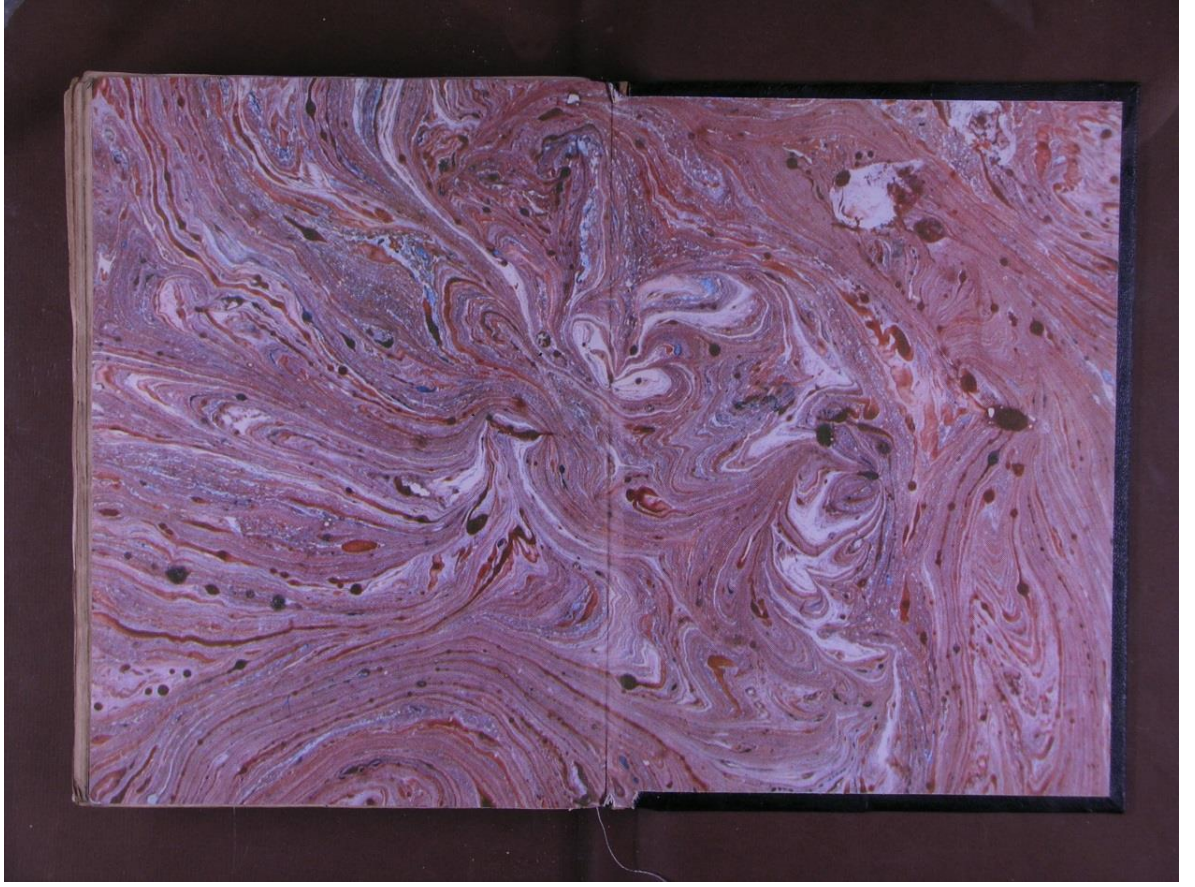
Ek 4: Topkapı-Revân Nüshası; 147b - 148a sayfaları.

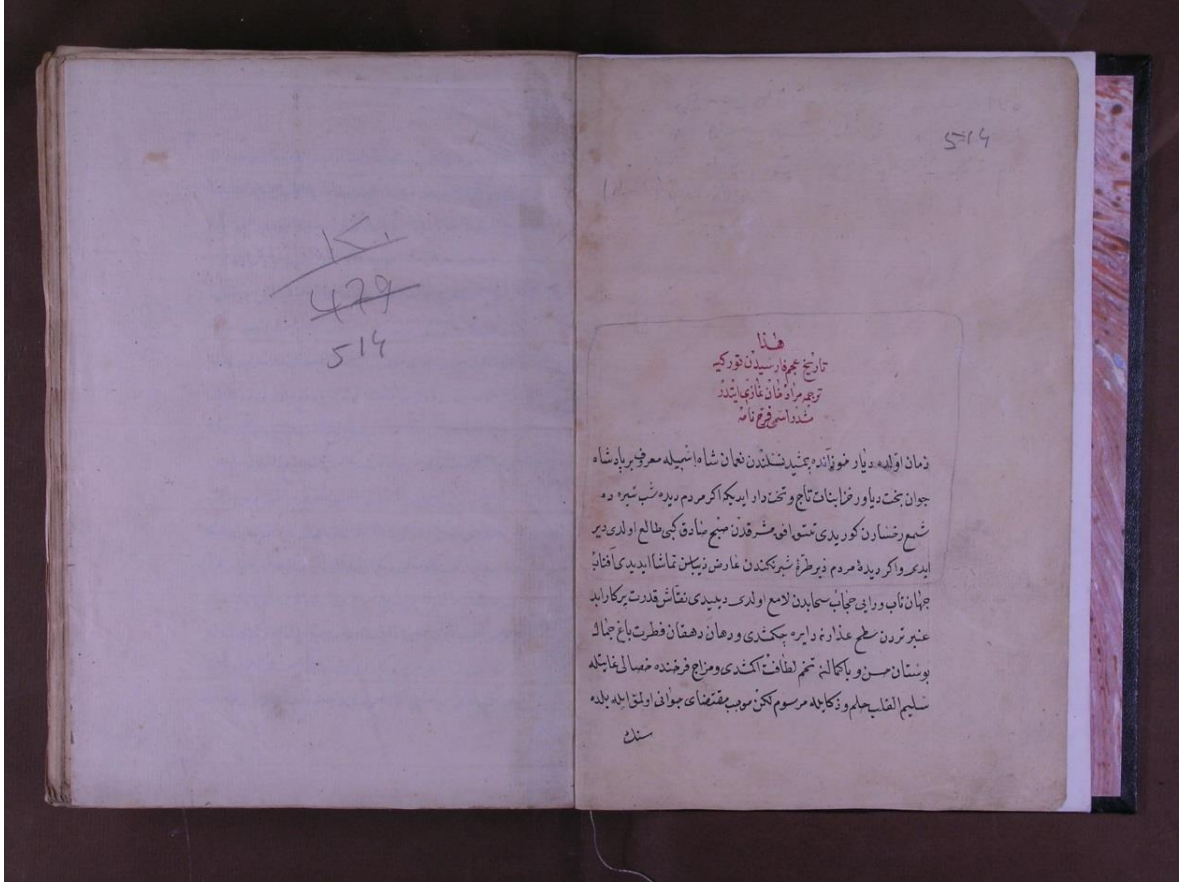
Ek 5: Topkapı-Revân Nüshası; 154b sayfası.

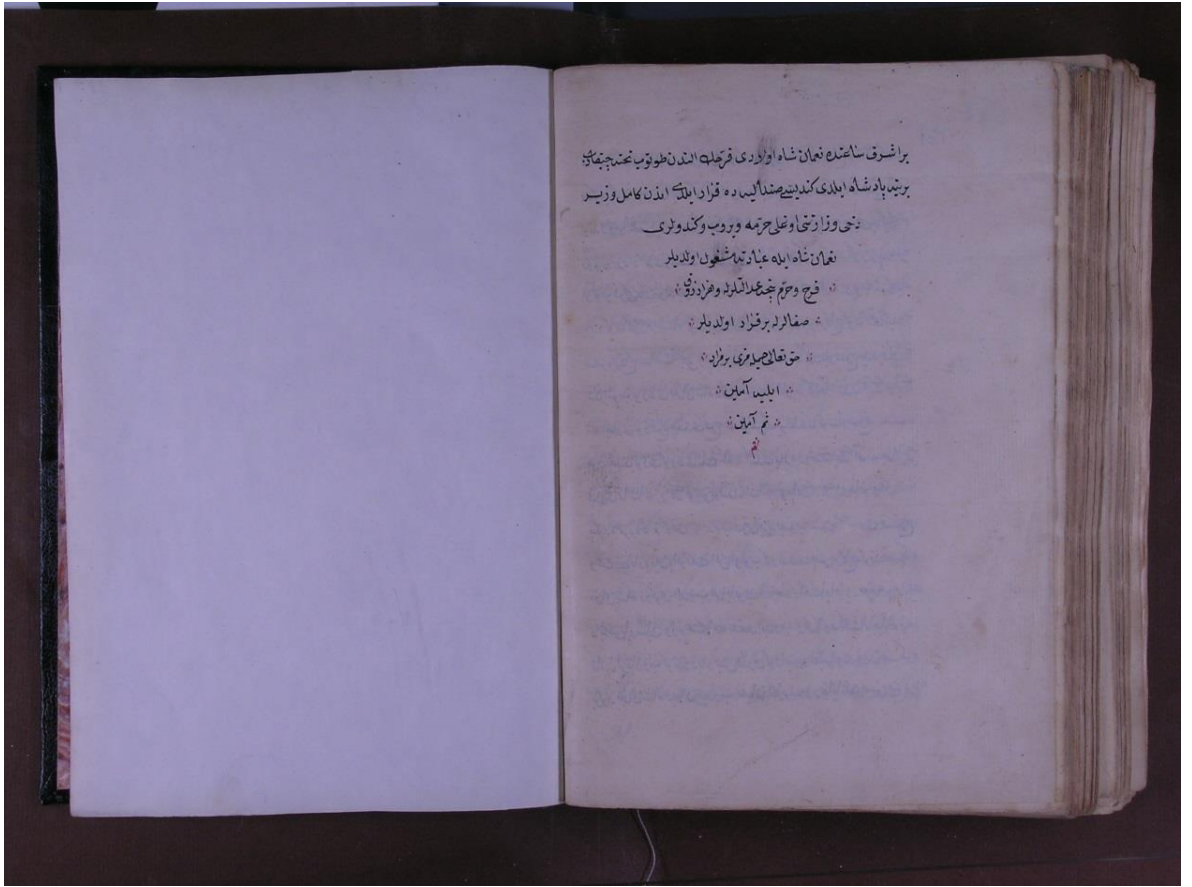
Ek 6: Sadberk Hanım Nüshası; iç kapak sayfası.

Ek 7: Sadberk Hanım Nüshası; 1b sayfası.

Ek 8: Sadberk Hanım Nüshası; 251b sayfası.

“Ferruh ile Hüma’nın Bey’in bahçesinde eğlenmeleri”ni tasvir eden bu minyatür sayfası, Hesna Haral’ın “Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levnî Öncesi Üzerine Bir Deneme)” adlı yüksek lisans tezinden alınmıştır. Minyatürlü İstanbul Üniversitesi nüshasının taslağı olan Topkapı nüshasında, minyatür için boş bırakılan sayfaya “Bu mahalle bir âlî bezm-i işret yazılıp Hüma Ferruh ile Hurrem Dil-güşa ile tasvir olma.” (141b) ibaresi yazılıdır.

ÖZGEÇMİŞ

ZEYNEP NAMOĞLU

Üsküdar, İstanbul

18.11.1981 tarihinde İstanbul'un Üsküdar ilçesinde doğdu. İlkokulu Altunizade Hafize Özal İlkokulu'nda okuduktan sonra, orta ve lise öğrenimini Çamlıca Kız Lisesi'nde tamamladı. 2000 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi MYO Restorasyon programında ön lisans eğitimine başladı; 2003 yılında kaydını sildirdi. 2004 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans eğitimine başladı; 2008 yılında mezun oldu. 2008-2010 yılları arasında Türk Edebiyatı, Dil ve Anlatım konularında özel dersler verdi. 2010 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Edebiyatı Yüksek Lisans eğitimine başladı; 2013 yılında Prof. Dr. Cihan Okuyucu'nun danışmanlığında "Şerif Mehmed'in Mensur Ferruh u Hümâ Hikâyesi" adlı tez çalışmasını tamamladı. Yabancı dili İngilizcedir.